

Fórum
Kisebbségkutató
Intézet
Etnológiai
Központ

Lokális és regionális monográfiák 6.

Alsó- és Felsőszeli a 20. században I.

Társadalomrajz két magyarlakta
településről Szlovákiában

Szerkesztette
Szarka László, Tóth Károly

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Alsó- és Felsőszeli a 20. században I.

Lokális és regionális monográfiák 6.

Sorozatszerkesztő
Liszka József

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ
Komárom

Postacím:
Fórum inštitút pre výskum menšín
Výskumné centrum európskej etnológie
SK-945 01 Komárno 1
P.O.BOX 154
etnologia@foruminst.sk
www.foruminst.sk

Alsó- és Felsőszeli a 20. században I.

**Társadalomrajz két magyarlakta településről
Szlovákiában**

Szerkesztette
Szarka László
Tóth Károly

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Somorja – Komárom
2010

Lektorok:
Öllös László
Végh László

A kötet kiadását támogatta:

A kötet megjelenését a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma
Nemzeti Kisebbségek Programja 2010 támogatta
Realizované s finančnou podporou Ministerstva Kultúry SR
– program Kultúra národnostných menšín 2010

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

A címloldal L. Juhász Ilona fotóinak felhasználásával készült.

© Bakó Boglárka, Bányai Viktória, Gecse Annabella, Ilyés Zoltán, Kormos Szilvia, Lelkes
Gábor, Pukkai László, Szarka László, Tóth Károly, Vörös Ferenc, 2010
© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010
Photo @ L. Juhász Ilona, Kormos Szilvia, Winter Péter, 2010

ISBN: 978-80-89249-47-3

Tartalom

Eltűnt világok, változó viszonyok

VÖRÖS FERENC

A két világháború közötti Alsó- és Felsőszeli a nevek tükrében	11
Bevezetés	11
Tüzetes rész	18
Névegyűttesek az anyakönyvekben	18
Az újszülött névegyűttese	19
A szülők névegyűttese	20
Az apa és/vagy bejelentő névegyűttese az autográf aláírásokban	20
Az anya névegyűttese és a nők autográf aláírásai	22
A leányanyák és az özvegyek névegyűttese	23
Statisztikai adatok az anyakönyvi bejegyzések alapján	23
A két község együttes statisztikai mutatói	24
A magyarok részesedése 1880–1941 között	24
A népesség nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása 1880–1941 között	25
Születésszámok	25
Leányanyás szülések és özvegyek	28
Községenkénti statisztikai mutatók	29
A családnevek	35
A családnevek etimológiai megoszlás	39
A húsz leggyakoribb családnév	41
Kevésbé gyakori családnevek	48
Összegzés	59

BÁNYAI VIKTÓRIA–KORMOS SZILVIA

Alsó- és Felsőszeli egykori zsidó népessége	63
Betelepülés és elvándorlás	63
Két elhagyott temető	65
Névadási szokások	67
Foglalkozási adatok	68
A hitközség intézményei és alkalmazottai	70
Népszámlálási és választási statisztikák	72
A holokauszt és az azt követő időszak	73
Melléklet	75

BAKÓ BOGLÁRKA

„Nekünk magyarnak számít...” Szlovák–magyar házastársi együttélés a két Szeliben	87
Szele a múltban	88
Az együttélés sajátos tere: a konyha	90

Az interetnikus kapcsolatokról	91
Vegyesházasságok és az iskolaválasztás	93

Történelem és emlékezet a lokális közösségépítésben

SZARKA LÁSZLÓ

A magyar „etnikai tér” változásai a Mátyusföldön	101
A kényszertelepítések története és emlékezete	102
Az otthonhoz és a szülőföldre való jog	106
A „tiszt magyar” Szeli emléke	110
Deportálás, reszlovakizáció, kitelepítés	114
Történelem és emlékezet	119

PUKKAI LÁSZLÓ

Kényszmigráció, kényszerasszimiláció Alsószeliben 1945–1949	125
Dekrétumok, rendeletek szelleme	125
A két település lakossága a dekrétumok szorításában	128
A helyi közigazgatási átalakítása, megszervezése	129
Az első törvények, rendeletek az új állameszmék szolgálatában	130
A csehországi munkaerő-toborzás Alsó- és Felsőszeliben	133
A reszlovakizáció Alsó- és Felsőszeliben	136
A csehszlovák–magyar lakosságcsere a két Szeliben	139
A telepítések és a reszlovakizáció konfliktusai	142

ILYÉS ZOLTÁN

Az 1940-es évek eseményei a két Szeli szimbolikus határképzési folyamataiban és kommunikatív emlékezetében	147
Anyaországiak	148
Reszlovákok	149
Hornyákok	150
Preszidlenyecek (áttelepültek)	151

Gazdasági átalakulás, megélhetési lehetőségek

LELKES GÁBOR

A két Szeli gazdasági potenciálja napjainkban	159
Közigazgatási, gazdasági, politikai fekvés	160
Természeti adottságok	162
Társadalmi-gazdasági adottságok	162
Közlekedési infrastruktúra	162
Humán erőforrás	163
Munkaerőpiac	166
Agrártér	169
Ipari tér	173
Tercier szektor	173
A vállalkozások telepítési tényezői és vállalkozási szerkezet	175
A jövő lehetőségei és korlátai	180

GECSE ANNABELLA

„...megélünk – jól élünk – tönkrementünk.” Gazdálkodói szándékok

és lehetőségek a Dudvág menti kistérségben	183
Bevezető.....	183
Gazdálkodási formák, gazdaságtípusok.....	187
Alsószeli mai földművelő-állattartó gazdaságai.....	189
Felsőszeli mai földművelő-állattartó gazdaságai.....	205
Összefoglalás.....	211
A kötet szerzői	214

**Eltűnt világok,
változó viszonyok**

A két világháború közötti Alsó- és Felsőszeli a nevek tükrében

Bevezetés

Munkámban eredeti szándékaim szerint csak a családnevek vizsgálatát tűztem ki célul. Az anyaggyűjtés 2005 őszén kezdődött. Ezt akkor javarészt magam végeztem, de a felsőszeli korpusz egy részének feltárásába bevontam három nyitrai egyetemi hallgatómat, Bodzsár Katalint, Domonkos Adrient és Dusza Ildikót. Az 1955-től 1980-ig terjedő időszakra vonatkozó adatok gyűjtésében hajdani tanítványom, Németh Erika is segítségemre volt. Közvetlen segítőimen kívül köszönet illeti a két község polgármesterét, Seres Lajos és Dobossy Pál polgármester urakat, valamint a települések anyakönyvvezetőit, hivatali dolgozóit, akik hathatós elvi és gyakorlati támogatást nyújtottak a kutatáshoz. Külön köszönöm volt nyitrai tanítványom, Puskás Attila önzetlen segítségét, aki a szervezésben és egyéb háttér-információk beszerzésében mindvégig mellettem állt.

A két település névállományát 1895-től napjainkig kívántam vizsgálni. Hatalmas korpusz gyűlt össze. Ezzel igazán akkor szembesültem, amikor az anyag rendezgetésébe kezdtem. Ekkortól egyértelművé vált, hogy csak korszakokra bontva tudom közölni az eredményeket. Ez a tény teszi indokolttá, hogy jelen tanulmányomban csak a két háború közötti rész feldolgozására vállalkozom.

A személyneves kutatásokról tapasztalataim szerint a hétköznapi emberek többségének azt jut eszébe, hogy a szakemberek összegyűjtik egy adott társadalmi közegben, településen a különféle névfajtákat, majd azokat gyakoriságuk alapján számszerűen rendszerezik. Való igaz, ez a fajta tevékenység manapság is részét képezi a munkának, ám a korszerű névtani megközelítés ennél lényegesen többet takar. A mennyiségi mutatók mellett főként a nevek társadalmi beágyazottságát vizsgáljuk. Pontosabban a névállomány tagozódásának mennyiségi mutatóit is összefüggésbe hozzuk nyelvföldrajzi és -történeti, demográfiai, népességmozgási, szociolingvisztikai stb. tényekkel. A nevek segítségével a térség és/vagy település nyelvi-etnikai viszonyairól is minél több rejtett összefüggést igyekszünk feltárni. A névtan interdiszciplináris jellegéből fakadóan bizonyos eredményeink, megállapításaink a történettudomány, a szfragisztika, a genealógia és archontológia, a hittudomány és vallástörténet, a jogtudomány, valamint a földrajztudomány érdeklődésére is számot tarthatnak. Ragadjunk ki ezek közül önkényesen egyet, a szfragisztikát, amely a pecsétnyomókat tanulmányozza, s mutassunk rá a névtannal való egyik legfőbb kapcsolatára! A névkutató figyelmét semmiképpen nem kerülhetik el a pecséteken fellelhető hely- és személynevek. Ezek alaposabb szemügyre vétele a nyelvészeti vonatkozásokon túl jogi, államigazgatási, nyelvpolitikai és egyéb következtetések levonásához nyújt támpontokat. Erre a teljesség igénye nélkül – mint majd alább látni fogjuk – ebben a tanulmányban is kísérletet teszek.

A névtani munkák jellegüket tekintve egyaránt lehetnek szinkrón és diakrón kutatások. A diakrón szemléletű kutatás a névállományt változásában, mozgásában kívánja megragadni. általa a névanyag dinamizmusát, a változások tendenciáit tudjuk fölvázolni. Azonban a szinkrón metszetet sem tekinthetjük teljesen statikus állapotnak, hiszen a nyelvben zajló szakadatlan változások például a keresztnévállomány összetételét is jelentős mértékben érintik. Nem járunk messze az igazságtól, ha kijelentjük, hogy egy-egy mikroközösség nyelvhasználatán belül a divat talán éppen a keresztnévadási érzést a leglátványosabban. Éppen ezért van szükségünk a szinkronián belüli az ún. mikrodiakroniai szemlélet érvényesítésére.

Helyneves kutatásokra a címben megjelölt két településen először az 1960-as évek végén került sor. A nyitrai pedagógiai főiskolán Peller Zsuzsanna nyújtott be diplomamunkát, amelyet Teleki Tibor konzultált. A dolgozat élőnyelvi gyűjtésen alapult, s a két Szeliben túl Feketenyék, Galánta, Hidaskürt, Hidaskürt-Sziget, Kajal, Kosút, Taksony, Tallós, Tósnágyásd, Vághosszúfalu, Vágkirályfa, Vezekény, Vízkelet, Vízkelet-Sziget dűlőneveit tartalmazta. Védésére 1968-ban került sor (Vörös 2006b: 60). A következő gyűjtést Telekiné Nagy Ilona konzulens irányításával Modra Szilvia végzete. Az 1998-ban elkészült dolgozat *Felsőszeli földrajzi neveinek vizsgálata* címet viselte. Korpusza az élőnyelvi anyagon kívül régi térképekről, kataszteri nyilvántartásokból származott (Vörös 2006b: 60).

Személyneves kutatások Alsó- és Felsőszeliben tudomásom szerint mind ez ideig nem folytak. érdekes adalékként említem, hogy eredendően *A két Szeli 20. századi változásai* című projekt tervezete sem számolt ilyen jellegű aktivitással. Ha jól tudom, szinte az utolsó pillanatban merült csak fel, hogy a komplex vizsgálathoz ilyen irányú kutatásokra is szükség lenne. Mindezt azért hangsúlyozom, mert mint majd a dolgozatban látni fogjuk, a személynév kutatás nagyon gazdag szempontsorról gazdagíthatja egy adott település, mikro- és makrorégió társadalmának bemutatását. Ez természetesen a szakterület kutatói számára evidencia, hiszen maga a tudományos keretet adó névtan is igen szerteága-zó témaköröket ölel fel. A nevek, azon belül is a személynevek avatott módon történő valótóra fogása sok más hajdani dologról is képes fellebbenteni a fátylat: nyelvi és etnikai viszonyokról, a közösség társadalmi rétegződéséről, népességmozgásokról, hivatali ügymenetről, nyelvpolitikáról, felekezeti megoszlásról, mortalitásról – hogy csak néhány önkényesen kiragadott témát említek a lehetséges szempontok sokasága közül. Aligha esem túlzásba, ha azt állítom, hogy a körütekintő, alapos és sok szemponttal számoló anyaggyűjtés az említett dimenziók vizsgálatának bármelyikét külön-külön is lehetővé teszi. Mindezt úgy, hogy eközben végső soron a nyelvtudomány keretei között maradunk, hiszen mindvégig a nevek állnak a középpontban. Felvetődik a kérdés, hogyan lehetséges ez. Úgy, hogy a nevek soha nem légtüres térben léteznek: mindig egy adott mikro- és makroközösségben egzisztálnak. Maguk is szociolingvisztikumok. Nem ab ovo azok. Körülményeik teszik őket azzá. A szociolingvista számára természetesen egyik dimenzió sem kerekedhet fölébe az etimológiai és egyéb, klasszikusnak számító nyelvészeti szempontnak. A kérdéshez más oldalról közelítve azt mondhatjuk, hogy a nevek az esetek többségében nem önmagukban, hanem egy adott kontextusban, azon belül pedig meghatározott nyelvi környezetben bukkannak föl. Éppen ezért adekvát vizsgálatuk megköveteli a körülmények, a kontextus komplex elemzését.

Az anyaggyűjtés forrását a vizsgált korszakban állami anyakönyvek jelentették. Ennek legfőbb indoka az volt, hogy a falu hajdani újszülött népességére és szüleikre vonatkozóan ezek jelentik az egyik legteljesebb és legmegbízhatóbb bázist. A másik itt említendő tényező az, hogy az állami anyakönyvek rovataiból egyéb más értékes információkhoz is

hozzájuthatunk. éppen ezért a továbbiakban indokoltnak tartok egy rövid kitérőt azzal kapcsolatban, mikortól létezik Európában anyakönyvezés, milyenek voltak az 1945 előtti állami anyakönyvek, hogyan vezették őket, milyen rovatokat tartalmaztak.

Az állami anyakönyvezés mindössze 112 éves múltra tekint vissza. Ezt megelőzően a feladat az egyházakra hárult. ám az egyházak sem használtak mindig anyakönyveket. A matrikulák vezetését az 1563-as tridenti (trienti) zsinat rendelte el. A népesség nyilván-tartásának ebben a formában tehát mindössze 444 éves hagyománya van. A zsinat négy-féle ún. liber parochialis vezetéséről rendelkezett: keresztelési, bérmlási, házassági és halotti anyakönyvek megnyitására kötelezte a katolikus plébániákat.

Magyarországon az 1614-es nagyszombati zsinat foglalkozott mélyrehatóbban az anyakönyvekkel, de közokirattá azok csak II. József 1781 májusában kibocsátott pátense alapján váltak. II. Józseftől 1785-ben a hazai protestánsok is önálló anyakönyvezési jogot kaptak.

1827-ig a matrikulák csupán egypéldányosak voltak, s csak azok az egyházak kapták meg az anyakönyvezés jogát, amelyeket az állam hivatalosnak ismert el. Eszerint anyakönyvet vezettek többek között a katolikusok, reformátusok, evangélikusok és az izraeliták.

A reformkori országgyűlések törvénykezése az anyakönyvezést is több ponton érintette. Az 1827. évi diéta XXIII. törvénycikke másodpéldány vezetését rendelte el, amelyet a területileg illetékes törvényhatóság levéltárában kellett őrizni. Az 1832–1836. évi országgyűlés III. törvénycikke a matrikulák vezetésének nyelvét is szabályozta. Ekkortól vált lehetővé az adott gyülekezet istentiszteletének nyelvéhez, pontosabban a prédikáció nyelvéhez igazítani az anyakönyvek vezetését. Ez leginkább a katolikusokat érintette, akiknél a latint rövid időn belül minden plébánián felváltotta a magyarnyelvűség. A szabadságharc után, 1851-től az anyakönyvekben felsőbb utasításra ismét a latin nyelv vált általánossá, de 1861-től egyre több helyütt visszaállt a Bach-korszak előtti rend. csak nagyon kevés helyről tudunk, ahol szinte az állami anyakönyvezés bevezetéséig tartotta magát a latin.

Az anyakönyvek tartalmának egységesítése a Kultuszminisztérium 1851. október 19-i 3426. számú rendelete hatására következett be. Innentől például pontosan elkülöníthető a születés és a keresztelés időpontja. ugyanis a korábbi bejegyzésekből nem mindig derült ki egyértelműen, hogy a pap a születés vagy a keresztelés dátumát jelölte-e meg.

1895. október 1-jétől francia mintára Magyarország egész területén bevezették az állami anyakönyvezést. Eleinte ún. részletes anyakönyveket használtak. Minden egyes bejegyzéshez külön oldal állt rendelkezésre. A szokásos formaságokon, a születés és bejelentés időpontja, a bejelentő foglalkozása, illetőleg a szülők család- és keresztnévén túl pontos adatokat találunk a „törvényes atya”, valamint anya lak- és születési helyéről, életkoráról, vallásáról, állásáról/foglalkozásáról. Ezenkívül a gyermekekre vonatkozóan a születés helyéről, idejéről (év, hó, nap, napszak), neméről, felekezeti hovatartozásáról kapunk információkat. A megjegyzés rovat alatt helyet hagytak egy olyan formulának, amelyben a gyermek születését bejelentő személy írástudatlanságát, továbbá a magyarul nem értők bejelentésével kapcsolatos hivatalos anyakönyvvezetői teendők megtörténtének mikéntjét rögzítették. A lap alján találjuk az anyakönyvvezető és az ún. bejelentő aláírását. Ezt az adatgazdag anyakönyvet a hatóságok 1907-től jelentősen egyszerűsítették. Ekkortól minden lapra hat újszülöttet jegyeztek be. Minden egyes tételhez tíz rovat tartozott: egy-egy a sorszámnak, a bejelentés és születés dátumának volt főntartva; egy a gyermek keresztnévét és felekezeti hovatartozását tartalmazta; egy az apa és anya család- és keresztnévét, lakhelyét, illetőleg az apa foglalkozását; egy-egy a szülők felekezeti hovatartozását és életkorát rögzítette; egybe azt jegyezték be, hol történt a szülés, ha az nem egyezett az anya lakhelyével; egybe pedig az aláírás előtti megjegyzések, az anya-

könyvvezető és a bejelentő aláírása került. A tizedik rovat az utólagos bejegyzéseknek és kiigazításoknak volt fönntartva.

1918 novemberében, tehát az első világháborús fegyverletétel, sőt a terület 1919 elején történő cseh megszállása után a helyi adminisztráció a magyar időkben megnyitott anyakönyvet vezette tovább. Semmiféle nyomát nem találjuk annak, hogy a közigazgatás ebbéli irányításában valamiféle változás történt volna. Erre utal, hogy az anyakönyv zárása mindkét faluban a korábbi évek gyakorlatának megfelelően történt. Ez tehát azt jelenti, hogy mindkét helyen magyar nyelvű bejegyzést találunk, amely Felsőszeliben így hangzik: „Az 1918 évi születési anyakönyv első példányát 55 /: ötvenöt :/ bejegyzéssel lezárom. Kelt, Felsőszeliben 1918 évi december hó 31-én.” Aláírás: „Havasi Géza anyakönyvvezető.” A hitelesítés a magyar hatóságok által korábban használt címeres körpecséttel történt. A körpecsét felirata: „Felsőszelii * Anyakönyvi Kerület.” ugyanígy, az idézett zárással megegyező formában és tartalommal történt ez Alsószeliben. Hangsúlyozni kell, hogy az akkori alsószeli anyakönyvvezető, Bencz József aláírása még itt is magyaros. A figyelmes olvasónak bizonyára feltűnt, hogy a pecsétnyomó feliratában *Felsőszelii* alakot találunk. Az, hogy a településnévből képzett melléknév a másik községben is *Alsószelii* formában használatos, következetességre utal. Nyelvészként nem állhatom meg, hogy a körpecsét feliratával kapcsolatban ne hívjam fel a figyelmet egy azóta bekövetkezett helyesírási változásra. Az *i* végű településneveken az *-i* melléknévképző ejtésben egyszerűsítést von maga után, amit az ilyen szövegeken helyesírásunk is érvényesít: vagyis manapság már csak egy *i*-t írunk.

Az anyakönyvek bejegyzéseiben egészen 1922 elejéig lényegileg semmiféle változás nem történt. Az óvatos megszorítás azért indokolt, mert 1920-tól azért egyre több olyan apró jelre bukkanhatunk, amely mintegy jelzi, hogy a későbbiekben valami történni fog. csak emlékeztetőül: 1919-ben már túl vagyunk az első csehszlovák népesség-összeíráson, ám a matrikulákban nagyjából minden a korábbiak szerint történik. Ez érvényes magára az anyakönyvre csakúgy, mint a benne szereplő bejegyzésekre. Az első változás az volt, hogy 1920 decemberének utolsó napján a magyar nyelvű zárást kétnyelvű, szlovák–magyar feliratú körpecséttel hitelesítik. A szlovák nyelvű rész a pecsétnyomó felső, a magyar az alsó mezejében található. A pecsét felirata Felsőszeliben: *Státný matrický úrad * Horné Saliby * Állami anyakönyvi hivatal * Felsőszeli.* ugyanígy történik Alsószeliben is a megfelelő módosításokkal. Mindkét 1920-as pecsétnyomóban közös, hogy eltűnt belőlük a magyar címer: ez utóbbi község pecsétnyomóján azt felirat helyettesíti, Felsőszeliben pedig egy másik címerrel váltották fel (lásd. 1. ábra).

1. ábra. Korabeli pecsétnyomók a) 1912-ből, b)–c) 1920-ból

a)

b)

c)

Az 1921-es zárás mindkét községben az előzőhöz hasonlóan történt. Ekkortól Alsószeli pecsétnyomójában is címert találunk, méghozzá az új csehszlovák címert.

1922 elején mindkét faluban nagyjából azonos időben egyik napról a másikra szlovák nyelvű bejegyzések jelennek meg a matrikulákban. A neveken kívül a többi adatot is szlovákul írják be: a gyermek nemét, a felekezeti hovatartozásokat, az apa foglalkozását, a település(ek) nevét és a különféle megjegyzéseket. Ezen túl az anyakönyvvezető aláírása is szlovákos formában hitelesíti a bejegyzést. A szlovák nyelvűség alól csupán a majorok, a magyarországi települések némelyikének, illetőleg az anyakönyvvezető személy számára szlovákul nem ismert távolabbi települések megnevezése képez kivételt. Tehát a két településhez tartozó majorok példájánál maradva: még egy ideig továbbra is *Dögös, Sziget, Körtvélyes, Újmajor* kerül a megfelelő rovatba. Alsószeliben az első szlovák bejegyzés 1922. február 27-i, Felsőszeliben 1920. február 20-i keltezésű. A személynevek közül az első és egyúttal leglátványosabb változásnak a keresztnévek metamorfózisát mondhatjuk: többségüket szlovák metanyelvi párjukkal jegyzik be. Több tévesztés is arra utal, hogy a magyar ajkú anyakönyvvezetőknek a váltás nem ment túl könnyedén. Gyakorta automatikusan járt a kezük. Erre utálnak azok a tévesztések, amelyeket még azon frissiben korrigáltak. Ilyen például Alsószeliben egy 1922. március 12-i bejegyzés. Ebben a gyerek nevét először *Ernő*-nek jegyezték be, majd azt mindenféle, áthúzás vagy megjegyzés nélkül a szó valódi értelmében átjavították *Ernestre*. Ez utóbbi fölött még jól látszik a keresztnév ő-jének ékezte. A tévesztések többségét azonban a későbbiek során az erre fenntartott rovatban szlovák nyelvű kommentárral korrigálták. Továbbra is szinte kivétel nélkül magyarosan találjuk a bejelentők autográf aláírását. Ha valaki írástudatlan volt, akkor a *t. j. +++ (to jest 'azaz')* bevezető formula után az anyakönyvvezető szlovákosan odaírta az illető nevét (szlovákos keresztnév + családnév).

Az átmeneti állapotokról számtalan nyelvi bizonytalanság árulkodik. Ezek egyike, hogy nem minden magyar keresztnévet tudtak szlovák párjával társítani. Ekkor az ilyeneket természetesen magyarul írták be. Számtalan ingadozásra figyelhetünk fel. Az egyik ilyen, hogy (cseh)szlovákosítják a nevet, ám az a standard szlovákban vagy becenév, vagy abban a formában nem is használatos. Így például a magyar *Aranka* helyett (cseh)szlovákosított *Zlata, Zlatonka, Zlatenka* (a továbbiakban: m.); a m. *Jolán* helyett (cseh)szlovákosított *Jolanta*; a m. *Zsigmond* helyett (cseh)szlovákosított *Zikmond ~ Zikmund*; a m. *Lőrinc* helyett (cseh)szlovákosított *Lorenc ~ Laurenc ~ Vavrin*; stb. található.

Az elmondottak ellenére az általam vizsgált korszakban mindvégig találkozhatunk magyaros keresztnemekkel. Különösen az 1920-as évek közepéig, végéig, de a jelenség, ha lényegesen ritkábban is, a korszakhatár utolsó éveiben is adatolható. csak néhány jellegzetes példát említek a neveknek ebből a rétegeből: *Aranka, Etel(ka), Ida, Lenke, Olga, Sára; Aladár, Endre, Lóránt, Nándor, Ottó, Pongrácz*; stb. Ez utóbbiak háttérében azonban magyarázatul az említettektől eltérő okokat gyaníthatunk. Megjegyzendő, hogy a közkeletű, akkoriban divatos, gyakori neveket kivétel nélkül (cseh)szlovák alakjukban anyakönyvezték. Az ingadozások egyik érdekes esete, amikor a magyaros-szlovákos keresztnév latinus formával váltakozik (pl. *Hubert ~ Hubertus* stb.) A magyaros-szlovákos megnevezéssel arra akartam utalni, hogy magyar-szlovák viszonylatban neutrális névvel van dolgunk, ám az anyakönyvvezető a jelekből ítélve a név ritka volta miatt ebben nem lehetett egészen biztos.

A nyelvi bizonytalanság további jeleként értékelhető, hogy gyakorta olyankor is cseh alakváltozatot jegyeztek be, amikor egyértelműen megállapítható, hogy magyar ajkú volt az érintett család. Ilyenkor valószínűleg az anyakönyvvezetők nem lehettek tisztában azzal, milyen lenne az adott keresztnév szlovákos változata. Legtipikusabb példaként említhetjük a következőket: *Evžen, Kašper, Ludevít* stb. Az anyakönyvvezetőnek magyarul bementett nevek (cseh)szlovák metanyelvi párjainak megtalálása sem ment minden

gond nélkül. Erre enged következtetni egyes nevek rendkívül változatos, gyors egymásutánban következő „alaki gazdagsága”. Ezek közül is csak néhány jellegzetes példát említek: Aladár: *Aludár, Vladár*; Adél: *Adel, Adela, Adelajda*; Katalin: *Katrin, Katerina, Katarína*; stb. Egyes esetekben az a tény is fokozhatta a bizonytalanságot, hogy a magyar neveket metanyelvi szinten nehéz (volt) egyértelműen visszaadni (cseh)szlovák párjukkal. Ez első pillantásra fel sem tűnik a felületes szemlélődőnek, ám a hatósági bejegyzés és az autográf aláírás kontrasztja jól mutatja az ebből fakadó gondokat. A magyar *Nándort* például a hajdani anyakönyvvezetők következetesen *Ferdinánd*dal adták vissza, ami kifogástalannak számító párosítás. Ám a bejelentők saját aláírásukban soha nem ez utóbbit használták, hanem a *Nándort*. Szép számban említhetnénk ehhez hasonló példákat.

A közkeletű keresztnevek párosításakor lényegileg semmiféle bizonytalanságból fakadó ingadozás nem figyelhető meg, ha csak az ékezetek nagy tömegű elmaradását nem vesszük ide. Ám megfigyelésem szerint ugyanolyan arányban maradnak el a magyar alakban bejegyzett keresztnevek ékezetei, mint a szlovákokéi. Itt az esetek jelentős részében inkább tollhibára gyanakodhatunk. E jelenség idekapcsolását tehát azért sem tartanám szerencsésnek, mert utólagosan egyéb támpontok híján amúgy is nehezen különíthető el, mi az, ami tollhibának számít, s mi az, ami tudatos szlovákosításra vezethető vissza.

A korabeli szlovák nyelvű megjegyzéseket sem sikerül mindig kifogástalan nyelvi formába önteniük az anyakönyvvezetőknek. Egy 1924. március 6-i bejegyzést például így rögzítettek: *„Otec je do obci Balaton príslušný, maďarský štátny občan.”* Nyelvtani hibája így hangzana: *„Otec je občanom obce Balaton maďarský štátny príslušný.”* 'Az apa, aki Balaton községből származik, magyar állampolgár.' Ugyanerre az apára vonatkozik egy későbbi, 1926. október 16-i megjegyzés. Ez nyelvileg már némileg finomodott, ám továbbra is nyelvtani hibát tartalmaz: *„Otec je do obce Balaton príslušný maďarsky štátny občan.”* Ezt a sorozatot egy 1932. december 30-i keltezésű bejegyzés zárja, amely a standard szlovák norma alapján megítélve a fentebb idézettek hibáit vegyíti: *„Otec je do obci Balaton príslušný, maďarský štátny občan.”*¹

A nyelvi váltás a női névegyüttesek bejegyzésében sem ment mindig zökkenőmentesen. A női nevek (cseh)szlovákosításának első állomását a magyarosról latinusra váltó névsorrend és a keresztnév szlovák(os) párjának használata jelentette. Ám a családnévhez ekkor még nem tették hozzá az -ová birtokosképzőt. Már itt szükségesnek tartom megjegyezni, hogy egyes magyar családnemeknél ez sem ment zavarmentesen.

Tanulságosnak tűnik az -ová magyar nevekre integrálásának lépésről lépésre történő nyomon követése. Az első -ová-zott nevekkal a két község anyakönyveiben közel egy évnyi eltéréssel találkozhatunk először. Alsószeliben a legelsőt egy 1922. június 28-i születési gyermek anyjának leánykori névén találtam (*Mézes-ová*). Felsőszeliben elsőként egy 1923. június 23-i születésű izraelita felekezetű gyermek anyjának leánykori névéhez illesztették hozzá (*Schöntálová*). Innentől azonban egy ideig mindenféle női névhez eléggé következetesen kötőjellel kapcsolták hozzá az -ová-t.

Többnyire zavart okoztak e téren az a-ra, ó-ra, ritkábban e-re végződő magyar nevek. Főképpen azért, mert alakilag egybeestek a cseh és szlovák eredetű családnemek nem-beli végződéseivel. Márpedig ilyenkor az a szabály, hogy az a + -ová, o + -ová kapcsolatból kiejtik az ún. „koncovkát” (nyelvtani nemre utaló végződés), hiszen a nyelvtani nem

1 A bejegyzések hibáinak pontos analizálásában Puskás Attila nyújtott a háttérből segítséget, amelyet neki ezúton is szeretnék megköszönni.

kötelező érvényű jelölését úgyis ellátja a birtokosképző (vö. Vörös 2003a). Ezekben az esetekben többféle megoldással is él(het)tek. Látszólag kevesebb fejtörést okoz(hat)tak az *a* és *e* végű magyar nevek, mert ott teljes volt az alaki egybeesésük a megfelelő szlovák koncovkával. Az egyik lehetséges megoldás az volt, hogy az *-ová*-t kötőjellel kapcsolták hozzá az érintetlenül hagyott magyar eredetű családnévhez (pl. *Varga-ová*). A másik pedig az, hogy magából a birtokosképzőből hagyták el az *o*-t (pl. *Varga-vá*). Később pedig a mai szlovák gyakorlathoz egészen közeli megoldást találtak: a névvégi *a*-t, *ó*-t vagy *e*-t ejtették ki (pl. *Varg-ová*, *Sid-ová*, *Feket-ová* stb.). Innen már csak egy lépés hiányzott a minden tekintetben (cseh)szlovákos alaktól: a kötőjel elhagyása (pl. *Vargová* ~ *Vargaová*). Amikor ez is bekövetkezett, akkor gyakorta egy újabb jelenséggel találkozhatunk a korabeli anyakönyvek lapjain. Eszerint a *Vargová* típusú név alatt zárójelben megadták a családnév képző nélküli alakját (pl. *Anna Vargová* /: *Varga* :/).

Látszólag több gondot okozott a magyar eredetű családnevek végén található *ó*. Erre is többféle megoldás kínálkozott. A fentebb ismertetettekhez képest itt a variánsok számát növelte az az eset, amikor úgy szlávósították a nevet, hogy a szó végén az *ó*-t megrövidítették (pl. *Szabó* + *-ová* > *Szabo-ová*). Mindazonáltal a neveknek ebben a típusában is számtalan variáns lelhető fel, pl. *Szabó-vá*, *Szabo-vá*, *Szabóová*, *Szabová*, *Szabvá* /: *Szabó* :/, hogy közülük csak a leggyakoribbakat említsük.

Az *-ová* kötőjelezésétől az egybeírásig tartó folyamatban közbülső fázisként említhetjük a név és formáns ponttal történő kapcsolását (pl. *Nagy●ová*), illetőleg azt, amikor kisebb-nagyobb szóközt hagytak a név és birtokosképző között. Sőt olyan gyakorlattal is találkoztam, hogy a családnévhez képest az *-ová*-t kisebb betűmérettel jegyezték be (pl. *Nagy óvá* ~ *Nagyová*). Ez utóbbi esetben lényegileg a tipográfiával igyekeztek jelezni, hogy a szóban forgó névképző nem kapcsolható zavarmentesen a magyar családnevek többségéhez.

1926 közepétől egyre gyakoribbá vált a szlovák birtokosképző egybeírása a női névvel. Ekkortól azonban új jelenségre figyelhetünk fel. Az *-ová* kötőjelezésére csak akkor kerül sor, ha az anya özvegy vagy leányanya. Innentől a birtokosképzőt az összes többi esetben egybeírták a családnévvel.

Szólnunk kell arról is, hogy a fentebb ismertetettek miként érintették a leány újszülöttek névegyüttesét. Mielőtt ezt megtennénk, utaljunk arra, hogy az újszülötteknek fenntartott rovat csak keresztnévet/keresztneveket és felekezeti hovatartozásra vonatkozó bejegyzést tartalmazott. A gyermek családnévét ott nem tüntették fel, hiszen egyértelmű volt, hogy azt mindenki az apja vagy törvényes gondviselője után kapta. Törvénytelen gyermeknél vagy az anya családnévét vitte tovább az újszülött, vagy olyan személyét, aki magáénak ismerte el a gyermeket. Ez utóbbi esetben a gyermek természetes atyjának nyilatkozatára mindjárt a bejelentéskor sor kerülhetett. Ilyenkor a bejelentő aláírása fölött találjuk az erre vonatkozó megjegyzést. Az is gyakori volt, hogy a megjegyzéseknek fenntartott rovatban tüntették fel a gyermeket törvényesítő apa adatait. Ekkor arra is mindig utaltak, hogy mire változott a gyermek családneve. Bár az elmondottakból nem következik, mégis egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az *-ová*-t a leánygyermek nevének részeként kezelték. Erre engednek következtetni azok a későbbi, főként az 1989-es rendszerváltozás utáni hivatalosnak számító bejegyzések, amelyek egyes nevek esetében az *-ová* névegyüttesből való törlését hivatalos eljárásra utalva rögzítik.

A fentebb ismertetett nyelvi bizonytalanságok, ingadozások ellenére összességében megállapíthatjuk, hogy a korabeli hatóságok a két Szeli magyar ajkú lakosságának névanyagát sok tekintetben csehszlovákosították. ám korábbi Nyitra-vidéki és csallóközi kutatópontjaimhoz képest nagyon fontos eltérésnek mutatkozik, hogy a két községben a csa-

ládnevek mellékjelezésére a tárgyalt alkorszak egyetlen évében sem kerül sor tömegesen. Természetesen nem állítható, hogy a teljes korpusz mentes a (cseh)szlovákosításnak ettől a módozatától, de e két településen lényegesen kevesebb családnevet érint a transzkripció, mint ahogy azt korábbi kutatásaim során másutt tapasztaltam.

A vizsgált korszakban a fentebb említett 1922-es éles váltáson kívül 1938 novemberében újabb fordulat következett be. Ekkortól az első bécsi döntés nyomán ismét magyar fennhatóság alá került a két község. Az államváltás tényére évközi bejegyzés hívja fel a figyelmünket. Ez utóbbira vonatkozó utasítást a közigazgatást is felügyelő katonai parancsnokság adta ki. Így szólt: *„Ezen könyvet Felsőszeli községnek a cseh megszállás aluli felszabadulása és újra a magyar államhoz való kerülése folytán bezártam és annak a magyar jogszabályok szerinti folyamatos vezetését elrendelem. Felsőszeli, 1938. november hó 26.”* Alatta a járási katonai parancsnok olvashatatlan aláírása és a magyar koronás címeres körpecsét található. Ennek felirata: *„Felsőszeli Anyakönyvi kerület”*. Alsószeliben apró nyelvi módosítással ugyanezt a formulát találjuk, s a dátumozás egy nappal korábbi, tehát 1938. november 25-i. Külön érdekességeként említhető a váltásnak, hogy a fordulónap előtti egy-két bejegyzésben már magyarosan szerepeltették az adatokat. ám ez nem meglepő, hiszen időközben 1938. november 9-én mindkét faluba bevonult a magyar honvédség. Nyilvánvaló, hogy a helyi adminisztráció ebben a formában is készült az újabb hatalomváltásra.

A jelzett fordulónaptól mindkét faluban tovább vezették a csehszlovák anyakönyvet, de innentől értelemszerűen minden anyakönyvi bejegyzést magyarul találunk. Vagyis visszaállt az a rend, amely az első világháború befejeződése előtti állapotot jellemezte.

Nem közvetlenül tartozik a tanulmány tárgyához, ennek ellenére szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az 1922-es és 1938-as fordulat névjogilag komoly következményekkel járt. A fentebb felvázolt képből egyértelműen kirajzolódik, hogy a jelzett időpontoktól minden különösebb hatósági háttér-dokumentáció nélkül változtatták meg a névegyütteseket és/vagy azok egyes elemeit. Ezt egyik iskolázott adatközlő, aki az érintettek egyike volt, a vele készített szociolingvisztikai interjúban az 1922-es változásokkal kapcsolatban így fogalmazta meg: *„Tudja, amikor ránéztem a passzusaimra, nem akartam hinni a szememnek. A becsületes magyar nevem helyett ott volt a szlovák név. ... Azt se tudtam, hogy még én vagyok-e én.”*

Tüzetes rész

Névegyüttesek az anyakönyvekben

Mielőtt a problémakört alaposabban körbejárnánk, szükségesnek látom definiálni, milyen értelemben használom a személynevekkel kapcsolatos főbb fogalmakat: a névegyüttest, a családnevet és a keresztnévet.

Névegyüttesről a magyarban a többelemű személynevek kialakulása óta beszélhetünk. Minimálisan két névelemet tartalmaz: családnevet és keresztnévet.

A családnév a névegyüttesnek az a tagja, amely általában a szülők valamelyikétől vagy mindkettejüktől öröklődik. Ha az apai és anyai ág családnéve valamilyen ok miatt összekapcsolódik, akkor kettős családnévről beszélünk (pl. *Bajcsy-Zsilinszky; Deutsch-Für* stb.). Kettős családnevet mind az apáról, mind pedig az anyáról örökölhet az újszülött. Kettős családnevek eredendően a latin „dictus” vagy „alio nomine”-val összekapcsolt mellérendelő szerkezetekből, később ragadványnév-családnév együttesek összekapcsolásával jöttek

létre. A kettős családnevek csírájukban már a XIII. században megjelentek (vö. Benkő 1949a), a XIV. századtól jelentősen megszaporodnak a „dictus”-os nevek. A XV. században pedig már szép számmal adathozható a maiakkal mindenben egyező valódi kettős családnevek (vö. Hajdú 2003: 757). Manapság az új névjogi szabályok szerint kettős családnevek létrejöhetnek úgy is, hogy az anya családnevét toldják be a keresztnév és a családnév közé.

1895, tehát a második magyar névtörvény óta a családnevet az államigazgatási eljárástól kölcsönözve vezetéknevnek is szokás mondani. A szó tartalmilag azért nem feleltethető meg más nyelvek ez irányú kifejezéseinek, mert azok névsorrendje alapvetően eltér a magyarétól. Az angolban: family name (tudományos munkákban: individual name-ként is), a franciában: nom de famille, (tudományos munkákban: nom individuel-ként is), a németben: Familienname (tudományos munkákban: Individualname-ként is), a szlovákban: priezvisko (az angol, német és francia terminológiáról vö. Hajdú 2003: 152). A szlovák terminus szemléletmódja a névelemnek a névegyüttesben elfoglalt sorrendi pozíciójára utal. Megjegyzendő, hogy a magyar vezetéknev mint megnevezés történeti-etimológiai szótárunk forrásainak tanúsága szerint 1519-ben bukkant fel először a Jordánszky-kódexben, majd azt követően 1527-ben az érdy-kódexben.

A keresztnév megnevezés azokból az időkből származik, amikor a pap a keresztelési szertartáskor nevet adott a gyermeknek. 1895 óta ezt a névelemet a hivatalos eljárásból kölcsönözve utónévnek is szokás mondani. A két terminus váltakozva fordul elő a szakirodalomban. Az utóbbi sajátos módon a magyar névegyüttesben elfoglalt sorrendiségre utal. Mivel más nyelvekben az ún. latinus névsorrend járatos, ezért azokban a megnevezés is a magyarétól eltérő szemléletet tükröz (angol: first name, francia: prénom, német: Vorname, szlovák: meno stb.) Keresztnévből a névegyüttesben általában csak egyet találunk.

Az állam által vezetett születési anyakönyvekben alaphelyzetben az anyakönyvvezető aláírásán kívül minimálisan három névegyüttest találunk. Az esetek többségében ennél többet is. Maximálisan négyet, ha a bejelentő a szülők egyikével sem azonos. Külön érdekességet tartogatnak azok az anyakönyvi tételek, amikor vagy az aláírásoknak, vagy a megjegyzéseknek fenntartott rovatokban további névegyüttes(ek)re bukkanhatunk. Ezek aláírás(ok)ként, illetőleg a házasságon kívül született újszülöttet törvényesítő személy neveként realizálódhatnak.

Az újszülött névegyüttese

Az újszülöttnak fenntartott rovatban, mint azt fentebb már jeleztem, csak az illető keresztnévét, a biológiai nemére való utalást és a felekezeti hovatartozására vonatkozó feljegyzést találunk. Teljes nevet sohasem. A gyermek családneve alaphelyzetben csak a következő rovatból derül ki, hiszen az az esetek többségében a törvényes apától öröklődik. Ha leányanya gyermekét jegyzi be, akkor az anya családnevét viszi tovább a gyermek. Ez utóbbi esetekben akkor változik meg a családnév, ha a házasságon kívül született gyermeket a törvényes apa magáénak ismeri el, vagy a férfi, akivel az anya a későbbiekben házasságot köt, adoptálja a gyermeket. Ilyenkor az utolsó, tehát a 10. számú rovatban találunk erre vonatkozó hivatalos bejegyzést. Erre az eseményre általában röviddel a születést követően kerül sor, de arra is akad példa, hogy 7-10 évvel később történik meg az adoptáció.

Egy 1936. januári bejegyzést idézek: „*Dieta bolo uzakonané sňatkom matky, uzavretým v Horných Salibach dňa 20. februára 1936 s prirodzeným otcom E.-om R.-om, r. kat. Naboženstva, 27 roľným zamestnáním murársky pomocník obyvateľom v Horných Salibách, otec bol v dobé narodenia dieťaťa 27 ročný. Číslo ...* (hivatalos irat száma) Krajinský

úrad 17. márcia 1936 Ján Tóth matrikár”. Összehasonlításul álljon itt egy magyar nyelvű bejegyzés is, amely tartalmában és hivatalos fordulataiban lényegileg mindenben egyezik az imént idézett azonos funkciójú szlovák nyelvű szöveggel: „A gyermek az anyának a természetes atyával K. L. ág. h. ev. 28 éves felsőszeli lakossal 1940 évi július hó 6-án Felsőszeliben kötött házassága által törvényesítettett. Az atya a gyermek születésekor 24 éves volt. ... (hivatalos irat száma) 1940. november 16. Simkó Mihály anyakönyvvezető”.

Ahogy azt már fentebb kifejtettem, a csehszlovák időkben a leánygyermeknek családnevének automatikusan részévé vált az -ová képző, illetőleg az azt bizonyos esetekben kiváltó nembeli végződés. Ez azokban csak akkor válik egyértelművé, amikor utólagos megjegyzésben jelzik, hogy a névviselő hivatalos eljárás során élt az -ová vagy az egyéb nembeli végződés névből történő törlésének jogával. Erre vonatkozóan egy 2000. február 21-i bejegyzést idézek, amelyből egyértelműen kiolvasható, hogy az -ová törlésére került sor: „Na základe žiadosti menovanej zo dňa 21. februára 2000 jej bolo schválené použiť meno a priezvisko v tvare J. B. v zmysle zákona... Každý ďalší výpis bude vystavený na meno schválené na základe žiadosti zo dňa 21. februára 2000”. utólagosan lefolytatott hivatalos eljárás hiányában az -ová formális beszédhelyzetekben továbbra is a női név szerves részének számít, ha az illetőt a (cseh)szlovák hatóságok anyakönyvezték.

A szülők névegyűttese

A két szülő nevét egymás alatt találjuk az ötödik számú rovatban. Alaphelyzetben mindig felülre került az apa névegyűttese. Alatta annak foglalkozását vagy társadalmi státuszát jelölték meg. Ez alatt volt fölűntetve az anya teljes neve, valamint a lakhelye (a település neve és ha volt, akkor a lakcíme). Azoknál, akik valamelyik majorban éltek, a lakcímet az adott major megnevezése helyettesítette.

Az apa és/vagy bejelentő névegyűttese az autográf aláírásokban

A szülők névegyűttese a fentebb jelzett 1922-es fordulóponttól latinos sorrendűre vált. Pontosabban Felsőszeliben mindez 1922. február 16-tól, a másik községben 1922. május 3-tól történik meg. A keresztnév az ingadozásokat és egyéb eseteket leszámítva szlovák metanyelvi párjukkal szerepelnek. Az itt található névegyűttések a hatóság által nyilvántartott formáknak számítanak, amelyek egyúttal a hivatalosnak tekinthető névviselés alapját képezik. Ebből következően bizonyos formális beszédhelyzetekben a névviselésnek és névhasználatnak összhangban kellene lennie. Ez utóbbiak összhangjának 1922 utáni megbomlása éppen abban állt, hogy a névhasználat formálisnak tekinthető nyelvhasználati színtereken továbbra is magyaros szabályokhoz igazodott. Erre a kontrasztra a bejelentők aláírása hívja fel a figyelmünket, amelyeket a (cseh)szlovák matrikulák kilences számú rovatában tanulmányozhatunk. Arra vonatkozóan nem láttam szükségesnek statisztikát készíteni, hogy a bejelentőknek hány autográf aláírása szlovákos, illetőleg magyaros, mert 1918–1938 között mindkét településen döntő többségben magyaros aláírásokat találtam. Nagyon kevés volt azoknak az eseteknek a száma, amelyek kivételnek tekinthetők. Korábbi kutatásaimra hagyatkozó előzetes várározásaimnak megfelelően a szlovák anyanyelvű és/vagy nemzetiségű személyek mindig szlovákul írtak alá. Ilyen, minden kétséget kizáróan (cseh)szlovák személytől származó aláírást alig néhány esetben találtam, mint pl. egy 1922. szeptember 6-i bejegyzésnél. Itt szinkronban az ötödik rovat alatti Macha alakban szlovákos aláírás szerepel. A bejegyzés több szempontból is érdekes. Mindenekelőtt azért, mert a család izraelita, márpedig a két község izrae-

litáinak többsége magyarosan írt alá. A másik tény azonban némi magyarázattal szolgál arra, miért (cseh)szlovákos a bejelentő aláírása, ugyanis ennek az izraelita családnak a lakhelyeként nem *Dolné Saliby* (Alsószeli), hanem *Horné Mito* (sic!)² van feltüntetve.

A bejegyzést végző személy – aki általában egyúttal az anyakönyvvezető – 1922–1938 között mindig szlovákosan írt alá. A név autográf aláírásban történő ilyesfajta átváltása éppen az 1922-es és 1938-as fordulóponton hívja fel a figyelmünket arra, hogy a hivatali tisztség e téren is lojalitást követelt a hivatalnokoktól, állami alkalmazottaktól. Ez még a nyugalomba vonulás után is egyfajta kötelezettséget jelentett, bár nem mindig. A kivételre az 1927-es felsőszeli bejegyzések közül említhetünk egy érdekes esetet. Az apa, anya és újszülött neve annak rendje és módja szerint szlovákul van bejegyezve. Az apa foglalkozásaként a következőt jelölték meg: *penz(ijny) notár* 'nyugdíjas/nyugalmazott jegyző', ám a bejelentő aláírása – aki maga a törvényes apa – magyaros: *Tóth János*. Ugyanehhez a személyhez tartozik egy 1929-es születés bejelentése, ahol viszont a bejelentő aláírását már szlovákosan találjuk: *Jan Tóth*. A foglalkozásból – *notár na odpočinku* 'nyugalmazott jegyző' – és egyéb adatokból egyértelműen kiderül, hogy a bejelentő mindkét esetben azonos. Azt azonban szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ez az eset inkább a kivételek között említendő. Az állam alkalmazottjai szlovákos aláírásukkal is következetesen kifejezték a kenyéradó iránti elkötelezettségüket. Szögezzük le rögtön: (cseh)szlovák anyanyelvű és/vagy nemzetiségű személyek esetében ez természetes! Így a két faluba helyezett (cseh)szlovák csendőrök, útkaparók, jegyzők és egyéb hivatalosságok a tőlük elvárható módon jártak el. Ugyancsak természetes a szlovák aláírás azoktól a (cseh)szlovák személyektől, akik házasság révén kerültek a két településre, vagy éppen alkalmilag munkát vállaltak az anyakönyvileg a két Szeli valamelyikéhez tartozó majorokban. Megjegyzem, a hivatalnokok mellett a szlovákul aláírók többsége ez utóbbiak közül került ki. Többségüknél az eredeti lakhely alapján az is gyanítható, hogy nemcsak korábbi környezetük volt szlovák, hanem maguk is azok voltak. Így például egy 1924-es felsőszeli anyakönyvi bejegyzésben nem ér váratlanul bennünk, hogy a bejelentő *Valentin Kováčik* alakban hitelesíti az anyakönyvbe került adatokat, hiszen lakhelyeként ugyan *major Körtvélyes* van megjelölve, ám az eredeti lakhelye *Veliká Lehota*³. Foglalkozása is arra enged következtetni, hogy nem tősgyökeres lakosról van szó (az apa foglalkozása: *sez(ónny) robotnik* 'idénymunkás').

Külön figyelmet érdemel, hogyan jártak el a hatóságok akkor, ha írástudatlan volt a bejelentő. Az 1922-es váltástól egészen az 1938-as novemberi fordulatig általános szabálynak tekinthető, hogy a név előtti álló (+) vagy megdöntött kereszttel (x), illetőleg ezek valamelyikének halmozásával jelezték, hogy a bejelentő analfabéta. Ilyenkor általában még a kereszt(ek) elé odaírták a *t. j.* (to jest 'azaz') vagy a *t. j. znamenie ruky* (to jest znamenie ruky 'azaz saját kezűleg' szlovák nyelvű formulát. Majd ezt követte a szerkezet megkövetelte nyelvtani esetben tett név szlovákos alakja (pl. *t. j. znamenie ruky + Gejzu Kovácsa; t. j. znamenie ruky Lakatosovej Žofia*).⁴ Máskor csak a kereszttel és az azt követő latinos sorrendű névegyüttest találjuk. A keresztnév mindig (cseh)szlovákos, a családnév pedig esetenként mellékjelezett. Ez utóbbi általában csak akkor ilyen, ha az ötödik rovatban is így szerepel a szülők családneve.

2 A település magyar neve *Felsővámos*. Mai alakja: *Horné Mýto*.

3 A település nevének írásmódja alapján egyéb támpontok híján nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a Bars megyei *Nagyülésre* (Velká Lehota) vagy a Nyitra megyei *Nagyhatára* (Velká Lehôtka) történik-e utalás.

4 Megjegyzendő, hogy a nevek nyelvtani esetben helyezése is gyakorta árulkodik az anyakönyvvezető(k) nyelvi bizonytalanságáról.

Az anya névegyüttese és a nők autográf aláírásai

Az anya névegyüttesének megfigyelésére az ötödik, a kilencedik és tizedik rovatban van lehetőség. Az ötödikben értelemszerűen mindig ott találjuk az anya teljes nevét. 1922-től ebben a rovatban is a már fentebb ismertetett változásokkal találkozhatunk. Ezek részletes bemutatásától az ismétlések elkerülése érdekében itt most eltekintek. csak fölsorolásszerűen utalok arra, miben érintették az 1922 utáni változások a női neveket: mindegyiknél a (cseh)szlovákországi átírt keresztnéveket, a névsorrendet, az -ová-zást és a családnév szórványosan jelentkező mellékjelezését említhetjük.

A kilencedik rovat a dolog természetéből adódóan csak ritkán teszi lehetővé, hogy ott a nő aláírások mikéntjét megfigyeljük. Itt nem is mindig dönthető el egyértelműen, hogy lánykori vagy asszonynévvel van-e dolgunk. A tizedik rovatban az anyakönyvvezető szignóján kívül csak akkor szerepelnek egyéb aláírások, ha a szülők hatóság előtt tett közös nyilatkozatát kell hitelesíteni.

A továbbiakban a nő aláírások mikéntjéről fogunk röviden tájékozódni. A jelenségek illusztrálására szánt példaanyagot tudatosan a tizedik rovatból merítettem. Méghozzá olyan bejegyzésekből, ahol a házaspárok a gyermek felekezetének véglegesítését hitelesítették a hatóság előtt, s a szlovák nyelvű bejegyzéseket mindketten aláírásukkal illették.⁵

A szóban forgó problémával kapcsolatban az egyik kérdés úgy fogalmazható meg, hogy történt-e változás a vizsgált időszakban a korszak kezdetéhez képest, s ha igen, akkor milyen jellegű volt az. Erre röviden annyit mondhatunk, hogy az e téren bekövetkező elmozdulás a magyar nyelvűséget is jelentős mértékben érintette. Ha megvizsgáljuk és összevetjük a korszak kezdetéről és végéről származó férjezett nők autográf aláírásait, akkor azt tapasztaljuk, hogy azokban a Trianon előtt majdnem kizárólagosnak mondható ún. névszerűtlen *Horváth Mihályné* típus több lépcsős átalakulást mutat. A változás az 1920-as évek végétől kezd nagyobb lendületet venni. A kiindulásnak számító típuson túl alapvetően másik három forma váltakozását figyelhetjük meg. Az egyikben a korábbi asszonynévhez hozzáteszik a teljes lánykori névegyüttest, pl. *Enzsel Résző Dánielné Patócs Etel* (1932). Megjegyzem, erre a típusra a szeli anyakönyvekben csak elvétve találtam adatot. A másik lehetőség az, hogy a férj családnévéhez illesztik a -né asszonynévképzőt, s ezt követi a lánykori névegyüttes, pl. *Mészárosné Lencse Erzsébet* (1931), *Puskásné Dobri Jolány* (1932), *Lénártné Bélai Juliana* (1935). A harmadik, hogy a férj puszta családnévéhez hozzátoldják a nő keresztnévét. A puszta családnév kitétel azt jelenti, hogy a férj családnévéhez nem kapcsolják hozzá a szlovákban ilyenkor járatos -ová névformánst, pl. *Putyera Etel* (1930), *Dobri Jolán* (1937), *Őszi Giza* (1937), *Kajos Judith* (1937). Vagyis a korszak közepétől négy szociolingvisztikai változó él egymás mellett. Igaz, a korszak végén is még mindig erősen tartja vezető helyét *Horváth Mihályné* típusú asszonynév. Az imént idézett *Puskásné Dobri Jolány* (1932) és a *Dobri Jolán* (1937) mint aláírás ugyanattól a személytől származik. Ez egyúttal arra enged következtetni, hogy a változás nem csupán a közösség, de az egyén szintjén is minden bizonnyal megragadható.

Női neveken szlovákos aláírásokkal alig találkoztam, ha mégis, akkor leginkább a következő formákban: *Sidonia Czaniková r(odená) Takácsová* (1934), *Helena Pappová*

5 Ilyenkor a gyermek keresztnéve alatt a következő, szlovák nyelvű formula olvasható: „náboženstvo dieťaťa predbežne nestálené” 'a gyermek felekezete előzetesen nincs véglegesítve'. A tizedik rovat pedig többnyire a következő formaszöveget tartalmazta: „My, čo zákonitě rodičia určujeme dieťaťu náboženstvo ev. a. v. 2. decembra 1936” 'Mi mint törvényes szülők megállapítjuk, hogy a gyermek vallása ág. h. ev. 1936. december 2.' Ez alatt találjuk minden esetben mindkét szülő autográf aláírását.

r(odená) *Paraszy* (1934). A második példa érdekessége az, hogy közvetlenül a feleség neve előtt a férj aláírása egyértelműen magyaros: *Papp Géza* (1934). A szlovákban járatos másik lehetőségre, a *Sidonia Takácsová* típusra a vizsgált korszakban egyik település anyakönyveiben sem találtam adatot.

A fentebb ismertetett korabeli típusváltás végeredménye a magyar beszélőközösség szempontjából tulajdonképpen megegyezik azzal, ahogy manapság a szlovákiai magyarok anyanyelvükben – főleg informális beszédhelyzetekben – használják a férjes asszonyok nevét: vagyis a férj pusztán családnevéhez hozzáteszik a keresztnévét.⁶ Vagyis a változást egyértelműen (cseh)szlovák kontaktushatás indikálja.

Mindez még érdekesebb akkor, ha az itt feltáruló helyzetképet korábbi kutatópontjaimon szerzett tapasztalataimmal vetem egybe. A két Szeliben 1918–1938 között sokkal kisebb mértékű volt a családnevek nyelvi alkatának hatóságok általi erőszakos megváltoztatása, mint akár a csallóközi, akár a Nyitra-vidéki kutatópontjaimon. ugyanakkor az autográf aláírásokban az összes többi településen később kezdődött meg a női nevek (cseh)szlovák kontaktushatásra visszavezethető átváltása, mint a két Szeliben: ott csak a hontalanság és jogfosztottság időszakától tudtam tömegesebben adatolni a szóban forgó jelenséget.

A leányanyák és az özvegyek névegyüttese

A leányanyás szülések tényéről több dolog is árulkodik az anyakönyvekben. Az egyik, hogy az ötödik számú rovatban nincs megjelölve a törvényes apa. További ilyen jelzésnek tekinthető, ha a bejelentő aláírása fölött megjegyzi, hogy a törvényes apa sajátjának ismerte el a gyermeket, vagy ha a tizedik rovatban egy néhány évvel későbbi feljegyzésben rögzíti a gyermek házasság útján történő törvényesítését. Megjegyzendő: ha a házasságon kívül született gyermeket az apa nem ismeri el a bejelentés időpontjáig, akkor a bejelentő általában valamelyik családtag, a bábaasszony vagy maga a leányanya.

A frissen megözvegyültek esetében a születési anyakönyvben mindig feltüntetik az apa nevét, de előtte az anyakönyvvezetés nyelvétől függően a *něhai* vagy *neb(ohý)* 'néhai' kitéttel jelzik, hogy az illető férj/apa időközben elhunyt. Az anya neve alatt pedig sok esetben ott szerepel a ferde zárójelek közötti /: özvegy :/ vagy /: vdova :/ 'özvegy' szó.

A szeli anyakönyvek tanulmányozása során egy másik érdekes jelésre figyeltem fel. Nagyjából 1925-től az anyakönyv ötödik rovatában a leányanyák és özvegyek családnevéhez következetesen kötőjellel kapcsolták az -ová birtokosképzőt. Ezzel párhuzamosan más női családnevekkel már egybeírták azt. Vagyis ekkortól a kötőjelezett -ová a leányanyák és özvegyek megkülönböztetésére szolgált.

Statisztikai adatok az anyakönyvi bejegyzések alapján

A családnevek taglalása előtt indokoltnak látom azoknak a statisztikai adatoknak az összegzését, amelyek az 1918–1938 közötti bejegyzések alapján állíthatók össze. Az így kapott adatok egy részét az összevethetőség érdekében egymás mellé állítva, másik részét községenkénti bontásban rendeztem táblázatokba. Ahol a jobb áttekinthetőség és az összefüggések megvilágítása érdekében kellően indokoltnak láttam, ott az adatok alapján készült diagramokat is mellékeltem.

6 Az ezredforduló megengedőbb névjogi szabályozása manapság már formális helyzetekben is lehetővé teszi az -ová elhagyását a női nevekről, így az asszonyokéről is.

A családnevek anyakönyvekből származó adatai előtt ugyancsak diagramok segítségével mutatom be az etnikai nemzetiségi viszonyok alakulását az 1880–1941 közötti időszakban. Mivel a forrásának számító korabeli népszámlálásokat nem egységes elvek alapján hajtották végre, ezért az egyszerűség kedvéért nemzetiségi viszonyokról beszélek, holott tudott dolog, hogy esetenként anyanyelvi adatok szerepelnek mögöttük.

A két község együttes statisztikai mutatói

A magyarok részesedése 1880–1941 között

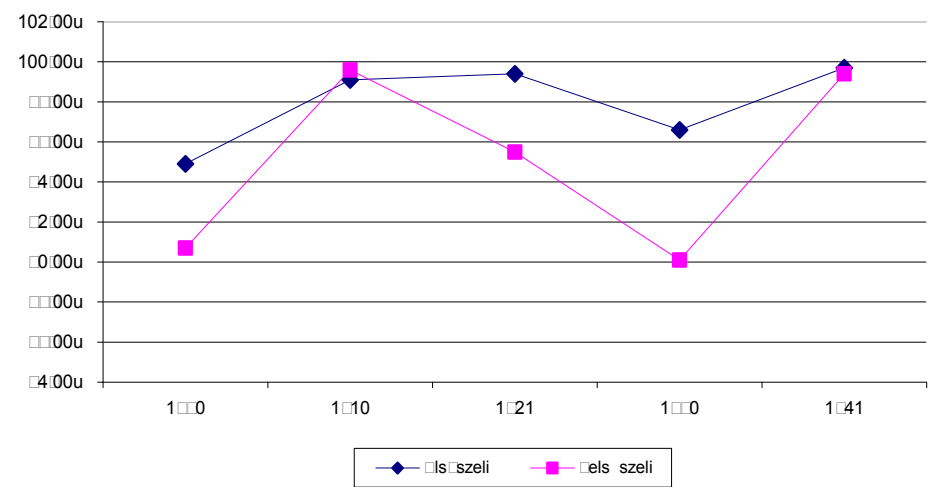
Az alábbi, kommentárok nélküli népességre vonatkozó összesítések forrásául a Központi Statisztikai Hivatal 1996-ban közzétett munkája szolgált, amely az 1880–1941 közötti állapotokat tartalmazza (Kepecs 1996: 208–209), de a népességszámot sajnos nem, csak a hozzájuk rendelhető százalékos értékeket közli.

1. táblázat. A magyarok részesedése községenkénti bontásban (%)

	1880	1910	1921	1930	1941
Alsószeli	94,90	99,10	99,40	96,60	99,70
Felsőszeli	90,70	99,60	95,50	90,10	99,40

Ezek szerint a korszakban a magyarság részesedése kisebb ingadozásokat leszámítva viszonylagos állandóságot mutat. Az 1930-as adatokból a történelmi háttér és kontextus ismeretében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mögöttük döntően nem az etnikai arányok megváltozása, hanem az államhatalom manipulációja áll. Jelesül az, hogy a hatóságok a második csehszlovák népszámláláskor statisztikailag is csökkenteni kívánták a magyarság részarányát (vö. Popély 1991: 93).

2. ábra. A magyarok részesedése községenkénti bontásban

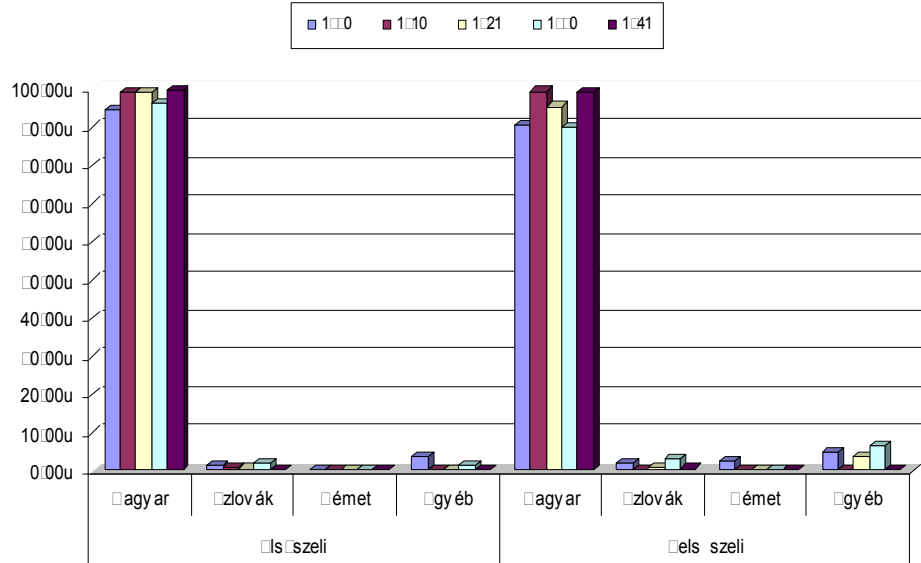
A népesség nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása 1880–1941 között

Az alábbi táblázat és diagram Alsó- és Felsőszéli népességének 1880–1941 közötti nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlását mutatja be. csak megismétlem, hogy a két kategória azért keveredik a táblázatban, mert a rendelkezésünkre álló adatok hol csak a nemzeti-ségi, hol meg az anyanyelvi megoszlást rejtik az egymást követő népszámlálásokkor.

2. táblázat. A két község nemzetiségek (anyanyelv) szerinti megoszlása 1880–1941 között

	Alsószei							
	Magyar	Szlovák	Német	Egyéb	Magyar	Szlovák	Német	Egyéb
1880	94,9%	1,3%	0,2%	3,6%	90,7%	2,1%	2,5%	4,8%
1910	99,1%	0,6%	0,4%	0,0%	99,6%	0,3%	0,1%	0,0%
1921	99,4%	0,5%	0,0%	0,1%	95,5%	0,9%	0,3%	3,4%
1930	96,6%	2,0%	0,0%	1,4%	90,1%	3,2%	0,2%	6,5%
1941	99,7%	0,2%	0,0%	0,1%	99,4%	0,5%	0,1%	0,0%

3. ábra. A két község nemzetiségek (anyanyelv) szerinti megoszlása 1880–1941 között

A táblázatból és diagramból egyértelműen kiolvasható, hogy a szlovákság mindkét községben végig jelen volt, ám részesedésük még 1930-ban sem haladta meg Alsószeleiben a 2 százalékot, illetőleg Felsőszeleiben a 3,2 százalékot. A két községben a korszak egészében találunk német eredetű családneveket, ám a németiségre vonatkozó százalékos statisztikai mutatók is jelzik, hogy azok többségét nem német ajkú lakosok viselték. A német eredetű családnevek és a mellettük található autográf aláírások együttes vizsgálatának segítségével erre a kérdésre a tanulmány későbbi részében még visszatérek.

Születésszámok

Alsó- és Felsőszéli két világháború közötti népessége a születésszámok alapján korpuszom egészét figyelembe véve hozzávetőlegesen 1 : 2 arányban oszlik meg. Vagyis

Felsőszeliben több mint kétszer annyi születést jelentettek be az anyakönyvi körzet lakói, mint Alsószeliben. Ha tehát csak abszolút számokban adnánk meg az egyes statisztikai mutatókat, akkor a felszínen a két település között esetenként nagyon jelentős különbségeket látnánk. A százalékos értékek azonban azt is képesek jelezni, hogy az egyes mutatók tekintetében nincs nagy különbség a két falu között.

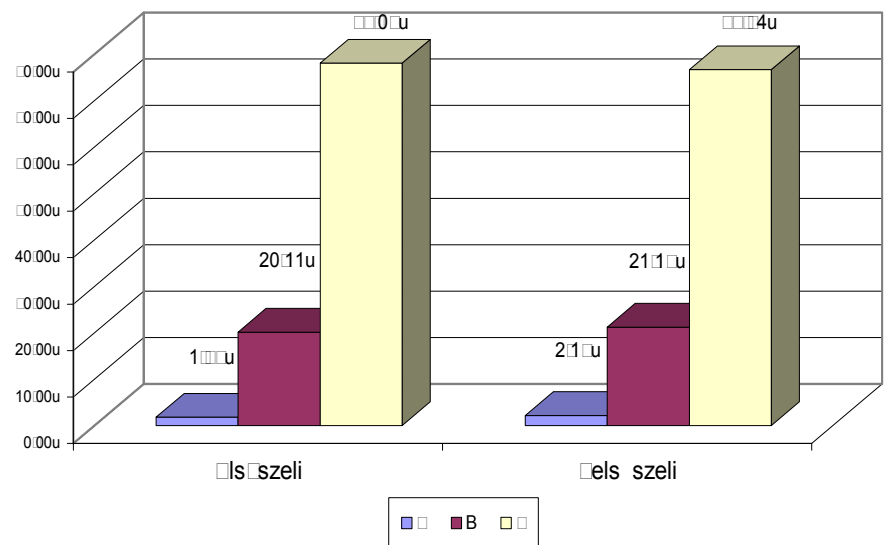
Viszonylag alacsony mindkét faluban a halva születések száma, de a csecsemőhalandóság mindkét településen valamivel meghaladja a 20 százalékot. Az adatok reális értékeléséhez tudnunk kell, hogy az anyakönyvekben nincsenek utalások arra, mi volt a halálesetek tényleges oka. csupán arról értesülhetünk, hogy a halálesetet milyen sorszám alatt jegyezték be a halotti anyakönyvekbe. Az azonban a korabeli viszonyok ismeretében nyilvánvaló, hogy a születés után rövid idővel bekövetkező halálesetek jelentős része minden valószínűség szerint a csecsemő- vagy gyermekhalandóság statisztikai adatait szaporítja. Mivel az alábbi táblázat összeállításakor minden olyan esetet figyelembe vettem, amikor az anyakönyvekben utalás történt a halálesetre, az idevonatkozó adatok értelemszerűen magukban foglalják a későbbi rendkívüli haláleseteket (ifjú- és felnőttkori betegségekkel, balesetekkel, sőt még a háborúval összefüggésbe hozható elhalálozásokat is). Ez utóbbiak egy része a harci cselekményekkel függhet össze, de itt szerepelnek az elhurcolt, majd a háború után utólagosan holtta nyilvánított izraeliták adatai is. Az elmondottak ellenére a közel 20 százaléknyi tétel zömét mégis minden bizonnyal a csecsemő- és korai gyermekhalálesetek teszik ki.

3. táblázat. Az összes születésszáma eső halva születések, gyermekhalandóság és rendkívüli halálesetek aránya

	Alsószeli			
		%	f	%
Halva születések	23	1,83	52	2,17
- , ill. gyermekhalandóság + rendkívüli halálesetek	253	20,11	508	21,19
Maradvány	982	78,06	1837	76,64
Bejelentések száma összesen	1258	100	2397	100

A 3. számú táblázatban maradványnak jelölt értékek tehát a két falunak azokra a polgárraira utalnak, akik megérték a felnőttkort s családnevük a falvak névállományát gyarapította, ha csak időközben nem költöztek máshova. Ez utóbbi tényre az anyakönyvekből lényegileg semmiféle közvetlen információ nem olvasható ki.

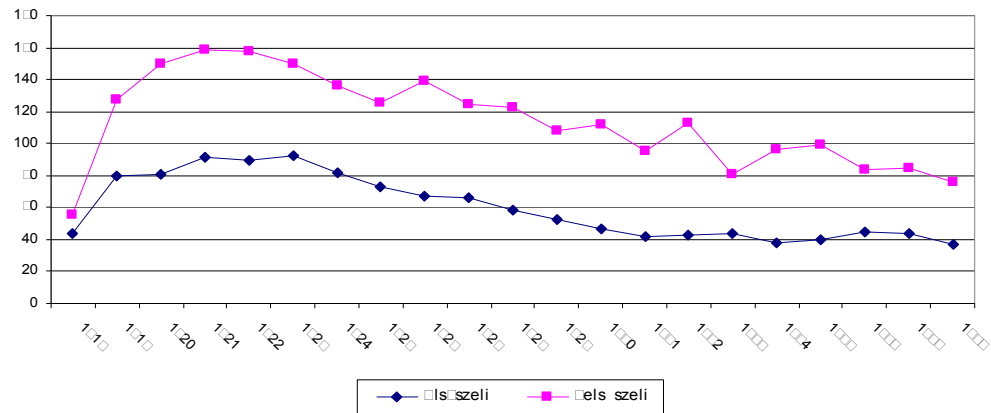
4. ábra. Az összes születésszámba eső halva születések, csecsemő-, ill. gyermekhalandóság és rendkívüli halálesetek aránya

(A = halva születések, B = csecsemő-, ill. gyermekhalandóság + rendkívüli halálesetek, C = maradvány)

A születésszámok évenkénti megoszlása arra is képes rávilágítani, hogy a népszaporulat tekintetében milyen trendek figyelhetők meg a két településen. A görbék hullámzásából kiolvasható, hogy a háború végén nagyon alacsony volt a születésszám (lásd. 5. ábra). Ez nyilván összefügg a férfilakosság háborús veszteségeivel. A hirtelen felfutás 1919–1921 között következett be, majd a görbék nem túl hektikus, mondhatni egyenletes, viszonylag lassú ereszkedése arról árulkodik, hogy kezdenek beállni a népszaporulati mutatók a vizsgált korszak átlagértékeire. A korszak végéhez közeledve alig valamivel több gyermek született, mint a világháború befejezését jelentő 1918-as időpontban.

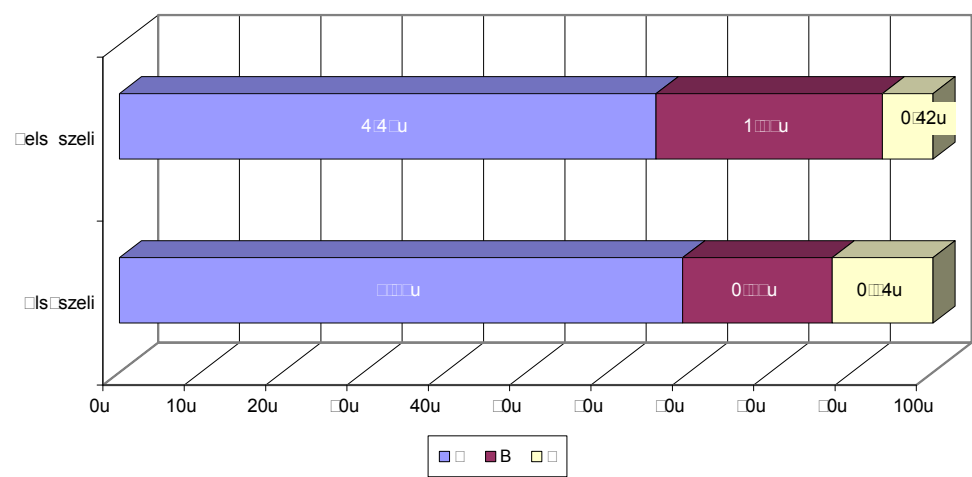
5. ábra. Az anyakönyvi bejegyzések 1918–1938 közötti száma évenkénti bontásban

Leányanyás szülések és özvegyek

Leányanyás szülésekkor az újszülött törvényesítés hiányában az anya családnevét viszi tovább. A házasságon kívül született, ám később törvényesítettek esetében utólagos bejegyzés jelzi, hogy az apa a gyermeket a hatóságok előtt nemcsak magáénak ismerte el, de saját nevére is vette. Ez utóbbi tényrt az újszülöttek családnevének feldolgozásakor magam is figyelembe vettem. Ennek következtében ilyenkor nem a (leány)anya, hanem az adoptáló személy családnevét dolgoztam fel a korpuszban.

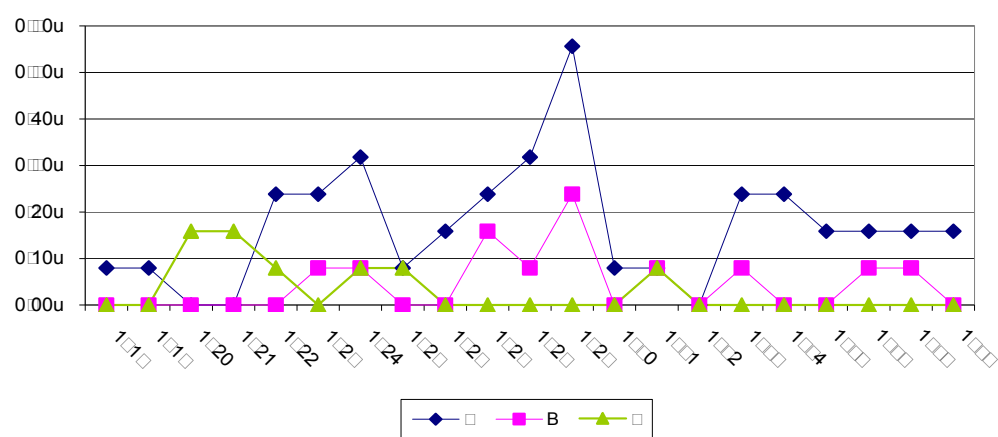
6. ábra. Alsószeli és Felsőszeli, valamint az anyakönyvezés szempontjából hozzátartozó majorok egyedülálló anyáinak szülései 1918–1938 között

(A = az összes leányanyás szülés, B = a törvényesített gyermekek, C = özvegyek)

Özvegyek esetében természetesen a hajdani férj/apa család- és keresztnéve is szerepel az anyakönyvekben. Itt értelemszerűen annak családnevét viszi tovább a gyermek.

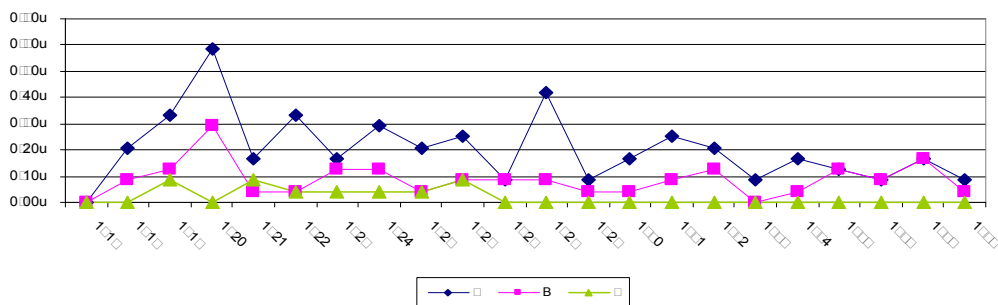
7. ábra. Alsószeli és az anyakönyvezés szempontjából hozzátartozó majorok egyedülálló anyáinak szülései 1918–1938 között

(A = az összes leányanyás szülés, B = a törvényesített gyermekek, c = özvegyek)

Adataim között található egy olyan is, ahol az 1919-ben bejegyzett leányanyás születésből származó felsőszeli gyermeket jóval később örökbe fogadták. Ezt az adatot egyedisége miatt az egyszerűség kedvéért a törvényesített gyermekek közé vettem fel, noha tisztában vagyok azzal, hogy ezt az esetet önálló kategóriát alkotó csoportba kellett volna besorolnom.

8. ábra. Felsőszeli és az anyakönyvezés szempontjából hozzátartozó majorok egyedülálló anyáinak születési 1918–1938 között

(A = az összes leányanyás születés, B = a törvényesített gyermekek, C = özvegyek)

A 7. és 8. ábrák diagramjaihoz szükségesnek tartom magyarázatként hozzáfűzni, hogy az ott felvett kategóriák mindegyikében benne foglaltatnak a halva születettek és az időközben elhunytak adatai. Ezeket az eseteket magamnak természetesen különválogattam, ám úgy találtam, hogy önálló csoportként történő elkülönítésüknek a csaláadnevek vizsgálata szempontjából nincs különösebb hozadéka.

Községenkénti statisztikai mutatók

ALSÓSZ ELI

Az Alsószeliben anyakönyvezettek lakóhely szerinti megoszlása

Köztudott dolog, hogy az 1895-ben bevezetett állami anyakönyvezés elveinek kidolgozása során a törvényalkotók külön figyelmet szenteltek az anyakönyvi kerületek kialakítására. Fő szempont volt az egyes kerületekhez tartozó népesség viszonylagos arányossága. Ez általában azt jelentette, hogy a népesség nagysága nem haladta meg az adott körzetben a háromezret (Vörös 2004: 110). Ha a 19–20. század fordulóján belelapozunk az alsószeli anyakönyvekbe, azt tapasztaljuk, hogy a településhez tartozó majorokon kívül Királyrév lakosságát is itt anyakönyvezték. Ez az 1904. évi XXVI. törvénycikk hatására változott meg, mivel az kimondta, hogy a hatálybalépéstől a városok mellett immár a nagyközségek is önálló anyakönyvi kerületet alkotnak (Botos 1995: 10–11). Alsószeli ebbe a kategóriába tartozott.

Az anyakönyvek vezetése a jegyző, segédjegyző és aljegyző feladata volt. Az anyakönyvezés mindig a kerületek székhelyén történt. A kezdetektől szigorú szabálynak számított, hogy az anyakönyvet vezető személyek saját magukra, házastársukra, gyermekeikre és szüleikre vonatkozóan adatokat nem jegyezhettek be. Magam is találkoztam olyan esettel, amikor a jegyzőnek született gyermeke, s ezt a bejegyzést az említett szabály alapján helyette más kéz rögzítette.

A 4. számú táblázatban összesítve megadom azokat a településeket, amelyek a vizsgált időszakban az alsószeli anyakönyvekben az újszülöttek lakhelyeként voltak feltüntet-

ve. Ezek közül Alsóhatár, Újmajor és Versendtanya tartoztak a körjegyzőséghez. A települések neve a bejegyzések időpontjától függően vagy magyarul, vagy szlovákul szerepelt a nekik fenntartott rovatban. A táblázatban az áttekinthetőség érdekében magyarul adom meg őket, s lábjegyzetben utalok a velük kapcsolatos egyéb információkra.

4. táblázat. Az alsószelei születésszámok lakhely szerinti megoszlása az 1918–1938 közötti időszakban

		%
Alsóhatár ⁷	63	5,01
Alsószelei	1134	90,14
Alsószelete ⁸	1	0,08
Fels ⁹	1	0,08
Lögérpatony ¹⁰	1	0,08
Pozsonyligetfalu ¹¹	1	0,08
Bazin ¹²	1	0,08
Újmajor ¹³	29	2,31
Versendtanya ¹⁴	26	2,07
Vízkelet ¹⁵	1	0,08
Összesen	1258	100%

Az 5. számú táblázatban évenkénti bontásban tüntetem fel az egyes településekhez, majorokhoz köthető születések számát. Íme:

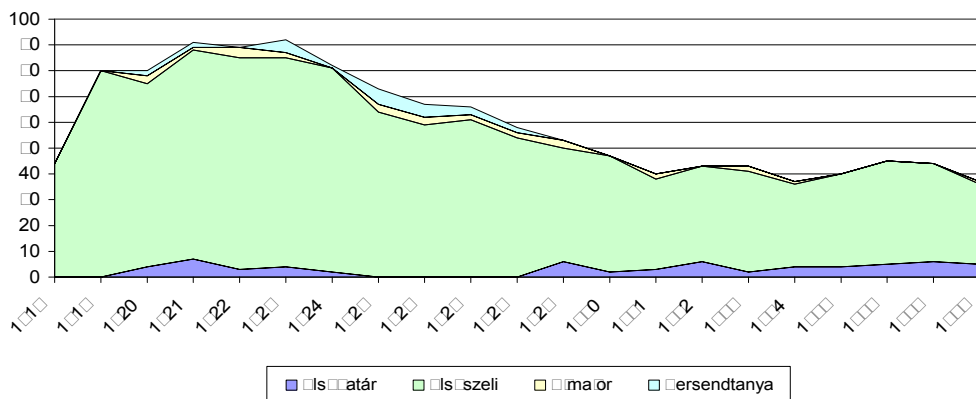
5. táblázat. Az alsószelei születésszámok lakhely szerinti megoszlása az 1918–1938 közötti időszakban (évenkénti bontásban)

	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Alsóhatár				4	7	3	4	2					6	2	3	6	2	4	4	5	6	5
Alsószelei	1	44	80	71	81	82	81	79	64	59	61	54	44	45	35	37	39	32	36	40	38	31
Alsószelete				1																		
0	0	0	0	0	0	/0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lögérpatony																	1					
# \$ \$ 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/0	0	0	0	0	0	0	0
Bazin																	1					
0	0	0	0	/0	/0	(0	+0	0	/0	/0	+0	+0	/0	0	+0	0	+0	/0	0	0	0	/0
Versendtanya				2	2		5	1	6	5	3	2										
\$ 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/0	0	0	0	0	0	0	0
	1	44	80	81	91	90	92	82	73	67	66	58	53	47	42	43	44	38	40	45	44	37

7 Az anyakönyvekben az Alsószelelhez tartozó major neve szlovákul *Dolný Chotár*.
8 Az anyakönyvekben *Alsószelete* magyarul szerepel. Szlovák neve: *Kubáňovo*.
9 Az anyakönyvekben *Horné Mito* (sic!) (Felsővámos). Mai alakja: *Horné Mýto*.
10 Az anyakönyvekben *Hornia Potôň* (sic!) Magyarul: *Lögérpatony*. Mai alakja: *Horná Potôň*.
11 Az anyakönyvekben *Petržalka*. Magyarul: *Pozsonyligetfalu*. Napjainkban Pozsony egyik városrésze.
12 Az anyakönyvekben *Pezínok*. Magyarul: *Bazin*.
13 Az anyakönyvekben az Alsószelelhez tartozó major neve szlovákul *Nový Dvor*.
14 Az anyakönyvekben az Alsószelelhez tartozó major neve magyarul váltokozva *Versend* és *Versendtanya*. Szlovákul *Laz Versend*.
15 Az anyakönyvekben *Vízkelet* magyarul szerepel. Szlovák neve: *Čierny Brod*.

A 9. ábra diagramjának adatbázisába csak Alsószelei és az anyakönyvi kerülethez tartozó majorok születésszámaait vettem fel. Ezekből egyértelműen kiolvasható, hogy a központnak számító településen a háború utáni gyors felfutást követően viszonylag lassú, ám összességében mégis jelentősnek mondható csökkenés történik a születésszámban. 1932-től e téren kisebb ingadozásokat leszámítva viszonylagos állandóság következik be.

9. ábra. Alsószelei és az anyakönyvezés szempontjából hozzátartozó majorok 1918–1938 közötti születésszámai évenkénti bontásban

A majorok közül Alsóhatár nemcsak abban különbözik a többtől, hogy ott született a legtöbb gyermek, hanem abban is, hogy az 1925 és 1928 közötti hiátust leszámítva mindvégig állandó volt az ott élő népesség termékenységi mutatója. Megjegyzendő, hogy a majorok családnévállományának vallatóra fogása az idénymunkások viszonylag gyors, akár évenkénti cserélődéséről tanúskodik. Vagyis nagy volt az ott lakó népesség fluktuációja. Ennek a mi szempontunkból két fő következménye van: 1. A majorokban változatosabb a családnévállomány, mint a körjegyzőség központjának számító Alsószeleiben; 2. A majorokban Alsószelelhez képest több idegen eredetű, jelesül szláv családnévvel találkozhatunk. Ezek azonban mégsem módosítják jelentősen az összes anyakönyvezett név etimológiai megoszlásának belső arányait, hiszen az alsószelei bejegyzések teszik ki az összes vizsgált eset döntő többségét.

A halva születettek statisztikai adatai Alsószelei anyakönyveiben

A 7. számú táblázat adataiból kiolvasható, hogy az összes, 1918 és 1938 között halva született csecsemő aránya nem éri el a két százalékot. A mi szempontunkból ez azért érdekes, mert a családnévek összesítésekor a korábbi névtani gyakorlattól eltérően a halva születettek adatait is szerepeltettem a korpuszban. Ezt alább fogom részletesebben megindokolni.

6. táblázat. Az Alsószeleihez tartozó majorok és egyéb települések halvaszületéseinek összesített adatai az 1918–1938 közötti időszakban

		%
Alsóhatár	3	0,24
Alsószelei	20	1,59
Alsószete		
Lögérpatony		
Pozsonyligetfalu		
Újmajor		
Versend(tanya)		
Vízkelet		
Összesen	23	1,83

ugyanakkor a fenti összesítésből az is kiderül, hogy a halva született csecsemők családnevének esetleges figyelmen kívül hagyása érdemben nem módosította volna a korpusz különböző rétegének belső arányait. Sokkal jelentősebben befolyásolta volna számításaimat, ha tekintettel lettem volna a csecsemő- és gyermekhalandóságra.

Csecsemő- és gyermekhalandóság, valamint egyéb rendkívüli halálesetek

Itt kell kitérnem annak megválaszolására, mi indokolta az ide sorolható esetek felvételét a korpuszba. Mindenekelőtt az, hogy a későbbiekben során az anyag mélyebb, alaposabb feldolgozását tervezem, amelyben szándékaim szerint a keresztnév vizsgálat is helyet kap majd. Ebben az egyik lehetséges megközelítésmód annak vizsgálata, miként adnak nevet azok a családok, amelyekben sorra halnak meg az újszülöttek. Ilyenkor gyakori, de nem kizárólagos, hogy a szülők egymás után többször is ugyanazt a keresztnévet adják az azonos nemű gyermekeknek. Teszik ezt függetlenül attól, hogy azt már egy korábban elhunytak is bejegyeztették. A jelenségre mindkét Szeliben szép számmal van adatom. Ahhoz, hogy a családneves százalékos adatokat a korpusz egyéb szeleteivel a későbbiekben összevethessem, mindenképpen indokoltnak tartom az összes élve születés esetét nyilvántartani. A 8. táblázat ehhez kíván számszerű adalékokkal szolgálni.

7. táblázat. Az Alsószeleihez tartozó majorokban és más településen születettek gyermekhalandóságának és rendkívüli haláleseteinek összesített adatai az 1918–1938 közötti időszakban

		%
Alsóhatár	13	1,03
Alsószelei	228	18,12
Alsószete		
Lögérpatony		
Pozsonyligetfalu		
Újmajor	7	0,56
Versend(tanya)	5	0,40
Vízkelet		
Összesen	253	20,11

A táblázat adataiból kiolvasható, hogy korunkhoz képest nagyon magas volt a korai gyermekhalálozás. Nem vettem fel külön kategóriaként a rendkívüli haláleseteket. Azok benne foglaltatnak a fenti adatokban. Ez utóbbiak száma az összes esetszámhoz képest viszonylag alacsony. Mindössze néhány százalék.

FELSŐSZELI

A Felsőszeliben anyakönyvezettek lakóhely szerinti megoszlása

A község viszonylag magas népességszáma alapján mindjárt az állami anyakönyvezés kezdetétől, tehát 1895. október 1-jétől önálló anyakönyvi kerületnek számított, hiszen a korabeli statisztikák szerint lakónépessége valamelyest meghaladta az ideálisnak tekintett háromezer főt (vö. Németh 2005: 304).

8. táblázat. A felsőszeli születésszámok lakhely szerinti megoszlása az 1918–1938 közötti időszakban

	F	%
Budapest	2	0,08
Dögös ¹⁶	53	2,21
Felsőszeli	2183	91,07
Fraknó ¹⁷	1	0,04
Körtvélyes ¹⁸	78	3,25
Nagyigmánd ¹⁹	1	0,04
Nyitra	1	0,04
Pozsony	1	0,04
Sziget ²⁰	77	3,21
Összesen	2 397	

A 9. és 10. számú táblázatokban az összes olyan település nevét feltüntettem, amely a Felsőszeliben anyakönyvezett újszülöttek lakhelyeként szerepelt az arra fenntartott rovatban. Amikor a településneveket a táblázatokban és diagramokban magyarul adom meg, hasonlóan járok el, mint Alsószeli esetében. Az indok itt is az áttekinthetőség. A települések és majorok neve a korabeli anyakönyvek lapjain természetesen itt is magyarul és szlovákul váltakozik, attól függően, mely évben bukkan föl az adat a matrikulákban. Erre most nem kívánok részletesebben kitérni, hiszen a tanulmány első részében erről már értekeztem.

A felsőszeli anyakönyvi kerülethez 1918 és 1938 között a következő majorok tartoztak: Dögös, Körtvélyes és Sziget.

A 9. táblázatban az 1918 és 1938 közötti bejegyzések évenkénti megoszlását összesítettem lakhely szerinti bontásban. Íme:

16 Az anyakönyvekben a Felsőszelihez tartozó major nevét szlovákul *Dögös* alakban használják.

17 Az anyakönyvekben *Fraknó* neve magyarul szerepel. A település ma az ausztriai Burgenlandhoz tartozik, német neve: *Forchtenau*.

18 Az anyakönyvekben a Felsőszelihez tartozó major nevét szlovákul *major Körtvélyes*, *major Hrušovo*, *Hrušovo* alakban használják.

19 A település ma Magyarországhoz tartozik, Komárom-Esztergom megyében található.

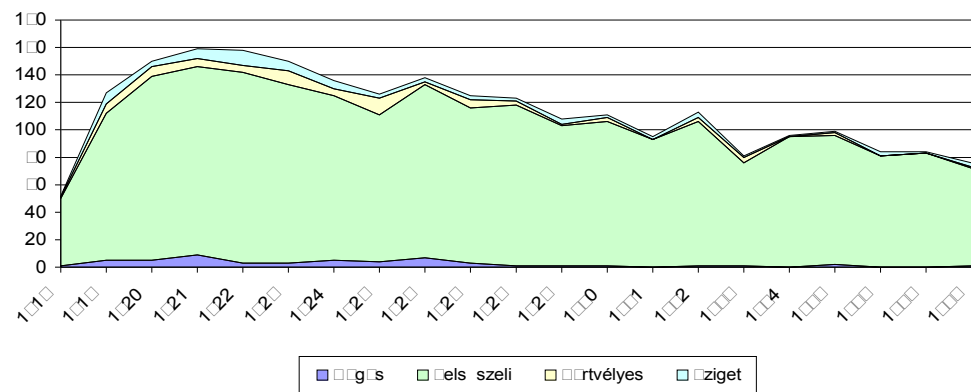
20 Az anyakönyvekben a Felsőszelihez tartozó major nevét magyarul *Szigetnek*, *Szigetmajornak*, szlovákul váltakozva *Siget*, *major Siget*, *dvor Siget* alakban használják.

9. táblázat. A felsőszeli születésszámok lakhely szerinti megoszlása az 1918–1938 közötti időszakban (évenkénti bontásban)

	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Budapest	1																			1	
" ! (0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	80	0	0	0
	49	107	134	137	139	130	120	107	126	113	117	102	105	93	105	75	95	94	81	83	71
+ 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Körtvélyes	1	7	7	6	5	10	5	12	2	6	3	1	3		3	4		2			1
+ 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nyitra	1																				
(0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sziget	1	8	4	7	11	7	6	3	3	3	2	4	2	2	4	1	1	1	3	1	3
	55	127	150	159	158	150	136	126	139	125	123	108	112	95	113	81	96	99	84	85	76

A 10. ábra diagramja már csak Felsőszeli és a hozzátartozó majorok adatait tartalmazza. Ha az itteni trendeket összevetjük az alsószeliekkel, akkor első szemrevételezésre is megállapítható, hogy itt a születésszámok első világháború utáni csökkenése kevésbé meredeken ereszkedő görbével jellemezhető, mint a másik községben.

10. ábra. Felsőszeli és az anyakönyvezés szempontjából hozzátartozó majorok 1918–1938 közötti születésszámai évenkénti bontásban

Az első világháború után itt is van egy felfutás a népszaporulatban. ám az Alsószeliben összesített adatok diagramjának görbéje az ezt követő időszakban sokkal meredekebb esést mutat, mint ezen a kutatóponton.

A második világháború előestéjén jellemző népszaporulat nagyságrendileg a másik községhez hasonlóan nagyjából 1932 táján áll be. ugyanakkor szembeutnó, hogy 1927–1928 táján a majorok mindegyikében jelentősen visszaesett a születésszám. Ekkortól több olyan évet is találunk, amikor Dögösről egyáltalán nem jelentettek be újabb születést.

A halva születettek statisztikai adatai Felsőszeli anyakönyveiben

A halva született csecsemők összes születésszámhoz viszonyított részesedése Felsőszeliben valamivel magasabb, mint Alsószeliben, ám itt sem haladja meg jelentősen a két százalékot. Az adatok felvételének indoklása a másik község erre vonatkozó adatainál található.

10. táblázat. A Felsőszelihez tartozó majorok és egyéb települések halvaszületéseinek összesített adatai az 1918–1938 közötti időszakban

		%
Dögös	1	0,04
	47	1,96
Körtvélyes	2	0,08
Sziget	2	0,08
Összesen	52	2,17

Csecsemő- és gyermekhalandóság, valamint egyéb rendkívüli halálesetek

A csecsemő- és gyermekhalandóság itt is hasonló, mint Alsószeliben. Az adatok felvételének megokolásától az ismétlések elkerülése érdekében ugyancsak eltekintek.

11. táblázat. A Felsőszelihez tartozó majorokban és más településen születettek gyermekhalandóságának és rendkívüli haláleseteinek összesített adatai az 1918–1938 közötti időszakban

		%
Dögös	18	0,75
	452	18,86
Körtvélyes	21	0,88
Nagyigmánd	1	0,04
Sziget	16	0,67
Összesen	508	21,19

A táblázatból kiolvasható, hogy a mainál léptéknyivel nagyobb volt a korai halálozási mutató. Az adatok a másik községhez hasonlóan értelemszerűen magukban foglalják az egyéb olyan halálozási eseteket is, mint pl. a második világháborús frontveszteségek stb. Ezek különválasztását a kis esetszám miatt itt sem tartottam célszerűnek és indokoltnak.

A családnevek

A magyar szakirodalom fogalomhasználatában – amint már fentebb utaltam rá – alapvetően két megnevezés járatos erre a névelemre: családnev és vezetéknev. A kettő együtt, sőt néha egymással felcserélhető szinonimaként él a köztudatban. A vezetéknev fogalmi tartalma arra utal, hogy a névegyüttesnek ez az eleme megelőzi a másikat. Ennek oka a finnugor nyelvek jelzős sorrendjére vezethető vissza, ahol a jelző általában a jelzett szó előtt áll. A többbelemű névrendszer kialakulásakor az újonnan használatos, ún. megkülönböztető elem kijelölő jelzői szerepe miatt a szóbeliségben megelőzte a másikat. Láthatjuk, a vezetéknev mint fogalom csak a magyarban állja meg a helyét, hiszen az indoeurópai nyelvekben az ettől eltérő jelzős szórend miatt ún. latinus sorrendben ez a névelem sorrendileg a második helyen áll. Magam szerencsésebbnek tartom a fogalomhasználatban a családnev terminus technikust, mert az könnyebben megfeleltethető az európai nyelv-

vekben használatos tartalmaknak. Jelen tanulmányban is ebben az értelemben fogom használni.

A családnév kifejezés a magyarban közkeletű felfogás szerint a német Familienname tükörfordításaként született. Terminológiaiailag a szlovákban a priezvisko, a csehben a příjmení feleltethető meg neki. Hajdú Mihály hívja fel a figyelmet arra, hogy az angolban is két, sokszor szinonim kifejezés használatos: a family name és surname. Az első pontosan megfelel a német Familienname és a magyar családnév kifejezések fogalmi tartalmának. Az utóbbi 'népszerű vagy állandó ragadványnév' és 'második keresztnév' jelentésben egyaránt használatos (vö. Hajdú 2003: 732).

A másik, amiről a téma taglalása előtt szólnunk kell, az a családnévképzés. Magának a fogalomnak a tartalma azt sugallja, hogy ez csak képzők segítségével történhet. Ez azonban nem így van. családnévképzésről akkor beszélünk, amikor valamilyen más funkciójú nyelvtani kategória átlép a családnevek körébe. Ilyen értelemben családnévképzésnek számít az is, amikor pl. a *kertész*, *kocsis*, *kovács*, *juhász*; *cseh*, *horvát*, *lengyel*, *tót* stb. köznevek mindenféle képző nélkül tulajdonnevesülnek, de ezzel illetjük a szavajárások családnévvé alakításának műveletét is (pl. szlk. *Očenáš < Otče náš 'Mi Atyánk'*). ugyanígy a becenevek hajdani funkcióváltásának műveletét is e fogalom alá soroljuk be. Ennek szemléltetésére vegyük a *Ják* családnévünk képzését! Ennek alapját a keresztségben elnyert *Jakub* név jelenti. Ez kedveskedő, becéző funkcióban *Ják* alakú becenévvé vált. A többbelemű névrendszerben azonban változatlan alakkal jelzői funkciót is elláthatott. Ha ez az eredeti motiváció elvesztése ellenére öröklődővé vált, tehát a leszármazottak is viselni kezdték, akkor ez esetben családnévről beszélünk. Maga a művelet pedig a családnévképzés fogalomkörébe tartozik. A folyamatot leegyszerűsítve így szemléltethetjük: *Jakub* (keresztségben elnyert név) > *Ják* (becenév) > *Ják* (családnév). ugyanez szorosabb értelemben vett képzőkkel is megtörténhet. Ezekből azonban nagyon keveset tartunk nyilván. Sőt még az sem biztos, hogy magának az adott családnévnek a képzése is éppen ezzel történt, s nem arról van-e inkább szó, hogy a kérdéses képző még a családnévvé válás előtt járult a tőhöz (vö. Hajdú 1994: II, 72–73; Vörös 2004: 147–148; 2006). Ezzel a problémával szembesülünk az *-i* képzős, tehát birtok, lakó- vagy származási helyre utaló családneveink esetében. Könnyen meglehet, hogy először jött létre pl. a *Szerdahely* tulajdonnévből a *szerdahelyi* melléknév, s csak aztán vált ez utóbbi családnévvé. De az is elképzelhető, hogy egyik *Szerdahelyi* családnévünk az előbb említett módon jött létre, a másik meg úgy, hogy egy lépcsőben keletkezett a *Szerdahelyi* családnév: közvetlenül a településnévből hozták létre *-i* képzővel. ugyanezekkel a problémákkal szembesülünk a csehben és a szlovákban.

Egyértelműen családnévképzésnek tekintjük az ún. patronimikum-képzős alakokat, amelyeknek terminus technikus a laikus számára azért megtevéstő, mert a magyarban hajdan a névhez kapcsolt birtokjellel hoztuk őket létre. A mi anyagunkban is találkoztam ilyennel, s nagyon tanulságos az anyakönyvek lapjain fellelhető alakváltozatainak összevetéséből levonható következtetés. A szóban forgó névegyed két alakban bukkant fel a vizsgált időszakban: *Ambrózai* ~ *Ambrózi*. A nyelvész számára nyilvánvaló, hogy a második tekinthető „szabályosnak”. Ebben egy olyan névképzés rejlik, ahol az ún. apanévhez *-i* alakban megőrződött *-é* patronimikum-képző járult. Az *-i* birtokosképző régtől homonim az *-i* származási helyre utaló képzőnkkel. Amikor tehát valaki az etimologikus *Ambrózi*-t elkezdte *Ambrózai*-nak használni és/vagy írni, az analógia alapján abban a tévhitben élhetett, hogy ez a név is származási helyre utaló képzőt tartalmaz. Szeli forrásaimban az említett ingadozást a női nevekben is megfigyelhetjük: *Ambrózi*•*ová* ~ *Ambrózai*•*ová*. Ebből

azt a következtetést vonhatjuk le, hogy itt nem egyszeri elírással, hanem régebbi korokra visszavezethető jelenség továbbélésével állunk szemben. Ha azonban megvizsgáljuk a név tövét, látható, hogy abban az *Ambró ~ Ambróz* fedezhető fel, amely a latin *Amrosius*-nak (m. *Ambrus*) becéző változata. Akkor is a tő inetimológikus jellegéről győződhetünk meg, ha kézbe vesszük a különféle helynévtárakat. Azokban ahhoz, hogy *-i* melléknév-képzős alakról beszélhessünk, *Ambró ~ Ambróza* alakban kellene találunk egy vagy több településnevet. Ilyen azonban jelenlegi ismereteim szerint nem létezett. Volt viszont csongrád megyében *Ambrózyfalva > Ambrózfalva*, amely birtokosáról, Ambrózy Lajos báróról kapta a nevét (vö. az FNEsz *Ambrózfalva* címszava alattiakkal, Kiss 1988). A birtokos családneve is arra enged következtetni, hogy a név végi *-i* a régiségben patronimikum-képző lehetett.

A szláv és a magyar családnevek képzése és képzésmódja érdekes összevetésre ad lehetőséget. Ebben a munkában azonban kénytelen vagyok ettől eltekinteni. Részben azért, mert azt a terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, másrészt azért, mert azt korábbi munkáimban már megtettem (Vörös 2003a, 2003b, 2004: 280–302, 368–420, 2005, 2006).

Korábbi családneves témájú munkáimban a hazai névtani hagyományoktól eltérően nemcsak a magyar, hanem a szláv etimológiákat is részletesen tárgyaltam. Ennek indoklását az adja, hogy kutatásaim zöme olyan területen folyt és folyik, amely vagy kétnyelvű és kettős kultúrájú, vagy közel esik a magyar–szlovák nyelvhatárhoz. A régióban élő magyarok többsége kétnyelvűsége okán a saját másodnyelvéből származó lexikai egységek jó részéről – és így a családnevekről is – tudja, hogy azok milyen eredetűek. Sőt az esetek nagy részében jelentésükkel, morfológiai tagolódásukkal is tisztában van. Más kérdés, hogy ezt a kétnyelvű beszélők a használat során nem mindig tudatosítják. Ez azonban nem meglepő, hiszen általában az anyanyelvünkben keletkezett nevek sem generálják automatikusan az adott névegyed etimologizálását. A cseh és a szlovák nyelv szatelitviszonya azt a gyakorlatban igazolható feltételezést is megengedi, hogy a szlovákul tudó szlovákiai magyaroknak a cseh eredetű nevek egy jelentős részében könnyedén felismerhető a morfológiai tagolódás és/vagy az ún. szőnevek etimológiája mögött megbúvó közös jelentés.

A szinkrón magyar névállomány cseh eredetű rétegének jelentős része minden bizonnyal szlovák közvetítéssel került a magyarba, így a két Szeli családnévállományába is. ugyanakkor éppen a vizsgált korszakban, majd azt követően még inkább feltételezhető, hogy cseh szakemberek és hivatalnokok megjelenésével, valamint cseh–magyar vegyes házasságok révén is érkezhettek a két faluba cseh eredetű családnevek. Az sem zárható ki teljességgel, hogy ez a folyamat több lépcsőben zajlott le. Először a különféle népeségmozgásokkal a térségben, majd a későbbiekben a két faluban is megjelentek a szóban forgó cseh nevek. Ennek mikéntjét pusztán névtudományi módszerekkel nem látom kutathatónak.

Mielőtt bemutatom a két település családneveinek etimológiai megoszlását, szükségesnek tartom indokolni, milyen elvek alapján vettem fel az egyes kategóriákat.

Magyar eredetűnek tekintettem minden olyan családnevet, amely magyar névképzéssel jött létre. Az ide tartozó nevek besorolásakor nagyban támaszkodtam Kázmér Miklós családnévszótárára (Kázmér 1993). Azt azonban rögtön meg kell jegyezni, hogy több olyan névegyedet is találtam a két településen, amelyek megítélésem szerint egyértelműen a magyar nevek közé tartoznak, ám a Kázmér-féle szótár szócikkeinek egyikében sem találtam meg őket. Ilyen többek között az *Gyurcsi ~ Gyurcsy*, *Ibolya*, *Izsai* és a *Páles* csa-

ládnev. Olyan esettel is találkoztam, amikor a magyar családnévszótár számol ugyan a névegyeddel, de az adott alakváltozatot nem tudja semmiféle forrásból adatolni. Itt említ-hető a *Füzék* családnév, amelynek egy Bars megyei helynév adja az alapját. Kázmér azt írja róla, hogy a családnév „*Füzéki* alakváltozatára nem került elő adat” (vö. Kázmér 1993: 367). Megjegyzendő, hogy a szóban forgó név anyakönyvben szereplő alakjának kialakulását kétféleképpen tudjuk magyarázni: 1. a puszta településnév vált családnévvé; 2. tollban maradt a névvégi *-i* képző. Az első megoldás is tipikusan magyar névképzési mód, hiszen a környező népek nyelvében az ilyen típusokban mindig jellegzetes (név)képzővel kell keletkeznie a névegyednek. Az *-i* tollban maradása a szakzsargonban azt jelenti, hogy a használat során különféle okok miatt vagy elnémul a kérdéses szóvég, vagy közönséges íráshibával van dolgunk, amelyet onnantól, a tévesztés után következetesen visz tovább a kérdéses névalak.

A német eredetű nevek csoportjának kialakításakor alapvetően Brechenmacher (Brechenmacher 1957–1963) és Naumann munkájára támaszkodtam (Naumann 1987), de egyes tételeknél Knappová cseh nyelvű kézikönyvének vonatkozó fejezeteit is haszonnal forgattam (Knappová 1992). A szláv családnemekhez a bibliográfiában megadott cseh nyelvű anyagok mellett (Beneš 1970, Knappová 1992, Moldanová 1983, Svoboda 1964) egy lengyel kiadásban megjelent munkát (Janowowa–Skarbek–Zbijowska–Zbiniowska 1975) és Kniezsa István klasszikus, máig alapvetésnek számító anyagát használtam fel (Kniezsa 2003). Ezen túl saját korábbi monográfiám ez irányú tartalmára is sokszor tudtam támaszkodni (Vörös 2004), bár a megjelenése óta eltelt időben néhány dolgot már magam is újragondoltam. Ezeket a korrekciókat a mostani anyagban ugyancsak kama-toztatom.

A magyar névtani hagyomány szerint továbbra is következetesen szláv eredetű nevekről beszélek, holott tudom, hogy egyes esetekben nyelvi kritériumok alapján is viszonylag nagy biztonsággal meg lehetne állapítani, melyik északi vagy éppen déli szláv nyelvben keletkeztek az adott névegyedek. ugyanakkor a korábbiaktól némiképpen eltérően a szóban forgó kategóriát szláv/szlovák/cseh megnevezéssel is illelhetném. Ezt azért tartom elviekben lehetségesnek, mert az ide besorolt nevek többsége főként szlovák, kisebb része cseh, s nagyon elenyésző részéről állíthatjuk, hogy más szláv nyelvben keletkezett.

A fentebb kifejtettek ellenére hangsúlyozni kell: a besoroláskor nem azt mondjuk, hogy a kérdéses név ebben és ebben a nyelvben keletkezett. csupán a keletkezés lehetséges módjairól szólnunk. Ez nagyon sokszor több keletkezésmód egyidejű felvetését is megengedi. Azt, hogy az adott névegyed ténylegesen miként s melyik nyelvben keletkezett, csak a konkrét családnév történetének visszanyomozásával tudnánk kideríteni – ha egyáltalán megfelelő adatok állnának ehhez rendelkezésünkre.

A magyar–szlovák kategóriamegnevezést Kniezsa Istvántól kölcsönöztem, aki az általam sokat hivatkozott munkájában használta azt először azoknak az eseteknek a minősítésére, amikor sem a nyelvi alkat, sem az írásképe nem ad egyértelmű eligazítást arról, melyik nyelvhez tartoznak az adott családnemek. Természetesen nem arról van szó, hogy az itt felvett tételek ún. nyelvi senki földjén helyezkednek el. Elvileg alaposabb utánjárással, tudományos oknyomozással ez utóbbiak mindegyikéről ugyancsak megmondhatnánk, hogy magyar, szlovák vagy cseh ajkú közösség hozta-e őket létre. Az olyan vizsgálatokban azonban, mint amelyet a két Szeli családnévállományának feltárásakor tűztünk ki célul, a nagy mennyiségű névegyedet tartalmazó korpusz miatt nincs mód és lehetőség erre. ugyanakkor a korrektség megkívánja, hogy ne járjunk el egyoldalúan. Különösen olyan közegben nem tehetjük ezt, ahol a nyelvhatár közelsége miatt mindkét beszélőközösség-

ben nagyobb számban fordulnak elő a másik nyelvből származ(tathat)ó elemek. Avagy a beszélőközösség egy része kétnyelvűsége okán – ahogy ezt fentebb már kifejtettem – adott helyzetben nemcsak az anyanyelvében, hanem a másodnyelvében keletkezett családnevek jelentését és/vagy morfológiai tagolódását is felismeri (vö. Vörös 2006a).

Köztudott dolog, hogy a családnevek egy jelentős része akár több nyelvből is származtatható. Ez azt jelenti, hogy sok szótári tételnek nem csak egy biztos etimonja van. Ahogy a fentebbi -i képzős példában is láttuk, az azonos típusba besorolt nevek keletkezését többféleképpen is magyarázhatjuk. A képzésmódok hasonlósága, funkcionális egyezések, homonim egybeesések stb. miatt a konkrét családnév „nyelvi életrajzának” hiányában nem dönthető el pontosan, melyik nyelvben keletkezett. Természetesen nem arról van szó, hogy egy konkrét család neve többféleképpen keletkezhetett, hanem csupán arról, hogy az azonos eredményt produkáló különféle képzésmódok egyező (homonim vagy álhomonim) alakokban találkoznak. A családnévnek tehát sok más tulajdonnévtípussal egyezően az a sajátossága, hogy egy adott nyelven belül, sőt több nyelv viszonylatában is eltérő keletkezési módjait tudjuk megadni. Ha e tekintetben összevetjük a családneveket a köznevekkel, akkor láthatjuk, hogy az utóbbiak esetében csak egy biztos etimológiát tételezünk fel. A családnevek egy jelentős részénél akár többet is. Más kérdés, hogy a Kázmér-féle családnévszótárunk – ha tisztában van is a szerző ezzel a ténnyel – a szócikkekben ún. hungarocentrikus szemlélete miatt már nem érvényesíti azt (vö. Kázmér 1993: 6; Vörös 2004: 15–16). Vagyis a szótár gyanútlan használója – ha nem tájékozódik a szótár előszavában erről a tényről – olyan családneveket is határozottan magyar eredetűeknek mond, amelyek akár más nyelvben is keletkezhettek (volna). Tehát ennek a hibának a kiküszöbölésére vettem át Kniezsa Istvántól az ún. magyar–szlovák családnevekre, képzőkre és közszavakra vonatkozó terminust, amelyet a szerző a hivatkozott helyen szemléletes példaanyaggal illusztrál (vö. Kniezsa 2003: 347–349; Vörös 2004: 122, 291, 294, 403–407).

A családnevek etimológiai megoszlás

Az alábbiakban táblázatban foglalom össze a két falu 1918–1938 közötti anyakönyvi bejegyzései alapján az ott felbukkanó családnevekre vonatkozó összesített számadatokat. Az adatokat úgy kaptam meg, hogy minden egyes bejegyzést figyelembe vettem. Eszerint azok az esetek is benne foglaltaknak a számokban, amikor: 1. élve született a gyermek, de egy későbbi feljegyzés tanúsága szerint betegségben vagy egyéb okból elhunyt; 2. halva született a gyermek, de a születés tényéről bejegyzést találunk. Ez utóbbi eljárást nyelvélektani és egyéb okokkal tudom magyarázni.

Elsőként nézzük meg, hogy a jogi szabályokon túl mi indokol(hat)ja ez utóbbi esetek anyakönyvi rögzítését! Mindenképpen az, hogy tényszerűen itt is újszülött gyermekekről beszélnek. Még a biológiai nemét is minden esetben feljegyzik (m. *halva született fiú* – szlk. *mrtvonarodený*, m. *halva született leány* – szlk. *mrtvonarodená*). ugyanakkor soha nem találunk az ilyen bejegyzésekben keresztnévet. Ezt nyilván az magyarázza, hogy már születése pillanatában sem élt a magzat, így megkeresztelni sem lehetett. Közismert tény, hogy keresztény hajdan alapvetően csak az lehetett, akit áldozópap keresztelt. A kánonjog azonban rendkívüli esetekben lehetővé tette, hogy a keresztelést bárki, akár más vallású személy is elvégezze, ha pl. a születés pillanatában fennállt a veszélye, hogy a megkeresztelendő személy e nagyon fontos szentség kiszolgáltatása előtt meghal. A feltétel csak az volt, hogy a keresztelést végző személy az anyaszentegyház szándéka szerint cselekedjék.

Ezek után újra fel kell tennünk a kérdést, miért nincs neve a halva született gyermekeknek. 1. Azért, mert régen az ilyenek eleve nem lettek/nem lehettek megkeresztelve, mert világra jövetelük pillanatában már nem éltek. 2. A keresztények számára a keresztnév volt az elsődleges név. Az egyház azt mindig is kitüntetően kezelte, hiszen arra emlékeztette az embert, hogy az illető a keresztség szentségének felvételekor valamilyen védőszent oltalma alá került. A családnév a keresztény szellemű európai kultúrkörben ehhez képest csak másodlagos elem volt: általában manapság is az apáról van származtatva, házasságon kívül születetteknél a (leány)anyáról. Mint ilyen, kevésbé volt fontos az egyháznak. A családnév másodlagossága magyarázza többek között, miért csak keresztnévüket használják bizonyos helyzetekben kortárs egyházi méltóságok, elhagyva onnan családnévüket. Vagyis a halva született gyermekkel kapcsolatos eljárás mögött joggal feltételezhetünk ilyen, ma már kövületnek számító megfontolásokat. Eszerint a halva született magzatokat mindig is nyilvántartották, de nem volt, nem lehetett keresztségben elnyert nevük. A családnévük pedig valamelyik felmenőjükről volt származtatva. A fenti érveket annyival toldhatjuk meg, hogy a keresztnévet a szülők általában előre, már a gyermekáldás várásakor eltervezték. Ez az esetek többségében akkor is így volt, ha abban az időben a leendő utód nevének kigondolását, megválasztását külsőségeiben nem lebegte körül olyan nagy kultusz, mint manapság. Vagyis a szülők a gyermekáldást általában kész keresztnévvel várták. Persze a névválasztást nagyban befolyásolták a mikro- és makroközösségben élő szokások, nemzedékről nemzedékre öröklődő íratlan szabályok.

Más érv is szól amellett, hogy a születendő gyermeket többnyire kész keresztnévvel fogadták. Gondoljunk csak azokra az esetekre, amikor a családban az időközben elhunyt azonos nemű gyermekekre testálták ugyanazt a keresztnévet mindaddig, amíg nem lett annak életben maradt továbbvivője. Az már más kérdés, hogy ilyenkor többnyire az azonos nemű szülő keresztnévének továbbvitele volt a cél.

Ezek után megállapítható, hogy elvileg a halva születetteket sem jellemezhetjük teljes névtelenséggel, még akkor sem, ha a statisztikák összeállításakor a gyakorlatban az egyszerűség kedvéért ezt diktálta és diktálja a szakembereknek a kialakult névtani szokás-jog.

A fentebb elmondottak figyelembevételével indokoltnak tartom az általam készített statisztikákban az összes bejegyzést figyelembe venni. Viszont azt is szükségesnek látom, hogy összesítsük a halva született és az időközben elhalálozott személyek statisztikai adatait. Ezeket az összesítéseket a statisztikákat tartalmazó fentebbi alfejezetekben közlöm. Ez utóbbiakból mellelleg egyéb, a népességgel kapcsolatos mutatókra is következtetni tudunk.

A hosszadalmasnak tűnő felvezetés után vessünk egy pillantást a két település családnévállományának etimológiai összetételére!

12. táblázat. A két településen anyakönyvezet családnevek 1918–1938 közötti etimológiai megoszlása

	Alsószei			
	Db	%	Db	%
Magyar	886	70,43	1743	72,72
Szláv/szlovák/cseh	186	14,79	379	15,81
Német	135	10,73	118	4,92
Magyar szlovák	47	3,74	147	6,13
Egyéb, bizonytalan	4	0,32	13	0,54
Összesen	1 258		2 397	

A 12. számú táblázat adataiból azonnal kiolvasható, hogy a családnévek több mint kétharmadát a magyar eredetű réteg alkotja. Részesedésük mindkét közösségben megközelítőleg 72 százalékos. Ez azért meglepő, mert korábbi kutatásaim ez irányú megállapításait kénytelen vagyok árnyaltabbá tenni, hiszen egyéb kutatópontjaim alapján úgy gondoltam, hogy a magyar nyelvterület északi pereméhez közeledve lényegesen magasabb a szláv eredetű nevek részesedése, mint a centrumban. Mindez azért is érdekes, mert a szlovákiai magyar régiót egészében a magyar nyelvterület pereméhez tartozónak mondjuk, függetlenül attól, hogy: 1. a politikai határok ellenére az anyaországi magyar nyelvterület szerves folytatásának számít; illetőleg: 2. egyes részei még mindig a kompakt nyelvterülethez sorolhatók, így a két Szeli is. Megjegyzendő, hogy a szóban forgó két település nagyon közel van a magyar–szlovák nyelvhatárhoz. Tehát az előzetes várakozásoknak megfelelően természetes lett volna, hogy a szláv eredetű nevek sokkal magasabb részesedést mutassanak, mint ami a fentebbi táblázatból kiolvasható. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a két háború közötti időszakban mindkét Szeli családnévállománya döntően magyar eredetű volt. Ez is arra utal közvetetten, hogy milyen volt az ott élő hajdani népesség etnikai arculata.

A húsz leggyakoribb családnév

ALSÓ SZELI

Alsószeliben 1918. január 1. és 1938. december 31. között 1258 érvényes bejegyzést találtam. A 13. számú táblázat adatait az így kapott eredmények alapján rendeztem. Nyilvánvaló, hogy a családnévegyedek száma jelentősen csökkent volna, ha a halvaszületések és a csecsemő-, illetőleg gyermekhalandóság, valamint a rendkívüli halálesetek adatait figyelmen kívül hagytam volna, hiszen így abszolút számokban gondolkodva majd 20 százalékkal kisebb lett volna az adatbázis. Ám a százalékokban kifejezett gyakorisági értékeket és az etimológiai rétegek belső arányait érdemben nem módosította volna. Egyébiránt a bejegyzések számát úgy is felfoghatjuk, mint az anyakönyvek ötödik rovatában felbukkanó apa/gondviselői családnéveket.

A leányanyás születéseknél mindig figyelembe vettem a kilencedik és tizedik rovatokban szereplő információkat. Vagyis ott, ahol az apa az anyakönyvezéskor, illetve akár az anyával történő utólagos házasságkötéskor magáénak ismerte el vagy törvényesítette a gyermeket, minden esetben az apa/gondviselő családnévét vettem fel a listámba.

A különféle írásváltozatok gyakorta vetették fel a problémát, hogy azonos vagy egymással rokon, ám ennek ellenére különböző névegyedekkel van-e dolgunk. A kérdés eldöntésekor minden esetben egybevettem a különböző időpontokban készült bejegyzéseket, hogy az írásképváltozatok, ha azonos családot takarnak, véletlenül se kerüljenek külön tételbe, hiszen ezzel azt a látszatot keltettem volna, mintha valóban külön nevet takarnának. Ugyanakkor itt tartom szükségesnek jelezni, hogy egy adott névalak több családot is takarhat. Különösen igaz ez a gyakoribbak körében.

A dolgozatnak ebben az alfejezetében részletesen szólok az első tíz leggyakoribb név eredeztetéséről, a húszas lista további nevei közül csak azokat nem kívánom alaposabban górcső alá tenni, amelyek szónévi jellegük miatt a magyar anyanyelvű személyeknek könnyen megfejtethők, s művelődéstörténeti hátterük is kellően ismert.

Mindjárt a lista elején azzal szembesülhetünk, hogy az élmezőnyben nem azokkal a családnévvel találkozhatunk, amelyeket egymással váltakozva ugyan, de az egész magyar

nyelvterületen nagyon elterjedt, igen gyakori családnévnek tartunk. Ezt még annyival toldhatjuk meg, hogy az első helyen szereplő *Kajost* Kázmér Miklós családnévszótára mindössze két forrásból, egy 1524-es Hont vármegyei, valamint egy 1720-as Pozsony megyei adattal reprezentálja (Kázmér 1993: 530). Az mindenesetre beszédes, hogy Kázmér adatai is a nyelvterületnek a községtől nem túl távol eső részéről származnak. A *Kajos* egyébként keresztnévből eredeztethető. A régi egyházi *Kajetán* becéző változata. Jól felismerhető rajta az -os képző. Mielőtt ezt hozzákapcsolták, a név tövét megrövidítették (*Kajos* > *Kaj*), ami önmagában is becéző, kedveskedő funkcióval ruházta fel a nevet. A Martyrologium Romanum szent *Kajetán* (*Cajetanus*) hitvallóról augusztus 7-én emlékezik meg, akit X. Kelemen pápa emelt a szentek sorába. A családnév régisége vitathatatlan. Alsószelei viselői között döntően evangélikusokat, de elenyésző számban katolikusokat is találunk.

A második helyet elfoglaló *Szabó* a nyelvterület többi részén is nagyon gyakori névnek számít. Hajdú Mihály szerint a történeti névanyagban általában az egész magyar nyelvterületen benne van az első tíz leggyakoribb családnév listájában (Hajdú 2003: 345–346). Sőt Hajdú kutatásai alapján megállapítható, hogy 1712–1772 között a Balaton és a Duna között elterülő földrajzi térségben volt a leggyakoribb családnév (Hajdú 2002: 113). éppen ebből a megfontolásból semmiképpen nem tekinthetjük az alsószelei névállományban ún. jellemző névnek. Felső-Magyarországon ennek *Sabol* és *Sabov* alakú szlovák változatai is vannak. Kniezsa állítása szerint ilyenekkel csak Szepestől és Gömörtől keletre találkozhatunk (vö. Kniezsa 2003: 349). Ezt eddigi kutatásaimmal magam is alátámaszthatom. A *Szabóról* minden két séget kizáróan megállapítható, hogy magyar névképzéssel keletkezett, méghozzá a foglalkozásra utaló *szabó* főnevesült melléknévi igenévből.

A harmadik leggyakoribb alsószelei név a *Panca*. Ebben a formájában nem található meg Kázmér fentebb hivatkozott szótárában. Találunk viszont *Pancsa* alakot, amely a *Pongrác* régi egyházi személynév *Pangrác* (< ~ *Pankrác* – a zárójelezett betoldás tőlem: V. F.) változatának rövidülésével és a -csa becéző funkciójú képzővel jöhetett létre (vö. Kázmér 1993: 820). Kázmér egyetlen rá vonatkozó adata 1472-ből a zichi és vásonkeői gróf Zichy-család okmánytárból származik, ami arra enged következtetni, hogy a magyar nyelvterületen a XIV–XVII. században meglehetősen ritka névnek számított. Magam a Kázmértól idézett *Pangrác* elé előzményeként, majd később vele feltehetőleg párhuzamosan élő alakként szükségesnek láttam betoldani a *Pankrácot* is, hiszen a név eredeti alakja minden kétséget kizáróan k-s lehetett, lévén hogy a Martyrologium Romanumban *Pancratiusként* található meg. A *Pangrác* tehát a magyarban a hangkörnyezet hatására bekövetkezett k > g irányú zöngésüléssel jött létre. Mindez persze nem lenne olyan lényeges, ha innentől nem kerülne bele a képbe a szlovákban is meglévő *Pankrác* keresztnév, amelyből elvileg minden különösebb gond nélkül levezethetőnek gondolom a *Panca* nevet. A szlovákból való eredeztetéskor a névvégi -a-t nőnemű koncovkának, tehát nyelvtani nemre utaló végződésnek tekinthetjük. Úgy gondolom, a többesélyes etimologizálás esetünkben egyértelműen indokoltá teszi a magyar–szlovák minősítést. Tovább árnyalja a képet, hogy Kniezsa korabeli forrásaiból a *Pancsura* családnévet (*Panc* + -ura) < *pán(c)* 'úr' + -ura képzésmóddal magyarázza (vö. Kniezsa 2004: 322). Ez utóbbit a *Panca* név esetében csak érdekes felvetésnek tekinthetjük, hiszen legvalószínűbbnek magam is az elsőként ismertetett eredeztetést tartom.

A *Varga* és a *Mézes* nyelvi alkata alapján egyértelműen és vitathatatlanul magyar névképzésnek látszik. családnévszótárunk a *Varga* motivációját az eredeti néviselő foglalkozásából magyarázza (vö. Kázmér 1993: 1122), s az egész magyar nyelvterületen nagy számban adatolja. Tehát hajdan is gyakori névnek számított. A *Mézes* ennél lényegesen

kisebb mértékben elterjedt névnek tekinthető. ugyancsak foglalkozásra, nevezetesen a méhészkedésre vezethető vissza (vö. Kázmér 1993: 730).

A *Patócs* jellegzetes képzője miatt vitathatatlanul magyar névképzésnek mondható. A *Pat* (~ *Pot*) régi világi személynév-ócs becéző funkciójú képzőjével van ellátva (vö. Kázmér 1993: 832). Kázmér a régiségben egyebekben túl Pozsony és Komárom megyékből is adatolja. A név keletkezési idejét tekintve több okból is réginek látszik. Mind töve, mind képzője erre enged következtetni. Szócsaládjában mindazonáltal keresztény neveket is szép számmal találunk: *Andócs* (< András), *Agócs* (< ágoston), *Ivócs* (< Iván), *Katócs* (< Katalin); *Gerőcs* (< Gergely), *Görgőcs* (<Gergely), *Petőcs* (< Péter); stb.

A *Kovács*ról a vonatkozó szakirodalom alapján már korábbi munkáimban is részletesen szóltam, ezért az ott leírtakra csak utalok (Vörös 2003b: 88, 2004: 122, 155). A magyar nyelvterületen általánosan elterjedt névnek számított. A névképzésnek a magyarban szláv eredetű közszó volt az alapja. A foglalkozást jelentő köznevet még azelőtt átvettük a szláv népek valamelyikétől, hogy a magyar családnevek kialakultak volna. Egy-egy névegyedről írásképe alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy melyik nyelvben keletkezhetett. Ezért tartom indokoltnak, hogy az ún. magyar–szlovák etimológiák csoportjában kapjon helyet.

A *Seres* labiális alakváltozataival együtt szintúgy gyakori névnek számít a magyar nyelvterületen, még ha nem is tekinthetjük általánosan elterjedtnak. Motivációi között Kázmér szótára kettőt említ: 1. 'serfőző', 2. 'sörivő' (vö. Kázmér 1993: 928). Az illabiális alakok viszonylag nagy számú itteni felbukkanását nem feltétlenül kell magyaráznunk a palóc nyelvjárás, illetőleg a szlovák nyelv közvetett hatásával, bár nyilvánvaló, hogy esetenként azokkal is indokolt lehet kapcsolatba hozni.

A *Takács* ugyancsak foglalkozást jelölő köznéből jöhetett létre. A magyar közsztót a szláv nyelvek valamelyikéből származtatjuk (*tkač* 'szőni'). A szláv nyelvekben ebből az igéből keletkezett nomen agentis képzővel a *tkáč* foglalkozásnév. A szó megvan többek között a bolgárban, szerbben, horvátban, szlovénben, szlovákban, oroszban. A tulajdonnév hangtani kritériumok miatt biztosan magyar névképzés produktuma, hiszen a szó eleji mássalhangzó-torlódás már a mi nyelvünkben oldódott fel ún. bontóhanggal, s az így keletkező *takács* vált családnévvé.

A tizedik leggyakoribb név, a *Dobri* első pillantásra egyértelműen szlovák eredetűnek látszik. Közszoí alakja – szlk. *dobry* 'jó' – nemcsak szlovákul, de bármely szláv nyelvet tudó számára világosan árulkodik arról, hogy milyen nyelvi alkatú névvel van dolgunk. Magam is szláv eredetűnek minősítettem s egyértelműen abba a csoportba soroltam be. Indokoltá teszi/teheti ezt az a tény, hogy a kutatópont régtől közel van a magyar–szlovák nyelvhatárhoz. ugyanakkor vele kapcsolatban megfontolandónak tartok egy másik megközelítést is, amely bizonyos esetekben a magyar eredeztetést sem zárja ki teljesen. Ekkor a névképzés kiindulási alakjának a *Dobra* településnevet tekinthetnénk, amelyhez a származási helyre utaló *-i* képző járult. A történelmi Magyarország területén több megyénkben is volt ilyen helynév: Bácsban, Hunyadban, Gömörben, Szatmárban, Trencsénben, Vasban, Zemplén megyében. A névvégi *ai* hangkapcsolat *i*-re redukálódását analogikus hatással magyarázhatjuk. A *Dobrai* családnevet Kázmér szótára is adatolja (Kázmér 1993: 305), a *Dobri* alakkal azonban nem számol. Hangsúlyozni kell, hogy ez utóbbi levezetést esztünkben magam is csak elvi lehetőségként vettem fel.

A húszas lista további tíz nevével – ahogy fentebb már jeleztem – nem kívánok részletesebben foglalkozni. Közülük csupán a *Vanko*, *Vankó* etimológiai minősítését látom szükségesnek megindokolni. Keletkezés módját a magyarból és a szlovákból ugyanolyan

eséllyel tudjuk levezetni. A kiindulásnak számító alak az *Ivan* ~ *Iván* régi egyházi eredetű apanév volt. A törövidülésnek azzal a ritkábbik esetével van benne dolguk, amikor nem a gyök végét, hanem a tő elejét érinti a változás: *I-van*. Ehhez járult mindkét nyelvben az ún. diminutív képző. A szlovák és a magyar névvég különbsége nyelvrendszerkényszerből fakadó morfofonetikai okra vezethető vissza. A magyarban a szóvégen nem lehet rövid o, a szlovákban ellenben ugyanitt a hosszú ó nem realizálódhat. A -ko a szlovákban az egyik leggyakoribb és legproduktívabb képzőnek számít: közszavakhoz és tulajdonnevekhez nemcsak a régiségben járulhatott, de manapság is megtartotta ezt a tulajdonságát (vö. Kniezsa 2003: 297–298). A képző *k* elemének szükségszerű velejárója (volt) a semlegesnemre utaló *o* elem. Eszerint tehát szerkezetét tekintve egyszerű képző. A magyarban történetileg ezzel szemben a -kó összetett képző, tehát kicsinyítő képzőbokr: -k + -ó összekapcsolódásából jött létre. Gyakoriságában alatta marad szlovák párjának. Megemlíthető róla továbbá, hogy nyelvünkben nem minden névhez járulhatott hozzá. A -ko ~ -kó végű nevek eredetkülönbségét a régiségben gyakorta egybemossa az íráskép. Erre vonatkozóan Kniezsa a következő intelmet fogalmazza meg: „Azonos tövek esetén lehetetlen megkülönböztetni, hogy magyar vagy szlovák (és kárpátukrán) képzéssel állunk-e szemben” (Kniezsa 2003: 281). Magam is ebből a megfontolásból kiindulva illetem a kérdéses nevet magyar–szlovák minősítéssel.

Az alábbiakban minden különösebb kommentár nélkül felsorolom Alsószeli húsz leggyakoribb családnevének 1918–1938 közötti listáját.

13. táblázat. Alsószeli húsz leggyakoribb családneve az 1918–1938 közötti időszakban

	A családnev alakváltozata(i)	Etimológia	Gyakoriság	Százalék
1.	<i>Kajos</i>	magyar	58	4,61
2.	<i>Szabó</i>	magyar	54	4,29
3.	<i>Panca</i> (1), <i>Pancza</i> (50)	magyar szlovák	51	4,05
4.	<i>Varga</i>	magyar	43	3,42
5.	<i>Mézes</i>	magyar	40	3,18
6.	<i>Patócs</i>	magyar	40	3,18
7.	<i>Kovács</i>	magyar szlovák	34	2,70
8.	<i>Seres</i>	magyar	33	2,62
9.	<i>Takács</i>	magyar	29	2,31
10.	<i>Dobri</i> (23), <i>Dobry</i> (4)	szlovák	27	2,15
11.	<i>Varju</i> (1), <i>Varjú</i> (25)	magyar	26	2,07
12.	<i>Katona</i>	magyar	23	1,83
13.	<i>Lénárt</i>	magyar	22	1,75
14.	<i>Mészáros</i> (21), <i>Mészáros Varjú</i> (1)	magyar	22	1,75
15.	<i>Virág</i> (8), <i>Virágh</i> (14)	magyar	22	1,75
16.	<i>Gyalog</i> (20), <i>Gyalogh</i> (1)	magyar	21	1,67
17.	<i>Keszeli</i>	szlovák	21	1,67
18.	<i>Szalai</i>	magyar	20	1,59
19.	<i>Vanko</i> (2), <i>Vankó</i> (17)	magyar szlovák	19	1,51
20.	<i>Pónya</i>	magyar	18	1,43

FELSŐS Z ELI

Felsőszeliben 1918. január 1. és 1938. december 31. között 2397 érvényes bejegyzést találtam. Ebből 1918 elején egyben egy korábbi, 1917-es születést utólag regisztráltak. Az

alfejezet végén található 14. számú táblázat adatait az így kapott számadatok alapján rendeztem. A továbbiakban a gyakorisági sorrendnek megfelelően mutatom be a húsz leggyakoribb családnevet.

A lista élén itt is egy olyan névvel találkozhatunk, amelyről az alsószeli nevek kapcsán már megállapítottuk, hogy az egész magyar nyelvterületen nagyon gyakorinak számít: a Szabóval. Az anyakönyvekben két esetben kettős családnévben fordult elő. Egy 1919-es bejegyzésben a *Kollár* elemet zárójelezve találtam meg. Semmiféle magyarázat nem kísérté az erre fenntartott helyen, miért történt mindez így. Lehetséges, hogy csak ragadványnévvel van dolgunk. Ennek anyakönyvbeli rögzítését azért sem zárom ki teljesen, mert éppen a 19–20. század fordulójáról fennmaradt felsőszeli állami anyakönyvekben viszonylag gyakorinak mondható jelenségként adatoltam, hogy a hivatalosnak számító családnév mellé a ragadványneveket is feljegyezték. A másik, 1923-ból származó esetben (*Szabó Kontár*) biztosabbnak látszik a kettős családnévi jelleg, de itt sem zárom ki teljesen, hogy a *Kontár* ragadványnév lett volna. Azt minden kétséget kizáróan sikerült megállapítani, hogy a szóban forgó nevek két különböző családot takarnak.

A *Kontár* foglalkozásra utaló magyar nyelvben keletkezett családnév. Közszoji alapja valaha olyan középkori iparosokat takart, akik nem tartoztak szakmájuk céhébe. Eredendően tehát a szónak nem volt negatív konnotációja, csupán szervezeten kívülséget jelentett. A XVI. századi forrásokban felbukkanó adatok viszont már arra mutatnak, hogy a szóhoz a korabeli magyar nyelvhasználók rossz hírnevű iparosokra vonatkozó mellékizt társítottak.

Kázmér szótára a *Pónya* családnevet a közkeletű felfogásnak megfelelő régi világi apanévből eredezteti (vö. Kázmér 1993: 867). Eszerint az apa neve mindenféle névképző nélkül vált családnévvé.

A *Bedecs* alapja a *Bed* ~ *Béd* régi világi apanév, amelyhez -ecs képző járult (Kázmér 1993: 110). Jelenlegi tudásunk szerint továbbképzéssel van dolgunk, s nem a *Benedek* tördőlvítéses továbbképzésével jött létre. A név minden kétséget kizáróan a magyar nyelvben keletkezett.

A *Füzék* kapcsán fentebb már említettem, hogy azt címszószerűen nem tartalmazza Kázmér szótára. Találunk viszont nála *Fizékit*, amely egy *Füzék* alakú Bars megyei település nevére vezethető vissza (vö. Kázmér 1993: 367), vagyis ennek illabiális alakváltozatához járult az -i képző. Keletkezésekor a név motivációja (birtok-) lakó- v. származási helyre való utalás lehetett. Kázmér a *Füzéki* labiális változatról jelzi, hogy azt semmiféle forrásban nem sikerült adatolnia. A mi nevünk minden valószínűség szerint alkalmas ennek a hiátusnak a betöltésére, még ha hiányzik is róla az -i képző. utalnunk kell azonban arra a fentebb kifejtett állításunkra, hogy a *Füzék* keletkezését elvileg kétféleképpen magyarázhatjuk: 1. A szabályosan képzett *Füzéki* alak végéről tollban maradt az -i mellékképző; 2. A pusztai településnév mindenféle névképző nélkül vált családnévvé. Ez utóbbi esetben is biztosak lehetünk abban, hogy a magyar nyelvben keletkezett, mert a környező nyelvek egyikében sem létezik ez a fajta családnévképzési mód. A Kázmérnál található *Füzéki* és a mi *Füzék*ünk összefüggése mellett szól az is, hogy Felsőszelitől mindössze néhány napi járóföldre található az a hajdani Bars megyei település, amellyel összefüggésbe hozható. A szótár a települést az 1898-as helynévtár alapján lokalizálja. Márpedig kis települések nevét a régiségben rendre akkor szokták -i képzővel ellátni, ha az ennél a távolságnál nem volt messzebbre. Magát *Füzéket* hiába keresnénk a mai térképeken, hiszen Joannes Lipszky repertóriumának adatai szerint olyan praedium (majorság, pusztai), amelyet egykori lakói elhagytak (Lipszky 1808: 190). Az ott megadott forrásban *Fizykként* adatolható,

amit Lipszky *Füzik*nek olvas. Ez az olvasat hangtanilag minden különösebb nehézség nélkül lehetővé teszi számunkra a *Füzék* családnévvél való összevetést.

A gyakorisági listában hatodiknak számító *Vargáról* és a tizediknek számító *Takácsról* nem kívánok külön szólni, csak visszautalok arra, amit az alsószelei nevek kapcsán fentebb kifejtettem.

A *Szabados* név eredetével kapcsolatban is többféle magyarázattal szolgálhatunk. Legvalószínűbb az a feltételezés, hogy közszoji alakjának jelentése a feudalizmus idejére kalauzol vissza bennünket. Közszoji alapját olyan jobbágyok megnevezésére használták, akik a robot vagy egyéb, a földesúrnak nyújtandó szolgáltatások alól voltak mentesek. A másik lehetőség szerint 'szabad embert, polgárt' jelentett (vö. Kázmér 1993: 954). Mindkét esetben a szláv nyelvek valamelyikéből kölcsönzött *szabad* (< óegyházi szláv *svoboda*) szavunkat kell keresnünk a névképzés alapjául szolgáló közszo tövében, ám a végeredményt tekintve egyértelműen magyar névképzéssel számolunk.

A *Cinege* a névtan mai álláspontja szerint a metaforikus képzések csoportjába tartozik. Az ilyen, állatnevekből keletkezett egyedekről azt mondjuk, hogy a név motivációja vagy az állat befogásával, tartásával, vagy az állat külsejére, viselkedésére emlékeztető emberi tulajdonsággal hozható kapcsolatba. állatnévből levezethető családnévvel a szlovákban és a csehben is találkozhatunk. A motivációt az említett nyelvekben is hasonlóan magyarázzuk. A magyarban az ilyen nevek tapasztalataim szerint kevésbé gyakoriak, mint az említett északi szláv nyelvekben.

A húsz leggyakoribb felsőszelei névből fennmaradók közül a továbbiakban csak ötöt látok indokoltnak röviden kiemelni vagy némileg alaposabban szemügyre venni. Ezek a következők: *Soós* (~ *Šoóš*), *Jakubec* (~ *Jakubecz*), *Szőcs*, *Pelleczky* (~ *Pelleczký* ~ *Perleczky* ~ *Perleczký*), *Baán* (~ *Bán*).

A *Soós* alapvetően foglalkozásnév. A régiségben sóbányászok, sókereskedők, sószállítók megnevezésére szolgált. Ebből a főnevesült melléknévből keletkez(het)ett a tulajdonnév (vö. Kázmér 1993: 947). Nagyon gyakori névnek számított. Szinte a nyelvterület minden pontjáról adatolható, ám ez nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy a sószállításnak, sókereskedelemnek miféle szerepe volt a középkori emberek életében. A magyar családnévek kialakulásának ideje pedig éppen erre az időszakra tehető.

A *Jakubec*ről képzésmódja alapján azonnal megállapítható, hogy szláv/szlovák/cseh névképzéssel keletkezett. A csehben és szlovákban az -ec képző a szláv nyelvek többségéhez hasonlóan egyértelműen kicsinyítő képző szerepét tölti be, ha régi egyházi személynévhez járul. Ehhez eredendően kedveskedő, becéző funkció társult. Persze azt is figyelembe kell vennünk, hogy a szláv nyelvekben a magyarénál sokkal gyakoribb a közszo (is) használatos kicsinyítő képző, amely a tömeges használat során jelentősen veszített eredendő funkciójából. A neveken azonban a szlovák kicsinyítő képzőknek is nagy valószínűséggel megvolt ez a becéző funkciója. A becenevek ezt a sajátosságukat akkor veszíthették el, amikor funkcióváltással változatlan alakjukban családnévvelké lényegültek át. A név morfológiai tagolódása ezek szerint: *Jakub* + -ec (vö. Knappová 1992: 14, 45; Kniezsa 2003: 306; Svoboda 1964: 141). Az -ec-ről annyit szükséges még itt megjegyeznünk, hogy az köznevekhez is hozzákapcsolható volt, de ez utóbbi esetben a kicsinyítő funkción túl nagyon gazdag jelentésrendszerével számolunk.

A *Szőcs* a *Szücs* nevünk hangalakváltozata. Az ilyen párok jellegzetes nyelvjárási különbségekre vezethetők vissza. Köznévi alapjának jelentése foglalkozásra utal (vö. Kázmér 1993: 1033).

A *Pelleczky* ugyancsak képzője alapján sorolható be a szláv névképzések közé. Az ősi -ský melléknévképző ismerhető fel rajta. A képző a szerb, a horvát és a szlovén kivételével minden szláv nyelvben megvan. Funkciója hasonló a magyar -i melléknévképzőéhez, ha helynevekhez kapcsoljuk. A -ský-nek a -cký a szlovákban funkciótlan alternánsa. Ha a családnévben szereplő fő k-ra (pl. *Lubeník* > *Lubenický*), ka-ra (pl. *Jelka* > *Jelcký*), ca-ra (pl. *Dubica* > *Dubický*), ce-re (pl. *Motešice* > *Motešický*), esetleg ča-ra (pl. *Levoča* > *Levočský*), akkor az a -cký képzőt kívánja meg maga után (vö. Kniezsa 2003: 346). A képzőnek ugyanez az alakváltozata kapcsolódik a ritkának számító ko, če, t, d, dz végű nevekhez. A 18. századi szlovákban helynevekhez kapcsolva fokozatosan átadta a helyét az -ák, -ec, -čan képzőknek. Nem igényel különösebb indoklást, miért nem vettem fel önálló névként a *Perleczy* ~ *Perleczký* párokat.

A *Baán* ~ *Bán* közsóként méltóságnév volt a régi magyarban (vö. Kázmér 1993: 82). Motivációja azonban az esetek többségében nem magyarázható azzal, hogy a valamikor névviselek, akiket először illelek ilyen családnévvvel, valamennyien báni tisztséget töltöttek volna be. A név magyar nyelvterületen való elterjedtsége, gyakorisága is mutatja, hogy ennyi főméltóság nem lehetett az országban, s ilyen mértékű termékenységet, szaporaságot sem tulajdoníthatunk az őseiknek. Sokkal valószínűbb az, hogy rokoni, szolgálói, alattvalói kapcsolat magyarázza a legtöbb *Bán* családnévünk közsói alapjának keletkezését. Ahhoz hasonlóan kell ezt elképzelnünk, ahogy azt pl. a *Papnál* magyarázzuk.

Az alábbiakban itt is minden különösebb kommentár nélkül gyakorisági sorrendben közlöm a húsz leggyakoribb felsőszeli családnevet.

14. táblázat. Felsőszeli húsz leggyakoribb családneve az 1918–1938 közötti időszakban

	A családnév alakváltozata(i)	Etimológia	Gyakoriság	Százalék
1.	<i>Szabo</i> (1), <i>Szabó</i> (219), <i>Szabó</i> (Kollár) (1), <i>Szabó Kontár</i> (1)	magyar	222	9,26
2.	<i>Kontár</i>	magyar	115	4,80
3.	<i>Ponya</i> (1), <i>Pónya</i> (72)	magyar	73	3,05
4.	<i>Bedecs</i>	magyar	72	3,00
5.	<i>Füzék</i>	magyar	68	2,84
6.	<i>Varga</i>	magyar	63	2,63
7.	<i>Szabados</i>	magyar	63	2,63
8.	<i>Tánczos</i> (59), !# ¶ (2)	magyar	61	2,54
9.	<i>Czinege</i>	magyar	61	2,54
10.	(1), <i>Takács</i> (53)	magyar	54	2,25
11.	<i>Horváth</i>	magyar szlovák	43	1,79
12.	(3), <i>Kovács</i> (36)	magyar szlovák	39	1,63
13.	<i>Kertész</i>	magyar	38	1,59
14.	<i>Deák</i>	magyar	37	1,54
15.	<i>Molnár</i>	magyar	36	1,50
16.	<i>Soós</i> (32), & (3)	magyar	35	1,46
17.	<i>Jakubec</i> (7), <i>Jakubecz</i> (26)	szlovák	33	1,38
18.		magyar	32	1,34
19.	<i>Pelleczky</i> (10), <i>Pelleczký</i> (2), <i>Perleczy</i> (10), <i>Perleczký</i> (7)	szlovák	29	1,21
20.	<i>Baán</i> (25) <i>Bán</i> (4)	magyar	29	1,21

Kevésbé gyakori családnevek

A két Szeliben kevésbé gyakorinak minősített családnevek részletes bemutatására terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatom. Ennek kiváltására azt a módszert választom, hogy egy-két családnevet ragadok ki a listákból. Olyanokat, amelyek etimológiai, jelentéstani stb. érdekességeket tartogatnak a tisztelt olvasó számára, illetőleg esetükben többféle eredeztetéssel is számolhatunk. Ez utóbbi szempontot azért tartom különösen fontosnak a nyelvhatár tözsomszédságában, mert itt az általános szabály szerint nagyobb arányban kellene szláv eredetű családnevekkel találkozunk, mint a kompakt magyar nyelvterület centrumában vagy az ahhoz közelebb eső régiókban.

ugyanebben a részben számba vesszük az izraeliták által viselt családneveket, s megvizsgáljuk, milyen mértékben találunk ezek között német eredetű egyedekeket. A fennmaradó német eredetű családnevek esetében megnézzük, milyen felekezetű névviseelőik vannak.

ugyancsak itt tesszük górcső alá az egyébként szinte elhanyagolható számú református névviseelők családneveinek etimológiai megoszlását.

A gyakorisági listákból külön kiemelek néhány olyan névegyedet, amelyről nagy biztonsággal állítható, hogy cseh eredetű név, de a kérdéses időszakban már nem (csak) cseh és/vagy szlovák anyanyelvű/identitású személy visel(het)te őket. Vagyis a szlovák nyelv közvetítésével integrálód(hat)tak nyelvünk idegen eredetű rétegébe. Mindenütt megadom az anyakönyvekben adatolható változatokat. Az azonos név alá besorolt alakváltozatokat és/vagy írásképváltozatokat vesszővel, a különféle szótári egységeket pontosvesszővel választom el egymástól. A kevésbé gyakori nevek közül kiválasztott tételeket nem gyakoriságuk, hanem betűrendi helyük sorrendjében tárgyalom.

ALSÓ SZELI

Alföldi és a hozzá hasonló, nagyobb területi egységekre utaló nevekkel kapcsolatban azt az általános szabályt fogalmazhatjuk meg, hogy akkor kaphatta azt valaki, ha két-három napi járóföldnél messzebből költözött át egy másik régióba. A szemlélet mögött az a racionális magyarázat húzódik meg, hogy ennél nagyobb távolságra eső kisebb települések neve már kevésbé vagy egyáltalán nem volt ismert. A származás helyének azért nehéz a lokalizációja, mert hajdan alapvetően nem csak az Alföldről elszármazó embereket nevezték így. Rajtuk kívül azokat is, akik a régiségben az országgközponttól délebbre fekvő területekről kerültek távolabbi vidékekre (vö. Kázmér 1993: 34). ugyanaz a tértagolási szemlélet rejlik benne, mint amikor a budapestiek manapság azt mondják, hogy lemennek vidékre. Az *alföldi*nek a *felföldi* volt a korrelációs párja, amely viszont a centrumtól északabbra lévő területekre utalt. A Felvidéknek mint valamikori történelmi, földrajzi fogalomnak a használati köre is ezzel a racionális ténnyel magyarázhatóan kezdi egyre inkább jelenteni a Trianon után északon meghúzott politikai határoktól feljebb eső, egész Szlovákiára vonatkoztatható területeket.

A *Čmehyl* mindössze háromszor fordult elő a vizsgált időszak anyakönyveiben. A mellette lévő autográf aláírás mindannyiszor szlovákos, de ez érthető is, hiszen a régi öregek elbeszélése szerint magyarul tudó szlovák anyanyelvű személy volt a névviseelő. Foglalkozása: *krajinský cestár* 'kerületi útkaparó'. A nevet semmiféle névszótárban nem találtam meg, de gyaníthatóan közszókból eredeztethetjük. Vélhetőleg a szlk. *čmel* 'poszméh, dongó', esetleg a *chmel* 'komló' jelentésű szó keresendő benne.

A *Csanik ~ Czanik* jelentését nem sikerült megnyugtató módon megfejteni. Annyit biztosan állíthatunk, hogy nem magyar, hanem szláv eredetű névvel van dolgunk. Ezt valószínűsíti a képzésmód, hiszen a magyarban ismeretlen az *-ik ~ -ík* kicsinyítő képző, amely jellegzetesen hímnemű képző. A szlovákban valamikor nagyon termékeny volt, de a csehben, ruszinban, oroszban és az ukránban is megtalálható (Kniezsa 2003: 299–300). Ez a tény nagyban megnehezíti a vele létrehozott név nyelvi hovatartozásának közelebbi meghatározását. Bár tudjuk, hogy az *-ik* a csehben és a szlovákban mindig hosszú, a ruszinban következetesen rövid, de ennek a kérdésnek az eldöntésében az íráskép egyáltalán nem jelent biztos fogódzót. Keresztnevekhez és köznevekhez egyaránt hozzákapcsolták. Mivel a *Csanik ~ Czanik*-nak egyetlen szótárban sem bukkantam nyomára, csak gyanítom, hogy keresztnév becézett változatának továbbképzésével van dolgunk. Valószínűleg a *Vi-can-ik ~ Bi-can-ik < Vincentius* (vö. Svoboda 1964: 156, 158, 182) vagy a *Kle-can-ik < Klement* (vö. Knappová 1992: 17), esetleg más, hasonló módon továbbképzett becézett név tekinthető a kiindulási alapnak.

A *Györög* a *Györök* családnév szóvégi *k*-jának zöngésülésével keletkezett. A *-k* eredendően képzőfunkciójú volt, amely esetünkben magánhangzóval összekapcsolódva töltötte be nyelvtani szerepét. A név tehát a következő alakváltozatokban fordul elő: *Györk*, *Györök*, *Györög*. Mindegyiket *György* nevünkől származtatjuk (vö. Kázmér 1993: 440). A (Balaton)györök helynevünk is a *György* becézett alakjából keletkezett oly módon, hogy a személynév mindenféle képző nélkül váltott funkciót, s vált helynévvé. Ez a névképzési mód a minket körülvevő nyelvek egyikében sem lehetséges, csak a magyarban.

A *Halák* hangtani kritériumok alapján az északi szláv nyelvekben keletkezhetett, hiszen eredeti *g*-jének *h*-ra váltását az ún. *g > h* hangeltolódással magyarázzuk, amely a csehből és a szlovákból is ismert történeti hangváltozás. Etimológiailag a mi *Gál* (< lat. Gallus) nevünkkel tart távoli rokonságot. Gazdag északi szláv névcsaládjában többségben vannak a *h*-s alakváltozatok (*Hála*, *Hálek*, *Háva*, *Havelka*, *Havlas*, *Havlata*, *Havliček*, *Havlík*, *Havlín* stb.), de közöttük nem egy *k*-s kezdetű is találhatóunk (*Kála*, *Kalaš*, *Kalát*, *Kalbáč* stb.) A mi esetünkben a *Havel* törővidítéses továbbképzése történt (vö. Knappová 1992: 17). A *Halák*-ban a képző szerepét az *-ák* tölti be. Köznevekhez járulva a szlovákban és a csehben nagyító (augmentatív), sőt ócsárló (deterioratív) szerepű is lehetett.

A *Kozmér* családnévről biztosan állítható, hogy a magyarban keletkezett, bár kétségtelen, hogy végső forrását tekintve a szláv *Kazimír*-ra vezethető vissza. A *Kazimír* a szláv nyelvek jellegzetes képződménye. Régiségéről összetett volta árulkodik (*Kazi*- 'békebontó, összeférhetetlen' vagy 'béke-alapozó' + a *mír* 'béke' utótag). A név a magyarban az ún. kétnyíltszótagos szabály miatt rövidült *Kazmér* alakúvá, majd ebből különféle hangváltozásokkal jöttek létre a ma egymás mellett élő alakváltozatok. A *Kozmér* az első szótagban található *a > o* irányú zártabbá válással, a *Kázmér* pedig a magyar szókezdő helyzetű nyomaték hatására a *a > á* irányú nyúlással magyarázható.

A *Kubiček* ugyancsak jellegzetes szláv névalakulat. Erről leginkább a képzőbokornak számító *-íček* (< *-ič* + *-ek*) árulkodik (vö. Knappová 1992: 14; Svoboda 1964: 152). A csehben, szlovákban és a ruszinban egyaránt megtalálható hímnemű képzőként. A szlovákban *-ičok* változata is ismert.

A *Seszták* családnév etimológiájával kapcsolatban gyanítható, hogy az a *Cestice* (magyarul: Szeszta – Abaúj-Torna megye) településnévre megy vissza (vö. Mizser 2000: 22, 49). Képzője minden kétséget kizáróan jelzi, hogy szláv névképzéssel van dolgunk. Az *-ák* funkcióját tekintve a csehben és a szlovákban eredendően nagyító szerepű volt (vö. Knappová 1992: 20, 21; Kniezsa 1965: 55, 107, 109; Svoboda 1964: 116–117, 119),

amely arra is alkalmas volt, hogy települések vagy nagyobb területi egységek nevéhez hoz-
záteve származási helyre utaljon (pl. *Dolňák* 'déli, délvidéki', *Horák* 'erdei', *Hornák* 'felvi-
déki', *Lipták* 'liptói', *Novák* 'új', *Pražák* 'prágai', *Sležák* 'sziléziai', *Spišák* 'szepesi' stb.).

A *Sidó* közkeletű feltételezés szerint az izraelita felekezethez tartozás emlékét őrzi, vagy legalábbis az izraelitákkal kapcsolatba kerülő, azokhoz külső vagy belső tulajdonsá-
gukban hasonlító névviselő őst szokást motivációs bázisában feltételezni. Kázmér azt
sem tartja kizártnak, hogy esetében a *Zsigmond* törövidítéses képzésével számoljunk
(Kázmér 1993: 1168). Mizser Lajos a *Sidót* egyértelműen a latin *Sidonius* rövidülésének
tartja (vö. Mizser 2000: 7), tagadva a népnévi eredeztetést. Magam mindhárom lehetősé-
séggel számolok. Az is kétségtelen, hogy a *Sidó* a magyarból és a szlovákból egyaránt ere-
deztethető, hiszen keletkezését az első esetben a *Sidónius* törövidítése továbbképzésével
magyarázzuk (m. *Sid* + m. -ó képző). A második eshetőséggel számolva ugyancsak a
Sidónius törövidítésével van dolgunk, amelyhez a semleges nemű szlovák -o koncovka
járult (szlk. *Sid* + szlk.-o koncovka). Természetesen az sem zárható ki teljesen, hogy a
magyar név végén lévő hosszú ó morfofonetikai okok miatt szlovák ajkon rövidült meg, s
fordítva: a szlovák rövid o ugyanezen okból magyar ajkon nyúlt. A régiségben az íráské-
p a nyelvi különbözőséget gyakorta egybemosta. Erre a tényre már Kniezsa is felhívta a
figyelmet (Kniezsa 2003: 348).

A Szaksz nyelvi alkata alapján nagy valószínűséggel szláv névképzés terméke.
Mindazonáltal a névszótárakban ebben a formájában sehol nem bukkantam nyomára.
Találtam viszont Knappovánál a szóban forgó nevünkre kísértetiesen emlékeztető alako-
kat (*Šach*, *Šak*), amelyek bizonyára nem véletlenül mutatnak a mi nevünkkel alaki rokon-
ságot. Keletkezésüket a szerző a cseh *Šalamoun* (> *Šach*, *Šak*) törövidítésével magyaráz-
za (vö. Knappová 1992: 15). Eszerint hímnemű nevekkel van dolgunk, ahol a nyelvtani
nem jelzésére szolgáló valamikori jerek (ъ) abszolút tövégi helyzetben lekopott. A jerek
egyébként a 10. századig végig minden szláv nyelvben megvolt, később azonban másutt
is hasonló sorsra jutott, mint a csehben és a szlovákban.

A *Tončko* ugyancsak törövidítéses továbbképzéssel keletkezett az *Antonín*-ből a -čko
semleges nemű derivátorral (vö. Knappová 1992: 17). A kedveskedő funkciójú törövidí-
téssel kisebb névcsaládot alkot (*Ton*, *Toníček*, *Toník*, *Tonka*). Képzőjét a -k típusú képző-
bokok között tartjuk számon. Egyértelműen megállapítható róla, hogy szláv névképzéssel
jött létre.

Az alfejezet hátralévő részében – ahogy fentebb már jeleztem – a felekezeti hovatar-
tozás és a családnév összefüggése szolgál vezérfonalul.

Elsőként Alsószei izraelita lakosságának családneveit fogjuk vallatóra. Elsősorban
arra vagyunk kíváncsiak, valóban szorosabb összefüggés mutatkozik-e a település német
eredetű családnevei és az izraelita lakosság között. A listában az egyszerűség kedvéért
nem bontom szét az egyes etimológiai rétegeket. Annyi azonban a német eredetű nevek-
kel kapcsolatban magyarázatul feltétlenül idekívánczik, hogy kik voltak a névviselőik.
Mivel az anyakönyvekben minden esetben nyomon követhető volt a felekezeti hovatar-
tozás, megállapíthattam, hogy a község izraelita családjai szinte kivétel nélkül német ere-
detű neveket viseltek. Nézzük, melyek voltak ezek: *Deutsch* (1936, 1937), *Guttmann*
(1924), *Krakauer* (1919, 1920, 1921, 1923), *Leichtner* (1922), *Müller* (1924, 1925,
1927, 1929, 1930, 1931, 1933, 1935, 1935, 1938), *Stecker* ~ *Stekler* (1933, 1935). Az
izraelita családnevek között több tekintetben is kivételnek számított a *Macha* (1922).
Részint azért, mert a családfő szláv eredetű nevet használt, másrészt pedig azért, mert
házastársának sem német, hanem magyar családneve volt (*Balló*). Az összes többi izrae-

lita családban a feleségnek is német eredetű neve volt (*Braun, Fischer, Löwinger, Müller, Rujder, Schöntál, Steiner, Stern*). Mindebből gyanítható, hogy zömmel a 18. század végén felvett nevekkal van dolgunk, hiszen az 1787-ben kiadott első névrendeletben II. József kötelezte a birodalom területén élő zsidóságot arra, hogy változtassák meg ősi hagyományaikat követő nevüket, s térjenek át az itteni kultúrkör gyakorlatára. Kötöttség volt számukra, hogy német közszavakra visszavezethető családneveket kellett felvenniük, de csak azoknak, akik a jelzett időpontig nem vették át e téren a birodalomban akkorra egyre általánosabbnak számító családnév-használati gyakorlatot. Vagyis azokat az izraelita családokat, amelyek addigra már pl. magyar vagy szláv eredetű családneveket viseltek, nem érintette a rendelkezésnek a német nevekre vonatkozó kitétele.

Az elmondottakon túl az is megállapítható, hogy Alsószeliben az izraelita családok jelentős része magyar ajkú lehetett, vagy legalábbis tudott magyarul. Erre engednek következtetni magyarosan rögzített autográf aláírásaik. Csak egy család esetében figyelhettem meg, hogy eléggé következetesen eltértek az említett aláírási gyakorlattól. De ők sem németül, hanem (cseh)szlovákosan írtak alá.

Azt azonban le kell szögezni, hogy nem minden német név mögött rejlik izraelita család. Alsószeliben a *Biherczet, Felnert* és a *Gerhartot* kivétel nélkül római katolikus felekezetű családok, a *Starkot* pedig ágostai hitvallású evangélikusok viselték.

Ahogy ezt jeleztem, a családnév és a felekezeti hovatartozás tekintetében a református vallású lakosság családnéveit is meg szeretném vizsgálni. Ez utóbbi felekezet névviselői körében azzal a feltételezéssel élhetünk, hogy az őshonos, felekezetiileg endogám házasságban élő szlovákiai reformátusok körében alapvetően nem vagy csak alig találunk szláv eredetű neveket.

A református egyházzal kapcsolatban elmondható, hogy az a mai Szlovákia területén alapvetően a magyarsághoz köthető felekezet. Némi túlzással azt az általánosítást fogalmazhatjuk meg, hogy az, aki a Felvidéken református, nagy valószínűséggel vagy magyar, vagy elszlovákosodott magyarnak tekinthető. Korábbi kutatópontjaimon már vizsgáltam ezt a kérdést. Akkor határozott összefüggés mutatkozott abban, hogy a református felekezetűek körében alapvetően magyar eredetű családnéveket találhattunk (vö. Vörös 2004: 263).

A vizsgált időszakban Alsószeliben nem jegyezték be református vallású újszülöttet. csupán egyetlen olyan 1923-as bejegyzést találtam, amelyben felekezetiileg vegyes volt a házasság, s az egyik fél vallása reformátusként volt feltüntetve. A református anya családnéve (*Balácsi 'Balázsé'*) jellegzetesen magyar eredetű családnév, amelyen az *-i* 'é birtokjel' alakú patronimikum-képző tekinthető névformánsnak. Ebből az egy esetből azonban nem vonható le messzemenő következtetés.

A gyakorisági lista élén hátrébb került alsószelei családneveket a továbbiakban minden különösebb kommentár nélkül sorolom fel. Íme:

Az alsószelei anyakönyvekben talált családnév gyakorisági listája (1918–1938):

17 bejegyzés (1,35%) *Balogh; Csanik (2), Czanic (15); Dora;*

16 bejegyzés (1,27%) *Szaksz; Újvári (10), Újvári (6); Vörös;*

15 bejegyzés (1,19%) *Bondor; Papp; Petes;*

14 bejegyzés (1,11%) *Gerhart; Nagy; Pintér; Zsalkovics;*

13 bejegyzés (1,03%) *Halák; Németh; Pukai (1), Pukkai (12); Szomolai (3), Szomolay (10);*

- 12 bejegyzés (0,95%) *Vigh* (2), *Víg* (10);
 11 bejegyzés (0,87%) *Kollár*;
 10 bejegyzés (0,79%) *Deák*; *Karika*; *Kozmér*; *Müller*; *Váczi*;
 9 bejegyzés (0,72%) *Bartos*; *Darócz*; *Macsal*; *Seszták*;
 8 bejegyzés (0,64%) *Alföldi*; *Bedecs*; *Horváth*; *Kontár*; *Kozák*;
 7 bejegyzés (0,56%) *Palkovics*; *Sárkány*; *Szilvási* (5), *Szilvász* (2);
 6 bejegyzés (0,48%) *Göndör*; *Gyurcsi*; *Juszt*; *Körösi* (4), *Körösi* (2); *Kürti*; *Maduniczki* (1), *Maduniczky* (5); *Sidó*;
 5 bejegyzés (0,40%) *Iván*; *Kimličky* (2), *Kimlicski* (1), *Kimliczki* (2);
 4 bejegyzés (0,32%) *Bihercz*; *Csandal*; *Florian*; *Jány* (1), *Jány* (3); *Krakauer*; *Molnár*; *Pudmericzky* (3), *Pudmericzký* (1); *Puskás*; *Safranyik* (2), *Safranyík* (2); *Szarka*; *Szász*;
 3 bejegyzés (0,24%) *Čmehyl*; *Enzsel Rész*; *Futó*; *Gyurosi*; *Juhos*; *Maár*; *Major*; *Marsal* (2), *Marsall* (1); *Menyhárt*; *Osztényi*; *Pataki* (1), *Pataky* (2); *Veres*;
 2 bejegyzés (0,16%) *Ambróz(a)i* (1), *Ambrózi* (1); *Bíró*; *Borma*; *Boros*; *Deutsch*; *Izák* (1), *Izsák* (1); *Jakubecz*; *Kubiček*; *Pajor*; *Pónicz*; *Sárközy*; *Stark*; *Stecker* (1), *Stekler* (1); *Szcurák*; *Szücs* (1), *Szücs* (1); *Tončko*; *Török*; *Vajda*;
 1 bejegyzés (0,08%) *Anda*; *Baán*; *Berta*; *Bodor*; *Brezsik*; *Cseha*; *Csimma* (!); *Csizamzia*; *Csőlle*; *Felner*; *Fodor*; *Guttmann*; *Gyepesi*; *Győrög*; *Ivánčai*; *Juhász*; *Jurás*; *Kadlec*; *Keszeg*; *Kilácskó*; *Kimlicska*; *Kiss*; *Kónya*; *Kostolník*; *Lakatos*; *Leichtner*; *Lengyel*; *Macha* (?); *Markvart* (?); *Matenkó*; *Melde*; *Minarics*; *Pandúr*; *Pápai*; *Pleva*; *Rusolett*; *Slivka*; *Szalontai*; *Szedlák*; *Sztrancsik*; *Tánczos*; *Tóth*; *Varsányi*; *Velsicz*; *Zsirányi*.

FELSŐSZELI

A felsőszeli családnevek esetében is az előző községnél alkalmazott módszert követve mutatom be az 1918–1938 közötti családnévállományt. Elsőként tehát a húsz leggyakoribb név kerül terítékre, majd a kevésbé gyakori nevek közül szemezgetek egy-két érdekesebb esetet. Ezt követően a felekezeti hovatartozás és a családnevek etimológiai megoszlásának összefüggéseiről szólnok.

A *Cellárik* ~ *Czellárik* képzésmódjáról első szemrevételezéskor is látszik, hogy szláv eredetű. Erről nagy biztonsággal árulkodik az *-ik* (~ *-ík*) képző. Tövében gyaníthatóan a m. *cellér* 'sóhajós' vagy 'sókereskedő' jelentésű szó rejlik (vö. Kázmér 1993: 201). Ennek második szótagjában a magánhangzó elhasonulása következhetett be. A szlk. *-ík* képző főként keresztnévek továbbképzésére volt használatos (pl. *Antalík* < m. *Antal*, *Janík* < *Ján* stb.), de köznevekből is képeztek általa családneveket (pl. *Babík* < *baba* 'öregasszony', *Čertík* < *čert* 'ördög', *Karaszík* < *karas* 'kárász', *Korbík* < ném. *Korb* 'kosár', *Panyík* < *pán* 'úr' stb.). Amint a példákból is látszik, a szlovákban idegennek vagy jövevénynek számító tulajdonneveken és közszavakon is termékeny volt ez a hímnemű képző. Mivel a szóban forgó képző magánhangzója a szlovákban mindig hosszú, ezért a példánkban szereplő rövid *i*-s alakról vagy azt kell feltételeznünk, hogy a ruszinban keletkezett, vagy pedig azt, hogy magánhangzója magyar ajkon rövidült meg.

A *Czafík* képzésmódjáról ugyanazt kell feltételeznünk, mint amit fentebb a *Cellárik*ról kifejtettünk. Töve nagy valószínűség szerint a m. *cafrang* 'nyeregtakaró, lótakaró' jelentésű szóra vezethető vissza. A magyarban a *cafrangos* közszó a nyeregtakaró készítőjének megnevezésére szolgált oly módon, ahogy az asztalos, a fazekas stb. melléknevek főnevesülésük után foglalkozásnevekké váltak. (vö. magyar családnévszótár *Cafrangos* szó-

cikkének tartalmával: Kázmér 1993: 199). Mielőtt az szlk. *-ík* (~ *-ik*) képzőt hozzátették volna, magát a *cafrangos* tövet *caf-* alakúra rövidíthették, ami a szlovákban eredendően a magyarhoz hasonlóan ugyancsak becéző, kedveskedő funkciójú volt.

A *Cseh* mindenekelőtt írásképe, valamint nyelvi alkata alapján magyar névképzésnek látszik. ám az írásképe itt sem ad egyértelmű eligazítást, hiszen az az idők során jelentősen változhatott: a név a cseh mellékjeles írásrendszerből kilépve könnyedén betűösszetevős magyarra változhatott. Ha eredetét magyarnak vesszük, akkor a népképzés közé soroljuk be. Ez utóbbi esetben sem kell feltétlenül lebecsülnünk a népnévi eredet mellett, mert a név keletkezésének motivációja azt is megengedi, hogy a hajdani névviseelőben a csehekkel kapcsolatban álló személyt keressünk, vagy azt valamilyen külső, esetleg belső tulajdonsága tette a csehekhez hasonlatossá. Kniezsa István szerint a szlovákban is joggal feltételezzük a *Čech* 'cseh (férfi)' név meglétét, bár nagyobb a valószínűsége, hogy azt *Čechák* alakban adatuljuk. Ez utóbbi egyébként jól beillik a cseh és szlovák népképzés alaki rendszerébe (pl. *Lemák* 'galíciai rutén', *Polák* 'lengyel', *Rusák* 'orosz', *Slezák* 'sziléziai', *Slovák* 'szlovák, tót', *Spišák* 'szepesi', *Szoták* 'ung megyei és Homonna környéki szlovák', *Tirpák* 'Nyíregyháza környékén letelepült szlovák', *Uhrák* 'magyar'), ahol az *-ák* hajdani funkcióját és jelentését tekintve közeli rokonságot mutat a származási helyre utaló *-ák* képzővel (vö. *Dolňák* 'délvidéki' vagy 'a település alvégén lakó', *Hornák* 'felvidéki', *Lipták* 'liptói', *Novák* 'új betelepülő, jövevény', *Pražák* 'prágai', *Žilňák* 'zsolnai' stb.) Ráadásul e nyelvek grammatikái a népképzést tulajdonneveknek tekintik, ezért nem csak családnévként írják őket nagybetűsen. A fentebb ismertetetteken túl véleményem szerint ugyanolyan eséllyel vezethetjük le a nevet a *Čechoslav* törzsváltozásaként, ahol a hímnemű alakban a nyelvtani nem jelzésére szolgáló jerek (ъ) időközbeni lekopásával számolhatunk. Megjegyzendő, hogy a *Čechák* családnévet Knappová szerint nem csak népnévből magyarázhatjuk. Az említett forrás keresztnév törzsváltozásos továbbképzésével is számol (vö. Knappová 1992: 12). Eszerint a *Čechoslav*-ból az *-ák* képzővel jött létre a *Čechák*. A *Cseh* családnév magyar-szlovák minősítését a fentebbi indokok alapos megfontolásával magyarázom.

A *Doležál* ~ *Dolezsál* képzésmódja egyértelműen szláv, azon belül is végső forrását tekintve nagy valószínűséggel cseh eredetre enged következtetni. ugyanis a szlovákban nagyon ritka volt az ige-tőhöz hozzátoldott *-l* melléknévképzős családnév. A csehben viszont lényegesen gyakoribb (vö. Kniezsa 2003: 320). Természetesen ezzel nem zárható ki teljesen, hogy a kérdéses név keletkezését a szlovákból magyarázzuk, hiszen a töben szereplő ige ott is megvan: szlk. *doložit* 'hozzátenni', s maga a képzésmód is elviekben adott volt (vö. Vörös 2004: 337). Nyilvánvalónak tűnik, hogy szavajárásból eredeztethető *-l* képzős melléknév vált családnévvé. Képzésmódjuk tekintetében ilyenek a csehben a *Běhal*, *Blábolil*, *Coufal*, *Dočkal*, *Kasal*, *Makal*, *Pospíšil*, *Spáčil*, *Vratil*, *Zavadil*, *Zavřel* stb., hogy csak néhányat említsünk ebből a jellegzetes csoportból.

A *Flaska* ~ *Flaška* minden bizonnyal magyar névképzéssel keletkezhetett. Maga a *flaska* szó a szlovákban is megvan, de a névről nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy nem ott vált családnévvé, mert a szlovákban foglalkozásnévként alapvetően sajátos, erre utaló *-ár* képzőt kellett volna felvennie. S ekkor *Flaškár* 'palackgyártó, üvegedénygyártó' alakban adatulhatnánk (vö. *Debnár* 'kádár', *Drotár* 'drótos', *Duchár* 'jövendőmondó', 'jós', *Hospodár* 'gazda', 'csárdás, vendéglős', *Hrebnár* 'fésűs', *Hrobár* 'sírásó', *Kolár* ~ *Koleszár* 'kerékgyártó, bogárnár', *Kotlár* 'üstkészítő', *Křmár* 'kocsmáros', *Kuchár* 'szakács', *Mlynár* 'molnár', *Sklenár* 'üveges', *Struhár* 'esztergályos', *Uhlár* 'szénégető' stb.). A név a vele azonos alakú latin eredetű *flaska* szóra vezethető vissza, amely vándorszóként végső soron a latinban is germán eredetű. A *flaskát* mint közzót a latinból több más szláv nyelv is átvette.

A *Halenár ~ Halinár* a fentebb említett *-ár* képzős foglalkozásnevek jellegzetes csoportjába tartozik, tehát egyértelműen szláv névképzésnek minősíthető (vö. szlk. *halena* 'szűr, zubbony'). Természetesen nem ez az egyetlen képző, amellyel az északi szláv nyelvekben foglalkozásnevet hoztak létre, hiszen a csehben és a szlovákban az *-áč* képző is ugyanezt a szerepet töltötte be (*Kováč* 'kovács', *Tkáč* 'takács' stb), bár kétségtelen, hogy ilyenkor az igező + *-áč* eredendően magát a cselekvőt (nomen agentis) jelentette. Vagyis a *Kováč* jelentése 'aki kovácsol', a *Tkáč* 'aki sző' stb. ugyanebbe a sorba illenek bele a következők: *Behács* 'aki szalad' > 'szaladó' *Szekács* 'aki vág' > 'vágó' stb. Az *-áč*-nak homonim párja is létezik, amellyel más jelentésárnyalatú közneveket hoztak létre. Ezek között említhetjük az *-áč* képzős főneveket, amelyek a dolgok szokásostól eltérő, annál főként nagyobb mértékben megmutatkozó tulajdonságának jelölésére szolgált, pl. *Bradáč* 'nagyszakállú' *Bruháč* 'nagyhasú', *Hlaváč* 'nagyfejű', *Noháč* 'nagy lábú' v. 'hosszú lábú' (vö. Kniezsa 2003: 343–344).

A *Kasz ~ Kász* név etimológiájára nem sikerült megnyugtató magyarázatot találnom. Inkább csak találgatásokba bocsátkoztam, amikor a szláv eredetű nevek közé soroltam be. Úgy tűnik, hogy forrásnyelvi alakja egy másik beszélőközösség körében némi metamorfózison esett át. Az is lehet, hogy az írásképre hagyatkozó betűejtéses változattal van dolgunk. Magam leginkább a *Kašpar ~ Kašper* törövidítését látom valószínűnek (*Kaš* > *Kas*), amelyből betűejtéssel magyarázhatjuk a *Kasz ~ Kász* írásképváltozatokat. Ez esetben a *Kász* magánhangzójának nyúlását a szó eleji magyar hangsúly következményének tekinthetjük. Svoboda példáit véve analógiának, ugyanúgy keletkezhett, ahogy a *Jakuš*, *Kareš*, *Toš* (< *Tomaš*) stb. (vö. Svoboda 1964: 149). Svoboda a hivatkozott helyen említi is a *Kaša* nevet. A másik szóba jövő megközelítés szerint a *Kaše* alakot kellene kiindulási alapnak tekintenünk, amelyről megemlíthetjük, hogyha a csehben, szlovákban *-ová* képzőt kap, rendre elmarad a név végi *-še* hangcsoportból az *-e*, hiszen az a nyelvtani nemet jelöli (*Kaše* + *-ová* > *Kašová*) (vö. Knappová 1992: 52). Innentől pedig ugyancsak az idegen ajkú beszélőközösségnek érthetetlen név betűejtésével magyarázhatjuk a *Kasz ~ Kász* létrejöttét. A *Kaše* Knappová rendszerében motivációját tekintve a közösség által ismert ételek, italok neve között kap helyet (vö. Knappová 1992: 129).

A *Klima* alakja egyértelműen árulkodik arról, hogy a szláv nyelvek valamelyikében keletkezett. Kedveskedő, becéző funkciójú törövidítésre vezethető vissza, amelynek végén az *-a* nőnemű végződésnek számít. Eszerint a *Klement* (< lat. *clemens/clementinus*) régi egyházi személynév volt a névképzés kiinduló formája (vö. Knappová 1992: 17). Ez a mi nyelvünkben a különféle hangtörvények hatására az idők során *Kelemenné* formálódott. Női névként *Klementinaként* ismert.

A *Rehák* a hangtani kritériumok és a névképzés módja alapján is egyértelműen szláv, közelebbről cseh vagy szlovák eredetű névnek tekinthető. Ezen is ott találjuk a jellegzetesen augmentatív (nagyító) funkciójú *-ák* képzőt (Svoboda 1964: 112). Ez a szlovákban és a ruszinban is gyakoribbnak és termékenynek számított (vö. Kniezsa 2003: 300). A képzés alapja a görög eredetű, de latin közvetítésű *Gregorius* (< gör. Grégoriosz 'éberen őrködő'), amely idővel *Gregor* alakúra rövidült, majd különféle hangtörvényeknek engedelmeskedve a csehben *Řehoř*, a szlovákban pedig *Rehor* alakot vett fel. Ennek törövidítéses továbbképzésével magyarázzuk a *Řehák ~ Rehák* (< *Řeh-oř* + *-ák*, vö. Knappová 1992: 17). A *Gregor* kereszt- és családnévként *Gergely* formában él a mai magyarban.

A *Rucz ~ Rúcz* alakot egyetlen szótárban sem találtam meg. Ennek ellenére gyanítom, hogy szláv névképzéssel keletkezhett, s az is valószínűsíthető, hogy valamilyen továbbképzett alak rövidülését kell benne keresnünk. Hasonlóan gondolom, ahogy Mizser Lajos

Barucha (< Bar-bora + -ucha) alakot vezeti le (vö. Mizser 2000: 8). Vagyis ez esetben elvileg olyan, többlépcsős rövidüléssel kell számolnunk, ahol a név képzésében a szláv -*ucha* vagy -*ucha* képző játszott szerepet, amely később átkerülve egy másik nyelvközösségbe talán betűejtéssel alakult az általam adatolt formává. Mindenesetre Svobodánál több olyan névvel is találkozhatunk, amelyet a fentebbi fejtegetést elfogadva kiindulási alaknak tekinthetünk. Ezek közül is leginkább a *Boruch*, *Barúch*, *Pitrúch* jön számításba (Svoboda 1964: 148). Természetesen nem zárom ki, hogy a név eredetére más megfajtást találjunk.

A *Simkó* ~ *Sinkó* nyelvi eredet szerinti minősítésekor a magyar–szlovák kitéltet alkalmaztam. A besorolás mögötti megfontolást az indokolta, hogy a név képzése – akár a szláv nyelvek valamelyikéből magyarazzuk, akár a magyarból – hasonló morfológiai tagolódást mutat. és bár alakilag némileg különböző képzőre vezetjük vissza a szláv (szl. -*ko*), illetőleg a magyar (m. -*kó*) eredeztetést, az eredeti funkciójuk mindkét esetben azonos: kedveskedés, becézés. A szl. *Simko* ~ *Sinko* és a m. *Simkó* ~ *Sinkó* név alakja a régi források a mellékjeleket és a magyar magánhangzó hosszúságát nem vagy csak nagyon következtetetlenül jelölték. A -*ko* egyébként a mai szlovákban talán az egyik legtermékenyebb képző. Közszavakhoz és tulajdonnevekhez egyaránt hozzákapcsolható. Tudnunk kell, hogy a -*ko* más szláv nyelvekben is megtalálható, bár ezt a tényt a név minősítésekor az egyszerűség kedvéért figyelmen kívül hagytam. Eszerint a *Simkó* ~ *Sinkó* a *Simeon* ~ *Simjén* ~ *Simon* törövidítéses továbbképzése (Kázmér 1993: 934; Knappová 1992: 15; Kniezsa 2003: 298). A *Sinkó* alakváltozatot a magyarban *mk* > *nk* irányú hasonulással magyarázhatjuk. A csehben és a szlovákban a névnek csak *m*-es változataival találkozhatunk (*Šima*, *Šimáček*, *Šimák*, *Šimánek*, *Šimáně*, *Šimčík*, *Šimko*, *Šimkú*, *Šimon* stb.).

A *Sívó* ~ *Šivo* ~ *Šívó* nyelvi alkata alapján egyértelműen magyar névképzésnek tekinthető. Kázmér Miklós családnévszótára is adatolja (vö. Kázmér 1993: 939), s eredetét a *sívó* 'ordító, bömbölő' jelentésű töre vezeti vissza. Eszerint a név motivációjának alapját a hajdani névviselő beszédmódja képezte.

A *Tonko* ~ *Tonkó* nyelvi alkata alapján szláv képzésnek tekinthető. Névcsaládjának többi tagjához hasonlóan (*Ton*, *Toniček*, *Toník*, *Tonka* stb.) az *Antonín* (*An-ton-ín* + -*ko*) törövidítéses továbbképzése (vö. Knappová 1992: 17). Alakilag kísértetiesen emlékeztet a magyar *Tankóra*, ami indokoltá tenné, hogy keressük a szláv és magyar eredetű név közötti elvi rokonságot. Kázmérnél egyébként találunk *Tanka*, *Tankó* alakú neveket (Kázmér 1993: 1044), sőt *Tomka* és *Tonka* alakváltozatokat is (Kázmér 1993: 1073, 1075). Ez utóbbiaknál visszautal a szótár a *Tankához*. A szótár régi forrásokra hagyatkozó adatainak egyike sem tartalmaz *Ton*-, csupán *Tan*- kezdetű neveket. Ez megerősíti azt a feltevést, hogy a szóban forgó magyar képzésű nevek mindegyike a *Tamásra* mehet viszza. Vagyis nincs etimológiai kapcsolatuk a *Tonkóval*.

A *Toth* ~ *Tóth* alakváltozatokról nagy biztonsággal állítható, hogy azok magyar névképzések. A családnemeknek abba a csoportjába szokás őket sorolni, ahová a fentebb bemutatott *Cseh* családnévet tettük, feltéve, ha ez utóbbinál népnevet rejt az etimológia. Fentebb már kifejtettem, milyen nagy körültekintést igényel a népek, népcsoportok megnevezését rejtő családnemek eredeztetése, hiszen az azokból keletkezett családnemeket a közhiedelemmel ellentétben külső vagy belső hasonlóság, viselkedésmód, a névviselő eredeti lakhelyéről kialakult sztereotípiák stb. egyaránt motiválhatták (vö. Kázmér 1993: 1082; Vörös 2004 135). Hogy mikor melyik a felsoroltak közül, azt csak az adott családnév történetének oknyomozásával deríthetnénk ki, amihez az esetek többségében nem állnak rendelkezésünkre a megfelelő források. A *Tóth* családnévhez a köztudatban más tévképzet is társul. A nem nyelvész képzettségű nyelvhasználók egy része úgy gondolja,

hogy a szlovákság régebbi megnevezésére szolgáló szót kell benne keresnünk. Hajdú Mihály kutatásai szerint a középmagyar korban az Őrség és udvarhelyszék kivételével minden, a szerző által vizsgált térségben az első öt leggyakoribb név között szerepelt (vö. Hajdú 2003: 775). Hajdú egy másik írásához térképet is mellékel az 1712–1772 közötti időszakban leggyakoribb családnemekről, amelyből ugyancsak kiolvasható, hogy a Tót a csepel-sziget vonalában a Duna–Tisza közén, valamint a nyelvterület északkeleti részén a leggyakoribb névnek számított (Hajdú 2002: 113). Tegyük ehhez hozzá adalékként annyit, hogy Hajdú kutatópontjai korántsem fedték le a magyar nyelvterület legészakibb fekvésű hajdani és mai régióit! Vagyis a Tót családnévnek a mai Szlovákia területére eső magyar nyelvterületen való elterjedtségéről nem állnak rendelkezésünkre egzakt adatok. Erre vonatkozóan Kniezsa kutatásai sem adnak számszerű útmutatást. Viszont az 1990-es csehszlovák statisztikákból kiolvasható, hogy a leggyakoribb családnemek között tizenhetediként a Tóthot is ott találjuk a listában (vö. Knappová 1992: 146). A hivatkozott forrás szerint a leggyakoribbnak számító Novákhoz képest közel harmadannyi Tóth nevű személyt találtak a kutatók az akkori csehszlovákia területén.

A tót népnév a régiségben tágabb jelentésű volt annál, hogy csak a szlovákságot értsekké alatta. Felölelte a Kárpát-medencében szinte minden régióban megjelölhető szlávtságot (vö. Benkő 1998: 68).

A TESz a tót népnevet bizonytalan eredetű jövevényszónak tekinti a magyarban. Ennek ellenére más nyelvekben meglévő szavakkal veti össze (őfn. *díot*, kfn. *díet*, 'nép', óporosz *tauto* 'ország', ólitván *tautà* 'nép', litván *Tauta* 'Németország', lett *tautà* 'nép'), s azt a következtetést vonja le, hogy a hajdan átvett szó alakja **tauti* vagy *touti* lehetett. Továbbá arra is utal, hogy etimológiailag az indoeurópai eredetű *deutsch* 'német' szó is ebbe a körbe vonható. Az *tót* szó ómagyar kori jelentése tehát 'szláv személy'-nek rekonstruálható. Később az orosz, lengyel, cseh stb. szláv népek nevének megjelenése után szűkül a jelentés olyan szláv népekre, amelyek magukat *slověne*-nek mondták, tehát a szlavóniai kaj-horvátokra, szlovénekre és szlovákokra.

A *Slovák* népnév egyébként első felbukkanását tekintve nem régebbi, mint a 15. század közepe (Stanislav 1956: I, 104 156–162, 162–180, 192–207). 1458 óta mutatható ki (Kiss 1963: 195; Stanislav 1956: I, 104). A TESz a kérdéses népnevet ennél jóval későbbinek mondja (TESz 1967–1984: III, 772). Kiss Lajos szerint 1828 óta vannak rá adataink (Kiss 1963: 195; TESz 1967–1984: III, 772). Képzője fentebb bemutatott -ák. (Stanislav 1956: I, 104). A *Tóth* népnév középmagyar kori elterjedtsége arra enged következtetni, hogy a közsónak a családnemek kialakulásának időszakában semmiféle pejoratív jelentése nem lehetett, szemben a 19. század utáni időkben is használatos *tót* népnévvel, amelyet a szlovákság magára nézve sértő felhangúnak érzékelt.

A fejezet zárásaként a felekezeti hovatartozás és a családnév közötti összefüggéseket fogjuk tárgyalni. Elsőként a felsőszeli izraeliták német eredetű családnemeit gyűjtöttem ki. Íme: *Aftergut* (1931, 1937), *Braun* (1931, 1933, 1935), *Ehrenwald* (1926, 2 x 1928, 1931), *Eilender* (1935, 1937), *Kaufer* (2 x 1919, 1921, 1922, 1925), *Krakauer* (1922, 1923, 1925, 1928, 1929, 1931, 2 x 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938), *Lebovits* (1929), *Löwinger* (1929, 1930, 1932), *Markstein* (1922), *Messinger* (1921, 1932, 1933, 1934, 1935, 1937), *Müller* (1919, 1921, 1923, 1924, 1925, 2 x 1926, 1927, 2 x 1928, 3 x 1929, 2 x 1930, 2 x 1932, 1933, 1935), *Neumann* (1921, 1922), *Öhlbaum* (1938), *Polizer* (1920), *Reinhold* (1918), *Schöntál* (1921, 1922, 1924, 1927, 2 x 1932, 1933, 1934, 1936, 1937), *Schwárcz ~ Schwartz* (1923, 1933, 1935, 1937), *Steiner ~ Šteiner* (1937, 1938, 1935), *Strasser* (1927, 1930), *Varga* (1918, 1920, 1921, 1923), *Weisz*

(1919). Közöttük két olyan névre bukkantam, amely más nyelvben keletkezhetett (*Varga, Lebovits*). Közülük magyar eredetű a *Varga*, szláv eredetű a *Lebovits*. Vagyis itt is hasonló következtetésre juthatunk, mint az alsószeli izraelita családnevek esetében. Külön kiemeltam az izraelita családokban az anyák nevét. Az egyszerűség kedvéért akkor is -ová nélkül adom meg őket, ha az anyakönyvben 1925-től másként szerepeltek. Itt is szinte kivétel nélkül német eredetű családneveket találtam. Ezek a következők: *Ascher* (1935, 1937), *Binetter* (1929), *Blau* (1935, 1937, 1938), *Braun* (1918, 1920, 1921, 1923), *Deutsch* (1919, 1925, 1926), *Diamond* (1918), *Englander* (1926, 1928), *Falk* (1927, 1930), *Fleischmann* (1921, 1922), *Goldschmied* (1924, 1926, 1928), *Goldstein ~ Goldštein* (1934, 1936, 1932), *Grünvald* (1921, 1922, 1924, 1927, 1933), *Haas ~ Hász* (1919, 1921, 1922), *Kohn* (1928, 1929, 1930, 1932, 1933, 1935), *Krakauer* (1929, 1930, 2 x 1932, 1933, 1934, 1935, 1937), *Lampel* (1921), *Lax* (1935, 1937), *Löwensteiner* (1937), *Löwy* (1928, 1931, 1938), *Messzinger ~ Messinger* (2 x 1931, 2 x 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938), *Pingwald* (1927, 1929, 1930), *Rattner* (1931, 1933, 1935), *Reirtenthal* (1922), *Ringwald* (1932), *Schöntál* (2 x 1919, 1921, 1923, 1929), *Schwarc* (1932, 1933, 1937), *Stern ~ Štern* (1920, 1922, 1923, 1925, 1928, 1929), *Weisz* (1925). Problémát jelent a *Haas ~ Hász* nyelvi hovatartozásának meghatározása. Az vitathatatlan, hogy maga a családnev a német eredetű *Hartmann*-ra megy vissza, amelynek a forrásnyelvben 'erős férfi' a jelentése (Hajdú 2003: 242, 244). A gondot csak az okozza, hogy a névnek az alakja a csehben is megvan (vö. a *Haas* és *Has* alakokkal: Knappová 1992: 19, 29), sőt tulajdonképpen mai alakja minden bizonnyal tollhíbbával vagy egyéb módon – pl. a kiejtett alak rögzítésével – ott kezdett olyanná formálódni (n. *Haas* > cs. *Has* > szlk.–m. *Hász*), amilyenben magam is adatoltam (vö. Knappová 1992: 18). Mindent összevetve mégis azt mondhatjuk, hogy a szóban forgó családnév alapvetően német etimológiának minősíthető.

Felsőszeliben az izraelita anyák családneve között nem található magyar eredetű, s szláv is csak egy: a *Jellinek* (cs.–szlk. *jelínek* 'gím, kis gímszarvas'. Ha a benne felismerhető tövet és annak képzőjét megvizsgáljuk, megállapítható, hogy azt azonos eséllyel vezethetjük vissza cseh vagy szlovák közszóra. Az 1923-as bejegyzésben a *Jozefína Jellinek*-ová mellett *Schwárcz Ignác* nevű apát találunk, aki mint bejelentő magyarul írta alá a megfelelő rovatot.

Az izraelitákon kívül más felekezetekhez tartozó családok is viseltek német eredetű családneveket. Ezek a következők: *Lau, Füntenczeller ~ Fürstenzeller, Frankendorfer, Schiller, Schweigel, Šram, Toller, Volner*. A felekezetek között a következőképpen oszlanak meg. Római katolikusok viselik: *Lau, Füntenczeller ~ Fürstenzeller, Schiller, Schweigel, Šram, Toller, Volner*; ágostai hitvallású evangélikusok viselik: *Frankendorfer*.

A református felekezetről fentebb, a másik település nevei kapcsán megállapítottuk, hogy az egyházhoz kötődő személyek alapvetően magyar eredetű családneveket viselnek. Nézzük meg, visszatükröződik-e ez Alsószeliben is a családnevek etimológiai összetételében! A vizsgált időszakban a faluban mindösszesen hét újszülöttet jegyeztek be református vallásúnak. családnevük kivétel nélkül magyar eredetű: *Mézes* (1919), *Pereszlényi* (1920, 1921, 1924), *Szakál* (1935), *Szász* (1921), *Takács* (1923). ugyanez a református anyákra vonatkozóan annyival módosul, hogy a *Pereszlényi* családban az anya német eredetű nevet viselt (*Schveigl*), de az összes többiben magyart (*Bedecs, Dömötör, Majlát, Szabó*). Természetesen a kis számú esetből messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le, de tény, hogy e tekintetben is nagyjából ugyanaz a helyzetkép tárul elénk, mint korábbi csallóközi és Nyitra-vidéki kutatópontjaimon.

A felsőszei anyakönyvekben talált családnevek gyakorisági listája (1918–1938):

- 28 bejegyzés (1,17%) Kozák; Lovas (24), Lovaš (4); Rucz (25), Rúc (3);
 26 bejegyzés (1,08%) Dömötör; Szombat (1), Szombath (25);
 24 bejegyzés (1,00%) Dobosy (22), Doboš (2); Mészáros; Ollé;
 23 bejegyzés (0,96%) Hegedűs (1), Hegedűs (22); Janoška (2), Jánoska (19), Jánoška (2); Tonko (2), Tonkó (21);
 22 bejegyzés (0,92%) Szalai (15), Szalay (7);
 21 bejegyzés (0,88%) Rák;
 20 bejegyzés (0,83%) Pap (15), Papp (5);
 19 bejegyzés (0,79%) Müller;
 18 bejegyzés (0,75%) Dobri (5), Dobrí (3), Dobry (6), Dobrý (4);
 16 bejegyzés (0,67%) Mikulič (5), Mikulics (11);
 15 bejegyzés (0,63%) Gyurcsi (7), Gyurcsy (8); Sesták (1), Šesták (8), Seszták (6); Vértesi (7), Vértési (1), Vértessy (1), Vértessy (6);
 14 bejegyzés (0,58%) Taksonyi;
 13 bejegyzés (0,54%) Krakauer; Németh; Pukay (1), Pukai (10), Pukay (2);
 12 bejegyzés (0,50%) Flaska (6), Flaška (6); Nagy;
 11 bejegyzés (0,46%) Čandal (1), Csandal (10); Czafik; Fehér; Kubiček (7), Kubicsek (4); Mézes; Szomolai;
 10 bejegyzés (0,42%) Bagoly; Kajos (9), Kajoš (1); Rehák; Schöntál; Vajda;
 9 bejegyzés (0,38%) Kukoricza; Schram; Török;
 8 bejegyzés (0,33%) Danajka; Futó; Fülöp; Juhos (7), Juhoš (1); Kočiš (1), Kocsis (7); Lau;
 7 bejegyzés (0,29%) Andrikovič (2), Andrikovics (4), Andríkovics (1); Bartos (5), Bartoš (2); Bertalan; Bodor; Doležál (3), Dolezsál (4); Gyenge; Györög (5), Györög (1), Györök (1); Hajdu (3), Hajdú (4); Kasz (3), Kász (4); Kodai (3), Koday (4); Lőrincz; Renczes; Sárközi; Seres (6), Šereš (1); Sívó (4), Šivo (1), Šívó (2);
 6 bejegyzés (0,25%) Füntenczeller (4), Fürstenczeller (2); Messinger; Misik (2), Misík (1), Mišik (3); Toth (2), Tóth (4); Zelenka (3), Zelinka (3);
 5 bejegyzés (0,21%) Bakó; Bestro (1), Besztro (1), Besztro (3); Boros; Halenár (4), Halinár (1); Hazai; Hus (1), Husz (4); Kaufer; Kubovič (2), Kubovics (3); Rakoncz(a) (1), Rakoncza (4); Villár;
 4 bejegyzés (0,17%) Bitto (3), Bittó (1); Bosák (2), Bossák (2); Ehrenwald; Fekete; Grunza; Kalocsai; Kutak; Lénárt; Madovi (2), Madový (2); Polovic (2), Polovics (1), Polovicz (1); Rusztikus; Sárkány; Schwárcz (1), Schwartz (3); Stefanek (2), Stefánék (2); Vágai; Zsuzskovics;
 3 bejegyzés (0,13%) Babos (2), Baboš (1); Bellus (2), Belluš (1); Borma; Braun; Cellárik (1), Czellárik (2); Farkas (2), Farkaš (1); Ibolya; Iván (2), Ivány (1); Izsai; Kovačik (1), Kováčik (2); Kulicsi (1), Kuliszi (2); Lakatos; Ledneczký (2), Ledniczky (1); Löwinger; Mikus; Pereszlényi; Répás (2), Répáš (1); Steiner (2), Šteiner (1); Víg (1), Vigh (2); Zábojnik (2), Zábójnik (1);
 2 bejegyzés (0,08%) Aftergut; Alföldi; Andrásik, Andrášik; Bojnansky (1), Bojnanský (1); Bukovszky; Czako (1), Czakó (1); Czödör; Dömény; Dudás; Eilender; Hambalko (1), Hambalkó (1); Horák; Kamenecký (1), Kameneczký (1); Klučár; Kövesi; Maki; Marosi; Matyasovszky; Melicher; Mráz; Neszméri; Neumann; Oravec; Oros; Pálfi; Pancza; Patócs; Román; Simkó (1), Sinkó (1); Sliž (1), Slíž (1); Stehlárik; Straňák;

Strasser; Strpka; Szakál; Szász (1), Száz (1); Szokol; Sztojka; Turček; Ujvári (1), Újvári (1); Vallant; Vrbovský;

- 1 bejegyzés (0,04%) Árpás; Bakos; Balogh; Branický; Bulíž; Cseh; Csengel; Dan; Dobrovodský; Dodek; Dóra; Dubay; Dureje; Endreffy; Fojtik; Frankendorfer; Füre; Gábríel; Gasparovics; Hanuscalka; Hireš; Hlatky; Izsák; Jankovics; Jelinka; Ježko; Just; Kanovszky; Kardos; Karl; Keper; Kiss; Klíma; Košík; Kosztolányi; Kotúcs; Krpka; Lebovits; Lukács; Máhr; Markstein; Mjarton; Mokoš; Molnár; Obat; Orsenák; Öhlbaum; Pál; Páleš; Pavliček; Pethes; Pilek; Piroška; Pleva; Polák; Polizer; Prelovsky; Prillinger; Pulovszky; Puškás; Rátkai; Reinhold; Rozsnyai; Sándor; Schiller; Schweigel; Sironi; Škuliba; Šmondrk; Somolay; Šram; Szaller; Szedlácsek; Szigeti; Telekes; Toller; Tomeček; Tököli (Tekely); Uhlár; Üveges; Valach; Varsányi; Viczena; Vicsapi; Vida; Vinczeffy; Virág; Volner; Weisz; Zahorec; Zsemler; Zsemlovics; Zsömbör; Zsombor;

Összegzés

A fentebb kifejtettek közül megállapítható, hogy a Trianon utáni politikai változások a nyelvnek azt a szeletét is jelentősen érintették, amely a nevek használatában nyilvánul meg. Első és talán legfontosabb változásként említhetjük, hogy a korabeli hivatalos bejegyzésekben a hatóságok által szorgalmazott erőszakos (cseh)szlovákizálás eredményeként megbomlott a névviseles és a névhasználat korábbi összhangja. Ez természetesen nemcsak ebben a két községben következett be, hanem mindenütt, ahol a magyarság az újonnan létrehozott első csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. A kisebbségi léthelyzet azonban nem egyformán érintette a szlovák országrész területén élő népességet. A hivatalos deklarációk szerint államalkotónak számító csehek pl. az egész ország területén rendelkeztek mindazokkal a jogokkal, amelyek formális és informális beszédhelyzetekben egyaránt biztosították számukra névgyűttesük és annak minden elemének anyanyelvük szabályai szerinti használatát. Keresztneveiket csehes alakváltozatukban jegyezték be, a családneveken ott lehettek a jellegzetes cseh mellékjelek, amelyek esetenként a szlováktól is eltérő írásképvé tették azokat stb. A folyamat különböző állomásait családnemes monográfiámban részletesen taglaltam (Vörös 2004). A mostani dolgozatban mennyiségi mutatók segítségével nem tártam fel részletesen a szeli családnevek mellékjelezésének mértékét. Annyit azonban így is megállapíthatunk, hogy más kutatópontjaimon sokkal intenzívebbnek bizonyult a családnevek nyelvi alakjának ilyen módon történő megváltoztatása. Természetesen a mellékjelezés tekintetében sem találtam egyöntetűséget. A Nyitra-vidéki kutatópontokon sokkal erőteljesebben jelentkezett, mint a csallóközi-eken. Ha a két Szeli fentebb listázott családnévállományát hasonlítjuk össze, szemmel láthatóak e téren a különbségek: Felsőszeliben lényegesen több (cseh)szlovákizált családnévvel találkozhatunk, mint Alsószeliben. Az 1920-as évek közepétől a női nevek tekintetében azonban lényegileg következetes, mondhatni vasszigorral végrehajtott (cseh)szlovákizálás tárul elénk. Mindez azért oly feltűnő, mert a hatóságok hivatalos bejegyzéseit mindvégig követik a két Szeli lakosságának autográf aláírásai, amelyek szinkronban a települések valós etnikai összetételével zömükben magyarosan maradtak fenn az anyakönyvekben az utókor számára.

Ha a korábbi latin anyakönyvezési gyakorlattal összevetjük az 1922 után létrejött állapotot, akkor látszólag nagyon sok hasonlatosságot találunk. Mindenekelőtt azt, hogy a

latinról magyarra váltás – illetőleg fordítva – a névalak részbeni vagy teljes nyelvi alkatának megváltozását eredményezte. Úgy is mondhatnánk, hogy a kódváltás magával hozta a keresztnévek lefordítását, valamint a névsorrend megváltoztatását. ugyanakkor a latin és szlovák nyelvű anyakönyvezési gyakorlatból fakadó következmény között a lényeges különbség abban állt, hogy ez a váltakozás az első esetben nem generált latinnak mondható kontaktusjelenségeket. Ezzel szemben a második igen. Méghozzá olyan változásokat indított el, amelyeknek egy része a szlovákiai magyarság 1945 utáni anyanyelvhasználatát, ezen belül névviselését és névhasználatát érintette. Mint fentebb láttuk, leg hamarabb a női nevekben figyelhettük meg azokat a változásokat, amelyek már mintegy csírájukban előjelezték a később polgárjogot nyerő szociolingvisztikai változókat.

A két falu családnévállományának etimológiai összetétele is tartogat meglepetéseket, különösen akkor, ha tekintetbe vesszük a magyar–szlovák nyelvhatár mindenkori közelségét. általános szabálynak számít, hogy a nyelvterület peremvidékein sokkal több a magyar családnévállományban az idegen eredetű elemek száma, mint másutt. Ez alapvetően akkor is érvényes, ha a nyelvterület kompakt régióiban vizsgálódunk. A két Szeli földrajzi tekintetben abban a térségben található, ahol a mai Szlovákia területén legészakabbra található a magyar–szlovák nyelvhatár. A családnévállomány etimológiai szempontú vallatóra fogása előtti előzetes várákozások szerint lényegesen magasabb százalékból kellett volna előfordulnia szláv, ezen belül szlovák eredetű családneveknek, mint amit a számszerű adatok ténylegesen mutatnak.

A gyakori családnevek között szinte az egész nyelvterületen már a 18. században is vezető helyet foglal el a *Horváth, Kovács, Nagy, Szabó, Tót* (vö. Hajdú 2002: 113). Lényegileg az említettek mindegyike megvan a két Szeliben, de az igazán érdekes az volt, hogy egyébként másutt ritkának számító nevek kerültek a gyakorisági listák élére.

Végezetül megemlítem, hogy több olyan, minden kétséget kizáróan magyar eredetű családnévvel is találkozhattunk a két település névállományában, amelyet a klasszikusnak számító Kázmér-féle családnévszótárunk nem tartalmaz, vagy éppen jelzi, hogy abban a formában nem sikerült adatolnia. Ez azért érdekes, mert adalékul szolgálhat egy majdan megszülető névföldrajz összeállításához.

Irodalom

- Beneš, Jozef 1970. *O českých příjmeních*. Praha.
- Benkő Loránd 1949a. *A régi magyar személynévadás*. Klny. A Magyar Népkutatás Kézikönyvéből, Budapest.
- Benkő Loránd 1949b. A történeti személynév-vizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* XLV (1949), 116–124, 244–156.
- Benkő Loránd 1998. *Név és történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bíró ágnes 1993. Anyakönyvezett becézőnevek. *Névtani Értesítő* (15) 63–66.
- Botos János 1995. *100 éves az állami anyakönyvvezetés, 1895–1995*. BM Kiadó, Budapest.
- Brechenmacher, Karlmann 1957–1963. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen*. I–II. Limburg a. d. Lahn.
- csordás Anita–Varga Mária 1993. A keresztnévadás Boldogon az anyakönyvezés bevezetésétől [1869] napjainkig [1986-ig]. *Magyar Nyelvőr* (97) 166–178.
- Gyetvai Péter 1986. *Kishegyes lakóinak származási helye az anyakönyvi adatok alapján*. Hungarológiai Közlemények (14) 939–1039.
- Hajdú Mihály 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)*. I–III. Budapest, 1994 (Kézirat).

- Hajdú Mihály 2002. Tulajdonnév és dialektológia. In *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, 2001. augusztus 23–25. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán, Guttmann Miklós. Szombathely, 104–119.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Herényi István 1969. A nemeskéri evangélikus artikuláris gyűlekezet anyakönyveinek névtani anyaga (1689–1781). *Magyar Nyelvjárások* (15) 121–142.
- Horváth Ferenc 1983. *Anyakönyvi igazgatás. Kézikönyv az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről jogszabályok alkalmazásához*. Népszava, Budapest.
- Janowowa, Wanda – Skarbek, Aldona – Zbijowska, Bronisława – Zbiniowska, Janina 1975. *Słownik imion*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kakuk Mátyás 1993. cigányok Kunszentmárton 18–19. századi anyakönyveiben. In *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében. Cigány Néprajzi Tanulmányok*. Szerk. Barna Gábor–Bódi Zsuzsanna. Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 186–195.
- Kampis János 1902. *Az állami anyakönyvvezetés összes szabályainak rendszeres gyűjteménye*. Budapest.
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Kepecs József szerk. 1996. *A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai százalékos megoszlásban (1880–1941)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kiss Lajos 1963. A szláv népnév és rokonsága. In *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből*. Szerk. Ligeti Lajos és Pais Dezső közreműködésével Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest, Nyelvtudományi értekezések 40. sz. 192–200.
- Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Negyedik, bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Knappová, Miloslava 1992. *Příjmení v současné češtině*. Jazyková příručka. AZ KORT, A.S. Liberec.
- Kniezsa István 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I–II. Budapest.
- Kniezsa István 2003. A magyar és a szlovák családnevek rendszere. In uő. *Helynév- és családnév-vizsgálatok*. Kiss Lajos bevezető tanulmányával. Lucidus Kiadó, Budapest.
- Kropilák, Miroslav főszerk. 1977–78. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. I–III. Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Lipszky, Joannes de Szedlicsna 1808. *Repertorium Locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et Confiniorum Militarium magni item principatus Transylvaniae occurrentium*. Budae.
- Majtán, Milan 1972. *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Majtán, Milan 1998. *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773–1997*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Mizser Lajos 2000. *Tirpák vezetécknevek*. Stúdium Kiadó, Nyíregyháza.
- Moldanová, Dobrova 1983. *Naše příjmení*. Praha.
- Naumann, Horst 1987. *Familiennamenbuch*. Leipzig.
- Németh Erika 2005. A Mátyusföld társadalmi, nemzetiségi és vallási összetételének alakulása. In *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Szerk. Bukovszky László. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliom Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 299–308.
- Ördög Ferenc 1997. Az első magyarországi református anyakönyv családnevei, ragadványnevei és névhelyettesítői (1624-től, Kiskomárom, Zala megye). In *Szavak – nevek – szótárak*. Szerk. Kiss Gábor és Zaicz Gábor. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 270–282.
- Popély Gyula 1991. *Népfoghatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Írók Szakszervezete Széphalom Könyvműhely – Regio.
- Rzetelska-Feleszko, Ewa – cieślíkowa, Aleksandra szerk. 2002. *Slowiańska onomastika. Encyklopedia*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa–Kraków.
- Sass László 1951. *Anyakönyvi igazgatás*. Budapest.

- Sebők László 1997. *Határokon túli magyar helységnevszótár*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Šmilauer, Vladimír 1970. *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik*. (Kétnyelvű cseh és német kiadás) NČSAV, Praha.
- Stanislav, Ján 1956. *Dejiny slovenského jazyka Úvod a hláskoslovie*. I. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Svoboda, Ján 1964. *Staročeská osobné jména a naše příjmení*. Praha.
- TESz = Benkő Loránd főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Varga Gábor 1995. A református egyház anyakönyveinek tanulságai 1753–1800. In Varga Gábor: *Tanulmányok Lak történetéből*. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Debrecen, 82–114.
- Vörös Ferenc 1999. Anyakönyvi adalékok a csehszlovákiai és szlovákiai magyarság jogfosztottságához 1918-tól napjainkig. *Névtani Értesítő* (21) 204–212.
- Vörös Ferenc 2003a. Adalékok a magyar nevek -ovázásához. In *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Szerk. Hajdú Mihály és Keszler Borbála. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 628–623.
- Vörös Ferenc 2003b. családnevek az idő dimenziójában Nyugat-Szlovákiában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2003. 3. sz. 85–100.
- Vörös Ferenc 2003c. Felvidéki magyar neveink sorsa a XX. században. *Szőrös Kő* (Nyelvész különszáma) 2003. 1. sz. (8. évf.) 24–40.
- Vörös Ferenc 2004. *Családnév kutatások Szlovákiában*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- Vörös Ferenc 2005. Adalékok a felvidéki személynevek areális névtanához. In *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Szerk. Vörös Ferenc. (MNyTK 224) Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, Somorja–Budapest, 129–141.
- Vörös Ferenc 2006a. Gondolatok a magyar és a szlovák családnevek összevetéséhez. *Névtani Értesítő* (28) 45–54.
- Vörös Ferenc 2006b. Helynévkutatás a Felvidéken. In *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Szerk. Vörös Ferenc. (MNyTK 225. sz.) Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Budapest–Nyitra, 26–57.

Alsó- és Felsőszeli egykori zsidó népessége

A két szomszédos mátyusföldi település kicsinyke zsidó közösségeiről a szakirodalomban, illetve a helytörténeti munkákban néhány rövid ismertetést találunk, amelyek alapján nagyvonalakban felvázolhatjuk történetüket.¹ Jelen tanulmány alapvetően két, az eddigi szakirodalom által nem használt forrást dolgoz fel: a temetőket és a polgári anyakönyveket; az ezekből levonható következtetésekkel, illetve néhány, más forrásból származó adattal árnyalja a közösségekről való tudásunkat. A temetők és a polgári anyakönyvek közel azonos időszakot fognak át: a 19. század utolsó évtizede és az 1940-es évek vége közötti bő fél évszázadot, sok visszautalással a 19. század közepéig. A családfák rekonstruálásában nagy segítséget jelentett a jeruzsálemi yad Vashem Intézet adatbázisának (*Shoah Victims' Database*) használata, azonban még így is maradtak nyitott kérdések. Interjúkat mi magunk nem készítettünk, de felhasználtuk a *Centropa. A Jewish Witness to a European Century* gyűjtemény Galántán készített interjút.

Betelepülés és elvándorlás

Zsidó személyek megtelepedésére a legkorábbi adatok a 18. század utolsó harmadából származnak, amikor is a magyarországi zsidóság újkori történetének kezdetén igen jellemző gazdasági funkciót töltöttek be: a földesúri birtok árendásai voltak, vagyis bérleti díj fejében megszerezték a szeszfőzés, a kocsmáltatás, a dohány- és egyéb cikkekkel való kereskedés jogát. Alsószeliben Jakab Sámuel volt, aki az 1765-ben Huszár Györggyel, Pálffy János gróf birtokainak prefektusával kötött szerződés szerint a pálinkaégetésre és -kimérésre nyert jogot.² Felsőszeliben az 1767-es országos összeírás két zsidó családot regisztrált: egyik a földesúri szeszfőzde bérlője, a másik dohánykereskedő.³ Ekkortól bérlőként folyamatos volt a

1. A legfrissebb összefoglaló, amely rövid szócikkben ismerteti mindkét község zsidóságának történetét: Randolph L. Braham (szerk.): *A magyarországi Holokauszt földrajzi enciklopédiája*. 2. köt. (Budapest, Park Kiadó, 2007, 784., 789–790. p. Alsószeliről a legtöbb adatot Pukkai László (szerk.): *Alsószeli* (Galánta, 1990) című helytörténeti kiadvány tartalmaz; sok hasznos adalék található a Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig* (Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005) című kötetben is. – Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Szabó Orsolyának és Halász Ivánnak a szlovák nyelvű források és szakirodalom feldolgozásában nyújtott segítségükért.
2. Pukkai László (szerk.): *Alsószeli...* 23–24. p.
3. 1767/8. évi országos zsidóösszeírás. In Scheiber Sándor (szerk.): *Magyar-Zsidó Oklevéltár*. XVI. Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, 1974.), 184–185. p.

jelenlétük, de a későbbi közösségek törzsét adó családok első tagjai csak az 1840–1860-as években költöztek a két Szelibe (Alsószelibe a Müllerek, Felsőszelibe a Krakauerek, Messingerek, Schönthalok, Ehrenwaldok, Löwingerek). A kibocsátó hely többségében Galánta volt, és a szoros kötődés – amit természetesen a földrajzi közelség is indokolt – vallási téren mindvégig megmaradt: Galántán folyt a felekezeti anyakönyvezés, az ottani rabbi adott iránymutatást, ott működött jesiva. A közösségek legnagyobb létszámukat a dualizmus időszakájában érték el, ekkor együttes létszámuk 240 fő körül volt.⁴

A két Szeliben letelepedett zsidók maguknak vagy gyermekeiknek házastársat már nem Galántáról, hanem elsősorban a többi környékbeli településről választottak.⁵ Többszörös házassági kapcsolatok hálózta be a szűkebb régió, az egykori Galántai járás és a szomszédos Vágsellyei járás zsidó közösségeit. Házastársak származtak a következő településekről: ábrahám, Hidaskürt, Hódi, Jóka, Kajal, Királyrév, Kosút, Nádszeg, Pusztafödémés, Tallós, Vezekény, Vízkelet, Deáki, Farkasd, Negyed, Pered, Soponya. Feltűnő ugyanakkor, hogy a két Szelit egymással nem kötik össze hasonló módon házasságok. Tanulságos ebből a szempontból a mészáros-marhakereskedő Müller család. Müller Márton (1823–1901) Galántáról telepedett Alsószelibe, majd a vállalkozást továbbvivő fiai egyike, Hermann (1863–1944) helyben maradt, másika, Mór (1859–1934) Felsőszelibe költözött. Ezután Mór a második feleségét már helyben választotta, és fiai közül is volt, aki helybelit vett el. Mindez azonban nem változtatott az Alsószeliben maradt ág szokásain, ők nem nőültek Felsőszeliből, ahogy a Felsőszelibe telepedett ág sem Alsószeliből.

A valamelyest távolabbról származók zöme is a három szomszédos vármegye Pozsony, Komárom és Nyitra valamelyikében született (pl. Nyitra, Dunaszerdahely, Galgóc, Szered, udvard, Verbó, Alistál, Bazin, Tardoskedd, Nagymagyar, Nagysúr); kivételesnek számított az ennél távolabbról idetelepedő zsidó lakos. Az egyik kivétel a kárpátaljai Dombórlól származó Eilender család. Történetüket a holokausztot túlélő egyik leánnyal készült életút interjúból ismerhetjük meg.⁶ A család az akkor szintén csehszlovákiához tartozó Kárpátaljáról az ottani szegénység miatt költözött el 1934-ben. Hogy épp Felsőszelire esett a választás, az a Singer cég alkalmazásában az egész országot bejáró nagybácsinak volt köszönhető, ő ismert fel két, a család számára előnyös körülményt. Egyfelől azt, hogy a szabó édesapa, Eilender Leba (1902–1963) itt sokkal biztosabb megélhetést találhat, ugyanis ellentétben eredeti lakhelyükkel, az itteni zsidó közösségben rajta kívül egyáltalán nem volt szabó, másfelől azért, hogy a létszámgondokkal küszködő, és emiatt az állami támogatástól eleső helyi zsidó iskolának – és ezáltal az egész közösségnek – kapóra jött egy hatgyermekes család. Számításuk bevált, beilleszkedésükhöz a hitközségtől és a szeszgyáros Szoldtól is kaptak segítséget. 1935-ben és 1937-ben két újabb gyermek született, akiket itt anyakönyveztek. 1938 telén, a magyar bevonulás után azonban kiköltöztették őket a faluból, mivel nem rendelkeztek megfelelő iratokkal a magyar állampolgársághoz. A galántai hitközség helyezte el őket, és onnan már az iratok beszerzése után sem tértek vissza. A holokausztot csak a munkaszolgálatos édesapa és két nagyobb lány élte túl, akik Galántán, illetve Izraelben folytatták életüket.

Elvándorlásra az elemzett forrásanyag viszonylag kevés adatot ad, és az elköltözők további sorsáról alig tudunk.⁷ Egy részük házasság miatt távozott ugyanabban a régióban mozog-

4. A lélekszámról vonatkozó adatokat lásd a Melléklet 2. táblázatában.

5. Az 1907 után használt egyszerűsített anyakönyvezés már nem tünteti fel a születési helyeket, így ekkortól hiányosabban vannak adataink a házastársak, illetve az ideteleplő családok származási helyére.

6. Martin Korëök interjúja Ružena Deutchovával (2004. október, Galánta) olvasható a *Centropa. A Jewish Witness to a European Century* honlapján (www.centropa.org, Slovakia menüpont).

va, ahonnan házastársak a két Szelibe érkeztek. Mások a közeli nagyobb városokba (Galánta, Dunaszerdahely, érsekújvár, Trencsén, Nagyszombat) vagy a nagyon jelentős zsidó népességű fővárosok (Pozsony, Bécs, Budapest) valamelyikébe költöztek. A városi közeg a két Szeliben ismeretlen foglalkozási ágakat és továbbtanulási lehetőségeket is megnyitott: így lett Krakauer Adolf (1890–1944) bankár Nagyszombatban, vagy Schönberger Jenő (1898–1945), az egykori tanító fia sebész Pozsonyban. A Bécsbe települők közül a legismertebbek a földbérliő, gazdálkodó és szeszgyáros Szold család tagjai. Szold Zsigmond (1844–1912) 1887-ben alapította az Esterházy Ernőtől bérelt, majd néhány év múlva megvásárolt földterületen az Eisler & Szold Szeszgyárat, amely Felsőszeli legjelentősebb ipari létesítményévé fejlődött.⁸ A gyár két telepen működött – Dögösmajorban melaszból, Körtvélyesen burgonyából párolták a szeszt –, hatalmas tárolókapacitással rendelkezett, a szállítást iparvasúttal oldották meg. A cég nevében az „Eisler” Szold Zsigmond felesége, Eisler Emma családneve. Gyermekeik közül Fanni (1869–1940) Felsőszeliben is halt meg, de József és Manó Bécsbe költöztek, az unokák már ott születtek meg. József fiai később mindketten kikeresztelkedtek, dr. Szold Frigyes (1909–1944) 1938-ban Pozsonyban, Szold Zsigmond János (1911–?) 1942-ben Újpesten vette fel az evangélikus vallást.

Két elhagyott temető

Zsidó temetőt hagyományosan a településen kívül, attól bizonyos távolságra alakítottak ki. Ezt a mintát figyelhetjük meg a két Szeliben is: a két község határában, egy, a Dudvág által kettémetszett, termőföldekkel határolt hosszú, keskeny parcellán találjuk a két temetőt, egymástól kb. 300 méterre. A telek adottságainak megfelelően mindkét temető keskeny, hosszúkas téglalap alaprajzú. A szertartási épületek elhelyezkedése mutatja az egykori bejáratok helyét. Szembeötlő, hogy eredetileg más úton lehetett megközelíteni a (ma szinte megközelíthetetlen) felsőszeli temetőt. A két település zsidósága bár közös zsinagógát, mikvét (rituális fürdő) és iskolát tartott fenn, a temetőkben nem közösködött: egy időben, azonos telken, de két temetőt hoztak létre. A temetést hagyományosan a község tagjaiból szerveződő *hevra kadisa* (Szent Egylet) végezte. A halottal való törődés a legkegyesebb cselekedetnek számított, mert nem viszonzható jótétemény; de az egyletek rendszerint tágabb körű szociális feladatokat is felvállaltak (betegápolás, segélyezés stb.). Az alsószeli Izraelita Szent Egylet (*chewra Kadisa*) 1891. március 14-én nyújtotta be alapszabályait, és 1892. január 14-én kapta meg a Belügyminisztérium jóváhagyását.⁹ A két temetőt is ezekben az években kezdték használni: a ma is fellelhető sírkövek közül Alsószeli temetőjében 1895-ös, Felsőszeli temetőjében 1890-es a legkorábbi keltezésű. Az alsószeli temetőt minden jel szerint a holokauszt után már nem használták (legkésőbbi meglévő kő 1936-ból való), a felsőszeli zsidó temetőben pedig 1958-ban temettek utoljára.

Az elhagyott temetők állapota meglehetősen rossz. Mindkét temetőben sok az üres talapzat és a törött sírkő, a könnyebben megközelíthető és (ma már) kerítéssel sem védett alsószeli temetőben a sírkövek többsége hiányzik. A felsőszeli temetőben 1986-ban vé-

7. Az itt közölt adatok többségének forrása a Holocaust Victims' Database (www.yadvashem.org).

8. Pokreis Hildegarda: A gyáripari termelés kialakulása a Mátyusföldön. In Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II...* 209. p.

9. Barabás Györgyi: *Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok alapszabályai 1705–2005*. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2007, 70. p. /Magyar Zsidó Levéltári Repertórium, 2; Hungaria Judaica, 20./

geztek ugyan egy – szakszerűtlen, a feliratok egy részét tönkretevő – felújítást, de itt is sok a földre dőlt, törött kő. Alsószeliben a felmérés során 37 sírkövet (illetve csonkot, talapzatot, szétszórt töredéket) vettünk számba, amelyből épp egy tucatnyin volt az azonosításhoz elégséges felirat. A községi anyakönyvben az 1895–1944 közötti időszakban izraelita vallású felnőtt halottból további 21 fő van bejegyezve, az azonosítatlan sírokban ők nyugszanak. A csecsemő vagy kisgyermek korban (még a 7-8 éveseket is ideértve) meghalt gyermekeknek általában nem állítottak sírkövet, az ő haláluknak a temetőben nem, csak az anyakönyvekben találjuk nyomát. A vizsgált két temetőben összesen csak négy gyermeksírral találkozhatunk, mindegyik már a két világháború közötti időszakból. Hármát a kiterjedt és jómódú (marhakereskedő és mészáros) Müller család különböző tagjai készíttettek, nyilvánvalóan a többségi társadalom szokásaihoz igazodva. Felsőszeliben 79 sírkövet (illetve csonkot, talapzatot, töredéket) térképeztünk fel, ezekből 55-öt tudtunk azonosítani. Az azonosított személyek és a halotti anyakönyvből ismert további felnőtt személyek száma itt is közelítőleg megegyezik a sírhelyek számával.

A zsidó temetőkben hagyományosan nincsenek családi sírboltok, hanem csak egyéni sírhelyek. A legszigorúbb ortodox közösségek temetőiben a férfiak és nők két oldalon elkülönítve nyugszanak. A két Szelei temetőben ilyen elkülönítés nincsen, de még közeli rokonok (férj és feleség, anya és lánya) is csak akkor kaptak közös sírkövet, ha időben közeli volt haláluk.¹⁰ Megfigyelhetjük ugyanakkor családtagok szomszédos sírhelyekre való temetését, még akkor is, ha jó pár év telt el haláluk között. A sírok elrendezését egy további lényeges szempont befolyásolta: a *kohenekre* vonatkozó tisztasági törvény, amely szerint nem érintkezhetnek holttesttel még áttételesen sem, nem mehetnek be a temetőbe a sírok közé.¹¹ Hogy családtagjaik sírját mégis látogathassák, azokat egy elkülönített részen, a kerítéshez közel helyezik el. Felsőszeli zsidó temetőjének térképén világosan kijelölhető a szertartási épület jobb oldalán ez a terület: a Müller, a Diamant és a Kohn család tagjainak sírjai (no. 62–72 sírkövek). Az alsószeli temető jelenlegi állapotában nem ismerhető fel hasonlóan világos rend, pedig mivel az itt igen fontos Müller család kohen volt, kellett valamilyen megoldást találniuk. Elvben elképzelhető, vallásilag elfogadható megoldás egy a járósíntérnél kissé magasabb kövezett út a sírok között, amely a rajta járótkot elkülöníti a temető területétől.

A sírfeliratok tartalmát és nyelvi megformálását szintén a hagyomány szabja meg, de mégis szinte minden sírfelirat személyes szöveg. A feliratnak mindig tartalmaznia kell az elhunyt (héber) nevét, az anyja nevét, továbbá a halál dátumát a zsidó naptár szerint: ezek feljegyzése szükséges a halálozási évforduló (*Jahrzeit*) előírással megtartásához. Az alapadatokon és a nyitó-záró formulákon túl rendszerint van néhány egyéni sor is az elhunyt jellemzésére, méltatására; ennek igen elterjedt formája az akrosztichonos vers, ahol a sorkezdetekből az illető nevét olvashatjuk össze. Ezek a kis szövegek megadhatják az elhunyt életkorát (a születés dátumát a héber felirat sosem közli), gyermekeinek számát, beszámolhatnak a hitközségben végzett megbízatásokról, utalhatnak életkörülményeire (pl. hosszú özvegység).¹²

10. Mindössze három közös sírkő található, mindhárom Felsőszeliben: no. 12, 16 és 66. Alsószeliben a no. 23 síremlék, két önálló kő utólagos egybefogása.

11. Kohen = papi osztályba tartozó férfi, a Bibliában áronnak (Mózes testvérének), az első főpaprak a leszámazottai. A kohanita származás apai ágon öröklődik, és a halottal kapcsolatos tisztasági törvényen kívül szerepe van a liturgiában és házassági előírásokban is.

12. A tanulmány terjedelmi korlátai csak néhány példa bemutatását tették lehetővé, lásd a Melléklet 4. táblázatát. A kutatás teljes dokumentációja, amely tartalmazza valamennyi sírfelirat héber szövegét és magyarra fordítását is megtalálható az MTA Judaisztikai Kutatócsoport (Budapest) könyvtárában.

Az Alsószeleiben még fellelhető sírkövek csekély száma miatt messzemenő következtetéseket óvakodnánk levonni, mégis fel kell figyelniük arra, hogy a sírfeliratok nyelvhasználatában van bizonyos különbség a két vizsgált temető között. A századfordulóról és az első világháború előtti évekből mindkét temetőből csak tisztán héber nyelvű feliratokat ismerünk, sok hosszú (versbetétes) szöveget: mindez a rabbinikus kultúrához ragaszkodó, hagyományhű közösségeket vetít elénk, ahogy ez a nyugati ortodoxia szellemi központjainak (Galánta, Dunaszerdahely vagy távolabbról Pozsony) erőterében várható is.¹³ A két világháború közötti időszak feliratain azonban több változás érzékelhető. Felsőszeleiben továbbra is az egynyelvű héber feliratok az általánosak, bár szembetűnő, hogy ebben az időszakban több alkalommal is hibás a héber dátum (no. 33, 37, 75), ami azt sugallja, hogy a közösség tagjainak már nem természetes közege, csupán a sírkő kedvéért számították át a polgári időszámítás dátumát. ugyanitt 1932-ből és 1934-ből két német felirattal is találkozunk (no. 77 és 76), magyarral azonban semmilyen formában sem. Alsószeleiben ugyanakkor a két világháború közötti időszakból ismert hat feliratból csupán kettő az, amelyik tisztán héber, három héber és magyar (1928, 1929 és 1936-ból), egy pedig héber és német (1933-ból) kétnyelvű. A holokauszt utáni időszakból mindössze két felirat származik – Felsőszeli no. 47 (1946) és no. 61 (1958) –, ezek hébersége is kifogástalan, de az 1958-as felirathoz egy rövid magyar szöveg is csatlakozik, legelső (és legutolsó) ilyen a felsőszeli temetőben.

Névadási szokások

Míg a sírfeliratok – a műfaj jellegéből adódóan is – teljes konzervativizmust mutatnak egész az 1920-as évek végéig, addig az anyakönyvi bejegyzésekből rekonstruálható névadási szokásokban már az 1880-as évektől látványos változásokat, a társadalmi akkulturáció jeleit figyelhetjük meg. Asszimilációról ezen közösségekben nem beszélhetünk, az itt élő zsidók körében egyetlen családnév-magyarosítás, kitérés vagy vegyes házasság sem fordult elő a holokauszt előtt, ilyen jellegű adataink csak néhány innen elszármazott, nagyobb városokban élő családtagról vannak.¹⁴ Azonban a személynevek terén, amint az a Melléklet 4. és 5. táblázatából is kiolvasható, a 19. század utolsó két évtizedében új szokások (mondhatjuk úgy is: divat) honosodtak meg, melyek határozott magyaros szellemiséget tükröztek. Itt elsősorban olyan régi magyar nevek adására gondolunk, mint árpád, Géza, Zoltán, Gyula vagy Béla, illetve olyan jellegzetesen keresztény nevek használatára, mint Pál, Miklós, Ferenc, Margit, Klára. Az 1880-as évektől már nem anyakönyveztek kisleányneveket, ezek a nevek már csak a vallási élet színterein éltek tovább, polgári nevük Adolf, árpád és Mór lett. A hagyományos bibliai nevekből csupán néhány maradt használatban: József, Eszter, Simon, Mihály, Jakab. Másoknál az anyakönyvi bejegyzések és a sírfeliratok összevetésében a jól ismert kettős névhasználatot figyelhetjük meg (zsidó név / polgári név): Hajjim cvi / Hermann, Mordekhai / Márton, Meir / Márton, Elazar / Lázár, ábrahám / Adolf; Reuven / Rudolf, Jakov / Jenő, Ráhel / Róza, Libele / Magdaléna, Toibe / Antónia, Lea / Ilona, Malka / Malvin, Golda / Katalin, Sára / Szeréna.

13. Egyetlen kivétel a Felsőszeli no. 55 sírkő, ahol az elhunyt neve („Schönthal Ignác”) latin betűkkel, magyaros alakban is olvasható.

14. Névmagyarosításra egyetlen adattal rendelkezünk: az 1900-ban Alsószeleiben született Löwinger Dezső 1918-ban Lantosra változtatta nevét. Zsidó-evangélikus vegyes házasságból született az 1918-ban Felsőszeleiben anyakönyvezett Szigeti Karolin, azonban ebben az esetben az evangélikus anyja (Pónya Gizella) helyi származású, az apa nem, és a család egyébként is Budapesten élt.

Az impériumváltás után a csehszlovák államigazgatás berendezkedése az anyakönyvezésben nyelvváltást hozott. (A táblázatban az anyakönyvben szereplő nevek magyar megfelelőjét tüntettük fel, mivel más adatok azt mutatják, hogy a nevek elszlovákosodása csak a hivatalos használatban létezett.) Nehéz kettéválasztani a szülői és a hatósági szándékot (amennyiben különbözött) a nevek kiválasztásában, tény azonban, hogy a két világháború között megritkultak az előbb említett régi magyar nevek, és némileg nőtt a szlovák fülnek is ismerősen csengő nevek (László, Márton, Miklós, Janka, Olga) használata. A harmincas évektől pedig egy új, elsősorban a női nevekben megfogható tendenciára kell felfigyelnünk. Olyan bibliai héber neveken anyakönyveztetik a gyermekeket (Judit, Lea, éva, Zsuzsanna), amelyeket korábban legfeljebb zsidó névként viseltek, de a Judit és a Zsuzsanna (Sosana) még zsidó névként sem volt használatban (és nem csak a két Szeliben). E mögött a jelenség mögött egyértelműen a cionista ideológia látványos térhódítása áll, ami a két világháború közötti időszakban minden elcsatolt területen meghatározó volt. Ezek a nevek egyszerre szakítottak a polgári és zsidó név kettőssége által kifejezett kettős identitással, illetve a nő névadásban addig igen elterjedt jiddis neveknek a diaszpórához kötődő hagyományaival. Az 1947-ben született három kislány is ezeket a nyíltan és egyértelműen zsidó neveket kapta.

Foglalkozási adatok

A szakirodalom általános jómóddal jellemzi a két községben élő zsidókat. Ez a családok többségére helytállónak tűnik, azonban kivételek, vagyis kimondottan szegény sorban élők itt is voltak. A legjellegzetesebb megélhetési mód a kereskedelem volt. Ezen belül két kategóriát kell elkülönítenünk: a szatócsokat és a mezőgazdasági terménykereskedőket. Előbbiek a helyi lakosok számára árusító vegyeskereskedéseket, illetve textil- és ruhaboltot működtettek, utóbbiak pedig – a települések mezőgazdasági jellegéből adódóan – terményeket és állatokat vásároltak fel és értékesítettek: gabona-, liszt-, marha-, ló-, tojás- vagy baromfikereskedők voltak (az utóbbi a korabeli szóhasználatban: tyúkász). Ezek a vállalkozások családon belül apáról fiúra (esetleg vejére) szálltak, testvérek közt megoszlottak. Így pl. a Schönthalok és Ehrenwaldok (Felsőszeli) szatócsok voltak, a Steklerek (Alsószeli) baromfikereskedéssel, a Kauferek (Felsőszeli) gabonakereskedéssel, a Müllerek (minkét helyen) marhakereskedéssel foglalkoztak több generáción át. Az első világháború előtti időszakból vannak még adataink a szegény zsidók körében a 18–19. században igen jellemző házaló kereskedelemre is (mindenes, rongyász, cserépedényárus), ezek rendszerint csak igen szerény megélhetést nyújtottak.

A kereskedők nagy számához viszonyítva minden egyéb foglalkozás ritka, még a szintén hagyományos zsidó foglalkozásnak számító kocsmáros is. Sok szakma csak egy-egy személy esetében fordul elő: mesteremberből ismerünk péket, asztalost, üvegest, cipészt, szabót; egészségügyi szakemberből pedig egy szülésznőt a századfordulón Alsószeliben és dr. Löwinger Arnold körzeti orvost (1896–1944) Felsőszeliben. A már említett Szold család mellett, persze sokkal kisebb területen, de mások is foglalkoztak földbérlelssel, gazdálkodással, így Deutsch Dezső (1899–1944) és Krakauer József (1896–1958).¹⁵ A

15 A két településen egykor zsidó tulajdonban lévő földbirtokoknak a zsidó törvények értelmében végrehajtott kisajátítási eljárásáról a Földművelési Minisztérium anyagában (ma az Magyar Országos Levéltár gyűjteményében) több dossziényi helytörténeti szempontból mindeddig feldolgozatlan irat található: birtokbejelentési ívek, kisajátítási véghatározatok, a helyi lakosok földigénylő kérvényei stb.

közösség legszegényebb tagjai a napszámosok és segédek (péklegény, kereskedősegéd, pincér) voltak. A Nyitra megyei Kisbálról érkezett Braun Gutman (1836–1901) foglalkozásaként „koldus, foltozósabó”-t tüntet fel az anyakönyv. Fiai közül csak éliás maradt Felsőszeliben, testvérei érsekújvárott, Nagymagyar, Nagyszombatban próbáltak szerencsét. éliás földműves napszámosként kereste kenyerét.

Külön kell szólnunk a két községhez tartozó majorokban élő zsidó családokról. Itt a családok – szemben a faluban élő kereskedőkkel, iparosokkal, gazdálkodókkal – nem önálló vállalkozást vezettek, hanem szakértelmiségiként vagy szakmunkásokként álltak alkalmazásban. Ezen családok egy része egész messziről származott (Vas megyei Szécsény vagy Olaszliszka), de a közelebről (Pozsony és Nyitra megye településeiről) származókról is elmondható, hogy rendre családos emberként érkeztek, házassági kapcsolatokkal nem integrálódtak, utódaik nem kötődtek a településhez. Legkorábbi adataink gazdatisztekről vannak: az 1890-es években Frischmann Illés Alsószeliben (Pálffy-major), Schwartz Miksa a Dögösmajorban tölti be ezt a funkciót. A századfordulótól Drechsler Dávid (1870–1932) irányítja a Pálffy-major, Neumann Mór pedig a Dögösmajor munkáját, ugyanekkor Stern József a körtvélyesi major gazdasági intézője, Weisz Vilmos (1870–1934) a Dögösmajor magtárosa.

A legtöbb zsidó szakembert az Eisler & Szold Szeszgyár alkalmazta: termelésirányító főtisztviselő (Neumann Lajos [1861–1924], majd Lebovits Henrik [1888–1944]), könyvelő (Politzer Sámuel) és gépész (Weiss Lipót) egyaránt volt köztük. A 10 tisztviselőt és 80 munkást foglalkoztató vállalat 1938 után – zsidó tulajdonosaitól elvéve – Magyar Királyi Egyedárúsági Szeszgyár néven új vezetéssel működött tovább. Minden valószínűség szerint ez a már nem-zsidó irányítás alatt álló gyár a helyszíne annak az esetnek, melyet Glattstein Vilmos királyhalmeci rabbi döntvényéből ismerhetünk meg.¹⁶ Öhlbaum Jichak felsőszeli rabbi a következő kérdéssel fordult Glattsteinhez. Egy férfi, akinek meghalt az édesapja, és a gyász első hónapjában a vallási előírásoknak megfelelően tilos lenne borotválkoznia, munkájára, munkahelyére hivatkozva felmentést kér e tilalom alól. Az illető egy vállalat irodavezetője, komoly anyagi veszteséget jelentene a cégnek és neki is a távolmaradása, de borotválkozás nem mehet dolgozni, mert „gúny és nevetség tárgya lenne a szemükben”. Öhlbaum bizonyára nem merte egymaga felvállalni a döntést, ezért kérte ki egy idősebb, nagyobb tekintélyű rabbi véleményét, aki megerősítette abban, hogy engedélyezheti. Glattstein rabbi hosszadalmas vallásjogi fejtegetése nem tartalmaz több részletet az esetről, de ennyiből is világosan kirajzolódik a kiszolgáltatott, megélhetését féltő, ugyanakkor vallási hagyományaihoz is ragaszkodó ember dilemmája, és az a közeg, amely a gyászszokások betartására gúnyal válaszolna.¹⁷

Az esetben szereplő férfi aggodalma, hogy elveszítheti munkáját, mélyen átérezhetővé és valóságossá válik, ha az anyakönyvekből nyert adatok segítségével számba vesszük, hogy milyen drasztikusan átalakultak a zsidótörvények életbe lépése után, az 1940 évek

16. Joel Zeev Wolf Glattstein: *Szefer seelot u-tesuvot nahalat Joel Zeev*. I. Booklyn, Ny, Hevra ansé Helmec, 1988, no. 56. [R. Joel Zeev Glattstein döntvényeinek gyűjteménye.] – Glattstein Vilmos / R. Joel Zeev Glattstein (c. 1870–1944) Királyhalmec (Szlovákia) rabbija volt 1906-tól a közösség deportálásáig. Döntvényeit a holokausztot túlélő tanítványok adták ki a rabbi kézíratai alapján. Öhlbaum Ignác / Jichakról lásd alább, a hitközségi alkalmazottak között.

17. A zsidóellenes intézkedések nyomán kialakult helyzet sok a fentihez hasonló kérdést vetett fel a vallásos zsidók számára, amelyekben a közösségek rabbijaitól vártak iránymutatást. A magyarországi holokauszt történetének ezek a belső, zsidó szempontú forrásai még szinte feldolgozatlanok. Egy értékes kivétel Frojmovics Kinga–Kónya Judit: *Rabbinikus források a Holokauszthoz*. Budapest, ELTE BTK Holokauszt-tanulmányok Program, 2006, *Holokauszt-tanulmányok*, 2.

legelején a családfők megélhetési viszonyai.¹⁸ A korábban baromfikereskedőként (Braun Géza és Steiner Géza), marhakereskedőként (Messinger József) vagy szatócsként (Pollák Wolf Jenő) szereplő édesapák az ebben az időszakban született gyerekeik anyakönyvezésekor mindannyian „napszámos” megjelöléssel állnak.¹⁹ Az 1942-es, 1943-as és 1944-es születési bejegyzések között csak egyetlen az eredeti státusát megőrző apát találunk: Schönthál árpád vegyeskereskedőt. Országszerte ismert jelenség, hogy a törvényi előírások következményeit, a gazdasági ellehetetlenülést úgy próbálták enyhíteni a zsidó vállalkozók, hogy vállalkozásukat névleg átadták valakinek, akire a törvények nem vonatkoztak (stróman), de a tényleges irányítás és a bevétel bizonyos része is az eredeti tulajdonosnál maradt. Egy visszaemlékező szerint Alsószeliben a marhakereskedő Müllerek az iparendély megvonása után így adták át kereskedésüket Kürti Dezsőnek.²⁰

A hitközség intézményei és alkalmazottai

A két Szeli zsidó lakosai a 19. század közepén közösen hoztak létre zsidó községet (hitközséget), Galánta fiókközségeként. Ez legelemibb szinten imahely fenntartását, a temetési ügyek intézését, valamint a kóser étkezéshez nélkülözhetetlen sakter alkalmazását jelenthette.²¹ Lélekszámuk gyarapodásával zsinagógát építettek Felsőszeliben; a 8 x 15 méter alapterületű, karzatos belső terű épület az 1980-as évekig állt. A zsinagóga mellett alkalmazotti lakást (tanító, rabbi számára) és mikvét (rituális fürdő) is kialakítottak, később a kóser vágoda és az iskola is önálló épületet kapott. 1868 után, a vallási irányzatok szakadásakor, vagyis a magyarországi zsidóság belső megosztottságának intézményesülése során felsőszeli közössége az ortodoxiához csatlakozott. A századforduló időszakából több egyesület működéséről is tudomásunk van: *Hevra Kadisa* (= szent egyesület), amely a temetési ügyeket intézte, és minden bizonnyal már régebb óta működött, *Hevra gemilut haszadim* (= kegyes cselekedetek egyeslete), amely szociális feladatokat látott el és *Somré Tora* (= a Tóra őrzői) hitvédelmi és tanuló egyesület. Az 1944-es összeírás ugyanezt a három egyesületet tartja számon.

A 19. század végén a község alkalmazott saktert, aki egyben előimádkozó (*saliah-cibbur*) is volt, tanítót és templomszolgát (*samesz*). Közülük név szerint is ismerjük Kaufmann Mór saktert az 1890-es évekből és a tardoskeddi születésű Schönberger Sámuel tanítót (1861–1911), aki – mint sírfeliratából kiolvasható – 1889-től haláláig, 22 éven át működött Felsőszeliben. A zsidó vallás az apák személyes felelősségévé teszi a vallási ismeretek továbbadását, gyermekeik taníttatását, így házitanítóval vagy magániskolákkal (*héder*) azokban a községekben (abban az időszakban) is megoldották a gyermekek valamiféle oktatását, ahol (amikor) nyilvános iskola nem volt. Nyilvános zsidó elemi iskolákat

18 A zsidótörvények gazdasági, foglalkoztatási következményeihez lásd Jehuda Don: *A magyarországi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete a 19–20. században*. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2006, 5–6. fejezet.

19 ugyancsak napszámosként szerepel Messinger árpád és Messinger Kálmán is, de náluk nem ismerjük eredeti foglalkozásukat, mivel korábban nem született gyermekük. Alsószeliből nincsenek hasonló adataink, ugyanis ott az utolsó zsidó gyermek születését 1939-ben anyakönyvezték.

20 Szarka László *Az 1945–1948. évi kényszerletelek emlékezte a két Szeliben* című tanulmányához készült interjúanyagból.

21 Horne Saliby. In Büchler, y. R. – Shahak, R. – Fatran, A. (eds.): *Pinkasz ha-kehillot: Szlovákia*. Jerusalemben, yad vashem, 2003, 164–166. p. A szócikk szerzője úgy tudja, hogy már a 19. század első felében volt zsidó temető Felsőszeliben, de ezt más forrásból nem tudtuk megerősíteni.

– II. József kísérletét nem számítva – az 1830–1840-es években kezdtek nagyobb számban létrehozni Magyarországon, akkor a kifejezetten felvilágosodás- és magyarosodáspárti községek. Az ortodox irányzat sokáig elzárkózott a világi oktatás bevezetésétől, majd mégis kiépítette saját iskolahálózatát: ha már elkerülhetetlen, akkor saját iskolákban tanuljanak gyermekeik, ne más felekezetű vagy állami intézményekben. Felsőszeliben 1880 táján alapították az állami felügyeletű, magyar tannyelvű, vallási és világi tárgyakat egyaránt oktató zsidó elemi iskolát; Schönberger már ennek volt a tanítója. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az iskolában mindvégig osztatlan tanítás folyt, a kezdetben négy, majd öt, végül hat évfolyam gyermekeit egy tanár oktatta. A gyermekek létszáma 1922-ben 32 fő, 1944-ben 45 fő volt.²² Az 1910-es évek végén és az 1920-as évek elején Varga Izidor volt a tanító, az 1930-as évekből pedig Berger Helena és Reisner Zoltán nevét ismerjük.²³

érdekes epizód a közösség belső viszonyai szempontjából, hogy az 1930-as években éles vita bontakozott ki az új sakter alkalmazása, annak megfelelő halakhiikus felkészültsége körül. A közösség tagjai közötti megosztottság olyan mély volt, hogy ellehetetlenítette az intézmények működését is. Végül az ortodox hitközségek szervezetének pozsonyi központja (Ortodox Iroda) kellett, hogy közbeavatkozzon, és Ehrenfeld Simon személyében egy megbízottat küldjön a hitközség irányítására.²⁴ Erről a megosztottságról számol be az 1934 és 1938 között Felsőszeliben élő Eilender család egyik tagja. Visszaemlékezése szerint ekkor két sakter működött a településen: Öhlbaum Ignác, akihez a Müller és a Schwartz család tagjai jártak és Krakauer József, akit a Krakauerek láttak el munkával.²⁵ Hogy a konfliktus mögött valójában mi állt, más családok hogy foglaltak állást (foglaltak-e), csak találgathatjuk. Elképzelhető, hogy csupán két kiterjedt és befolyásos család, a Müllerek és a Krakauerek személyes ellentétéről volt szó, de néhány apróbb momentum arra utal, hogy az ellentétnek ideológiai töltete volt. Míg a Krakauerek a legszigorúbb és a legkonzervatívabb ortodoxia pártján álltak, addig a Müllerek nyitottabbak, a kulturális közeledésben előrehaladottabbak voltak. Erről tanúskodnak a már említett magyar és héber kétnyelvű sírköveik, melyeket a húszas években Alsószeliben állítottak, a magasabb világi iskolázottságot megkövetelő munkakörben, könyvelőként dolgozó Müller Henrik (1894–1944), és ezt sugallják az alább ismertetett népszámlálási adatok is. A Schwartz családról pedig azt jegyezhetjük meg, hogy legidősebb fiuk, Schwarzt árpád (1896–?) az egyetlen, akiről tudjuk, hogy 1922-ben nem a szlovák, hanem a magyar állampolgárságot választotta (optálta).²⁶

A konfliktus a vezető pozícióknak a két tábor közötti megosztásával jutott nyugvópont-ra. Az 1944 áprilisában a német hatóságok rendelkezése nyomán a Magyar Zsidók Központi Tanácsa által készített összeírás szerint a hitközség elnöke Krakauer Lipót (1894–1944) lett.²⁷ Anyakönyvi bejegyzés alapján tudjuk, hogy Krakauer József 1941-ben

22 Pokreis Hildgarda: Elemi oktatás a Mátyusföldön. In Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II...* 274. p.

23 Varga Izidort 1918, 1920 és 1923-ban született gyermekei révén anyakönyvi bejegyzésekből, a másik két nevet Ružena Deutchová visszaemlékezéséből ismerjük.

24 Horne Saliby. In Büchler, y. R. – Shahak, R. – Fatran, A. (eds.): *Pinkasz ha-kehillot...* 165. p.

25 Martin Korëek interjúja (2004. október, Galánta) olvasható a *Centropa*. A *Jewish Witness to a European Century* honlapján (www.centropa.org, Slovakia menüpont).

26 Felsőszeli születési anyakönyv, 1896/103.

27 Schweitzer József–Frojimovics Kinga (szerk.): *Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán*. I. Adattár. Budapest, MTA Judaistikai Kutatócsoport, 1994, 215. p.

hittanítóként is működött, Öhlbaumot pedig 1938-ban helyettes rabbiként, majd 1941-ben már rabbiként tüntették fel. Glattstein királyhelmeci rabbi említett döntvénytára, az Öhlbaumhoz címzett válaszokban szereplő megszólítások is megerősítik, hogy Öhlbaum *dajjan u-more* (bíró és tanító), illetve a rabbi tisztjét töltötte be.²⁸ Az 1944-es összeírás viszont azt közli, hogy a községnek már nincs rabbija.

Népszámlálási és választási statisztikák

Az Osztrák–Magyar Monarchia statisztikáiban a zsidó népesség felekezeti kategóriaként jelent meg, önálló anyanyelvi (nemzetiségi) csoportként még a jiddis anyanyelvűeket sem tekintették, mivel a jiddist nem is kezelték önálló nyelvként. Így a zsidóság a német, majd egyre inkább a magyar anyanyelvűek táborát gyarapította, és ez nagyon is érdeke volt a magyar hivatalos köröknek. Ezzel a gyakorlattal ellentétben a két világháború közötti csehszlovákia (Romániához és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz hasonlóan) az 1920. évi alkotmányban nemzetiségnek ismerte el a zsidóságot. Az ekkor készült összeírások nem az anyanyelvre, hanem a nemzetiségre voltak kíváncsiak, s bár az útmutatók szerint ezeknek általában egybe kellett esniük, épp a zsidók esetében ettől eltekintettek: ők anyanyelvüktől függetlenül vallhatták magukat zsidó nemzetiségűnek.²⁹ E mögött az új államhatalomnak az a törekvése állt, hogy a zsidókat „leválasszák” a magyarságról, hogy ezáltal a magyar kisebbség számát, arányát csökkentsék. A zsidó nemzetiség választása ebben a kontextusban az új államhatalomhoz való lojalitás kifejezése volt. Az adatok értékelésekor két további szempontot érdemes megfontolni. Egyfelől azt, hogy a trianoni Magyarország zsidókkal szembeni diszkriminatív politikája elidegenítően hatott az utódállamok magyar anyanyelvű zsidóságára, másfelől pedig azt, hogy az elcsatolt területeken többségben voltak az ortodox (és haszid) közösségek, az ő szellemi vezetőik a zsidóságot a hagyományokból táplálkozónak is népnak és nem csupán vallásnak tekintették, csak ennek kifejezésére a dualizmus kori népszámlálások nem adtak módot.

A két Szeli népszámlálási adatai, a magukat zsidó nemzetiségűnek valló izraelita vallású lakosok arányának erős növekedése (a magukat magyarnak vallók csökkenése) 1921 és 1930 között, megegyezik azzal, amit a Felvidék összesített statisztikái mutatnak. Amire mégis érdemes felfigyelnünk, hogy ez a folyamat Alsószeliben 1921-ben még nem mutatkozik meg.

1. táblázat. A két Szeli népszámlálási adatai az izraelita vallás és a zsidó nemzetiség tekintetében

		Izraelita vallású	Zsidó nemzetiségű	%
1921	Alsószeli	30	0	0,0 %
	Felsőszeli	158	88	55,6 %
1930	Alsószeli	32	29	90,6 %
	Felsőszeli	153	140	91,5 %

28 Glattstein, Joel Zeev Wolf: *Szefer seelot u-tesuvot nahalat Joel Zeev*. I. I. m. no. 30 és 56. A másik döntvény azt tárgyalja, hogy kósernak tekinthető-e egy olyan liba, amelynek utólag, már a főzés során találtak bizonyos sérülést a gégecsövén.

29 A rendelet szövegét is idézi Kepecs József (szerk.): *A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása 1880–1941*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1995, 12–13. p.

A zsidóság nemzetiségként való megjelenítése az utódállamokban nem csupán statisztikai fogás volt, ennek legnyilvánvalóbb bizonyítéka – a trianoni Magyarországon elképzelhetetlen – zsidó nemzetiségi alapú politizálás sikere. Az 1918-ban alapult Zsidó Pártnak (Židovská strana) minden nagyobb lélekszámú zsidó közösséggel bíró szlovenszki városban működött helyi szervezete. Az ortodox zsidóság a szekuláris nemzeti irányzatokat (a modern politikai cionizmust) elutasította, ehelyett az elkötelezett vallásossághoz és a hagyományos hitközségi szervezeti keretekhez illeszkedő alternatívát talált az *Agudat Jisra- el* mozgalomban.³⁰ Felsőszeliben is ez a mozgalom, illetve ifjúsági szervezete a *Ceiré Agu- dat Jisrael* működött helyi szinten. Az 1923. évi helyhatósági választásokon 119, az 1927. évi választáskor pedig 94 szavazatot szerzett a községben a Zsidó Párt.³¹

A nemzetiségi (és politikai) identitással ellentétben a vallási identitás a két Szeli zsidó lakosai számára a két világháború közötti időszakban sem vált kérdésessé, az ortodox vallásosságon belül legfeljebb árnyalatnyi különbségek jelentkeztek. Vegyes házasságról vagy helyben élő személy kitéréséről még a zsidótörvények nagy kitérésű hullámakor sincs tudomásunk. Három elszármazott azonban ebben az időszakban keresztelkedett ki. A már említett Szold unokák mellett harmadik adatunk is a szeszgyári kolóniához kötődik. Neumann Lajosnak (1861–1924) a szeszgyár egykori vezetőjének fia, az 1906-ban született Leó, aki családjával Galántán élt, 1939-ben ott vette fel a római katolikus vallást. A kitértek száma a Galántai járásban általában is igen csekély volt: 1941-ben 74 fő zsidó- nak minősülő nem izraelita vallású személyt vettek számba a 2444 izraelita mellett (tíz- nél többen csak Galántán, Diószegen és Szencen voltak).³²

A holokauszt és az azt követő időszak

A zsidótörvények gazdasági hatásairól a foglalkoztatási adatoknál már szóltunk. Ezt ki kell egészítenünk azzal, hogy a munkaszolgálatra behívott családfelek hozzátartozói különösen nehéz helyzetbe kerültek, az anyákra és nagyobb gyerekekre hárult a családok eltartása. A megélhetésüket elvesztett, elszegényedő rétegek megsegítésére jött létre 1938 decemberében a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája, majd 1939 őszén ennek segélygyűjtő szerve, az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (OMZSA). Az önszegélyező alap bevételének jelentős részét tették ki a hitközségek kötelező járulécai: a két Szeli közös hitközsége 1943-ban 500,5 pengőt fizetett be az alapba.³³

Amit a háború éve alatt Szlovákiához tartozó területek zsidósága (köztük Szeliből elszármazott családtagok is) már 1942-ben elszenvedett, az 1944 tavaszán a Magyaror- szághoz csatolt területeken is bekövetkezett. 1944. május végén összegyűjtötték a két

30 *Agudat Jisrael* [= Izrael szövetsége] 1912-ben Lengyelországban létrehozott ortodox zsidó politikai mozgalom és párt. Fő célkitűzése az ekkorra megerősödött cionista, illetve szekuláris zsidó nemzeti ideológiai alap- pon szerveződött mozgalmak ortodox, vallásos alternatíváját kínálni. A mozgalom a holokausztig tartó idő- szakban végig Lengyelországban volt a legerősebb (itt képviselőket tudott juttatni a szembé), de jelentős támogatottsága volt a történeti Magyarország ortodox közösségeiben és a német zsidók körében is.

31 Pálincás László: Politikai pártok és mozgalmak és a politikai rendszer a Mátyusföldön az első csehszlovák Köztársaság időszakában (1918–1938). In Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II...* 153–154. p. A Galán- tai járásban Felsőszelín kívül Galántán és Szereden kapott még szavazatokat a Zsidó Párt.

32 Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség...* 218–219. p.

33 Az 1943-as költségvetés zárszámaait és az 1944-es költségvetés előirányzatait tartalmazta az 1944 áprili- sában elkészített összeírás. Schweitzer József–Frojmovics Kinga (szerk.): *Magyarországi zsidó hitközsé- gek...* 215–216. p.

község zsidó családjait, és a járás többi zsidó lakosával együtt a galántai gettóba kellett beköltözniük. Galántáról június 5-én Komáromba szállították őket, majd onnan 1944. június 14–17-e között Auschwitzba.³⁴ Az idősekre, a gyermekes anyákra és a gyerekeikre azonnali elgázosítás várt, túlélők csak a fiatal, munkaképesnek ítélt lányok, nők és férfiak közül kerültek ki.

A háború végén néhány tucat személy tért vissza a munkaszolgálatból, illetve a deportálásból; 1948-ban 55 zsidó élt Felsőszeliben.³⁵ A hitközséget újjászervezték, egyes intézmények is újraindultak: a zsinagógai imaélet, a gyermekek oktatása. Minden bizonnyal a megmaradt zsinagóga, az újjáindult élet vonzotta a környező falvak zsidó lakóinak egy részét is Felsőszelibe. Még az iskolák államosítása után is működött a községben informális keretek között zsidó vallásoktatás: Krakauer József haláláig, 1958-ig tanította a gyerekeket.³⁶ Krakauer József (1896–1958) sorsának néhány mozzanatát sírfelirata is elénk tárja (lásd a Mellékletben). Két házasságából 1922 és 1942 között összesen 11 gyermeke született. Ketten csecsemőkorukban haltak meg, nyolc gyermeke és második felesége is a vészkorszak áldozata lett. Megölték idős édesanyját és hat felnőtt testvérét is azok házastársainak és gyermekeinek többségével együtt. Bujkálásának és megmenekülésnek történetét – amire a sírfelirat utal – nem ismerjük, azt tudjuk, hogy Vértestarján teljesített munkaszolgálatot. Gyermekei közül csak legidősebb fia, az 1922-ben született Krakauer Alfréd maradt életben. Alfrédnak Schwarz Magdolnával kötött házasságából 1947-ben született Krakauer Pável (Pál), a kiirtott nagycsalád új sarjaként.

A holokauszt áldozatainak halottá nyilvánítási eljárásai hosszú évekig elhúzódtak, a legkorábbi anyakönyvi bejegyzések 1948 márciusából valók. Az eljárás maga valamely túlélő családtag kérésére indult meg, és Galántán (illetve Pozsonyban) zajlott. A legtipikusabb, hogy az életben maradt házastárs kezdeményezte, mivel csak egykori házastársának halottá nyilvánítása bontotta fel a házasságot, és tette lehetővé új házasság kötését. Az eljárások elhúzódása okozta az 1947 és 1949 között Felsőszeliben anyakönyvezett hét zsidó újszülött családi helyzetének rendezetlenségét. Négyen (két testvérpár) „leányanyák” gyermekei, ugyanis az édesapák (Braun Géza és Messinger Móric) jogilag még korábbi házasságuk kötelékében álltak, csak apasági elismerő nyilatkozatukat vezették be a megjegyzés rovatba. Egy további testvérpár esetében az édesanyjának is volt előző házassága, így az anyakönyv 1947-ben és 1948-ban a rég megölt férjet (Messinger Ignácot) tünteti fel apaként, a valódi apát (Messinger Kolománt) csak a halottá nyilvánítás után, 1952-ben jegyezték be. A kivételt épp a már említett Krakauer Pál jelent, mivel fiatal szüleinek első házasságából született.³⁷

1949-ben még a maradék közösség többsége is kivándorolt Izraelbe. Egy kis gyülekezet az 1950-es évek végéig működött, de azután Galántára és más városokba költöztek. Túlélők, leszármazottak élnek az Amerikai Egyesült államokban is. A két Szeliben már nem emlékeztet más az egykori zsidó közösségekre, mint a két pusztuló temető.

34 Frojimovics Kinga–Molnár Judit (eds.): *Gettómagyarország 1944. A Központi Zsidó Tanács iratai*. Budapest, Magyar Zsidó Levéltár, 2002, 72. p. /Makor–Magyar Zsidó Levéltári Füzetek, 5./

35 Horne Saliby. In Büchler, y. R. – Shahak, R. – Fatran, A. (eds.): *Pinkasz ha-kehillot...* 166. p. Az adat forrását nem adja meg.

36 Pokreis Hildegarda: Elemi oktatás a Mátyusföldön. In Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld...* 275. p.

37 Az ismertetett eseteket lásd Felsőszeli születési anyakönyv: 1947/11, 1947/22, 1947/43, 1947/70, 1948/5, 1948/33 és 1949/9.

Melléklet

A község keresztény temetőjében álló második világháborús emlékmű és a helytörténeti kiadvány is csak a családfők neveit tünteti fel az áldozatok felsorolásánál. Jelen jegyzék az édesanyák és a gyermekek neveivel, valamint két munkaszolgálatban elpusztult személlyel egészíti ezt ki, nekik is emléket állítva.

1. táblázat. A holokauszt áldozatai Alsószeliben

Név	Születési dátum	Müller András	1934
Deutsch Dezső*	1899	Müller Mária	1935
Deutschné Braun Margit	1907	Müller Herman	1863
Deutsch Edit	1936	Müller Lajosné Stern Rozália	1907
Deutsch Magdalena	1937	Müller Ágnes	1932
Deutsch Andor	1939	Müller Miklós	1898
Deutsch Ferenc	1896	Müllerné Fischler Helena	1911
Deutschné Müller Katika	1897	Müller Alfréd	1935
Leichtner Mór	1882	Müller György	1938
Leichtnerné Steiner Lina	1880	Stechler Ignác	–**
Leichtner Ernő	1922	Stechler Adolf	1903
Müller Béla	1893	Stechlerné Steiner Mária	1909
Ruider Irén	1899	Stechler Rozália	1933
Müller Alice	1930	Stechler Ernő	1935
Müller Pál	1931	Schultz Jakab	1906
Müller Emánuel	1901	Löwinger Pál	1903
Müller Olga	1909		

**Nincs adat.

Megjegyzés: *A családfők nevei **bold**dal szedve.

2. táblázat. Az alsószelei zsidó (izraelita vallású) lakosság lélekszáma 1765–2001

Év	Zsidó lakosok	Összlakosság (%)	Forrás
1765	1 családfő	–*	Bérleti szerződés (Pukkai László [szerk.]: <i>Alsószelei</i> . Galánta, 1990, 23–24. p.)
1840	4	1 452 (0,3%)	Fényes Elek: <i>Magyarország geográfiai szótára</i> . Pest, 1851.
1858	18	1 306 (1,3%)	Hornyánszky Victor: <i>Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn</i> . Pest, 1858.
1880	96	2 036 (4,7%)	Népszámlálás
1890	77	2 218 (3,4%)	Novák Veronika adata (Pukkai László [szerk.]: <i>Alsószelei</i> . Galánta, 1990, 38. p.)
1910	55	2 148 (2,6%)	Népszámlálás
1919	36	–	Első csehszlovák népesség-összeírás
1921	30	2 349 (1,2%)	Népszámlálás
1930	32	2 453 (1,3%)	Népszámlálás
1941	33	2 359 (1,4%)	Népszámlálás
1944	29	–	A gettósítottak száma (Pukkai László [szerk.]: <i>Alsószelei</i> . Galánta, 1990, 55. p.)
2001	1	1 922 (0,05%)	Népszámlálás

Megjegyzés: *Nincs adat

3. táblázat. A felsőszeli zsidó (izraelita vallású) lakosság lélekszáma

Év	Zsidó lakosok	Összlakosság (%)	Forrás
1767	2 családfő	–	1767/8. évi országos zsidóösszeírás (<i>Magyar–zsidó oklevéltár</i> . 16. köt. Budapest, 1974.)
1840	8	1 988 (0,4%)	Fényes Elek: <i>Magyarország geográfiai szótára</i> . Pest, 1851.
1858	25	1 955 (1,2%)	Hornyánszky Victor: <i>Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn</i> . Pest, 1858.
1880	142	3 039 (4,7%)	Népszámlálás
1910	189	3 473 (5,4%)	Népszámlálás
1919	160	3 940 (4,0%)	Első csehszlovák népesség-összeírás
1921	158	3 743 (4,2%)	Népszámlálás
1930	153	3 833 (4,0%)	Népszámlálás
1941	178	3 950 (4,5%)	Népszámlálás
1948	55	3 396 (1,6%)	Büchler, Y. R. – Shahak, R. – Fatran, A. (eds.): <i>Pinkasz ha-kehillot: Szlovakia</i> . Jerusalem, Yad vashem, 2003, 164. p.
2001	0	3 134 (0,0%)	Népszámlálás

Megjegyzés: Az 1880 és 1910 közötti lélekszámváltozásban szerepe van az addig Alsószelihez tartozó Körtvélyes-major Felsőszelihez való csatolásának.

4. táblázat. Az Alsószeliben született zsidó gyermekek utónevei

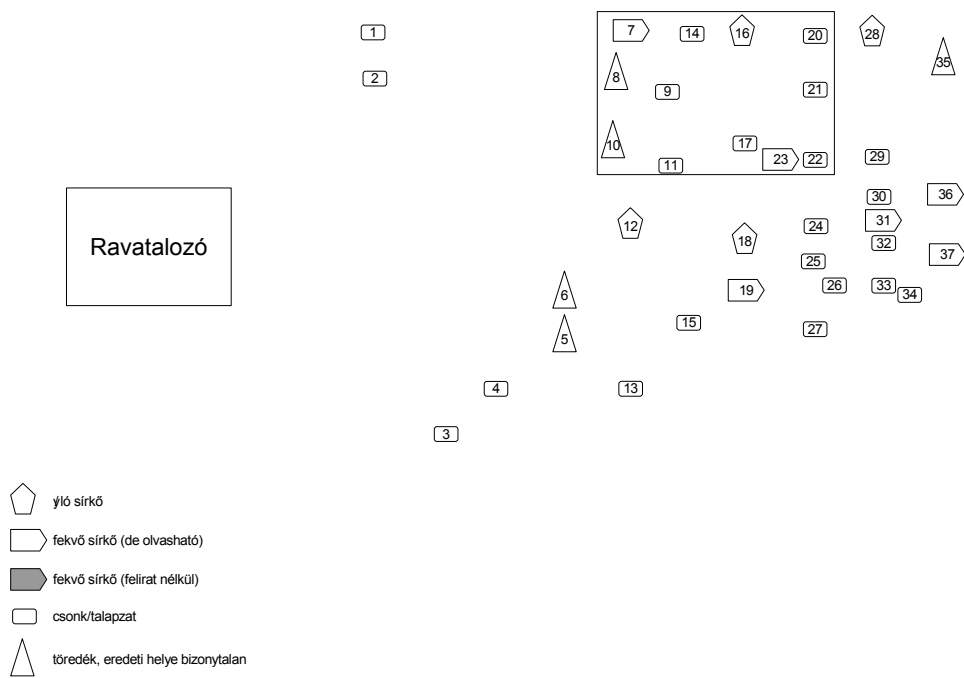
1840–1859	Adolf, Dávid, Jakab, Lázár, Lipót, Mór, Mózes	Eszter, Júlia, Karolin, Katalin, Mária, Rozi, Sarolta
1860–1879	Ábrahám, Adolf, Éliás, Hermann, Izsák, Nátán, Simon	Antónia, Erzsébet, Fáni, Júlianna, Karolin, Katalin, Mária, Rozália
1880–1899	Béla, Dezső, Ferenc, Géza, Ignác, Lajos, Miklós, Mór, Samu	Berta, Helena, Ilona, Irén, Jakab, Júlia, Lina, Mária, Paulina, Rozália, Sarolta, Teréz
1900–1920	Adolf, Dezső, Emanuel, Endre, Ernő, Gyula, Ignác, Jakab, József, Márton, Miksa, Oszkár, Pál, Rezső, Vilmos	Adél, Berta, Eleonóra, Helena, Ilona, Irén, Katalin, Margit, Olga
1921–1939	Alfréd, Andor, András, Ernő, György, Imre, László, Pál	Alíz, Edit, Éva, Ilona, Jolán, Klára, Magdolna, Mária, Rozália, Viola Livia

5. táblázat. A Felsőszeliben született zsidó gyermekek utónevei

1840–1859	József	Janka, Jozefa
1860–1879	Ábrahám, Adolf (2), Bernát, Hermann (2), Ignác, Károly Jakab, Lipót (2), Manó Jakab, Mór (2), Rafael Ferdinánd, Samu, Salamon, Simon (2)	Berta, Fáni (3), Franciska, Ilona (2), Jetti, Johanna, Katalin (4), Rozália
1880–1899	Adolf, Árpád (2), Géza, Gyula, Jenő (2), Jakab, József (3), Lajos, Lázár, Nátán, Rezső, Salamon, Sándor (3), Simon,	Anna, Aranka, Erzsébet, Eugénia, Fani, Ida, Ilona, Irén, Irma, Johanna, Julianna, Karolin (2), Rozália (2), Sára
1900–1920	Árpád (2), Béla (4), Farkas, Frigyes, Géza (3), Henrik, Ignác (3), Imre, Jenő (2), József (3), Kálmán (3), Lajos (4), László Imre, Leó, Lipót (2), Miksa (4), Mór (2), Móric, Nándor, Oszkár, Pál (2), Rafael Ferdinánd, Rezső, Salamon, Sándor (4), Simon (2), Tibor (2), Vilmos, Zoltán, Zsigmond	Aranka, Bella, Berta, Blanka (2), Ernesztina, Erzsébet, Eszter (4), Etel (2), Fáni (2), Gizella, Hedvig (3), Hermin, Hermina, Ilona, Ida, Julianna (3), Katalin, Kornélia, Livia, Malvin, Mária (2), Margit (4), Márta, Olga, Paulina (2), Regina (2), Rozália (3), Rózsa (3), Sarolta, Szerén, Szidónia, Teréz (3)
1921–1938	Alfréd, Andor (2), Béla, Dezső, Eduárd, Ernő, Ervin (3), Ferenc, Hugó, Ignác, Ignác Salamon, Jenő (5), József, László (2), Lipót, Márton, Miklós (2), Móric, René, Richárd, Sándor (2), Simon, Tibor (2), Vilmos, Walter	Adél, Alice, Anna, Aurélia (2), Berta, Edit, Éva (2), Gizella, Helena, Hermina, Hipolita, Janka (2), Judit (2), Lea, Katalin (2), Klára, Malvin, Magdolna, Margit, Regina, Rozália (3), Szeréna, Veronika, Viola
1939–1944	József, René, Róbert, Salamon (2), Sándor, Simon	Edit, Erzsébet, Ibolya, Lenke, Livia (2), Magdolna, Szerén, Veronika, Zsuzsanna
1945 után	Eduárd, József, Pál, Vilmos	Judit (2), Lea

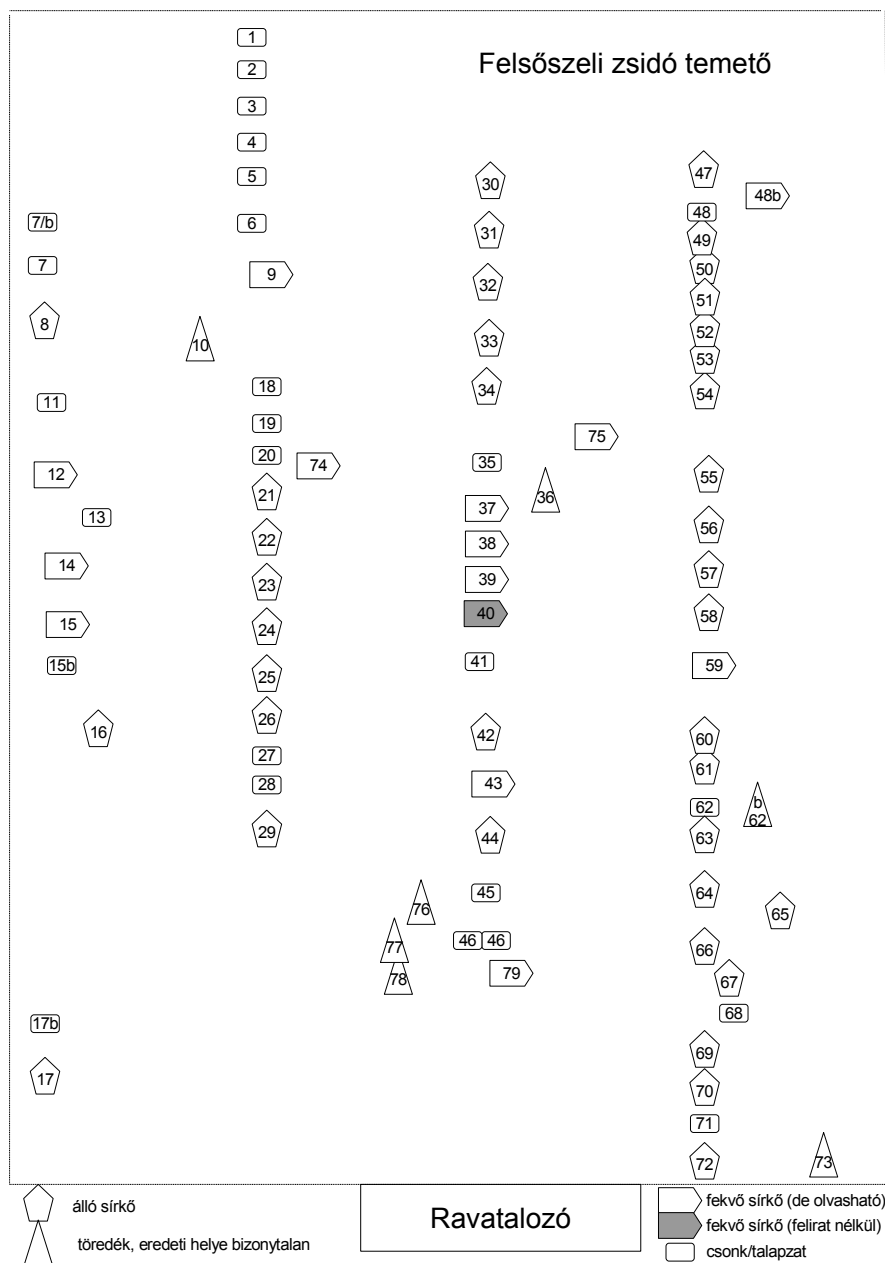
Azonosítható sírkövek

Alsószeli zsidó temető (2006 júniusi állapot)

- 7. Müller Jakab (c.1825-1907) / Jehuda Müller ha-kohen
- 8. Müller Izsák (c.1819-1907) / Jichak ben Mordekhaj Müller
- 12. Schulcz Jakabné szül. Müller Róza (c.1888-1920) / Ráhel asszony, Mose Müller ha-kohen felesége
- 16. Müller Hermanné szül. Ruider Mária (c.1871-1933) / Mirjam asszony, Hajim cvi ha-kohen Müller felesége
- 18. Müller Izsákné szül. Müller Rozália (c.1818-1913) / Haja
- 19. Löwinger Dávidné szül. Gipsz Rozi (c.1844-1898) / Rahel Löwinger
- 23/1. Müller Imre (1927-1928)
- 23/2. Müller László (1924-1929)
- 28. Müller Márton (c.1823-1901) / Meir ben Elazar ha-kohen Müller
- 29. Deutsch Adolf (c.1860-1912)
- 31. Arje Herschler (?-1895)
- 36. Deutsch Adolfné szül. Müller Sarolta (c.1858-1934) / Dobris asszony, Avraham Deutsch felesége
- 37. Stekler Mihály (1859-1936) / Mikhael ben Menahem cvi Stekler

Felsőszeli zsidó temető (2006 júniusi állapot)

8. Braun Guttmanné szül. Fischer Julianna (c.1847-1917) / Mitl asszony, Tobi Braun felesége.
9. Goldstein Salamonné szül. Müller Léni (c.1840-1915) / Rahel Lea Goldstein
10. Goldstein Ignácné szül. Steiner Malvina (c.1884-1913) / Malka asszony, Jichak Goldstein felesége.
12. Messinger Mór (c.1842-1927) / Mose Messinger

- 12a. Messinger Mórné szül. Krakauer Katalin (c.1862-1931) / Hajale bat Edel Lea
14. Weisz Magdolna (Léni) (c.1847-1911) / Lea bat Arje Juda
15. Valószínűleg Messinger Manó / Miksa valamelyik fiatalon meghalt fiáé: Lajosé (1900-1918) vagy Sándoré (1898-1928)
16. Messinger ábrahámné szül. Sechter Ilona (c.1830-1903) / Lea
- 16a. Geller Rozália (c.1810-1903) / Szaral bat Perl Geller
17. Meir ben Salom Menschels (?-1918)
21. Ehrenwald Simon (c.1865-1909) / Simon Juda ben Reuven Eherwald
22. Goldstein Adolf (c.1879-1911) / Avraham Goldstein
23. Schönberger Sámuel (c.1861-1911) / Sabetaj Schönberger
25. Schwarcz Lipót (c.1892-1910) / Juda ben Szimha Schwartz
26. Braun Gutman (c.1836-1901) / Tobi Braun
29. Messinger Mórné szül. Pressburger Mária (?-1890) / Malka asszony, Mose Messinger felesége
30. Messinger Simon (c.1868-1934) / Simon Messinger
31. Goldstein Herman (c.1868-1918) / Hajim cvi Goldstein
32. Messinger Dávid (c.1831-1919) / David Messinger
33. Messinger Dávidné szül. Seidler Hani (c.1832/1840-1922) / Hana asszony, David Messinger felesége
34. Reichenthal Jakab (c.1850-1921) / Jakov ben Mordekhaj Reichenthal
37. Ehrenwald Eugén / Jenő (1896-1924) / Jakov Ehrenwald
38. Schönthal ábrahámné szül. Grünwald Karolina (c.1895-1939) / Haja asszony, Avraham Schönthal felesége
39. Schönthal Sámuelné szül. Löwinger Katalin (c.1861-1933) / Golda Schönthal
42. Krakauer Józsefné szül. Krakauer Elizabet (c.1853-1928) / Bila asszony, Jisrael Jozsef Krakauer felesége
43. Messinger Szeréna (1905-1928) / Sára, Simon Messinger lánya
44. Krakauer Józsefné szül. Stern Vilma (c.1896-1931) / Zelda asszony, Jisrael Jozsef Krakauer felesége
47. Schönthal árpád (1901-1946) / Avraham Schönthal
48. Schönthal Lipótné szül. Kohn Berta (c.1868-1930) / Bila asszony, Hajim Juda Schönthal felesége
49. Schönthal Simonné szül. Messinger Eszter (c.1859-1907) / Eszterl asszony, Szimha Schönthal felesége
50. Schönthal Simon (c.1835-1909) / Szimha ben Hajim Juda Schönthal
51. Goldstein Salamon (c.1830-1905) / Samuel ben Alexander Goldstein
52. Löwinger Herman (c.1818-1906) / Hers Löwinger
53. Reichenthal Jakabné szül. Löwinger Janka (c.1855-1920) / Sindl asszony, Jakov Reichenthal felesége
54. Hauzer Jakabné, szül. Fischer Fanni (c.1835-1901) / Prumat asszony, Nahman Hauzer felesége
55. Schönthal Ignác (c.1829-1903) / Eizik ben Hajim Schönthal
56. Schönthal Ignácné szül. Messinger Fanni (c.1834-1899) / Hava asszony, Eizik Schönthal felesége
57. Schönthal Samu (c.1860-1897) / Samuel ben Jichak Schönthal
58. Krakauer József (c.1837-1895) / Jisrael Jozsef ben Saul Krakauer
59. Krakauer Salamon (c.1864-1935)
60. Zelig ben Simon cvi ha-levi (?-1895)
61. Krakauer József (1896-1958) / Jisrael Jozsef ben Krakauer
62. Müller Herman (c.1836-1908)
63. Müller Hermanné szül. Feldbauer Betti (c.1859-1907) / Blimele asszony, Naftali Katz Müller felesége
64. Müller Mórné szül. Vinkler Teréz (c.1860-1905) / Reizl asszony, Mose Müller Katz felesége
65. Müller Zoltán (1918-1921) / Samuel Hajim ben Elazar Müller
66. Lövenstein Zsigmondné szül. Gottlieb Mária (c.1820-1903)
- 66a. Diamant Salamonné szül. Lövenstein Peppi (Jozefina) (?-1901) / Pilga
67. Diamant Gyula (c.1881-1912) / Jehuda ben Slomo Zeev ha-kohen
69. Kohn Nátán (c.1840-1916) / Natan ben Avraham ha-Kohen
70. Kohn Lipót (1911-1925) / Levi ben Hajim ha-Kohen
72. Müller Herman (c.1868-1940) / cvi Jehuda ben Eliezer ha-kohen
74. Ehrenwald József (c.1852-1924) / Jozsef ben Reuven Ehrenwald
75. Markstein Max (c.1884-1922) / Mordekhaj Markstein
- 76+79. Weisz Vilmos (c.1870-1934)
77. Strasser Ladislav (1930-1932)
78. Weisz Vilmosné szül. Hoff Gizella (c.1874-1931)

Sírfeliratminták

Felsőszeli, 61. sírkő

ép, álló kő, egyik oldalán magyar felirattal. A héber felirat alsó része takarásban van.

(A fotót Winter Péter készítette.)

Itt nyugszik
Krakauer
József
1896–1958

פט
הרבני החשוב
מזה"ר ישראל יוסף
קראקויער ע"ה
ישר ונעים הי' בכל דרכיו והליכותיו
שקד בתורה ביראה והדריך ילדי הקהילה
רבים מכאובים סבל בימיו
אבל מצאתהו בהריגת רעיתו ושמונה ילדיו
לא שכה בכל זאת מכתב עוז חביון
יסף עוד לדעת ולעבוד לאל עליון
וכבד את ה' בהונו ובגרוננו
סיף הי' מנה על צוארו בעת מחבואו
פדה אותו השם ברוב חסדו וטובו
יזכר ה' נשמת רעיתו הצנועה והחשובה
מרת קילא חיי בת יוטש ע"ה

[...]

Fordítás: Itt van elrejtve / a jelentős rabbi / mesterünk és tanítónk R. Jisrael Joszef / Krakauer, béke rá. / Igaz és jó volt minden útjában és cselekedetében, / a Tórában és Istenfélelemben buzgólkodott, vezette a gyülekezet gyermekeit. / Sok szenvedést viselt el életében, / a gyász elérte őt felesége és nyolc gyermeke elpusztításakor. / De mégsem fedte a menedéket adó írást, / folytatta a Magasságos Isten megismerését és szolgálatát, / és tisztelte az Örökkévalót tehetségével és hangjával. / Már a nyakán volt a kard az elrejtőzésekor, / de az Örökkévaló kiváltotta nagy kegyelmében és jóságában. / Emlékezzen meg az Örökkévaló a szerény és megbecsült feleségéről / Kila Haja asszonyról, Jots lányáról, béke rá! / [...]

Anyakönyvi azonosítás: *Felsőszeli születési anyakönyv*, 1896/8.

Krakauer József élt 62 évet. Apja Krakauer Salamon, anyja Müller Rozália. Első felesége Stern Vilma (1896–1931), második felesége Messinger Kornélia (1902–1944).

A feliratban említett nyolc elpusztított gyermek: Tibor (1923), Malvin (1925) és Rozália (1929) az első házasságból, valamint Lea (1933), éva (1936), Klára (1938), Salamon (1941) és Róbert (1942) a második házasságból.

Felsőszeli, 30. sírkő
ép, álló kő.

(A fotót Kormos Szilvia készítette.)

פנ
איש תם וישר כהו"ר
שמעון
מעססינגער
ע"ה
חיה לא שנים גבאי דארץ
ישראל השכים והעריב
מדי יום ביומו לבית התפלה
בזעת כפיו הביא טרף
לפרנס ב"ב ועכז שלח
ששה בניו ללמוד בשיבות
כדי לגדלם על דרכי
התורה

נפטר לדאבון אשתו ועשרת
בנים ונכדים בן סג שנים
ביום יט מנחם אב תרצד לק
ת נ צ ב ה
שא חנה

Fordítás: Itt van elrejtve / a jámbor és becsületes férfi, tisztelt tanítónk R. / Simon Messinger / béke rá / 31 éven át volt Erec Jisrael adománygyűjtője, / nap mint nap járt / reggel és este az ima házába. / Kezének fáradságával szerzett táplálékot / háza népének eltartására és mégis elküldte / hat fiát jesivákba tanulni, / hogy a Tóra útjára nevelje őket. / Elhunyt felesége, tíz gyermeke és unokái bánatára / 63 évesen / menahem av 19. napján, a kis időszámítás szerinti 694. évben [1934. július 31.] / Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe! / Anyja neve Hana.

Anyakönyvi azonosítás: *Felsőszeli halotti anyakönyv*, 1934/37.

Messinger Simon borjúkereskedő (Felsőszeli 60.). Meghalt 1934. július 31-én, 65 évesen. Apja Messinger Dávid, anyja Seidl Anna, felesége Krakauer Henrietta.

Felsőszeli, 64. sírkő
ép, álló kő.

האשה החשובה והצנועה מ'
פט
ריזל
אשת כ' משה מיללער כ"ץ נ"י
רבת פעלים וצעירה לימים
יצא' נשמתה לטייל במרומים
זר תפארה לבעלה היתה
לעני ודל כפיה פרשה
בלב פרחי צאצאי' השתילה
תורת אמת ויראה טהורה
שוררנו מאם בנים חמשה
מי יאיר לנו דרך נתיב החיים
ואל מי נפנה ונשמתך בשמים
נפטרה י' חשון תרסו לפק

(A fotót Kormos Szilvia készítette.)

Fordítás: Itt van elrejtve / a szerény és megbecsült asszony / Reizl úrnő / Mose Müller kohen – világítson fénye – felesége. / Sok volt a cselekedete, pedig fiatalon / távozott a lelke a magasságokba. / Férje ékessége volt, / a szegény és szűkölködő felé kitárta kezét. / Gyermekei szívébe plántálta / az igaz Tórát és a tiszta hitet. / Megfosztattunk öt fiú anyjától! / Ki mutatja számunkra az élet útját? / Kihez forduljunk, ha lelked már a magasságokban van? / Elhunyt hesvan hó 10-én, a kis időszámítás szerinti 666-ban. [1905. november 8.]

Azonosítás: *Felsőszeli halotti anyakönyv, 1906/58.*

Müller Mórné szül. Vinkler Teréz. Meghalt 1905. november 8-án 45 évesen Bécsben, agytályog következtében. Született Nagymagyarón. Apja neve az akrosztichonból kiolvasható: Sámuel.

A feliratban említett öt fia: Müller Lajos (1891–1944), Müller Sámuel (1893–1944), Müller Henrik (1894–1944), Müller Lipót (1896–?) és Müller Miksa (1901–?); a legnagyobb is csak 14 éves édesanyjuk halálakor.

Alsószeli, 36. sírkő
Ledőlt, de ép sírkő, ép felirat.

(A fotót Kormos Szilvia készítette.)

פנ
א"ח החשובה והצנועה
מ' דאבריש ע"ה
אשת כ"ה
אברהם דייטש ע"ה
דלפה נפשנו מתוגה ורב אנחות
אבדה נפש יקרה הלכה למנוחות
בני' אנו כי כאם אותנו גדלה
רבות עשתה להורות לנו יושר מסילה
ו(!)הרכתה גמול חסד עם עני ואביון
שמה תמליץ בעדנו לפני כס עליון
נפטרה טו"ב אייר תר'צ"ד לק
ת נ צ ב ה
ושא ליבלא

Fordítás: Itt van elrejtve / a megbecsült, szerény, derék asszony / Dobris úrnő, béke rá / a tisztelt Avraham Deutsch – béke rá – felesége. / Könnyezik a lelkünk a bánattól és a nagy fájdalomtól, / elveszett egy értékes lélek, elment a nyugvóhelyére. / Fiai vagyunk, mert mint egy anya nevelt minket, / sokat tett, hogy az egyenes ösvényre tanítson. / Könyörületes volt a szegénnyel és nélkülözővel. / A neve közbenjár érdekünkben a Magaság trónusa előtt. / Meghalt ijjár 17-én a kis időszámítás szerint 694. [1934. május 2.] / Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe! / Anyja neve Libele.

Azonosítás: *Alsószeli halotti anyakönyv*, 1934/13.

Deutsch Adolfné szül. Müller Sarolta (Alsószeli 85.). Meghalt 1934. május 1-én, 76 évesen.

Az asszony nevét kiadó akrosztichon az ötödik sorában téves.

Források

Alsó- és Felsőszeli polgári anyakönyvei (születési és halotti) 1896–1949.

Alsó- és Felsőszeli zsidó temetőjének sírfeliratai.

Bar Shaked, G. (szerk.): *Munkaszázadok veszteségei a keleti magyar hadműveleti területeken*. 1–2. köt. New York, Klarsfeld Foundation – yad Vashem [é. n.] (Nevek Klarsfeld Projekt: www.neveklarsfeld.org).

Barabás Györgyi: *Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok alapszabályai 1705–2005*. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2007. /Magyar zsidó levéltári repertórium, 2./

Centropa. *A Jewish Witness to a European Century*. www.centropa.org. A Szlovákia menüpont alatt Ružena Deutschovával (Martin Korček, 2004. október) és Katarína Müllerovával készült interjú.

Glattstein, Joel Zeev Wolf: *Szefer seelot u-tesuvot nahalat Joel Zeev I*. Booklyn, Hevra ansé Helmec, 1988, no. 30, 56.

Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség száma településenként 1840–1941*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993.

Kepecs József (szerk.): *A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása 1880–1941*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1995.

Schweitzer József–Frojimovics Kinga (szerk.): *Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán*. 1. köt. *Adattár*. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1994, 215–216. p.

Shoah Victims' Database. Jerusalem, yad Vashem, www.yadvashem.org/wps/portal.

1767/8. évi országos zsidóösszeírás. In Scheiber Sándor (szerk.): *Magyar-zsidó oklevéltár*. 16. köt. Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, 1974.

Felhasznált irodalom

Bárkány, Eugen – Dojè, Ľudovít: *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava, Vesna, 1991, 145–146. p.

Braham, Randolph L. (szerk.): *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. 1–3. köt. Budapest, Park Könyvkiadó, 2007.

Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005.

Büchler, y. R. – Shahak, R. – Fatran, A. (eds.): *Pinkasz ha-kehillot: Szlovákia*. Jerusalem, yad vashem, 2003, 164–166. p.

Frojimovics Kinga–Molnár Judit (szerk.): *Gettómagyarország 1944. A Központi Zsidó Tanács iratai*. Budapest, Magyar Zsidó Levéltár, 2002. /Makor – Magyar zsidó levéltári füzetek, 5./

Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között 1918–1938*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. /Nostra Tempora, 9./

Lányi Menyhért–Propperné Békefi Hermin: *Szlovenszkói zsidó hitközségek története*. Kassa, 1933.

Pukkai László (szerk.): *Alsószeli*. Galánta, 1990.

„Nekünk magyarnak számít...”. Szlovák–magyar házastársi együttélés a két Szeliben

„Én negyven éve itt leszek már májusba. Az egész utcában mi igen jóban vótunk (szlovákok a magyarokkal), még némelyik szomszédal úgy, mintha anyám vagy apám vóna, ha öregebbek vótak, egy öregebb asszony így a szomszédba élt, és avval nagyon jóba vótam. Én egyáltalán nem tudtam magyarul, mikor idejöttem, úgy köszönni tudtam, de egyebet nem. (Hogy beszélt az emberekkel?) Úgy, hogy apósoméék tudtak valamit szlovákul, s a szomszédok is beszéltek valami kicsit. Meg a szomszédban is vótak szlovákok, de azok áttelepítettek (tótkomlósi szlovákok), s mindig nevettem, ha hallottam, mert nem értettem, mit beszélnek. Felít magyarul mondták, a felít szlovákul. Vót, hogy kimentem, és kérdezett valamit, s én csak néztem, s kérdezte »nem értetted, mit beszélek?« Én nem, mondtam. De különben mondom, hogy nem tudtam magyarul, de mindenkinek meg tudtam mutatni, hogy mi vagyok.” (Idős, vegyesházasságban élő szlovák nő)¹

A fenti beszélgetés egy 2006-ban készített interjú részlete. Beszélgetőtársam egy szlovák asszony, aki negyven éve él magyar nemzetiségű férjével Alsószeliben, a Mátyusföldön, a galántai járásban. Házasságukból két gyermek született, mindkettőnek a születési anyakönyvi kivonatába magyar nemzetiséget és szlovák anyanyelvet írtattak be. Gyermekük kétnyelvűek, de szlovák iskolát végeztek. Lányuk magyar nemzetiségű férfi felesége lett, míg fiúgyermekük egy falubeli szlovák nemzetiségű nővel házasodott össze. Az ő gyermekeik szintén kétnyelvűek, bár ők is szlovák iskolát végeztek. Az idős házaspár egymás közt jobbra szlovákul beszél, gyermekeik elsősorban a szlovák nyelvet használják a családjukban. A nagyszülők unokáikkal szintén szlovákul beszélnek. A faluban dolgozó asszony lányuk munkahelyén kollégáival magyarul beszél. Az idős házaspár fia munkahelyén a szlovák nyelvet használja. Mindemellett a család tagjai jól és gördülékenyen beszélnek magyarul a magyar szomszédaikkal és utcabeli ismerőseikkel.

A család nyelvhasználata, gyerekei iskolaválasztása tipikusnak mondható a szeli vegyes házasságban élő családok körében. Mindemellett a kettős nyelvhasználat, az előzékeny nyelvválasztás általános a település magyar és szlovák lakosai között. Hasonló módon mind a két közösségre jellemző (a szlovák és a vegyes nemzetiségű családok zömében és a magyar nemzetiségű családoknál is jó pár esetben) a szlovák tanítási nyelvű iskolaválasztás.

Kutatásom Alsó- és Felsőszeliben az interetnikus kapcsolatok vizsgálatára irányult. Az együttélési viszonyokat több szempontból elemeztem. Elsősorban a magyar–szlovák

1 Beszélgetőtársaimra kor, családi állapot és nemzetiség szerint utalok. A 20-30 év közöttieket a fiatal, a 35-55 év közöttieket a középkorúak és az 55 éven felülieket az idősek korosztályába sorolom. Az interjúkat szó szerinti átiratban közlöm. A beszélő elhallgatását három ponttal ... jelzem. Ha az interjúból kihagyok egy részletet, arra zárójelben három ponttal (...) utalok.

vegyes házasságban élő szeliek és a vegyes házasságban született gyerekek iskolaválasztását és nyelvhasználatát kutattam. Emellett vizsgáltam a magyar–szlovák együttélési gyakorlat néhány jellegzetességét, mint például a felekezeti és nemzetiségi viszonyok kapcsolatát, a magyar–szlovák szomszédolás különböző eseteit és a „nemzetiségi ételkészítés” sajátosságait. Tanulmányomban a két falu interetnikus viszonyait ezeken a pontokon keresztül elemzem. Mielőtt azonban erre rátérnék, néhány gondolatban felvázolom a falubeli interetnikus kapcsolatok és a vegyes házasságok történelmi hátterét.

Szeli a múltban

Alsó- és Felsőszeli zömében magyarok lakta településeken 1947 májusában kezdődött meg a kitelepítés. A két faluból a kitelepített magyarok nagyobb részét Tolna és Baranya megyébe vitték, kisebb részét pedig Tótkomlóra és annak környékére. Az általában nagygazda családokat, miután megkapták, a „fehérlap”-nak nevezett értesítést a kitelepítésükről, vagyontárgyaikkal és állataikkal együtt vagonokban szállították át Magyarország területére. Portáikra tótkomlósi szlovák családok telepedtek be (Danajka 1993, Szarka László tanulmánya).

A kitelepítések megindulása előtt, még 1946-ban csehországi „munkaerő-toborzás” indult meg. Ekkor Felsőszeliből 240 magyar családot cseh területre költöztettek át az onnan kitelepített csehországi németek helyébe. A kitelepített családok helyére Rózsahegy környékéről szlovák családok költöztek. A kitelepített magyarok egy része visszaszökött, illetve idővel visszatelepült, de voltak családok, melyek végleg új lakhelyükön maradtak (Danajka 1993).

Az első tótkomlósi szlovák családok 1947 májusában érkeztek Szelibe. Az áttelepülés 1949 tavaszáig tartott, ezalatt 324 szlovák nemzetiségű család költözött a faluba. A szlovák családok beilleszkedése nem ment könnyen, mint az alábbi interjúidézet is mutatja, hiszen Felsőszeliben – hasonlóan a magyarországi szülőfalujukhoz – magyar többségű közösségbe kellett beilleszkedniük.

„Itt nem voltak sok szlovákok mikor mi kijöttünk, sok magyarok voltak. Ki gondolta volna? Egy szlovák se... Mink 47-ben jöttünk ki. Hát hogyan? Befutott egy autó, jöttek a szlovákok. Mink nem igen sokat tudtunk, mert tanyán laktunk, nem jártunk be faluba, csak hétfőn volt ott nagy piac, akkor apám járt. Ugye, mink nem is tudtuk, hogy mi van itten. Itt meg, ugye, a magyarokat vitték. Ki tudta azt?! Azok a feleségek tudták, de nem mondták meg. Mert mondták, hogy akkor agyoncsapták volna a népek, ugye. És aztán azok annyit beszéltek, annyit, hogy aki nem megy most ki önként, muszáj menni 50 kg-os csomaggal. Hogy úgy is át kell menni. Így becsaptak minket. (...) Katonák csinálták ezt mind. Olyan volt még majdnem, mint a háború. Tele volt szlovák vagy csehszlovák katonákkal, és azok hurcoltak ki, mert ott volt állomás Komlóson, a vonatba. (...) (Tudták, hova jönnek?) Tudtuk, mert úgy volt, hogy ottan írtak össze. Egy magyar volt és egy szlovák. És úgy vették fel, hogy mi van, milyen gazdaság. Be volt az osztva, mink is maradtunk, ahova jöttünk. De sokan voltak, hogy mentek őt helyre is. Ide-oda hurcolkodtak. (...) Apám azt mondta, hogy ő nem megy sehova többé. Megbánta, hogy ide is jött. (Jobb volt Komlóson?) Hát mit tudom én! Hát a tanya nyugodt volt, ugye. Nem volt olyan nagy, mint itt. Hát már mindegy. Itt vagyunk, és kész. És itt lett aztán a harag, mert haragudtak. Nem vagyunk egyformák. Egyik, ugye, meg tud bocsátani, másik, ugye, nem tud. (és hogy fogadták magukat a faluban?) Hát, nem igen fogadtak. Aztán volt itten verekedés is. Verekedtek a fiatalok. Mit tudom én, az én apám nem (ti. verekedett). Az már öregember, de a fiatalok, magyarok, szlovákok verekedtek.” (Idős szlovák nemzetiségű, vegyesházasságban élő nő)

Mint az interjúidézet is utal rá, a telepítések évei konfliktusokkal terhesek voltak. Mindemellett idővel kapcsolatok épültek ki a közösségek között, elsősorban felekezeti szinten. Az első vegyes házasságok is a tótkomlósi evangélikus szlovákok és evangélikus magyar családok között voltak. A vegyes házasságok kezdetben konfliktusokat kavartak mind a két közösségben, idővel azonban már egyre inkább elfogadottá vált a gyakorlatuk.

„Aztán jöttek a szlovákok, ők viszont evangélikusok. Aztán házasodtak, először az evangélikusokkal. A katolikusokkal azért egy ideig nem. Ugyanúgy evangélikusokat is kitelepítettek, katolikusokat is. Mind a mai gazdák. És valójában mindig az értelmiséget köll likvidálni. Mert ha a parasztot likvidálják, akkor baj lesz. (...) És a mi falunk ezáltal meg bomlott, mert tulajdonképpen mire alapszik egy ember? Először a család, aztán a közösség, aztán ... Így adódik össze, nem? És ezt bomlasztották föl.” (Idős magyar nő)

A háború befejezése után tehát az első kapcsolatok felekezeti szinten alakultak ki. Ennek oka az volt, hogy a települések evangélikus magyar és szlovák közösségei egyrészt megosztották egymással a szakrális tereiket, másrészt társadalmi presztízsből is lényegesen közelebb álltak egymáshoz, mint a falubeli katolikus magyarokhoz. Az evangélikus magyar közösség a kitelepítések során Felsőszeliben kevésbé „sérült”, hiszen a kitelepített nagygazdák zöme a katolikus közösségből került ki. Emellett pedig a falu hagyományos társadalmi rendjében is választóvonal volt a katolikus és evangélikus magyarok között, így a felekezeti különbség miatt vegyes házasság az ő köreikben is ritkább volt. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a hasonló felekezeti és gazdasági helyzet átjárását biztosított a protestáns szlovákok és a protestáns magyarok között:

„A szlovák–magyar még nem is volt olyan baj, inkább az evangélikus–katolikus, többnyire katolikusok voltak, s abból volt a nagyobb baj. Némelyek beleegyeztek (ti. a vegyes házasságba), de voltak olyanok, akik ki is tagadták a családot, de aztán visszamentek. A katolikusok olyanok. De az evangélikusok nem annyira tartották a vallást.” (Idős tótkomlósi származású szlovák nő)

Emellett figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a faluba beköltözött tótkomlósi szlovákok nyelvileg már részben asszimilált közösség voltak, így a hétköznapiakban magyarul beszéltek. Néhány interjú utalt rá, hogy a beköltözötteknek külön szlovák nyelvtanfolyamot indítottak helyben azért, hogy a magyar nyelvhasználatukkal szemben a szlovákokt helyezték előtérbe.

A település magát magyar nemzetiségűnek valló többsége az elmúlt évtizedekben csak kis mértékben változott. Alsó- és Felsőszeli 1991-es és 2001-es népszámlálási adatai magyar többségű települések képét mutatják.²

Alsószei

Év	Összesen	Magyar	Szlovák	Cseh	Egyéb
1991	1 847	1 429	408	8	1
2001	1 922	1 500	414	5	1

Felsőszeli

Év	Összesen	Magyar	Szlovák	Cseh	Egyéb
1991	3089	2137	939	16	1
2001	3134	2100	1001	8	0

² Adatok: IKM adatbázis.

Az együttélés sajátos tere: a konyha

„Tudom, mert húsvétkor jártunk így locsolni, bementünk hozzájuk is, s élénk tették, hogy no, kóstoljátok meg! Mi meg mind összenéztünk, hogy no, ettünk komlói kolbászt.” (Idős magyar férfi)

Mint már korábban is utaltam rá, az evangélikus magyarok és a betelepült tótkomlói szlovákok között könnyebben alakultak ki szomszédsági kapcsolatok. Ennek oka egyrészt a nyelvi közösség volt – hiszen a Magyarországról áttelepült szlovák nemzetiségű családok jól beszéltek magyarul –, másrészt a helyi evangélikusokkal a felekezeti közösség.³ Nem utolsó sorban pedig „magyaros” konyhájuk, melynek kölcsönös megismerése a helyi női világ egyik fontos kapcsolódási pontja lett. Alsó- és Felsőszeliben a szlovák–magyar együttélés egyik sajátos találkozási pontja volt a nemzetiségi ételek elkészítésének különböző módja.

„Minden ház más és más, ők meg biztos, hogy máshogyan csinálták, meg főztek. ... Az ő kolbászuk nem olyan, mint a mienk. Ők borsot tesznek bele, mi meg paprikát. Ők fokhagymát és borsot egyáltalán nem tesznek. Az övék szétesik. A magyarok csinálnak kóduškását, amikor főzve van minden a disznósajtra, s abba a vízbe kukoricakását, s abba főzték, de azt szerették. De az is nagy különbség, mi nem csináltunk semmit. Most már én magam is csinálom, nekünk is ízlett, de a kolbászt, azt nem, azt csak úgy magunknak.” (Idős tótkomlói származású szlovák nő)

A disznóvágáskor különböző módon elkészített ételek története ma már vándortörténet a faluban. Több interjúban is utaltak rá, hogy a paprikával fűszerezett kolbász és a kukoricakásával készített disznósajt kölcsönös megkóstolása szomszédi-baráti kapcsolatokat indított el a helyiek között. Emellett pedig a „magyaros kolbász” készítése a magyarországi szlovákokat „más” szlovák kategóriába tette, mint a helyi szlovákokat, hiszen ők magyar módra főztek, fűszereztek, úgy, mint a „magyarországiak”. Ezáltal a tótkomlói betelepült szlovák családok, bár szlovák származásuk okán költöztek be, mégis hamarabb találtak kapcsolódási pontokat a helyi magyar közösségbe, hiszen „magyarok közé” költöztek be. ugyanez megkönnyítette a helyi magyarok számára is a betelepültek befogadását, s így – mint az alábbi idézetek is mutatják – a közös nyelv és a közös étkezés elmosta a nemzetiségi határokat, s egyfajta helyi közösségbe kovácsolta a faluban élőket.

„És mikor mi vágtunk disznót, akkor átvittünk nekik kóstolót, és akkor ízlett nekik a kolbász, és akkor mikor vágtak disznót, akkor egyszer azt mondta a Szobra nagybácsi, »hát szomszéd, tudod mért gyűttem?« Mert tegezte apukámat. »Hát, ha megmondod szomszéd.« »Hogy nem-e gyűnnél át, hogy levágok két disznót, hát egyiket meg akarom füstöl-ni, de a másiktól meg szeretnék kolbászt csinálni. Hogy át-e gyűnnél« Hát akkor apukám azt mondta, »hát persze hogy átmegyek szomszéd! Mér ne mennék?« Akkor apukám megmutatta nekik, hogy a hurkát is hogyan csinálnak, meg minden. Meg a kolbászt is. Akkor megcsinálta apuka nekik. Osztán mán megmutatta, osztán mán ment. Úgyhogy talán két évig odajárt aztán.

Összeültünk ezekkel a komlói asszonyokkal, csináltunk egy kis zsúrt. (Összeültek a komlóiakkal?) Jaj, nagyon, nagyon, nem vót baj soha. Másképp főztek, de most már igen-

3 Ezt segítette a keresztkomaság vállalásának elvi lehetősége. Mind az evangélikus magyar és a tótkomlói szlovák közösségben volt példa arra, hogy kölcsönösen vállalták egymás gyermekének a keresztszülőségét. A keresztkomaság kialakulása pedig az áIROkonsági kapcsolatrendszer megerősödését hozta a közösségekbe.

igen hasonlóan főznek. Akkor nagyon tudtak olyan tömött leveseket csinálni, nem tudom, hogy milyen vót, mert enni nem ettem náluk sosem. (Ők sem jöttek át?) Nem, nem jöttek. A kolbászt másképp csinálják, de igen finomat csinálnak, fűszeresebbre csinálják, szeressük a kolbászukat. Ők csinálnak számárt, az olyan, mint a töött káposzta, csak ilyen kicsire csinálják és más levet csinálnak neki, s akkor sokat főznek, mert sok rokonnak adnak, de mink is szeretjük, mert mindig hoznak át. Így egymásnak mindig viszünk át mindent.” (Idős magyar nő)

Az előzékeny nyelvváltás is lehetővé tette, hogy a „főzés nyelve” a magyar legyen, így a magyarul is jól beszélő magyarországi szlovákok és szlovákiai magyarok közös disznóvágáskor mindig magyarul beszéltek egymással:

„Például az ő gyerekük az úgy tud magyarul, éppen úgy beszél, ahogy mink, mert mindig együtt vótak a gyerekek, azok soha nem verekedtek, soha. (Egymás közt hogy beszéltek?) Most is szlovákul, ha átmegyek, akkor is egymás közt szlovákul. Hogyha odagyűnnek hozzám, én csak befűszerezem (a húst) és leülök, na akkor magyarul, de egymás közt szlovákul. Ezek olyan magyarosan beszélnek szlovákul, mert magyar iskolába jártak, vót egy, annyi idős vót mint én, az magyar iskolába járt, magyarul tudott írni. No de akik itt születtek, azok a komlósiak gyerekei, van, hogy nem tudnak magyarul, azok már csak szlovákul tudnak. Vót egy itt átellenben, az asszony nagyon szépen tudott magyarul, de a gyerek már nem tudott, mert ők otthon már csak szlovákul beszélnek.” (Idős magyar nő)

A kitelepítés és a betelepülés traumáját a közösségben sok apró gesztus oldotta. Ezek egyik sajátos eleme volt az étel készítése, aminek a fontosságát mutatja, hogy a róluk szóló történetek ma is élénken élnek a szeli magyarok mikrotörténeteiben (Id. Németh 2002).

Az interetnikus kapcsolatokról

„Hát itt már keverték vagyunk, mert itt a szomszédasszonyom az szlovák, a másik szomszéd, akik most költöztek ide, annak a férje szlovák, ha jól tudom, mert az szlovákul beszél (...) az utca végén, Iboláékkal szemben, ott is a feleség az szlovák, úgyhogy ez az utca majdnem magyar. Talán mindenki? Bár nem, szemben is, hát nem tudom, ott a férfi talán szlovák, mert ott is gyerekek szlovák iskolába járnak, szlovákul tanulnak ...” (Középkorú, vegyesházasságban élő magyar nő)

A két Szeliben szlovák és magyar nemzetiségűek vegyesen laknak, azaz nincs etnikailag homogén terület egyik faluban sem. Mint az interjúidézet is mutatja, a szomszédsági együttélésben nem meghatározó a szomszédok magyar vagy szlovák származása. Gyakori eset – főleg vegyes házasságból származók esetében –, hogy közvetlen szomszédok is bizonytalanok a megítélésében. Elmondható, hogy a nemzetiségi származás nem vagy alig befolyásolja a szomszédsági kapcsolatokat.

A két Szeliben élő magyar és a szlovák közösség tagjai között kiegyensúlyozott viszony van. A mindennapi kapcsolatletteremtést nem bolygatja sem hatalmi harc, sem új szerepek követelése a falu nyilvános terében. Mind a két faluban van magyar óvoda, magyar tanítási nyelvű általános iskola,⁴ illetve szlovák oktatási intézmények is vannak mind a két településen. A civil és ifjúsági szervezetek – Alsószei Ifjúsági Klub (ALSZIK), Alsószei Magyar Dalkör, illetve a felsőszei Kis Mátyus Néptáncgyűttes – egyaránt erős magyar dominanciát mutatnak a település mindennapi életében.

4 Alsószeiben 1-4 osztályos, Felsőszeiben 1-8 osztályos iskola van.

A szlovák közösség betagozódott a két Szeli hagyományos társadalmi szerkezetébe. Ez a társadalmi szerkezet a magyarok – nagy lélekszámából és a település egészét meghatározó hagyományrendszeréből adódóan – faluirányító szerepén nyugszik. A falubeli szlovákok különösebb konfliktusok nélkül elfogadják a fennálló társadalmi helyzetüket. A magyarok ezt gyakran a két közösség együttélésének kényszerítő erejével és az előzékeny, kölcsönös nyelvhasználattal magyarázzák.

„Énszerintem a szociban még sokkal jobban vótunk egymással, magyarok, szlovákok. Nem volt akkor már mit tenni. Együtt éltünk. Mostan hallom, hogy nem vannak jól, de akkor ez nem vót, egyáltalán. Így az emberek közt ma sincs különbség. Ha például bemegy az ember egy sörre, akár szlovák, vagy akár magyar, beszélünk hun így, hun úgy, mindegy. A szlovákok is tudnak magyarul, s ha nem tudnak, azokkal szlovákul beszélünk, de nem úgy külön.” (Idős magyar férfi)

„Hát úgy, hogy úgy beszélünk mink is, hogy mindenki értse meg. Hát azért már általában, most már a szlovákok is magyarul értenek, ha nem is beszélnek annyira, de azért érteni értenek. Van kolléganőm is, a szomszédasszonyomnak testvére, annak magyar a férje, ők a másik utcában laknak, úgyhogy az is szépen tud már magyarul, de abban a munkában például szlovákul beszél.” (Középkorú magyar nő)

Amennyiben adódik a két közösség között etnikai konfliktus, az általában a médiában elhangzó műsorok, kommentárok, illetve az országos politika hangulatváltozásainak hatására alakul ki. Mindemellett ezek hamar lecsengenek, különösebb visszhangot nem hagynak maguk után. A magyar közösség a mindennapok szintjén harmonikusan él a falubeli szlovákokkal. Komolyabb etnikai konfliktusai ritkán vannak, mivel a szlovák közösség a magyarok szimbolikus tereit nem bolygatja, zömében beszéli a magyar nyelvet és a vezető szerepeket átengedi a magyar közösség tagjainak.

„Hát persze, itt nincs semmi baj. Itt is a szomszéd a szomszédal, mondom, nekünk is a főúton lehet azt mondani, hogy szlovák–magyar, szlovák–szlovák. A másik oldalon meg itt Irénke néni magyar, megint szlovákok, megint szlovákok. Azért mondom, és, és mind, ha kint vagyunk vagy beszélgetünk, vagy faluba megyünk, vagy bevásárolni megyünk, aztán amelyik kinn van, beszélünk. Vagy magyarul, vagy szlovákul. És ők is. Úgyhogy hát aztán így élünk már mióta egymással. Vegyük azt, hogy hatvankettőtől már úgye itt vótam, negyvenhárom éve. Negyvenhárom év, és akkor azért tizennyolc éves voltam, mikor ide gyöttem először.” (Idős cseh származású, vegyesházasságban élő nő)

Alsó- és Felsőszeliben a falubeli magyar, illetve szlovák nyelvhasználatot az előzékenység jellemzi.⁵ Mind a két közösség tagjai zömmel beszélik a másik nyelvét s probléma nélkül váltanak át rá. (Lanstyák 1998) Ennek ellenére a falvak mindennapi nyilvános nyelvhasználatára elsősorban a magyar. Ennek oka a magyar közösség többsége, a társadalomban a hagyományon alapuló hierarchikusan magas pozíciója, illetve a szlovákok zömének kétnyelvűsége. Egy katonafeleségként Szelibe került asszony saját nyelvhasználatát a következőképpen mutatja be:

„Két év alatt megtanultam magyarul. Most felejték (nevet), mert itthon szlovákul beszélünk a legtöbbször. De amikor jártam a munkába, ide az öregek otthonába, ott is

5 A falubeli előzékeny nyelvhasználat alól kivétel a mindennapi köszönés, mely a falubeli közösségi hierarchia kifejeződése. A falubeli szlovákok is általában magyarul köszöntik a falubeli magyarokat. Szlovákul nagyon ritka esetben köszönnek a szlovák közösség tagjai a magyaroknak, s ha igen, akkor az egyértelműen utal arra, hogy a köszönő nem vagy csak nem rég tartozik a falu lakosai közé. *„Ha találkozom a magyarokkal, akkor magyarul köszönök, s ők is magyarul köszönnek vissza. (Nem köszönnek szlovákul?) Nem, nem, magyarul köszönnek vissza. Soha nem köszönnek nekem szlovákul, csak magyarul.”* (Idős szlovák nő)

vótunk összekeverve szlovák magyarral, s ha ő (a magyar kolléganője) magyarul beszélt, én szlovákul, s amúgy is megértettük egymást, úgyhogy igen jó parti vótunk. Igen jó barátok vótunk, még most is, én nem mondhatok semmit senkire, úgyhogy megvótunk mi, magyarok szlovákok egybe. (családban hogy beszéltek?) Hát a gyerekekkel úgy szoktunk, ültünk az asztalnál négyen, a férjem a gyerekekkel magyarul, én szlovákul, én mindig. Úgyhogy mind a két gyerek beszél magyarul. A lányom jól beszél, a fiam az már nehezebben, de olvas és ír is magyarul. Szlovák iskolába jártak, de olvas és ír is magyarul.” (Idős szlovák nő)

A harmonikusnak látszó nemzetiségi viszonyok és az előzékeny nyelvváltás ellenére, a szeli magyarok körében komoly feszültség forrás a nemzetiségi identitás kinyilvánítása körül kialakuló bizonytalanság. Annak ellenére, hogy sok vegyes házasságban született falubeli kettős nemzeti identitás szerint határozza meg magát (Bindorffer 2001: 173–184). Ezeket a részben magyar származású fiatalokat a magyar közösség elkötelezett, kemény magja már nem tartja a közösséghez tartozónak.

„Mert most még jó, most kimutatjuk azt, hogy mit tudom én, hetven százalék, hetvenöt százalék, nem is tudom pontosan, mennyi most a magyarság és a szlovákság aránya, azt hiszem hetven valamennyi körül van, na de abba benne vannak ilyenek is, akik mint hallottátok, több mindenki itt az utcából, meg minden. Jó, az egy dolog, hogy magyarnak vallja magát, de minek, ha így mondjuk. Az már a magyarság számára elveszett az az ember, aki semmi mást a magyarság érdekében nem tesz, csak azt, hogy jó, esetleg vállalja, hogy ő magyar, magyar nemzetiségű, mint mondja, maďarská národnost, így mondja, de már magyarul se tudja, hogy mi az.” (Középkorú magyar nő)

S így bár van egy sajátos szeli nemzetiségi lokális identitás, melynek alapja a közös falubeli származás, adott esetben a közös felekezetiesség vagy a nyelv, amennyiben mindez nem társul „aktívan” jelzett nemzeti identitással, megrovás, retorzió érheti az adott egyént. A magyar közösségi elvárás szigorúan szabja ki a közösség határait. Így az iskola tanítási nyelvének a megválasztása és a nemzetiségi aktivitás egyben a nemzetiség választásává is válik Szeliben:

„Elsősorban az, hogy a gyerekeit is magyarba íratja, ő biztosítja valójában azt, hogy az utódai is magyarok lesznek, és itt nem szakad meg így a folyamatossága a magyarságnak. (Mitől számít valaki akkor Szeliben magyarnak?) Hát ettől, és például az is, hogy a faluban itt van a sok rendezvény, az, hogy valóban teszünk a magyarságunkért, a kultúra területén, mindenféle módon szervezünk, mindenféle akciókat, falunapokat, mindent. És hogy egyáltalán kinyilvánítani, hogy hát én igen, én valóban hova tartozom.” (Középkorú magyar nő)

Vegyesházasságok és az iskolaválasztás

A két Szeliben a vegyes házasságoknak⁶ hagyományosan három „fajtája” van. Első esetben magyar nő vagy férfi falubeli szlovák nővel vagy férfivel házasodott össze. A második esetben magyar nő vagy férfi a magyarországi Tótkomlósról áttelepült szlovák nemzetiségű férfit vagy nőt választott élettársául. A harmadik esetben pedig a falubeli magyar férfi csehországnak vagy Szlovákiának olyan részéből vitt haza feleséget, ahol nem laknak magyarok. Ez utóbbiakat „katonafeleségeknek” is nevezik, mivel általában a cseh vagy

6 A vegyes házasságokról ld. Gyurgyík 1999.

szlovák területeken katonáskodó férfiak a szolgálat éveiben ismerkedtek meg későbbi párjukkal.

A háromfajta vegyesházasság más és más ítélet alá esett a falu magyar közösségében. Leginkább elfogadott – az utólagos interpretációkban – a magyarországi szlovákokkal kötött házasságok. Ennek több oka is van. Egyrészt ma már „történelmi távlatban” vannak ezek a házasságok, hiszen a tótkomlósi származás mára elhalványult, s bár az idősebbek többé-kevésbé tudják, mely családokról van szó, az utódokat a magyar közösség valójában már szelieknek tekinti. Mindamellett a magyarországi szlovákok mindegyike jól beszélt magyarul, és a közös nyelvhasználat, valamint az evangélikusokkal közös felekezetiesség elősegítette e házasságok elfogadását. Mindehhez hozzájárult az is, mint korábban utaltam rá, hogy a falubeli evangélikus felekezetű magyar közösség és a tótkomlósi evangélikus szlovákok hasonló társadalmi-gazdasági rétegből származtak. A két Szeliben a nagygazdák a katolikus magyarok soraiból kerültek ki, míg a szerényebb körülmények között élők általában evangélikusok voltak. Így amíg az evangélikus magyarok számára nem jelentett presztízsvesztést, ha gyermekük szlovák közösségből választott magának párt, a nagygazda katolikusoknál – a felekezeti és a gazdasági helyzet különbözősége miatt – mindez társadalmi presztízscsökkenéssel is járt. Emellett természetesen a különböző felekezetiesség is meghatározó volt: a vallásukat gyakorló katolikusoknál nagyobb súllyal esett latba a gyermekek későbbi felekezetválasztása, melyet a fiatal családoknál a katolikus egyház is igyekezett biztosítani a reverzális aláíratásával.⁷

„(Lenézték azt a lányt, aki szlovákhhoz ment?) *Ugyan dehogy! Itt nem voltak igazi szlovákok, hanem már úgy összeszokott a nép, hogy senki senkivel nem törődött, nem, nem. Fontos az volt, hogy jó családból legyen (a vőlegény). Még az, hogy aztán a gyereket katolikusnak kereszteljék, de az se mindenhol...*” (Idős evangélikus magyar nő)

A cseh területekről származó katonafeleségek könnyebben beilleszkedtek a falu magyar közösségébe. Ennek egyik oka az volt, hogy csak néhányan voltak, a másik pedig részük a maximális asszimilációs törekvés. A cseh származású feleségek egyike volt a falu védőnője, aki saját beilleszkedési nehézségeire így emlékszik:

„(Hogy fogadták a faluban?) *Nem tudom, csak a férjem szokott mesélni, hogy ugye a fiúk, a kollégák meg a haverok, minden, csak annyit mondtak, hogy »egy csehet, egy cseh nőt vettél el?« Így volt, tudja, hogy beszéltek, de másképp nem. Úgyhogy nem. Mondom, engem a parti (ti. társaság) rögtön befogadott. Én először búcsúra jöttem ide, és nekem az szörnyű volt! Akkor azt mondtam, hogy én ide el nem gyűvök!. Hogy a cigányzene! Akkor a magyar szó, ugyi? A sok ital az asztalon! Úgyhogy ez nálunk (cseh családjában) nem volt. Nálunk olyan mulatságok voltak, amit egy Pepsi mellett ültünk, nem? Meg egy limonádé mellett, és kész. No de itt végig az asztalok tele, és akkor a cigányzene, akkor az öregasszonyok körbe ültek, ugyi, nekem ez borzasztó volt! Az első búcsú, és én azt mondtam, hogy akkor először hozott ide a búcsúba. Hát persze, hogy kíváncsi vót az egész falu, hogy kit hozott a Béla, nem? És az volt a legrosszabb talán, ami csak lehetett nekem az életemben. (Lenézték?) Persze. Rögtön, mondom, rögtön az volt az első, hogy bementünk a mulatságba, ahol összedugták a fejüket, és akkor már beszéltek. Én még táncolni sem tudtam rendesen. Na ez nagyon rossz volt. (Más cseh nem volt a faluban?) Még van itt, még van itt egy pár, talán kaptam vagy hármat. Egyről tudom, azt biztos, hogy*

⁷ A római katolikus egyházzal szemben különösen vegyes házasság esetén a katolikus apától követelt térítvény, melyben az apa arra kötelezi magát, hogy összes gyermekét a katolikus vallásban fogja neveltetni.

csak, de nem, nem. Kaptam, kaptam, hárman vagyunk.” (Idős cseh származású, vegyes házasságban élő nő)

A katonafeleségeknél a magyar rokonság minél hamarabb igyekezett feloldani a nyelvi határokat, és ez volt az érdeke a családba bekerült fiatalasszonyoknak is. Ők szinte kivétel nélkül megtanultak magyarul, hiszen ez feltétele volt a magyar többségű településeken való konfliktusmentes életüknek.

„Hát, itt idősebb nénik laktak a szomszédban. Mind öreg nénik. És azok ide beültek, kíváncsiságból, ott hátul volt a konyha, itt kezdtem el az életet. Aztán felépítettünk a férjemmel, de itt hagytuk. És, ugyi, bementek oda a kiskonyhába, és akkor ott körülültek, voltak hárman-négyen is, én köztük. Na. És nekem nem szabadott mondani, hogy, kimentem, (azaz nem mehetett ki a konyhából), akkor, ugye, azt mondták, hogy lenézem őket, vagy valami. Nem, ott ültem és hallgattam őket. És na, és, ha már ott vagyok, ha ugye azt... este megbeszéltük a férjemmel, a mamával, hogy mit fogunk főzni, és akkor nem tudtunk hozzáállni, anyuék tudták, hogy nem probléma, és, de együtt voltunk, egy konyhán voltunk, hát, nem is illett, hogy külön legyünk, mit fognak mondani a faluban. S akkor, ugyi, lassan megtanultam magyarul. Hát, férjem, este megbeszéltük (ti. a férje tolmácsolásával) a mamával mindent, hogy mi lesz, ugyi, mama, mindig megmondta neki, hogy körülbelül ezt vagy azt, én megkérdeztem tőle, hogy kérdezze meg a mamától, hogy mi lesz, és akkor osztán úgy is (...). Úgyhogy én vótam az, aki igyekezett, ugyi, hogy ne legyen valami baj.” (Idős cseh származású, vegyesházasságban élő nő)

A cseh–magyar vegyesházasságban élő családoknál gyakori volt az is, hogy a gyerekeiket magyar tanítási nyelvű iskolába íratták be. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a magyar iskolának jobb volt az eszközellátottsága, másrészt, hogy a gyerek a családban használt nyelvek – cseh vagy magyar – valamelyikét vigye tovább és ne egy harmadik nyelven tanuljon.

„Munkahelyen többnyire, ugye, a szlovák meg a magyar, de én a magyar faluban dolgoztam, ott voltak szlovák családok is, úgyhogy nagyon rendesek voltak, nem volt így semmi gond, nem volt semmi baj. Csak egy probléma volt, akkor, mikor a lányok mentek magyar iskolába. Akkor azt mondták (ti. a szlovák munkatársak), miért mennek magyar iskolába a lányok? De megint megbeszéltük a férjemmel, hogy magyar iskolába mennek azért, hogy szlovák iskola olyan volt, hogy egytől négyig egy helyiségben. És a magyar iskola, ugye, megvoltak az osztályok. És azok a gyerekek meg is tudtak tanulni. Nem ahol tízenyolc gyerek az osztályban, mint a negyven gyerek egytől négyig. És hát az apjuk, ugyi, magyar.” (Idős cseh származású, vegyesházasságban élő nő)

A szlovák–magyar vegyes házasságoknak a két Széliben manapság már csak két fajtája van. Az első, amikor falubeli szlovák és magyar fiatalok kötnek házasságot egymással, a másik, amikor más településről származó szlovák társ kerül be a családba. A falubeli szlovákokkal való vegyes házasság nem jelent komolyabb problémát a magyar családokban, egyrészt mivel a széli szlovákok beszélnek magyarul, másrészt az azonos falubeli származás felülírja a nemzetiségi különbséget. Ahogy egyik interjúalanyom fogalmazott arra kérdésemre, hogy mit szólna ahhoz, ha a fia szlovák lányt venne feleségül: „Hát, ez a nép már megszokta aztat, senki nem ízél azon, hogyha... mondom, hogy annak tanítónak a fia is szlovák lányt vett el, s nem szóltak semmit. Nincs ezzel gond.” (Idős magyar nő)

A falubeli származású szlovák–magyar családokban általában a magyar és a szlovák nyelvet is használják, s a gyerek iskolaválasztásában az volt meghatározó, hogy melyik fél rokonsága volt nagyobb befolyással a fiatal párra, illetve hogy a fiatal család hogyan képzelte el gyermekei további érvényesülését.

„Szerintem ez a gyerek adottságaitól függ elsősorban, mert hogyha tényleg egy nagyon nem fogékony gyerekről van szó, akkor tényleg jobb, hogyha azt a szlovákot is elejétől kezdve úgy nyomjuk belé. De szerintem hogyha fogékony a gyerek, akkor megtanulja így is, úgy is. És nem látok benne nehézséget. Viszont én tudok olyan esetről is, hogy pont ezért, hogy elkerüljék, hogy a gyerekek ne legyenek nehézségei, akkor alapiskolától kezdve szlovákba írátták, és hát a gyerekek vannak bizonyos határai, és a gyerek ott-hon magyar szót hallott, beíratták elsőbe, és írni, olvasni, a gyerek azt se tudta, hogy mit mond, és bukdácsolts nekik.” (Vegyes házasságban élő magyar nő)

A legtöbb konfliktust okozó vegyes házasság, amikor falubeli magyar származású nő vagy férfi a társát nem falubeli szlovákok közül választja, hanem egy másik régióból. A fiatalok tanulási vagy munkavállalási célból elhagyják a falut, s így nagyobb lehetőségük van arra, hogy szlovák többségű közösségből szlovák élettársat válasszanak maguknak. Gyakori viszont, hogy anyagi megfontolásból vagy a rokonsági kapcsolatok miatt idővel Szeliben telepednek le. A rendszerváltás után kötött vegyes házasságokra már nem jellemző az „előzékeny” nyelvváltás, ezekben a házasságokban a szlovák fiatalok kis számban tanulnak meg magyarul.

A vegyes házasságból született gyerekek identitásválasztását nagy mértékben befolyásolta a nagyszülők határozott vagy határozatlan iránymutatása, illetve az, hogy gyermeküket a magyar vagy a szlovák tanítási nyelvű iskolába írátták-e be. Amennyiben szlovák tanítási nyelvű intézetbe adták gyermeküket, előre kijelölték számára a felsőbb iskola nyelvét is és növelték annak esélyét, hogy később szlovák nemzetiségű élettársat választ magának. A vegyes házasságokban született fiatalok nemzeti identitásának kialakítását nagyban meghatározta tehát a családi irányítás, illetve az, hogy iskoláit milyen nyelven végezte:

„(Te magadat szlováknak vagy magyarnak tartod?) Abból a szempontból, hogy szlovák iskolába jártam, jobban ki tudom magamat fejezni és így beszélgetni szlovákul, hát akkor így inkább szlováknak, no de hát most ez hogy a národnosty, az nekem az magyar, tehát a nemzetiség az magyar.” (Vegyesházasságban élő nő)

Ha viszont a vegyes házasságban élő szülők magyar tanítási nyelvű intézetbe adták a gyerekeiket, akkor az általában azzal járt, hogy a gyerekek a felsőfokú tanulmányaikat is magyar nyelven végezték Szlovákiában vagy magyarországi felsőoktatási intézményekben. Ez utóbbi esetekben viszont fennállt annak a lehetősége, hogy a Magyarországon tanuló fiatal iskolái befejezése után az anyaországban telepedik le. Ezt pedig a szeli közösség veszteségként éli meg, így némely értelmezésben a gyerekek szlovák iskolába járatása biztosítéka annak, hogy a fiatalok helyben maradnak.⁸

A két Szeli magyar közösségében ezen okok miatt a gyerekek iskolaválasztása állandó konfliktusforrás családi és közösségi értelmezésben egyaránt. Az iskolaválasztás kérdését emellett összeköti a napi politikával.

„Hogy miért íratják szlovák iskolába? Azért, mert, nem tudom, talán szerintem az emberek, ez egy durva és kemény szó, gerinctelenebbé válnak... a környezet végett? A környezet nyomására? (Mire gondol?) A környezet nyomására úgy, hogy azért elhangzanak... ugye, most a politikai helyzet is, és akkor úgy gondolják, hogy könnyebb lesz. És

8 Természetesen, az értelmiségi pályára lépő fiatalok abban az esetben is gyakran elköltöztek a faluból, hogy ha szlovák iskolákban végezték a tanulmányaikat, hiszen az értelmiségi állások korlátozottan vannak a mikrorégióban.

akkor, hogyha én kaptam, valamilyen kellemetlen szavakkal illettek esetleg a magyarságom végett, akkor a gyerekeimet miért hoztam ilyen helyzetbe? Könnyebb lesz, úgy gondolják.” (Magyar nemzetiségű nő)

A gyerekek iskolaválasztásánál a vegyes házasságban élő családoknál gyakran meghatározó az a szempont is, hogy a falubeli társadalmi, nemi viszonyok szerint az oktatáson és a tanuláson keresztül érvényesülés támogatása a családban női feladatként tételeződik fel. Így az édesanya tanul otthon a gyerekekkel, ő ellenőrzi a feladatait és ő tartja a kapcsolatot is a tanári karral. értelemszerűen amennyiben az édesanya szlovák anyanyelvű – akkor is, ha beszél magyarul – jobban tudja biztosítani a gyerek számára a segítséget szlovák nyelven.

„Tudtak annyira magyarul, hogy beadhattuk volna őket (magyar tagozatos iskolába), de mégis, hogy az anyja foglalkozzon velük itthon magyarul. Az nem ment volna, mert ha a gyerekekkel problémák vótak, akkor ő ment be az iskolába, s itthon is ő tanult velük, s ez nem ment volna. Én nem vótam itthon.” (Idős magyar férfi)

ám ugyanez a tendencia előfordul akkor is, ha a nő magyar származású. Láthatjuk, hogy a család női tagjainak szerepe mérvadó a leszármazottak nemzetiségi identitásának kialakulásában. Nemcsak azért, mert otthon az édesanya foglalkozik a kisgyerekekkel, hanem mert normarendszer osztja fel a gyerekekkel való foglalkozás „területeit”. A tanulás egyértelműen a női világhoz tartozik.

„Fordítva ez jobban elő szokott fordulni, ha a fiú jár szlovák iskolába és magyar párja lesz, akkor inkább a magyar, az úgy többször elő szokott fordulni, akkor ugye ráhagyja a feleségére, úgyszólván ezek nagyon bonyolult dolgok.” (Középkorú magyar nő)

Azok a magyar családok, akik a nemzetiségi kultúrában való nevelést tartják elsődlegesnek, gyakran nyilatkoznak megrovóan és elítélően a gyerekeiket szlovák iskolába adó, vegyes házasságban élő családokról. Fő kritikájuk azonban azokat a családokat érinti, akik nem élnek vegyes házasságban s gyerekeiket ennek ellenére szlovák osztályba íratják. Indokuk pedig ez esetben mindig a jobb érvényesülési lehetőség biztosítása gyerekük számára:

„A magyar szülők magyarba (adják), de sok adja szlovákba is. Azt gondolják, hogy többre viszik, jobban tudnak érvényesülni. De aki tudott tanulni, az mind tudott érvényesülni. Az én unokáim is mind a kettő magyar iskolába járt, s fölvevették főiskolára, aki tud, az tud. (Idős magyar nő)

„A fiam vett el szlovák lányt, s az ő gyerekeik már szlovák nemzetűek, ő már az. (Hogy döntik ezt el?) Ki tudja? Az anya dönti el. De nekünk itt mindegy. A gyerekek aztán szlovák iskolába jártak. A lányomnak magyar nemzetiségűek a gyerekei, de szlovák iskolába íratta. Mert főiskolára akarta adni, s akkor magyart hol keressen? S a magyarból szlovákba menni nehezebb, így könnyebb, s azért.” (Idős magyar férfi)

Az iskola nyelvének a megválasztása azért mérvadó a szeli magyar közösség mentális rendszerében, mert általános vélemény a faluban, hogy a tanulás nyelve a későbbiekben a gyerek baráti körét és későbbi párválasztását is meghatározza, mint az alábbi interjú alanya ezt kifejti:

„(Úgy gondolja, hogy ha egy magyar család a gyerekeit szlovák iskolába íratja, az akkor már törvényszerűen el fog „szlovákosodni”?) Kilencven százalékban az a gyerek már csak konyhanyelven fog magyarul tudni, és biztos, hogy az első leendő alkalommal átvált szlovákra, és általában barátokat is a szlovákok közül választ. De persze van azért kivétel, de ez is talán attól függ, hogy aztán majd a párválasztásnál hogyan alakul tovább a sorsa. És hát főleg a lányok esetében van ez így, hogy ez majdnem törvényszerű, hogy a lány

hogya szlovák iskolába járt és hogya magyar férje lesz, és akkor is több mint valószínű, hogya szlovák iskolába fogja írni a gyerekeit.” (Középkorú magyar nő)

Úgy gondolom, hogy az etnikai identitás fogalmának vizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy a nemzetiségi identitás nem eleve adott dolog, hanem többek közt más etnikumokkal való interakció folyamatában építődik, alakul (Barth 1969). Azaz az identitás állandó változásban van. A két Szeliben élő magyarok és szlovákok identitásának alakulásánál elengedhetetlen volt annak a „határnak” a tudatosítása, mely a saját etnikum tagjai és „mások” között húzódik. Ez a határ bizonyos területen közös, hiszen a nyelvhasználaton és – esetenként – a közös felekezetiségen, illetve a közös származáson alapuló lokális identitást minden szeli sajátjának vallja. ám a kifelé mutatott „szeliség”, belül nemzetiségi határokkal tarkított. A szeli emberek lokális identitása egyrészt önazonosság, a közösség által a külvilág felé kialakított „társadalmi önkép”, másrészt tagjai felé közvetített erkölcsi, viselkedési és szokásbeli normarendszer. A normarendszer a közösség állandó visszajelzései közepette változott, alakult, az önképet pedig befolyásolhatták a külvilág, a politika és a média „elvárásai”.

A szeli magyar közösség etnikai identitása konfliktushelyzetekben reprezentálódott a legélesebben, azaz olyan esetekben, mikor veszélyben érezték a közösség létét, vagy összeütközésbe kerültek, akár csak a mediális térben, a szlovák etnikummal. Az etnikai identitás kialakítása szorosan összekapcsolódott – mint a szeli kutatás eredményei is mutatják – az anyanyelv használatával. A településhez, faluhoz, lakóhelyhez kapcsolódó nyelvhasználat az adott közösséghez való tartozás tudatát erősítette, „szövetségként” lépett fel a más nyelvi világhoz tartozó csoportokkal szemben.

Irodalom

- Barth, Fredrik 1969. *Ethnic groups and boundaries*. Oslo university Press, Oslo.
- Bindorffer Györgyi 2001. *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Új Mandátum, MTAKI, Budapest.
- Danajka Lajos 1993. *Felsőszeli története*. Községi Önkormányzat, Felsőszeli.
- Gyurgyík László 1999. A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1. 5–18.
- IKM adatbázis <http://gis.geox.hu/mtaki/lokal.asp>
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- Németh Erika 2002. A felsőszeli bognár- és kovácsmesterség szakszókincsének vizsgálata. A két népi mesterség egymásrataltsága a mindennapi életben, s ennek visszatükröződése a szinonimitás vizsgálatában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* IV. 3. 155–164.
- Szanyi Mária 1976. Kölcsönhatások egy magyar és egy szlovák népcsoport életében. *Irodalmi Szemle* 633–638.

**tör ténEl Em és Eml ékEzEt
a l o k á l i s k ö z ö s s é g é p í t é s b En**

A magyar „etnikai tér” változásai a Mátyusföldön

Az 1918–1920 közötti nemzetközi döntésekkel, államjogi változásokkal csehszlovákiához került magyarországi területek közt több olyan felföldi (felvidéki) kompakt magyar kistérség is akadt, ahol a korábbi évszázadok megannyi megpróbáltatása ellenére a helyi magyar többség mindvégig fennmaradt. A csallóköz, az Alsó-Garam mente, a Felső-Bodroghöz, az ung-vidék mellett ilyen magyar többségű történeti tájegységnek számított a Kis-Duna és a Vág folyó közti Mátyusföld is. A mátyusföldi magyar települések etnikai jellegét sem a török hódoltság, sem az azt követő telepítések nem változtatták meg. Tény, hogy a török hódoltság megszűntével a tágabb értelemben vett régió városközpontjai közül Nagyszombat, Szenc, Sempte, valamint Diószeg és Vágsellye magyar népességaránya csökkent, de a korábban magyar többségű falvak a 18–19. században is mindvégig megőrizték saját etnikai arculatukat.¹

A 20. századi államjogi változások nyomán kisebbségi helyzetbe került mátyusföldi magyar települések már a két világháború közti, úgynevezett első köztársaságban is a következő kihívásokkal szembesültek. A csehszlovák nemzetállam igyekezett a nem cseh és nem szlovák többségű régiók etnikai kompaktságát megbontani. Ehhez részben a föld-reformra épülő telepítési politika eszközeit, részben pedig a Slovenská liga nevű szervezet által támogatott szlovák nyelvű oktatás terjesztését s ezzel együtt a magyar nyelvű oktatási intézmények számának csökkentését kezdték alkalmazni.²

Az első bécsi döntés után Magyarországhoz visszakerült tájegység közvetlenül határ-régióvá vált. A pozsonyi, nagyszombati piacoktól elválasztott, de a Pozsony–Budapest vasútvonalon a magyar fővároshoz jó összeköttetéssel rendelkező Mátyusföld magyar többségű városközpontjaival, Szencsel, Diószeggel, Galántával, Vágsellyével együtt került ismét magyar fennhatóság alá.³

A dél-szlovákiai „etnikai tér” fogalma alatt azt az 1918 után fokozatosan vegyes települtségűvé vált, máig magyarok által (is) lakott településhálózatot értjük, amely a magyar–szlovák államhatár és a magyar nyelvet használó közösségek legészakibb láncolata között terül el.⁴ A korábban jórészt kompakt és összefüggő csehszlovákiai magyar településhálózaton belül a 20. század folyamán igen erőteljes változások zajlottak le. Ezek olyan etnikai térformáló tényezők működésére vezethetők vissza, mint például a (cseh)szlovák nemzetállam homogenizációs törekvéseit szolgáló asszimilációs, telepítési és közigazgatási politika. Emellett jelentős elmozdulások történtek az 1918–1920. évi

1 A Mátyusföld fogalmi problémáiról, területi kiterjedéséről ld. Liszka 2002; 2003: 155–164.

2 A történeti tájegység 20. századi történelméről ld. Pukkal 2002; Bukovszky 2005.

3 A határváltozás következményeiről ld. Sallai 2009: 222–244.

4 Gyönyör 1989: 62–64; Szarka 2003a: 231–237.

határkijelölések után gazdaságilag, kulturálisan tartósan perifériális helyzetbe került térség népességének kényszerű belső munkaerő-migrációja miatt. Mint ahogy a kisebbségi nyelvi jogok szinte folyamatos korlátozásának, az akkulturációs és amalgamációs folyamatok nyomán felerősödött kettősnyelvűségnek is megvolt a maga asszimilációs következménye, hozadéka. A vegyes házasságok arányának növekedése szintén minden kelet-közép-európai nemzetállamban erőteljesen erodálta a családokon belüli természetes anyanyelvi szocializáció lehetőségeit és automatizmusait.

A korábbi „éles” vagy „sávos” nyelvhatárok ennek megfelelően egyre inkább elmosódtak. Kijelölhetőségüket 1918 s részben még 1945 előtt is a jelentős számú északi – városi, ipari és történeti – magyar szórványnépesség bonyolította, 1945 után viszont a korábban magyar többségű területek, városok és települések etnikai összetételének vegyessé válása, az 1945–1949 közötti kényszerasszimiláció, kényszmigráció, illetve 1950 után a jórészt iparosodással, urbanizációs folyamatokkal összefüggő belső migráció és a nyelvi asszimiláció jelenléte teszi kérdésessé.⁵

Ennek az etnikailag különböző mértékben heterogénné vált térnek a 20. századi nemzetiségi változásait jó ideig főként a történelem, néprajz, történeti statisztika és demográfia, illetve a nemzetiségi földrajz módszereivel vizsgálták. Az államhatárok, közigazgatási egységek kijelölése és változásai e kutatások eredményeit gyakran a politikai döntéshozatal fontos részének tekintették, ami nem mindig vált előnyére a vizsgálatok elfogulatlanságának.⁶ Annál kevésbé, mert hiszen könnyen belátható, hogy például a népszámlálások, népesség-összeírások alapvetően fekete-fehér képletekkel dolgoznak. Az egyetlen válaszlehetőséget megengedő statisztikai lekérdezés alapján az anyanyelvi bevallás, illetve nemzetiségi önazonosság hivatalosnak tekintett adatszolgáltatása alapesetben is leegyszerűsíti a nemzetiségileg vegyes települések, városok, etnikai kontaktuszonák ténylegesen jóval összetettebb képét. Ráadásul a 20. századi államhatalmi változások a felgyorsult gazdasági, társadalmi átalakulásokkal együtt folyamatosan dinamizálják ezeknek a határtérsegeknek az „etnikai tájképét”.

A 20. század végétől kezdően egyre több etnoszociológiai, antropológiai, nyelvészeti és interdiszciplináris elemzés próbál az etnikai változások mélyebb összefüggéseire, okaira is válaszokat adni.⁷

A kényszertelepítések története és emlékezete

Az 1945–1949-es évek kisebbségellenes intézkedéssorozata kétségkívül egységes politikai szándékot, a szlovákiai magyar kisebbségi közösség teljes felszámolását volt hivatott elérni, s ezért kutatni is csak egységes folyamatként lehet. A Dél-Szlovákia nemzetiségi megtestesítéséhez igénybe vett eljárások, tervek, akciók egymással szorosan összefüggtek, a szlovákiai Telepítési Hivatal, a Megbízotti Testület, illetve a prágai kormány és a bel- és külügyminisztérium a helyzetet és Magyarország magatartását figyelembe véve döntött a rendelkezésre álló eszközök felhasználásáról.

5 A nyelvhatár fogalmáról, annak alkalmazhatóságáról, az etnikai térformáló tényezőkről ld. Kovács 1938: 561–575; Kniezsa 1941; Paládi-Kovács 1996: 59–68; Keményfi 2001: 123–131; Tátrai 2008; Frisnyák 1998; Farkas 1998; 2006: 137–152.

6 A történeti statisztikai, demográfiai, etnikai földrajzi és néprajzi kutatásokról ld. pl. Jócsik 1943; Granatier 1930; Varsik 1940; Dávid 1980: 87–101; Gyurgyík 1994; Kocsis 1998; Keményfi 2004;

7 Ld. pl. Konečný 1997: 35–67; Paukovič 1994: 425–438.

A szlovákiai magyarokat érintő 1945–1949. évi kényszertelepítésekről rögzített visszaemlékezések azt jelzik, hogy a közösség történelmi emlékezetében a csehországi deportálások jelentik a legnehezebben feldolgozható sérelmet. Ennek oka elsősorban abban jelölhető meg, hogy az egész korszak egyik legsúlyosabb kisebbségi aggodalmát a szülőföldről, a családi otthonokból való elűzés, kényszertelepítés és az azzal együtt járó teljes vagyonvesztés jelentette.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményben kikötött vagyoni paritás alapelveinek folyamatos megsértése, az úgynevezett csehszlovákiai magyar háborús bűnösök minden szempontból indokolatlan tömegessé tétele és az egyezményben meghatározott kvótán felüli besorolása a kitelepítendőkhöz az eredményezte, hogy Magyarországnak nem maradt más eszköze a jogvédelemre, mint az, hogy 1947 áprilisáig nem járult hozzá a lakosságcsere beindításához.

Erre végül a csehszlovák hivatalok által 1946. november 19-től 1947 februárjáig katonai-karhatalmi erő igénybevételével lebonyolított tömeges méretű csehországi deportálások kényszerítették a magyar kormányt. A köztársasági elnök 1945. évi 88. számú rendelete alapján összesen 44 129 személyt – mégpedig egész családokat, öregekkel, gyermekekkel együtt – szállítottak embertelen körülmények között csehországba. A csehországi deportálások kíméletlensége és embertelensége mély nyomokat hagyott a szlovákiai magyarság tudatában. Különösen a rendőrség és katonaság által körbekerített magyar falvak, a jéghideg vagonok, a csehországi vasútállomások rabszolgavásárra, török hódoltságra emlékeztető jelenetei-képei maradtak meg a kortársak emlékezetében, amint azt kötetünk visszaemlékezései is mutatják.

A kényszerszermunka-akciók kegyetlenségét Mindszenty József esztergomi bíboros és a szlovákiai katolikus egyház vezetői, a püspökök és a püspöki kar is élesen bírálta. A közreadott dokumentumok közt olvasható, hogy Jantausch püspök 1947 februárjában valamennyi szlovák püspök megbízásából a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségéhez, Beneš köztársasági elnökhöz és Jan Masaryk külügyminiszterhez intézett memorandumában egyebek közt leszögezte: „Amikor házaikból a zsidókat vitték el, akkor is elhatároltunk magunkat ezektől a cselekedetektől mint az emberiséssel és a keresztényi szeretettel ellenkező dolgoktól. Ma ugyanezt tesszük, mert a mostani eljárás módjai igen hasonlítanak azokra, amelyeket a múltban is kifogásoltunk.”⁸

A belső telepítések során a dél-szlovákiai körzetekbe betelepített 5900 szlovákiai családnak, a lakosságcsere során ugyanoda betelepült 9200 magyarországi szlovák gazdasági egységnek, összességében mintegy 65 ezer szlovák nemzetiségű személynek a csehországba deportált, Magyarországra kitelepített vagy elmenekült mintegy 110-130 ezer szlovákiai magyar házába, földjére való betelepítése alapvetően megváltoztatta a dél-szlovákiai városok, falvak etnikai arculatát. S ehhez járult hozzá a dél-szlovákiai régióknak a mintegy háromszázezer reszlovakizált nyelvi, nemzetiségi átnevelését, egy nyelvűsítést célzó politika. Ebbe a folyamatba tartozott a települések nevének megváltoztatása, a családnevek elszlovákosítása, a korábbi kétnyelvű gyakorlat szigorú tiltása, a magyar nyelvnek az iskolai nevelésből és az egyházi életből való kitiltása, a magyar kisebbségi közösség tilalmakkal való megbénítása, a magyar nyelvűség és a magyar nyelvű kultúra minden nyilvános formájának büntetése.

8 Šutaj 1993: 105–106.

A korabeli visszaemlékezésekből, interjúkból, családi és településtörténetekből, tanulmányokból egyértelműen kiderül, hogy a létezésének első húszéves periódusában igen öntudatos, jól szervezett csehszlovákiai magyar kisebbségi közösségnek a legnagyobb üldöztetések idején a jogfosztásokkal szembeszegülő magatartásának jórészt csak elszigetelődött helyi akciókban volt nyoma. Példaként a feketenyéki – magyar himnuszt éneklő – körmenetet vagy a csehországi deportáltak egyre nyíltabb szervezkedéseit említhetjük. A szlovákiai magyarok, még az ellenállást hirdetők is a kisebbségi közösség jogainak védelmét alapvetően Magyarországtól várták. Itt is fontos hangsúlyozni, hogy a szlovákiai magyar értelmiség több csoportja is tiltakozott és szervezkedett a jogfosztások ellen. Erről lásd Tóth 1995.

A vesztes Magyarország kormánya az első csehszlovákiai jogsértésektől kezdődően igyekezett minden lehetséges eszközt felhasználni a tiltakozásra és a csehszlovákiai magyarság védelmére. Memorandumok, jegyzékek sorozatával hívta fel a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság képviselőinek, a nyugati szövetségeseknek, a Szovjetunió kormányának a figyelmét mindarra, ami csehszlovákiában a magyarokkal szemben történt.

1945 szeptemberében–októberében a csehszlovák és szlovák hivatalok nyíltan azzal a céllal kezdték el a dél-szlovákiai magyar munkaképes lakosság cseh- és Morvaországba deportálását, hogy „az illetékes magyar szerveknél szorgalmazza a magyaroknak saját hazájukba való elszállításról kötendő államközi egyezményt”. Gyöngyösi János magyar külügyminiszter 1945 decemberében jelezte, hogy a magyar kormány csak a területtel együtt képes és hajlandó befogadni a csehszlovákia számára nem kívánatos szlovákiai magyarokat.

A lakosságcsere a szükséges szervezeti előkészületek gyors megtörténte ellenére csak 1947 áprilisában a dél-alföldi szlovákok és a Garam menti, illetve a mátyusföldi magyarok cseréjével kezdődött. A magyar fél kezdettől fogva nagy súlyt helyezett a magyar szempontból előnytelen szerződés végrehajtása során a személyi és vagyoni paritás betartására, így kívánva megelőzni azt a csehszlovák szándékot, hogy különböző eszközökkel a lakosságcsere a szlovákiai magyarság teljes felszámolására használja fel. A paritás megsértése elleni állandó magyar tiltakozások ellenére a vagyoni kölcsönösséget nem sikerült betartani: a lakosságcsere keretében szülőföldjét elhagyni kényszerülő 76 616 szlovákiai magyar kitelepített után összesen 16 ezer hold és 15 700 lakóház maradt, a 60 257 szlovák áttelepülő után Magyarországon viszont mindössze 15 ezer hold és 4400 lakóház.

A lakosságcsere 1947 áprilisától 1949 nyaráig tartott. Igaz, 1948. december 22-e után már csak az egzisztenciálisan fenyegetett magyar családok, a családdegresztést kérvenyezők, illetve a lakosságcsere lebonyolításában önként segédkezők áttelepülésére került sor. A lakosságcsere során kialakult vagyoni különbséget rendezésére 1949. július 25-én a csorbatói jegyzőkönyvben került sor. A jegyzőkönyvben a lakosságcsereből származó magyar követelést és a csehszlovák kormány követeléseit (a Tanácsköztársaság okozta károkért, valamint a bécsi döntés miatt, a második világháborús károkért a párizsi békekonferencián Magyarországra csehszlovákiával szemben kirótt 30 millió dolláros jóvátételt, a Magyarországon államosított csehszlovák vagyon együttes értékét) a felek azonos nagyságúnak tekintették s kölcsönösen lemondtak azok kiegyenlítéséről.

A visszaemlékezések három fő motívuma – a kollektív bűnösség elve alapján működő többségi erőszak elutasítása, a szülőföldhöz való ragaszkodás, illetve az új környezethez való alkalmazkodás és beilleszkedés – közül minden kétséget kizáróan a szülőföldhöz való kötődés biztosította a legerősebb érzelmi, erkölcsi háttérrel és tartalékkal. A szülőfalu emléke és az ott megélt élmények, sorsesemények – ifjúság, háború, szerelem, halál stb.

– emlékezete bár egyre távolabbi, de folyamatos viszonyítási pont marad. Az elhagyott szülőföld utáni honvágy egyfajta fantomfájdalomként, nosztalgiaként vagy egyszerűen csak kerek történetek formájában meghatározza a kitelepítettek narratíváit.

Ezek a legtöbbször kész történetek beépülnek a helyi vagy a nagyobb közösség tudatába s részévé válnak a közösségi identitásnak. A csehországi deportáltak történetei közt például szép számmal akadnak olyanok, amelyek a cseh gazdák emberségéről, a cseh gazdaságokban megtapasztalt viszonylagos jólétről szólnak. A deportálás fő narratívája azonban – a fegyveres erőszakkal, marhavagonokban, téli hidegben való elhurcolás, a rabszolga-kereskedelem kíméletlenségét megidéző pályaudvari válogatás – eleve megakadályozza a csehországi kényszermunka emlékezetének többszólamúságát.

A front elvonulása után a felvidéki magyarokat rövid ideig a tömeges elűzés veszélye fenyegette. A csehszlovák katonai és polgári hatóságok olyan légkört kívántak teremteni, hogy a magyarok lehetőleg tömegesen hagyják el szülőföldjüket és meneküljenek át Magyarországra. Mindez jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a jogfosztottság éveinek emlékezetében a védekezés, a fenyegetettség elől való menekülés két alternatívája, a reszlovakizáció, illetve a magyarországi áttelepítés vállalása közül az előbbi sokak szemében a bűnös megoldást, utóbbi pedig az „egyiptomi menekülés”, a magyarság megtartásának választását jelentette. Tény, hogy a felvidéki magyarok nem érezték magukban semmiféle büntudatot a visszatérő csehszlovák hatóságokkal szemben. Amikor például Vavro Šrobár pénzügyminiszter 1945. tavaszi tervezete szerint az érsekújvár környéki magyar falvakban – Andódon, udvardon és Tardoskedden – rögtön a háború utáni hónapokban megpróbálták saját fogataikon, szekereiken elűzni és a határokon túlra kényszeríteni a felvidéki magyarokat, akkor sem tört ki országos pánik.

A szélsőséges elképzelések azonban nemcsak falvakra, hanem Pozsonyra és Kassára is kiterjedtek. Az 1936. évi 131. számú államvédelmi törvényre hivatkozva 1945. május 5-én Pozsonyban a helyi német és magyar közösség teljes kitelepítését célul kitűzve nagyszabású akció vette kezdetét.⁹ A két közösség tagjainak nagyobbik részét az ideiglenes pontonhídon át Ligetfaluba száműzték és az ott elkülönítve kialakított táborokban zsúfolták össze, illetve rövid úton kiutasították az országból. A ligetfalui internálótábort, amelyhez hasonló például Szereden, a korábbi zsidótábor helyén is működött, 1946 augusztusában számolták fel. Addig a pozsonyi magyarok többsége állandó ellenőrzés alatt, kötelező közmunkákra kirendelve vagy a táborba zárva élt. Hasonló folyamatok zajlottak le a kassai magyarok elűldözése, internálása során is.

A szlovákiai magyarelles intézkedéseket kezdettől fogva komoly gazdasági érdekek is motiválták. Így például a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. februári rendelete, amely a szlovákiai németek és magyarok földingatlanainak elkobzásáról rendelkezett, az „szlovák föld” visszaszerzésére hivatkozva valójában a földtulajdon radikális nacionalizálását szolgálta. A két nem szláv csehszlovákiai kisebbség ellen irányuló első valóban átfogó köztársasági elnöki rendeletet Edvard Beneš 1945. május 19-én adta ki (1945/5. szám alatt), amelynek értelmében – a Szlovák Nemzeti Tanács 1945/50. számú rendeletével Szlovákia területére is szabályozottan – a magyar nemzetiségű lakosok birtokaira, üzemeire, értékes vagyontárgyaira, épületeire szlovák, illetve cseh nemzeti gondnokokat kellett kijelölni. Egy héttel később a Szlovák Nemzeti Tanács 51. számú rendelete feloszlatta az összes dél-szlovákiai magyar egyesületet s elkobzásra ítélte azok vagyonát.

9 Salner 1998.

Aligha lehet alábecsülni Edvard Beneš köztársasági elnöki dekrétumainak, illetve az azokat szlovákiai viszonyokra adaptáló szlovák nemzeti tanácsi rendeleteknek a következményeit a magyar kisebbség helyzetére. A kétségtől legkíméletlenebb köztársasági elnöki rendelet 1945. augusztus 2-án, a potsdami határozat aláírásának napján jelent meg: az 1945. évi 33. számú elnöki rendelet az aktív antifasiszták kivételével a németeket és magyarokat automatikusan megfosztotta a csehszlovák állampolgárságtól. Ez az elnöki dekrétum vált a szlovákiai magyarság minden további jogfosztásának és jogsérelmének alapvető forrásává, hiszen az állampolgárság elvesztése eleve kizárta a két kisebbséghez tartozókat az állami intézményekben, munkahelyen való alkalmazásból, az államosítások során elrendelt kártalanításokból, a hadikárok megtérítéséből, a nyugdíj és más állami járulékok folyósításából.¹⁰

Az otthonhoz és a szülőföldhöz való jog

Az állampolgári, kisebbségi, vagyoni és szociális jogok megvonásával a szlovákiai magyarok gyakorlatilag a teljes jog- létbizonytalanság állapotába kerültek. A szülőföldjükről elűzött és az úgynevezett globális kitelepítés keretében teljes felszámolásra ítélt magyar közösség helyére a belső telepítések keretei közt a külföldi szlovák „reemigránsok” és az észak-szlovákiai területek szlovák kolonistáinak százezreit szerették volna betelepíteni. Mindez szorosan kapcsolódott ahhoz a hatalmi harchoz, amely a kommunista párt hatalomátvételét volt hivatott előkészíteni s amelyben a magyarkérdés radikális megoldására törekvő politikai elképzelések a kommunisták szlovákiai bázisát erősítették volna.

A második világháború utáni időszak a csehszlovákiai magyar kisebbségi közösség 20. századi történelmében a legnehezebb periódust jelentette. A kisebbségek nélküli tiszta szláv csehszlovák nemzetállam kívánalma és annak legeklatánsabb politikai megfogalmazódása, a kassai kormányprogram nem ismerte el többé a kisebbségek létjogosultságát.

Janics Kálmán 1979-ben az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában Genfben megjelent és rendőri zaklatásokat, kihallgatásokat kiváltó könyve volt az első magyar nyelvű összefoglaló elemzés erről a rövid, de a (cseh)szlovákiai magyar kisebbség életében rendkívüli fontosságú történelmi periódusról.¹¹ ugyancsak szlovákiai magyar szerzőknek, szerkesztőknek, Kövesdi Jánosnak és Mayer Juditnak köszönhető az Edvard Beneš köztársasági elnöki dekrétumait s azok történeti kontextusát átfogó igénytel magyar nyelven először bemutató tanulmány- és dokumentumkötet. A cseh történetírás részéről az elnöki dekrétumokat közreadó munka 1995-ben jelent meg. Az elmúlt években pedig egymást követik a beneši dekrétumokkal foglalkozó tanulmányok, monográfiák.¹² A többségi emlékezetben és történetírásban egyaránt évtizedeken keresztül elhallgatott kérdésekről az elmúlt két évtizedben egész sor munka jelent meg cseh és szlovák szerzőktől is. Karel Kaplan a prágai akadémiai jelenkor történeti intézet vezető munka-

10 A magyar vonatkozású Beneš-dekrétumok és a többi jogfosztó rendelet szövegét bő válogatásban közli Šutaj – Mosný – Olejník 2002; Szarka 2005.

11 „Ez a könyv kéznyújtás tehát; kemény fogású, de ezáltal férfias; nyíltságával kínál barátságot. órási munka tetőzése Janics Kálmán műve. S ugyanakkor saját szellemi életünkben útirányító vállalkozás. Hogy a magyar anyanyelvűség minden területéről hasonló helyzettülméréseket kapjon a világ – lelkiismerete.” Janics 1979: 20.

12 Kövesdi–Mayer 1996; Jech – Kaplan 1995. Az elnöki dekrétumokkal foglalkozó újabb munkák közül ld. pl. Kuklík 2002, illetve a régi kritikátlan alapállást visszhangzó munkák közül Beňa 2002.

társa jelentette meg a témakör 1989 utáni első feldolgozását, mégpedig az 1945–1948 közötti csehszlovákiai nemzetiségi kérdéskör egészét áttekintve.¹³ Az 1990-es évek elején készült el Július Baláz, a prágai Hadtörténeti Múzeum igazgatójának eddig nem publikált disszertációja a csehszlovákiai magyar kérdés kormányzati és pártpolitikai kezeléséről.¹⁴

Štefan Šutaj kassai történész több nagyon fontos szlovák nyelvű munka szerzője. Közülük az első a reszlovakizációról adott alapos és kritikus elemzést. A szerző 1993-ban jelentette meg összefoglaló áttekintését a magyar kisebbség 1945–1948 közötti helyzetéről, s ugyanabban az évben jelent meg kismonográfiája az 1949. évi déli akció történetéről.¹⁵ Ezen kívül Šutaj több tanulmányt is közölt a szlovákiai magyarok jogfosztottságának különböző részkérdéseiről. Ezekből ad válogatást a 2008-ban Budapesten megjelent magyar nyelvű tanulmánykötete.¹⁶

Erősen csehellenes és antikommunista alapállásból írta meg jól dokumentált, több kérdésben pontosan fogalmazó, sok helyen azonban nemzetileg erősen elfogult könyvét Ján Bobák.¹⁷ Korábbi tanulmányai, könyvei folytatásaként jelentette meg Dagmar Čierna-Lantayová összefoglaló munkáját a cseh–szlovák–magyar kapcsolatok 1938 és 1948 közötti történetéről, amelyben a kisebbségek kérdését mint az államközi viszony egyik fontos, de szerinte nem feltétlenül meghatározó komponensét mutatja be.¹⁸

Ezekhez a szlovák szerzők által az elmúlt tíz évben készített munkákhoz sorolhatjuk még Alena Bačová könyvét az etnikai identitás és a történeti változások összefüggéseiről, amelyben egyebek közt éppen az 1945–1948 közötti változásoknak a többségi és kisebbségi népesség körében máig tovább élő hatását is vizsgálja a szerző.¹⁹ Magdaléna Paríková szlovák etnológus a dél-szlovákiai községekbe telepített magyarországi szlovákok közt végzett kulturális antropológiai kutatásokat.²⁰

Igen gazdag a kérdéskör diplomáciatörténeti irodalma. Mindenekelőtt Fülöp Mihálynak a párizsi békeszerződés történetét feltáró monográfiáját, Balogh Sándor, Tóth ágnes, Vida István munkáit, illetve Karel Kaplannak, Milan churáňnak a potsdami konferencia csehszlovák követelésekkel kapcsolatos állásfoglalását vizsgáló munkáját kell megemlítenünk. Forrásértékűek Kertész István visszaemlékezései. Az 1990-es évek elején magyarul is megjelent Daniel M. Krno csehszlovák békedelegátus 1947. évi könyve a párizsi békekonferencián lezajlott magyar–csehszlovák tárgyalásokról, vitákról. A német szakirodalomban szintén a diplomáciatörténeti összefüggések kerültek előtérbe.²¹

A legátfogóbb monográfiákat Vadkerty Katalin készítette a szlovákiai magyar közösség 1945–1948 közötti történetéről: a reszlovakizációról, a csehországi deportálásokról, valamint a belső telepítésekről és a lakosságcseréről. A három kötetet a pozsonyi Kalligram

13 Kaplan 1990; 1995.

14 Baláz 1991.

15 Šutaj 1991; 1993; 1993a; 2004. Šutaj – Mosný – Olejník 2002. Štefan Šutaj a szlovák történetírásban elsőként végzett szisztematikus történeti forrásfeltáró munkát, s könyveiben a források alapján rekonstruált eseményeket értékeli tárgyilagosságra törekedve. Alapvetően kritikusan értékeli a kisebbségek nélküli nemzetállam kiépítésére törekvő cseh és szlovák elit célirányos nacionalista politikáját.

16 Šutaj 2008.

17 Bobák 1996.

18 Čierna-Lantayová 1992.

19 Bačová 1996.

20 Paríková 2001.

21 Fülöp 1994; Kertész 1995; Krno 1992; Tóth 1995; Vida 1985 etc.

adta ki külön-külön, majd pedig egy közös kötetben is előbb magyar, aztán szlovák nyelven is.²² Vadkerty Katalin eredeti csehországi, szlovákiai, magyarországi központi és regionális levéltári forrásokig visszanyúló valódi alapkutatótást végzett. Elsőként tárta fel komplex módon a csehszlovák állam globális nemzeti homogenizációjára törekvő prágai és pozsonyi párt- és kormányzati tényezők magyar kisebbséggel szembeni politikai terveit s azok tényleges megvalósulását. Külön érdeme a szerzőnek, hogy munkáiban a nagypolitikai döntéseket és azok regionális, illetve helyi szinten történő végrehajtását párhuzamosan dolgozta fel és mutatta be. Könyveiben, tanulmányaiban nagy súlyt helyez az egyes események, jelenségek összefoglaló bemutatására, a veszteségek számszerűsítésére s a nemzetállami politika által igénybe vett kényszerintézkedések teljes skálájának rendszerezésére. Vadkerty Katalin a levéltári forrásokkal bőségesen adatolt kisebbségellenes akciók, események, jelenségek, állásfoglalások már-már szenvtelen felsorolásával minden korábbinál egyértelműbb képet ad a jogfosztások, kényszertelepítések és kényszerasszimiláció természetrajzáról, hatásáról. Három monográfiájának szlovák nyelven való közreadásával megteremtődött a lehetőség arra, hogy a korszak magyarellenos politikájáról a szlovák történetírás megismerhesse a magyar értelmezéseket.

Magyarországi szerzőktől a témára vonatkozóan 1989 óta szintén meglehetősen sok történeti munka jelent meg. Ezek közé tartozik a korszak csehszlovákiai magyar kérdéséről eddig kiadott öt dokumentumkötet. Polányi Imre főként diplomáciatörténeti forrásokat adott közre Péccsett megjelent munkájában.²³ Molnár Imre és Varga Kálmán a csehországi deportálásokra vonatkozó visszaemlékezéseket, dokumentumokat jelentetett meg elsőként.²⁴ Tóth László alapos levéltári stúdiumok alapján a korszak szlovákiai magyar politikai emlékiratait rendezte sajtó alá s publikált egy a további kutatásokra is ösztönzőleg ható alapos válogatást.²⁵ A miskolci Megyei Levéltár két munkatársa a lakosságcsere előzményeinek és 1945–1947. évi történetének regionális és országos vonatkozású dokumentumaiból állított össze bőséges forráspublikációt.²⁶ Az 1990-es évtized végén jelent meg Balogh Sándor és Földesi Margit szerkesztésében Magyarország háborús jóvátételének válogatott forrásanyaga, benne az 1949. évi csorbatói jegyzőkönyvvel.²⁷ Több újabb szlovák és magyar nyelvű dokumentumkötet is megjelent a periódus jogfosztó dekretumainak, rendeleteinek anyagából.²⁸ Rendkívül fontos fejleménye az utóbbi évek forrásfeltáró munkálatainak a Popély árpád által közreadott kitelepítési adatbázis.²⁹

A monografikus feldolgozások sorába tartozik Tóth ágnes könyve a magyarországi németek kitelepítésének, a magyar–szlovák lakosságcsérének a korabeli összefüggéseiről, illetve a Magyarországról elűzött németek egy részének visszatelepüléséről.³⁰ A lakosságcsere történetének és következményeink másik szakszerű összefoglalása Kugler József munkája, amely elsősorban a szlovákiai magyarok dél-alföldi áttelepítésének kér-

22 Vadkerty 1993; 1996; 1999; 2001; 2002.

23 Polányi 1992.

24 Molnár–Varga 1992.

25 Tóth 1995.

26 G. Jakó–Hőgye 1995.

27 Balogh–Földesi 1998.

28 Šutaj – Mosný – Olejník 2002; Szarka 2005.

29 Popély 2008.

30 Tóth 1995; 2008.

déseit járja körül.³¹ Itt kell megemlítenünk, hogy mindmáig kéziratban maradt Szabó Károly és é. Szőke István munkája a lakosságcsere történetéről, amely pedig igen gazdag gyűjteménye a korabeli adatoknak, forrásoknak.³² Az MTA Kisebbségkutató Intézete és a komáromi Kecskés László Társaság együttműködésével megjelent forráskiadványok, emlékkötetek először kapcsolták össze csehszlovákiai magyarokat ért jogfosztások kapcsán a levéltári és az emlékezetkutatásokat.³³

A kérdéskör történeti, szociológiai, néprajzi vonatkozásait, a jogfosztottság éveinek emlékezetét Magyarországon Újváry Zoltán, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzkutató professzora egy gömöri parasztember visszaemlékezésén keresztül mutatta be.³⁴ A csehországi deportálások, a magyarországi kitelepítések s a többi kényszertelepítés felvidéki magyar érintettjeinek visszaemlékezéseiből Molnár Imre és Varga Kálmán, illetve Újváry Zoltán után Zalabai Zsigmond adott közre bőséges válogatást *Magyar Jeremiád* címmel.³⁵ Zalabai Zsigmond könyve összeállításakor – a könyvünket megelőző anyaggyűjtéshez hasonlóan – pályázati felhívást adott közre és a beérkezett pályamunkákból gyűjtötte össze a jogfosztottság és hontalanság évei népi írásbeliségének dokumentumait. Újváry Zoltán, Varga Kálmán, Molnár Imre és Zalabai Zsigmond munkái egyértelműen felhívták a figyelmet arra a tényre, hogy az egész kisebbségi magyar közösség történelemszemléletét, közösségi identitását meghatározták a világháború utáni események és tapasztalatok.

Az 1945–1948/49 közötti történeti periódus visszaemlékezéseinek összegyűjtése, rendezése, az államhatalmak cseréjének hatását vizsgáló kutatási program interjúanyagának feldolgozása sok tanulsággal járt. A „hontalanság” és „jogfosztottság” éveinek a történeti, generációs emlékezete ma is, az eseményeket felnőttként megélt kortársak fokozatos eltávozása ellenére, rendkívül erősen él s az 1989 óta eltelt évtizedekben szervesen beépült a szlovákiai magyar közösség kulturális emlékezetébe, történeti identitásába. A szlovákiai magyarok visszaemlékezéseinek eddigi elemzési kísérletei is azt jelzik, rendkívül sok elfelejtett emlék, információ, összefüggés kerülhet felszínre. Másrészt az ellentmondásos értelmezések szembeállítását a kényszertelepítések és a kényszerasszimiláció történeti képét is árnyalta.³⁶

A legnagyobb érdeklődés és számbeli fejlődés azonban kétségkívül a helytörténeti irodalomban figyelhető meg. A kitelepítések 50. és 60. évfordulója alkalmából nagyon sok szlovákiai és magyarországi település jelentetett meg alkalmi kiadványokat, amelyekben fontos dokumentumok, adatok láttak napvilágot. A legalaposabb helytörténeti feldolgozás az egyik legerősebben érintett szlovákiai magyar településről, Gútáról született, Angyal Bélának köszönhetően.³⁷ A magyarországi feldolgozások közül a legsikeresebbek a regionális, megyei alapozásúak, mint például Fazekas Árpád, Horváth Zoltán vagy legújabban a Tolna megyei telepítések történetét feltáró László Péter munkája.³⁸ Emellett nagyon sok

31 Kugler 2000.

32 Szabó–é. Szőke 1981.

33 Szarka 2003; Molnár–Szarka 2005; Nemesné 2006.

34 Újváry 1991.

35 Zalabai 1995.

36 A kezdeti, jórészt lokális gyűjtések közül ld. pl. Oláh 1992; 1994. Ezt követte néhány átfogó interjúgyűjtés, pl. Szarka 2003; Takács 2003; Nemesné 2006; László 2005; Molnár–Szarka 2005.

37 Angyal 1997.

38 A szlovákiai magyar települések évfordulós irodalmából példaként említsük meg Pukkai László mátyusföldi, Pelle Emil gömörpéterfalai és Tánczos Tibor nagymegyeri munkáját: Pukkai 2002; Pelle 2002 és Tánczos 1995. A magyarországi helytörténeti és emlékirodalomból pedig ld. Horváth 1998; Fazekas 2001; László 2003.

tanulmány és még több publicisztikai írás foglalkozott a témakörrel. A történetírás 1989 után mindkét országban sokat tett annak érdekében, hogy a korábbi évtizedek mulasztásait bepótolja.

A „tisztá magyar” Szeli emléke

A mátyusföldi „színmagyar” települések közt több szempontból is különleges helyet tölt be a Dudvág parti Alsó- és Felsőszeli.³⁹ (1960-tól kezdve valójában három településről beszélhetünk, amennyiben az Alsószelihez tartozó Alsóhatár ekkor önállósult, ekkor vált önálló településsé.⁴⁰) A két községet a reformáció korai szakasza óta magyar anyanyelvű és evangélikus többségű népesség lakta. Az evangélikus felekezetűek hite az ellenreformáció nagyszombati központjának közelsége és a kíméletlen üldöztetések ellenére túlélte a 17–18. századi támadásokat, a gyülekezet feloszlását, a Pusztafödémesen kijelölt artikuláris hely nem csekély távolságából adódó nehézségeket.⁴¹ és bár a két falu evangélikus és katolikus családjai igen erősen elkülönültek egymástól, súlyosabb csoportos konfliktusról nincs tudomásunk.

A két falu belső tagozódásának alapját azonban kétségtávol a magukat egymással szemben meghatározó evangélikus és katolikus magyar gyülekezetek jelentették. Ez a faluközösség minden intézményi és rokonsági szintjén egészen az 1947–1948. évi kitelepítésig fennmaradt szigorú elkülönülése meghatározta a falu egész működési rendjét. Nemcsak az imaházak, illetve templomok, hanem az iskolák és a kocsmák is a két vallás szerint oszlottak meg. Nem is beszélve a házasságkötésen belül szigorúan megkövetelt vallási-felekezeti endogámiáról.⁴² A mintegy másfélszáz lelkes felsőszeli és a harminc körüli alsószeli személyből álló zsidó közösségben a többség ebben a magyar túlsúlyú közegben a csehszlovák államon belül is fenntartotta magyar identitását, még ha a zsidó nemzetiséget választók aránya Felsőszeliben az 1930. évi népszámláláskor már meg is haladta az 50 százalékot.⁴³

A generációs emlékezetben rögzült élményekben, történetekben fennmaradt két Szeli a boldog békeidők – azaz a két világháború közötti első csehszlovák korszak – állapotait tükrözik.⁴⁴ A paraszti gazdálkodás utolsó nagy korszakát élte ekkor a Mátyusföldön, így az általunk vizsgált két Szeliben is. A földreformok ellenére volt mód a földvagyon gyarapítására, a parasztbirtokok korszerűsítésére. A tisztességes vagy szűkössé váló megélhetést biztosító földművelés ezernyi terhe a virradattól napnyugtáig munkáját végző parasztemberek és családtagjaik számára sok öröm és boldogság forrását is jelentette. A háromgenerációs nagycsalád, a

39 A két Szeli helytörténetét ld. Danajka 1993; Pukkai 2007.

40 Angyal 1998.

41 Danajka 1993: 55–56.

42 Az oktatásra vonatkozóan ld. Szabados 2007: 210–214.

43 Vö. kötetünkben Bányaí Viktória és Kormos Szilvia tanulmányának táblázatát az izraelita vallásúak és zsidó nemzetiségűek számának 1921–1930. közötti alakulásáról.

44 A deportálások, kitelepítések emlékeztét az 1932 előtt született személyekkel Alsó- és Felsőszeliben készült 3-3 interjú, a Tótkomlóson, Budapesten, Zombán és Tevelen folytatott beszélgetések. Hird-Újtelepen árendás Zsuzsa taksonyiak körében végzett gyűjtőmunkát, s ennek részeként készített interjút a településre került szellekkel is. A korpusz fotós részét alkotja még Danajka Lajos írásos visszaemlékezése, Szelibe települt tótkomlósiak részben feldolgozott emléktanyája, valamint Závada Pál *Hazátlank sorakozó* (Hunnia–Duna TV, 1992–1998) c. dokumentumfilmje. Szarka 2003; Szabados 1997; Molnár–Szarka 2007.

zárt rendű rokonsági viszonyok ereje kitapintható ezekben az emlékképekben. A földhöz, faluközösséghez, rokonsághoz való viszony 20. századi radikális változásai a csehszlovákiai kisebbségi korszak első két évtizedében még alig érintették meg ezt a közösséget.

Mint ahogy a két település magyar jellegében is alig mutatkozott néhány repedés. Jóllehet a „magyar időkben” nyaranta továbbra is érkeztek szlovák napszámosok Nyitra és Trencsén megyéből, vélhetően az 1918 előtti szlovák aratómunkás-migráció hagyományait követve, sőt voltak olyan évek, hogy a távoli Tótkomlósról mentek a mezőgazdasági segédmunkások. Mindez azonban 1945-ig alig hatott a két Szeli etnikai karakterére, azon belül a magyar etnikai túlsúllynak a kisebbségi körülmények között is változatlan fennmaradására.

Amint azt kötetünk Bányai Viktória és Kormos Szilvia, illetve Pukkai László által jegyzett tanulmányának gazdagon adatolt és dokumentált elemzései bizonyítják, a szeli zsidó családok 1944. évi elhurcolása, meggyilkolása, illetve az 1945 utáni csehszlovák homogenizációs nemzetállami törekvések – a magyarokkal szemben választott kényszmigrációs, kényszerasszimilációs intézkedések – rövid négy-öt év leforgása alatt gyökerestül elforgatták a két Szeli megállapodott vallási, etnikai szerkezetét.

Magyar nemzetiségűek aránya 1921–2001 (%)

	1921	1930	1961	1970	1991	2001
Alsóhatár			89,3	92,4	93,8	93,30
Alsószeli	99,40	96,8	69,6	73,4	77,2	78,04
	95,40	90,3	65,4	69,1	70,0	67,01

Az 1938. novemberi „visszacsatolás” után új időszámítás kezdődött: a „magyar idők”-től mindenki sokat remélt. A két faluból igyekeztek felélnéskíteni az anyaországi, főként a budapesti kapcsolatokat. Sok család küldte gyermekeit cselédlánynak a fővárosba, mások a pesti piacokkal próbálták pótolni az elvesztett pozsonyiakat. ugyanakkor a világháború közelsége is egyre jobban rányomta bélyegét a magyar idők mindennapjaira. A vidék közvetlenül határregióvá vált, Galánta határváros volt, nagy vasúti állomással, ahonnan egyre gyakrabban kellett bevonulniuk a férfiaknak. *„Aztán elkezdődtek a bevonulások: jövök haza, nem jövök haza... Minden bevonulót megünnepeltünk, elbúcsúztattunk szépen, aztán meg elkísértük őket gyalog az állomásra. Galánta csak tizenegy kilométerre van Szelitől. Minthogy főútvonalon feküdt Galánta, láttuk a katonaszerelvényeket. Nekem a családban csak az egyik unokabátyám halt meg, ő is már a háború legvégén. 1945. február 13-án volt az utolsó bevonulás, akkor már mindenkit, a leventéket is vitték. Ők nem értek el még Pozsonyig sem, ott kaptak egy légítámadást, s ott halt meg. Holttestét hazahoztuk, otthon temettük el őt.”*⁴⁵

Mindkét Szeli életében fontos kiegészítő szerepet játszottak a zsidó családok. Adatközlőink közül hatvan évvel a holokauszt után többen is fel tudják sorolni az összes zsidó családot, sőt sokan akár név szerint az egyes családok tagjait is. *„A zsidókra is jól emlékszem, nagyon jól emlékszem. Az Alszeren egy család sem élt. Suttonyban laktak a Müllerek, az egyik Lajos, a másik nem tudom, mi volt a neve. Aztán a Malommal szemben, a Szél utcán lakott a másik Müller meg a Deutschok a Kétsor utcán. A Müllerek először marhakereskedők voltak, s amikor elvették az ipart tőlük, a Kürti Dezső lett a keres-*

45 Keszeli árpád (1927), Zomba.

kedő, s az ő nevén folyt tovább a kereskedés. Azt hiszem, végig, merthogy őket aztán elvittek. Nem voltak gazdag zsidók. Aztán volt, aki mentette őket, aki szolgált náluk, persze nem úgy, hogy elrejtették volna őket, hanem az értékeiket, ha átvitték a szomszédokhoz, megőrizték. Mink nem nagyon voltunk velük közelebbi kapcsolatban, mert ők ugye a katolikus iskolába jártak. De a háború után Dunaszerdahelyen találkoztam az egyik Müller lánnyal. Ő túlélte. Meg az egyik Deutsch is hazajött. Aztán volt a Steckler Náci, annak a fia nagyon jó futballista volt. Nem tudom, hogy ő hazajött-e. A szeli zsidók mind kiskerekedők voltak. A Deuschok földdel is dolgoztak, a Müllerek meg marhakereskedéssel foglalkoztak. Vették a tehenet, borjút, aztán tovább adták. De emlékszem a zsidó munkaszolgálatosokra is, mert Szeliben az új hidat például ők építették.⁴⁶

A világháborús években az emberveszteségeket az elhurcolt és a koncentrációs táborokban meggyilkolt szeli zsidók, illetve a frontra került és ott meghalt katonák jelentették. A világháború mindazonáltal sokáig egyfajta távoli drámaként, a katonalevelek formájában, illetve a véletlenül megélt háborús események tapasztalataként, majd pedig a nyilasok által frontszolgálatra készített levonték sorsán keresztül maradt fenn a két falu emlékezetében. „Aztán igazi háborús élményem is volt. Édesapámnak volt egy cséplőgépe, közös volt, de nem lehetett már petrót kapni. Ezért aztán el kellett menni Szönybe. Este elindultunk, reggelre ott voltunk. Olyan óriási bombázás volt, hogy azon a harminc-negyenhektáros területen, mindenhol csak bombatölcsérek voltak. Mikor odaértünk, éppen fújták a légiriadót. Ott aztán láttuk, hogy mennyi rengeteg zsidó munkaszolgálatos volt. A háború legvégén aztán minket is elvittek. 1945 legelején egészen Dévényújfaluig jutottunk, mink, szeli levonték. A parancsnokunk a katolikus Szűcs tanító volt. Aztán – mert kegyetlen hideg volt – néhányan úgy döntöttünk, hogy mink inkább hazamegyünk. Haza is értünk, otthon voltunk három hétig. Aztán megint elvittek bennünket. Nagylégre. Ott volt két szép kastély, de ott már a nyilasok parancsoltak. Aztán jött egy-két katonatiszt, az erősebbeket kiválasztották katonának. Az első páncélgránátos hadosztályhoz tartoztunk Somorján, Szemeten volt a kiképzésünk. Március 15-én esküdtünk föl Szálásra. Olyan kiképzés volt, hogy csak úgy röpködtek az éles gránátok. Én meg rádiós voltam. Aztán nagycsütörtökön elindultunk Németországba. A tisztek azt mondták, hagyjunk ott mindent, dobáljuk ki a sonkákat a hátizsákból, mert Németországban minden lesz... Három nap múlva már éhezünk. Linzig jutottunk, ott aztán már teljes volt a felfordulás.”⁴⁷

Az 1945-ig színmagyar, felekezetiileg, társadalmilag azonban erősen tagolt és megosztott, két világháború közötti szeli világokat őrizte meg magában a Magyarországra kitelepítettek emlékezete. „Az én falum, Alsószeli tiszta magyar volt. Talán egy-két szlovák származású ember élt köztünk a két világháború közötti időkben. A szomszéd telepen, Körtvélyesen szlovákok éltek, de szeli szlovákra én bizony egyre sem emlékszem. Emlékszem viszont az utcákra meg a falun keresztül folyó semmicske vízre, a Dudvágra” – mesélte a Tolna megyei Zombára kitelepített adatközlő. „Minthogy huszonhetes vagyok, én még a csehek alatt kezdtem iskolába járni. Nekem a Boross volt az igazgatóm, aztán a Balogh tanító, a Pólai, Bondor Laci meg az öreglány, a Patócs Olga tanítónő tanítottak. Mert mink akkor külön iskolába jártunk, az evangélikusba. A katolikusoknál Burger Gizella meg a Szűcs tanítók tanítottak.”⁴⁸

46 Keszeli árpád (1927), Zomba.

47 uő.

48 Szarka 2003: 27–31. Az alsószeli tanítók tevékenységéről, köztük a Szlovénországi általános Magyar Tanítóegyesület egykori elnökéről, Boros Béláról ld. Boros 2005: 157–162.

A szeli gyökerek különösen az idősebbek számára maradtak mindvégig meghatározóak, s életük vége felé egyre jobban megbecsülték az otthonról hozott tárgyakat, fákat, virágokat. *„Édesanyám számára is Alsószelel maradt az otthon egész életén át. Büszke volt a kassai fenyőfákra a zombai udvaron, hogy oly magasra nőttek, és a két szeli leandert is szeretettel gondozta még a pécsi kertben is, de szüleim mindig gyökértelennek érezték magukat.”*⁴⁹

A két falu evangélikus magyar többsége, az erős felekezeti tagoltság szintén igen erős lenyomatokat hagyott a kitelepítettek emlékezetében. Alsószeleliben például az evangélikusok arányszáma meghaladta a 67 százalékot, a kitelepítettek között az evangélikusok aránya még ennél is magasabb, 71 százalék volt.⁵⁰ *„Emlékszem, hogy az evangélikus templom mindig tele volt. A katolikus is persze, de az kisebb. Mi, evangélikusok (Alsó)szeleliben mindig többen voltunk. Mikor leventék voltunk, akkor nekünk a karzaton volt a helyünk, mert ugye mindenkinek megvolt a maga helye, hova ülnek a lányok, az asszonyok meg az öregemberek. Aztán mindenki tudta az énekeket, én még ma is könyv nélkül énekelek. Volt persze hittantanítás is. Mink apámékkal nagyon vallásosak voltunk, mert ugye az úgy volt, hogy az ember vagy dolgozott, vagy templomban volt. Szeleliben a katolikusok és az evangélikusok jól megvoltak ugyan egymással, de egymással nem igen házasodtak. Talán a nullánál valamivel több volt az ilyen házasságok száma. Talán kettőt-hármat tudok mondani. Meg persze a templom is szigorúan el volt választva. Gyermekekoromban én a katolikus templomba be nem mentem volna. Ez azután az áttelepítés után nekünk sok bajt okozott, mert az én feleségem, akivel itt ismerkedtem meg Zombán, helybeli katolikus családból való, s azt az én apám nekem soha meg nem bocsátotta. Hozzánk ő soha be nem jött többet, mert katolikus templomban volt az esküvőnk.”*⁵¹

A két falu alapegységét az erős nagycsaládok, familiák alkották mind gazdasági, mind pedig társadalmi, közösségi értelemben. A rokonságok szerepe meghatározó volt, ami egyszerre jelentett szociális hálót, erős erkölcsi felügyeletet és évszázados tradíciókra visszanyúló szocializációs mintákat. A kitelepített alsó- és felsőszeleliek többsége tisztességgel rendelkező parasztgazda volt. A kitelepítésnél a vagonok s bennük a lovak, tehenek számával, a cséplőgéppel s egyéb felszerelési tárggyal mérték a porta gazdagságát. A helyükre betelepülő tótkomlói szlovákok többsége szemmel láthatóan szegényebb családból volt, ami érthető is, hiszen a módosabbak többnyire otthon maradtak. A kitelepülők döntésének hátterében bevallottan a jobb élet reménye is ott munkált. *„A módosabb gazdák 12-15 vagon is megraktak értékeikkel, nem úgy, mint az idetelepülő szlovákok, akik közül néha három család is jött egy vagonban. Erre mondta az ironikusan a nép, megy a kincs, jön a nincs.”*⁵²

A szeli gazdák vagyona persze erősen viszonylagos volt, hiszen a sok gyermek mellett az 5-10 hektárnyi föld, a számos jószág is csak a fennmaradáshoz szükséges minimumot

49 Gergely Jánosné 1997: 31.

50 Pukkai László a helyi evangélikus többség mellett ezt a tótkomlói betelepülők evangélikus vallásával hozza összefüggésbe, jelezve, hogy a hivatalok igyekeztek a betelepülő evangélikus szlovákok számára helyet készíteni. Pukkai 2007: 173.

51 Keszeli árpád (1927), Zomba. Szarka 2003: 29.

52 Danajka 2003: 156. *„Párkányban álltunk. (...) Mondta az egyik, hogy kinek a házába megy. Ugye, akkor nagyon összeszólalkoztunk vele. Kecskék voltak neki, egy vagonnal ment.”* Z. házaspár, Felsőszelel-Nagymácséd. Szarka 2003: 54

biztosította. „Nekünk otthon mindig volt két-három tehenünk, meg volt bikaborjú, meg persze ló is. Legalább kettő mindig volt. Amikor csikók is voltak, volt, hogy volt három, négy is. Általában azonban két lovunk volt. Kora gyerekkorunktól befogtak minket a munkába, lovat hajtottunk. Amikor kimaradtam az iskolából, tizennégy éves voltam. Tudja, hogy volt az akkor! Ahhoz, hogy a tizenegy gyerek megszülessen, húsz-huszonöt éven át születtek a gyerekek. Nővérem 1906-ban született, bátyáim 1910-ben meg 1918-ban, én meg 1927-ben. Utánam még született a húgom. A tizenegy gyerekből ötten maradtunk meg. Így hát az első testvérem meg köztem húsz év különbség volt.”⁵³

Alsó- és Felsőszeli szomszédsági hálózata, a szomszéd falvakkal – Királyrévvel, Pereddel, Deákival, illetve Taksonnyal, Tallóssal, Vezekénnyel – való kapcsolattartás szintén természetes része volt a két település mindennapi történéseinek. Egyik adatközlőnk a következőképpen emlékezett az alsószeliek szomszédsági kapcsolataira: „Legtöbbet Felsőszelibe jártunk át, mert ott voltak evangélikusok. Rokonaink éltek Taksonyon, oda is eljártunk, de Peredre, Deákiba nagyon ritkán. Deákiba, Sálléire (Vágsellyére) néha a vásárra elmentünk. Galántára, Szeredre igen ritkán jártak Szeliből, Királyrévbe a másik szomszéd faluba viszont sűrűn mentünk, de például fáért még Megyerre is eljutottunk. Zsigárdon, ahol téglagyár volt, oda lovas kocsival jártunk.”⁵⁴ S persze az alsószeli gazdák heti rendszerességgel megfordultak a falutól tíz kilométerre található Alsóhatárban is, ahol a szeli termőföldek és a legelők egy része volt. Nyári dologidőben a szeli gazdák családtagjaikkal együtt éjjel után indultak szekéren Királyréven át az alsóhatári földekre, hogy a hajnal már ott érje őket. A hajnali szekerezés és az éjjeli visszaút idillikus, pajkos, keserű emlékképeiben, történeteiben a paraszti önkiszákmányolás valósága is megjelenik.

A második világháború utáni évek változásai közül elsőként a politikai és gazdasági változások voltak meghatározóak. „Szeliben nem sok változás volt, a körtvélyesi földeket már szétosztották. A kommunisták közül a Vighék, Pukkaiék, Takács Zsigáék lettek a hangadók, de mindenki örült a földnek. Arra emlékszem, hogy a nyár végén már volt közös cséplés, én is ki lettem rendelve a közös cséplésre. Az embereket békében hagyták. Aztán persze a csehek elvitték a háborús bűnösöket. Persze Szeliben kevés nyilas volt. Vitték őket dolgozni a partizánok.”⁵⁵

Deportálás, reszlovakizáció, kitelepítés

Az alsó- és felsőszeli adatközlők számára, még a Magyarországra kitelepített szeliek számára is a csehországi munkaszolgálat jelentette a legsúlyosabb traumát. „Érdekes volt, ahogy Csehországba vitték az embereket. Az volt az érdekes, ahogyan kiválasztották őket, mert nem a gazdagokat vitték, mert ők lettek a háborús bűnösök. Inkább a szegényeket vitték. Amikor Nádszegről vitték őket Csehországba, olyan hóvihar volt 1946 telén, hogy valaki állítólag meg is halt. A szelieket meg kirendelték az utakat tisztítani, mert nem tudták a nádszegieket autóval szállítani. Nekem a rokonomat Taksonyról elvitték, s én a nagybátyámmal, aki tudott egy kicsit szlovákul, elmentünk hozzájuk. Ők csak egy tyúkot, malacot vihettek magukkal, de a házban mindent ott kellett hagyni. Amikor Szeli sorra került, akkor valami történt. A falu már be volt kerítve. Mink ezt pontosan láttuk, mert mitőlünk

53 V. Zs. (1927) Tótkomlós.

54 Szarka 2003: 28.

55 Keszeli árpád (1927). Vö. Pukkai 2007: 154–157.

az ötödik ház már határ volt, a Pótlék. A falu be volt kerítve. Kődös reggel volt. Hozták ki a papírokat, hogy kit visznek el. Egyszer csak, úgy tíz óra fele, azt mondják, hogy mennek el a csendőőrök. Így a Szelei megúsza, nem vitték el a szegényeket.”⁵⁶

A mátyusföldi magyar településsáv része volt annak az „etnikai térnek”, amelynek a kompakt magyar jellegét, együtt Dél-Szlovákia több más kistérségével, az 1945 után berendezkedő csehszlovák nemzetállam feltétlenül meg kívánta változtatni. A galántai régió községei a kisebbségek nélkül elképzelt csehszlovák nemzetállam tervezői részéről háromféle minősítést kaptak. Az első csoportba azok az „elmagyarosodott települések” kerültek, ahol a reszlovakizációt feltétlenül végre kell hajtani. A második csoportba azokat a településeket sorolták, ahol vagy a nyelvhatár közelsége, vagy más stratégiai szempont miatt az egész térség elszlovákosítását tervezték. S végül a harmadik csoportba a magyar–szlovák nyelvhatártól jóval délebbre található községek kerültek, ahol legfeljebb csak politikai okok miatt kellett erőltetni a reszlovakizációt.⁵⁷

A szlovákiai magyarok legnagyobb tömegeit érintő, a jelentkezések alapján összesen több mint négyszázezer emberre kiterjedő 1946–1947. évi reszlovakizáció történetére vonatkozó szakirodalom és a könyvünkben idézett visszaemlékezések egybehangzóan azt mutatják, hogy a szlovákiai magyarok egyéni és kollektív emlékezetében – igen összetett, tömeglélektani szempontból is izgalmas folyamatok következtében – a reszlovakizáció ma is egyfajta közösségi tabunak számít. A teljes jogfosztottságtól, a ki- és széttelepítéstől, a szülőház és a termőföld s minden más vagyontárgy elvesztésétől, a szétszórattatástól stb. való félelem a korabeli magyar közösség egészét jellemezte.

Az 1946 júniusában elindított reszlovakizációs akció a magyar nemzetiség megtagadásáért, a szlovák nemzetiség választásáért egy formális kérelem formájában mindenre felmentést ígért: a reszlovakizáltak visszakapták a csehszlovák állampolgárságot és az azzal járó jogokat, maradhattak házaikban, művelhették földjeiket és az első ígéretek szerint a csehországi deportálások, illetve a magyarországi áttelepítés sem fenyegette őket többé. Az eredetileg a korábban magukat szlováknak vallók részére meghirdetett reszlovakizáció 1946 és 1948 között Magyarországgal, a szlovákiai magyarsággal szemben a nyomásgyakorlás egyik legkíméletlenebb eszköze lett.

A nyelvhatártól délre, a kompakt magyar mátyusföldi kistérség közepén fekvő két Szelei etnikai arányait a gondosan összeállított tervekben nem a csehországi deportálásokkal, hanem a lakosságcserével kívánták megoldani. Adatközlőink közül a Szeliben maradtak és a Magyarországra kitelepítettek emlékezetében egyformán mint alapvetően igazságtalan és egyenlőtlen kényszerintézkedés él a lakosságcsere, amelyet a szeliek általában kitelepítésként emlegetnek. „De azután jött a kitelepítés. Nekem sohasem sikerült megtudnom, kik állították össze a névsorokat. Mert Szeliből sem a szegények nem mentek, sem a gazdagok nem mentek, hanem inkább azok, akik a középréteghez tartoztak, 15-20 holdig. Mert a tót-komlósiakat úgy szervezték, hogy ígérték mindent nekik. De ott meg úgy volt, hogy először nem akartak eljönni. Aztán a legtöbb olyan volt, hogy az apa otthon marad s elküldte a fiát. És amikor 1946 őszén ki volt adva, hogy lesz a kitelepítés, akkor sokan még mindig nem hittek el. A Stark tanító fia például, aki hogy meg volt-e fizetve vagy sem, nem tudom, csinált egy gyűlést a faluban, ahol azt mondta: Vessenek nyugodtan, nem lesz kitelepítés. Mink meg aztán legtöbbször szépen elvetettük az árpát. Szóval ez már hazugság volt. Aztán kiosztották

56 uó. A nádszegi deportálás és az azt megelőző fegyveres incidens történetét ld. Bukovszky 2000: 94–101; Bartakovics 2007: 22–56.

57 Šutaj 2008: 71.

a fehérlapokat. És ment a pakolás. Az öregek nem hitték, meg mások sem, még márciusban, áprilisban is vetettünk. Május 11-én meg már eljöttünk.”⁵⁸

A két Szeli magyarságának és a többségükben tótkomlói szlovákoknak a cseréje az úgynevezett ikresítés keretében a megvalósultnál akár nagyobb méretű is lehetett volna, ha a tótkomlóiakat nem telepítették volna szét sok mátyusföldi magyar településre, illetve ha az eredeti elképzeléseknek megfelelően nagyobb arányban jelentkezték volna áttelepülésre. Tény, hogy a szeliek dél-alföldi célállomásai hamarosan megteltek, s a magyarországi hivatalos szervek a dél-dunántúli német településeket jelölték ki új célterületnek. Az összehasonlíthatatlanul módosabb sváb házak, porták miatt sokan próbálták befolyásolni a magyarországi lakhelyük kijelölését. „Az első szeli transzport Tótkomlóra ment, de olyan kicsi házakat kaptak, hogy az utcán rakták le a holmijukat, mert nem fért be. S akkor jött a sváb telepítés, nagyobb részt Tolna, Baranya. Mink nem az első transzport voltunk, hanem a május 17-i második. Az egyik haver írta, egy Karika nevű herceghalmi ember, hogy képzeljük el, az istállóban tehenek voltak, meg minden van. Mi még otthon voltunk, amikor ezt a levél Székelyszabarból megérkezett. Írja, hogy teli vannak az istállók, meg minden van. Ki az az őrült, aki ezt elhiszi, hogy egy sváb mindent ott hagy. Ezt persze Szeliben sem hittük, de közben jöttek a hírek. A tótkomlóiak nagyon panaszkodtak. Volt, aki visszaszökött. Kicsi házak voltak ott, meg minden. A mi transzportunkban sok, harmincegy vagy hány vagon volt, mert több gazda jött, a Borossék jöttek, a Patócsék jöttek benne, a Dezső bátyáék. De lehetett mindent hozni, az állatokat, tenyészbikát, tehenet, a bútorokat, gépeket.”⁵⁹

A Tótkomlóson talált rossz viszonyoknak nagyon gyorsan híre ment, és a következő szeli transzportokban utazók már mindent elkövetek annak érdekében, hogy ne az Alföldre, hanem a dél-dunántúli kitelepített svábok helyére kerüljenek. „Mink Závodra mentünk, nagyon szép házat kaptunk, majdnem a legszebb ház volt, benne tényleg minddel. Mikor megérkeztünk, akkor ellett az egyik sváb tehen. Apám, szegény öreg, azt mondta, hogy nekünk nem köll, vigyék el. Azt hitte szegény, hogy meg kell fizetni. Aztán jöttek a székelyek, örültek, s azok persze elvitték. Závodon is kaptunk földet meg szőlőt is. De aztán láttam, hogy a földek jóval szegényebbek, mint itt, Zombán, s mert lehetett, inkább átköltöztünk ide 1947 őszén. A németek közül a volksbundistákat igen hamar elvitték, mikor mink idejöttünk, ők már nem voltak itt. Őket mind kivitték Nyugatra. Aztán volt itt egy nagy gyűjtőtábor Lengyelben, ahova először összeszedték a svábokat, majd onnan vitték őket tovább. Amikor mink idejöttünk, a székelyek már itt voltak, ők valószínűleg rögtön a háború után idekerültek, a németek egy része pedig még szintén itt volt, amikor mink ideérkeztünk. Velünk, fölvidékiekkel próbáltak nagyon rendesen bánni. Mert mikorra mink elfoglaltuk a nekünk kijelölt házakat, amelyek igen szépek voltak, mert itt gazdag, jómódú svábok éltek, akkorra már a búzát is learatták. Nem volt tehát gabonánk, ezért azt Mucsfáról hoztak nekünk. Nemcsak vetőgabonát, hanem lisztnek és takarmánynak valót is. Földet is, házat is ahhoz hasonlót adtak, amelyet otthon hagytunk, illetve kinek milyet sikerült. Gyűlölködés nemigen volt, mert mindenki örül annak, hogy házat kapott, meg aztán sokan nem is hitték, hogy ez most már mindigre így marad. Volt egy szomszédunk, ő ki sem akart pakolni, mert azt hitte, hogy hamarosan indulhat vissza. Nálunk persze apámat az egész nagyon megviselte.”⁶⁰

58 Keszeli árpád (1927) Zomba.

59 uő.

60 uő.

Akadnak fordított történetek is. A magyarországi telepítési hivatalok a lakosságcsere 1947. áprilisi megindulása után nem tudtak azonnal mindenkinek megfelelő házat, földet biztosítani. Ráadásul azonnal beleütköztek a telepítettek ellenállásába, akik szerettek volna családtagjaikkal, rokonaikkal egy településre kerülni. A Magyar áttelepítési Kormánybiztosság 1947 kora nyarától földhivatali engedélyhez kötötte az új telephely elfoglalását, azaz megpróbálták korlátozni a Magyarországon belüli önkéntes lakóhelycseréket. Kugler József adatokban gazdag monográfiájában kimutatta, hogy az eredetileg a dél-alföldi régióba irányított felvidékiek közül mintegy 200-250 család már meg sem érkezett a kormánybiztosság által kijelölt településre vagy pedig rövid időn belül továbbköltözött. Másrészt viszont más megyékből is kerültek az Alföldre. Tanulságos Petes Gyula alsószeli telepes visszaemlékezése édesapja fordított döntéséről: *„Édesapám nem akart a kitelepített svábok helyére menni és azt mondta, inkább menjünk szlovák községbe. Nagybánhegyesre irányították, de ott sokan voltak már, egy kicsi házacska jutott volna nekünk. Az öregem alaposan szétnézett a környéken, mi három napig várakoztunk Békéscsabán a vagonban, míg végre Gerendást alkalmasnak találta a letelepedésre.*”⁶¹

A szeliek beilleszkedése minden magyarországi településen más és más volt. Teveli adatközlőnk szerint jó ideig eltartott, amíg a szeliek megszokták az új lakóhelyüket, a más gazdálkodási kultúrát. *„Mink meg persze nem nagyon értettünk a szőlőhöz, hiszen a Fölvidéken nemigen volt szőlő. Úgyhogy aztán kialakult az a rend, hogy a svábok művelték tovább a szőlőjüket, mi meg tettük, amihez értettünk. Én lovas kocsival dolgoztam. Az öreg minden este megvárt, bármilyen későn is jöttem haza, kifogta a lovakat, megetette őket, úgy bánt velük, mintha sajátjai lettek volna. Fiával hármásban mindent megbeszeltünk, hisz én még kölyöknek számítottam, így hát ők irányítottak engem. Apám, aki 1877-ben született, akkor már nem nagyon dolgozott, elmúlt hetvenéves, amikor mi itt elkezdtünk gazdálkodni. Bátyám közben bevonult katonának, így hát a mi részünkről én voltam az első. Meg ezekkel a svábokkal mink úgy voltunk, mint a testvérek. Adtam nekik egy darab földet, hogy azon maguk is gazdálkodhassanak. Aztán 1948 tavaszán elvitték a magyar svábokat. Az öreget én vittem ki lovas kocsival Szakályba, de ő mindenáron itthon akart maradni, mert nagy magyar volt. Mentette magát, hogy ő magyar, magyar. De a németnek sem kellett, mert már hetvenéves volt. Így aztán még ugyanaznap éjjel visszahozták őt, egy másik ember visszahozta. Ez az utolsó elvitel már nem volt olyan szigorú. Jött a csendő, hogy hol az öreg. Hát, mondom, én nem tudom, biztos itthon van. De ahogy mondtam, végül is nem vitték el őt, itthon maradt, itthon is halt meg a házban. A fia pedig szintén sokat dolgozott nekünk, napszámban. Igen erős ember volt. Emlékszem, egyszer fél napot kaszáltunk együtt egy perc megállás nélkül ötszáz méter hosszú földön, a kétezzer ölet délre lekaszáltuk. De dolgozott ő mindenfelét nálunk.*”⁶²

Összességében a kitelepítettek emlékezetében a lakosságcsere fokozatosan megszilárdult. Akadnak, akik szerint a Tolnába, Baranyába telepített szeliek többsége jól járt. Mások látják az előnyöket és a hátrányokat, s főleg a magukra maradt idősek ma is embertelen akcióként értékelik a lakosságcserét. *„Az öregek már nem tudták megszokni ezt a sokféleséget. Mink, fiatalok gyorsan megbékéltünk. Nekem szerencsém volt, jó káder voltam, mert a földek az apám nevének voltak. (...) Én az egész kitelepítésről azt*

61 Petes Gyula visszaemlékezését a Békés Népe 1988. augusztus 23-i számából. Idézi Kugler 2000, http://www.mtaki.hu/docs/cd1/kugler/k_acsere.htm (Letöltve: 2010. november 30.)

62 V. S. (1929) Teveli.

tudom mondani, hogy a fölvidékiek nagyobbik része itt, Tolnában jól járt. Az öregek többsége viszont nem tudott belenyugodni abba, hogy nekik el kellett otthonról jönniük. A csehek azt hitték, hogy a háború után mindent megtehetnek velünk, de nem volt igazuk. A lakosságcsere szerintem gazemberség volt. Mert azok a szlovákok, akik odakerültek Szelibe, azok nem a maguk feje szerint döntöttek, rábeszélték őket. Tiszta politika volt, hogy ők odamentek, sokan nem is voltak parasztok, így aztán a legtöbb ott is hagyta Szelit s bementek a városokba, a gyárakba. Ez az egész tehát nagyon nagy igazságtalanság volt, mert hisz mink ezer évig magyarok voltunk. Minket az ország hagyott el, ottmaradtunk a cseheknek, s mikor jönnünk kellett, akkor nem önszántunkból hagytuk el a szülőföldet. Persze az idő sok mindent betemet, a második és a harmadik generációnak már nem fájnak az emlékek. Az öregek meghalnak, az újabb generációk pedig lassan mindent elfelejtene. Mink meg itten végül is otthonra találtunk...”⁶³

A két Szelibe betelepített tótkomlósiak emlékezetében a lakosságcsere természetesen sok mindenben más képet mutat a lakosságcsere lefolyásáról, következményeiről. (Erről Ilyés Zoltán tanulmánya ad részletesebb képet.) Az azonban a legtöbb szlovák áttelepülő visszaemlékezéséből is kiderül, hogy a masszív csehszlovák propaganda ellenére ők, akik az áttelepülésre „önként” jelentkezhetek, szintén megszenvedték saját magyarországi szülőföldjük, rokonságuk elhagyását. Döntésüket sok esetben megkönnyítette, hogy több ezer ember számára a „repatriáció” elsősorban új gazdasági, egzisztenciális lehetőséget jelentett.⁶⁴ A tótkomlósi elit egy része ténylegesen hitte, hogy a Szlovákiába való „hazatelepülés” a történeti igazságtétel része, azaz hogy erkölcsileg indokolt a mátyusföldi magyarokkal való ház- és földcsere.⁶⁵ ugyanakkor a lakosságcseréből adódó korabeli konfliktusok emlékei is élénken élnek a szlovák telepesek emlékezetében.⁶⁶

Závada Pál felsőszeli szlovák telepesek körében készült dokumentumfilmje egyebek közt a beváltatlan ígéretekre és reményekre, a csalódásokra is rámutatott.⁶⁷ Nemcsak arról volt szó a telepesek első nemzedékénél, hogy a mátyusföldi etnikai térben valójában még inkább magyar közegbe kerültek, mint amilyet Magyarországon otthagytak. Sokkal inkább a kommunista fordulat után radikálisan megváltozott csehszlovák politikai közeghez való integrációjuk ütközött komoly akadályokba. A tótkomlósihoz hasonló almaskertek sikertelen felsőszeli telepítésének történetén keresztül a dokumentumfilm arra is rámutat, hogy az otthonról hozott kulturális, társadalmi minták milyen nehezen ültethetők át egy másik, idegen, az előzmények és következmények miatt ellenséges közegbe.

Azok, akik Dél-Szlovákia etnikai homogenizációját szorgalmazták, megtervezték, majd hatalmi eszközökkel megpróbálták véghezvinni, nem számoltak azzal, hogy a kitelepítettek és a helyükre települők nem holmi sakkfigurák, hanem történetileg, érzelmileg és társadalmilag meghatározott emberek. családi és rokoni kapcsolatok tízezrei szakadtak szét, s hosszú éveken keresztül esély sem volt a közvetlen kapcsolatfelvételtre.

63 uő.

64 Paríková 2001: 76–79, 122–125.

65 Paríková 2001: 126–129; Bobák 1996: 84–86.

66 A. Hajtlerová Alsószeli, http://www.youtube.com/watch?v=sSZoODJ_OB4

67 Závada 1992–1998.

Történelem és emlékezet

A mátyusföldi magyarok kényszertelepítéseinek a következményei rendkívül súlyosak voltak. A kitelepítésekkel és a reszlovakizációval járó migrációs és asszimilációs veszteségeket az 1950. évi népszámlálás adatai tükrözték. A szlovákiai magyarok lélekszámának – mint utóbb kiderült – átmeneti csökkenése mellett a közösség súlyos anyagi veszteségeket is elszenvedett. A csehszlovák kényszermunkáról visszatértek igen sok esetben már soha többé nem kerülhetek vissza lakóházaikba. A földtulajdonok elkobzása, idegen telepéseknek való kiutalása, a lakosságcsere nyomán kialakult felemás helyzetek ezrei sok milliárd dollárnyi vagyoni veszteséget okoztak a felvidéki magyarságnak.

A Szenc–Diószeg–Galánta–Vágsellye városláncolathoz kapcsolódó magyar többségű településsávban elsősorban a városi népességen belül sikerült a korábban is meglévő soknemzetiségű jelleget felerősíteni. A falvak, köztük Alsó- és Felsőszeli elvesztette ugyan „színmagyar”, 95 százalékot is meghaladó magyar jellegét, de a szlovákság a hatalmas méretű népességcsere ellenére mindvégig kisebbségben maradt benne.⁶⁸

Paradox módon a szlovákiai magyar közösség túlélését 1945–1949 között elsősorban két, magyar szempontból eredetileg negatív tényező, a lakosságcsere-egyezmény megkötése, illetve a tömeges reszlovakizáció, valamint a magyar kisebbség teljes felszámolását célzó csehszlovák követeléseknek a párizsi békekonferencián a nyugati szövetségesek részéről történt elutasítása eredményezte. A magyar kormány a lakosságcsere-egyezmény megkötésével látszólag szabad utat engedett a kitelepítéseknek. Az egyezmény kínálta diplomáciai lehetőségeket azonban mind a prágai kormánnyal szemben, mind pedig a szlovákiai magyarság teljes felszámolását a párizsi békekonferencián támogató szovjet kormánnyal szemben sikerült maximális mértékben arra felhasználnia, hogy a lakosságcsere a cserekvóta minimális keretei között és rendezett anyagi feltételek mellett menjen végbe. Ráadásul a bilaterális megállapodáson nyugvó lakosságcsere-egyezmény keretében Magyarországra telepített szlovákiai magyarok jelentették a diplomáciai zálogát annak, hogy a budapesti kormány képes volt megakadályozni az egyoldalú kitelepítés gondolatának megvalósítását, és a párizsi békeszerződés a két országot a még szülőföldjén maradt magyarok további sorsát illetően is kétoldalú megállapodásra kötelezte.

A másik negatív döntés, amely végső soron hozzájárult a szlovákiai magyarság fennmaradásához, kétségtől a reszlovakizáció volt. A felvidéki magyarok fehérlappal nem rendelkező, tehát Magyarország befogadására nem számítható többsége részére – az adott rettenetesen nehéz helyzetben – ez volt az egyetlen maradási lehetőség. A kérelmet benyújtók többsége ezt az opciót kezdettől fogva a szülőföldön maradás egyetlen lehetséges megoldásának tekintette s mint a kisebbik rosszat tudatosan választotta. Más kérdés, hogy a közösség természetes önkorrekciós készsége a reszlovakizációt, mint a jogfosztottság kísérő jelenségét, a szlovák társadalom által többször felrótt nemzeti megbízhatatlanság vádját többféleképpen próbálta feldolgozni.

68 Az 1941-ben 3950 lakosú Felsőszeliből csehszlovákba deportáltak 1013 személyt, Magyarországra telepítettek 1321 magyar nemzetiségű polgárt, az otthon maradók száma pedig mindössze 1160 fő volt. A kitelepítettek helyére 324 szlovák család érkezett, döntő többségében Tótkomlósról és környékéről. Danajka 2003: 158. Alsószeliből 778 személyt telepítettek át a lakosságcsere keretében Magyarországra. Pukkai 2007: 163. A központi levéltári források alapján a két település kitelepítési veszteségének végösszegét – Felsőszeliből 1169 fő, Alsószeliből 771 fő – másként határozza meg Popély 2002.

A legtöbbször már az 1950-es években úgy kezelték a reszlovakizációt, mint erőszakkal, zsarolással kikényszerített döntést, s ezért azt eleve jogtalannak és érvénytelennek tekintették. Mások részben tabuizálták, részben pedig mint rövid és kellemetlen epizódot igyekeztek kihullajtani a kollektív emlékezet rostáján. Ezzel együtt a szlovákiai magyar közbeszédben a közösség közel kétharmadának korabeli kikényszerített döntése ma is bűnnek vagy legalábbis erkölcsileg kétséges lépésnek számít. Ezt igazolják az alsó- és felsőszeli otthon maradtak, a ki- és betelepítettek visszaemlékezései is. A lakosságcserének és a csehországi kényszmunka-akcióknak, akárcsak a reszlovakizációnak a szeliek és a Szelibe áttelepített tótkomlóiak emlékezetében sokféle olvasata van.

Ezek közül a mátyusföldi etnikai tér változásait vizsgálva arra az interpretációs keretre érdemes felhívni a figyelmet, amely lehetővé teszi a nemzetállami homogenizáció, etnikai tisztogatás átfogó kategóriáinak használata mellett a kistérségi és lokális mélyelemzéseket is. A csehszlovák és a magyar nemzetállam 20. századi határvitái, a kisebbségekkel kapcsolatosan egymástól sok tekintetben eltérő etnopolitikai koncepciói és konfliktusai mögött ugyanis helyi szinten, a lokalitások, falvak és városok szintjén a végletekig kiélezett konfliktusok jegyében módosult etnikai térben fokozatosan kialakultak azok az alulról szerveződő együttélési szabályok, minták, amelyek a frontális szembenállás, a magyar kisebbség globális felszámolását célul kitűző csehszlovák erőpolitika lezárulta után megteremtették az újrakezdés lehetőségét. A magyar etnikai tér a folyamatosan szűkülő kompakt magyar kistérségek létezése ellenére a 21. század elejére alapvetően olyan etnikai kontaktuszónává alakult, amelyben állandósult interetnikus szabályok, viszonyok működnek.

A kutató számára kötelező elfogulatlanságon túl a magyar–szlovák vegyes települtségű régiók elmúlt hatvan-hatvanöt éves fejlődése is arra kötelezi az elemzőt, hogy próbálja meg az érintett többségi és kisebbségi, betelepült és kitelepített népesség érdekeit, szempontjait egyaránt figyelembe venni. A 20. század folyamán s különösen az 1945–1949 között elkezdődött telepítési, asszimilációs, migrációs folyamatok következtében mára magyar–szlovák etnikai kontaktuszónává alakult át a korábban magyar többségű dél-szlovákiai etnikai tér. A történeti, politikai, társadalmi és gazdasági térformáló erők átrendezték az addig viszonylag stabil nemzetiségi erőviszonyokat, jórészt feloldották a korábban ebben a régióban élesen kirajzolódott nyelvhatárt.

Alsó- és Felsőszeli 20. századi nemzetiségi arculatának változásaiban a vizsgált évek hozták az első radikális változásokat, amelyek azonban nem teljesítették be az előzetes várakozásokat. A helyi magyar többség megőrizte domináns pozícióit, ugyanakkor mindkét falu vegyes etnikumúvá vált. A kényszmigrációk hatására olyan népesség került nagy tömegben a két községbe, amely a maga szlovák–magyar kétnyelvűségével, túlnyomórészt evangélikus vallásával, a mezőgazdasági munkában szerzett korábbi jelentős tapasztalatával viszonylag könnyen adaptálódott a helyi viszonyokhoz. Az 1948. évi kommunista hatalomátvétel, illetve a földműves szövetkezet létrehozása után mind a szeli, mind pedig a tótkomlói kommunisták számára fontos új politikai bázis teremtdött az együttműködésre. A telepítések és a magyar kisebbséget ért jogfosztások konfliktusos emlékezete mellett mára a hétköznapiakban mindkét faluban az együttélés logikája és magatartásformája dominál. Az időről időre kiújuló országos nemzetiségi viták helyi szinten nem váltanak ki jelentős visszhangot. A multietnikussá vált térben az együtt élő magyarok és szlovákok mindazonáltal máig hiábavalóan keresik, követelik azt az etnopolitikai modellt, amelyben a kisebbségi paradigmát felválthatná az egyenrangúság, a konzociáció, az együttműködés koncepciója.

Irodalom

- Angyal Béla 1997. *Gúta 1945–1949*. Liliium Aurum, Dunaszerdahely.
- Angyal Béla 1998. Alsóhatár. Egy falu kialakulása a Kisalföldön. *Néprajzi Látóhatár*. 3–4. http://neprajzilatothatar.hu/pdf/neprajzilatothatar_19980304/neprajzilatothatar_19980304_050-071.pdf (Letöltve 2010. november 30.)
- Bačová, Alena 1996. *Etnická identita a historické zmeny. Štúdiá obyvateľstva vybraných obcí Slovenska*. Veda, Bratislava.
- Baláz Július 1991. Maďarská otázka v prvom povojnovom desaťročí povojnového Československa (1945–1948). Kandidátska práca. FF Karlovy univerzity, Katedra československých dějin. Praha, MTA KI Archívum 1/161.
- Balogh Sándor–Földesi Margit szerk. 1998. *A magyar jóvátétel és ami mögötte van ... Válogatott dokumentumok 1945–1948*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Bartakovics István 2007. *Ártatlanul bűnhődtek*. Komárom.
- Beňa, Jozef 2002. *Slovensko a Benešove dekréty*. Belimex, Bratislava.
- Bobák, Ján 1996. *Maďarská otázka v Česko–Slovensku 1944–1948*. Matica slovenská, Martin.
- Boros Béla 2005. *Magyar tanító a Kárpátok alatt*. A szerző jogutódja, Gergely Jánosné Boros éva megbízásából sajtó alá rendezte Dr. Pukkai László. Galánta.
- Bukovszky László 2000. A község legújabb története. In Novák Veronika szerk. *Nádszeg – múlt és jelen*. Magyar Vasárnap Kiadó, Komárom.
- Čierna-Lantayová, Dagmar 1992. *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1949*. Veda, Bratislava.
- Danajka Lajos 1993. *Felsőszeli története*. Községi Önkormányzat, Felsőszeli.
- Danajka Lajos 2003. A jogfosztottság és a megaláztatás évei Felsőszeliben 1945–1950. In Szarka László: *A szlovákiai magyarok kényszersztelepítésének emlékezete 1945–1948*. Kecskés László Társaság – MTA Kisebbségkutató Intézet, Komárom, 151–159.
- Dávid Zoltán 1980. A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. *Valóság* (33. évf.) 1980. 8. 87–101.
- Farkas György 1998. Nyelvhatárváltozások és etnikai tömbök a Lévai járásban. *Regió, Kisebbség, Politika, Társadalom* 1998. 1998. 2. http://geogr.elte.hu/TGF/TGF_cikkek/farkas.pdf
- Farkas György 2006. Etnikai változások a Lévai járásban 1880–2001. In Bakó Boglárka–Sztoták Szilvia szerk. *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 137–152. http://www.mtaki.hu/docs/magyarlakta_kistersegek/kisterseg_farkas_gyorgy.pdf
- Dr. Fazekas Árpád 2001. *Szlovákok közül – tírпákok közé. Adatok a felvidéki magyarok vészorszakához (1945–1948)*. Felvidék 1947 Egyesület, Nyíregyháza.
- Frisnyák Sándor szerk. 1998. *A Felvidék történeti földrajza*. BGyTF, Nyíregyháza.
- Fülöp Mihály 1994. *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés 1947*. Héttorony, Budapest.
- Gabzidlová-Olejníková Soňa – Šutaj, Štefan – Olejník Milan 2005. *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch*. I. universum, Prešov.
- Gajdoš, Marian – Matula, Peter eds. 1997. *Niekotoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice.
- Gergely Jánosné Boros éva 1997. Emlékeim Alsószeliből. In Szabados László szerk. *1947–1997. Emléknep a magyarok kitelepítésének 50. évfordulója alkalmából*. Alsószeli, 1997. szeptember 27.
- Granatier, Anton 1930. *Etnické rozhranie slovensko-maďarské*. Bratislava.
- Gyönyör József 1989. *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről*. Madách, Pozsony.
- Gyurgyík, László 1994. *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Kalligram, Pozsony. /Mercurius Könyvek/

- A. Hajtlerová Alsószelei, http://www.youtube.com/watch?v=sSZoODJ_0B4
- Horváth Zoltán 1998. *És mi hazatérünk az andódi harangszóra*. Felvidéki Magyarok Bácsalmási Közössége, Bácsalmás – Nyíregyháza.
- G. Jakó Mariann–Hőgye István 1995. *A magyar–szlovák lakosságcsere és előzményei 1945 – 1947*. Acta Archivistica 2, Miskolc.
- Janics Kálmán 1979. *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948*. Illyés Gyula előszavával. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Genf. (Az első magyarországi kiadás 1989-ben jelent meg a Hunnia Kiadónál.)
- Jech, Karel – Kaplan, Karel 1995. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Dokumenty 2 svazky + Doplnek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha–Brno.
- Jócsik Lajos 1943. *A magyarság cseh és szlovák néprajzi térképeken*. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézete, Budapest.
- Kaplan, Karel 1990. *Pravda o Československu 1945–1948*. Panorama, Praha.
- Kaplan, Karel 1995. csehszlovákia igazi arca. Kalligram Kiadó, Budapest–Pozsony.
- Keményfi Róbert 2001. Komplex Ethnien- und Sprachgrenzen. untersuchungen im Karpaten-ebecken. In besonderer Hinsicht auf die Änderung der Sprachgrenzen zwischen dem ungarischen und dem benachbarten Ethnicum und deren Mikrountersuchung. Forschungprogram und Syhthesis. 1998–2002. *Acta Ethnologica Danubiana* 2–3. Komárom–Dunaszerdahely, 123–131.
- Keményfi Róbert 2004. *A kisebbségi tér változásai*. Budapest.
- Kertész István 1995. *Magyar békeillúziók 1945–1947. Oroszország és a Nyugat között*. Európa–História.
- Kniezsa István 1941. *A magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez*. Atheneum, Budapest.
- Kocsis Károly 1998. Az etnikai térszerkezet változásai a mai Szlovákia területén (1920 előtt). In Frisnyák Sándor szerk. *A Felvidék történeti földrajza*. BGy TF, Nyíregyháza, 115–132.
- Konečný, Stanislav 1997. Formovanie polyetnického zloženia obyvateľstva Slovenska. In Gajdoš, M. – Matula, P. eds. *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice, 35–67.
- Kovács Alajos 1938. A magyar–tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban. *Századok* (72. évf.) 1–3, 561–575.
- Kövesdi János–Mayer Judit szerk. 1996. *Eduard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és németek jogfosztása*. Pannónia Kiadó, Pozsony.
- Krno, Daniel 1992. *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Budapest.
- Krno, M. Dalibor 1947. *Jednali jsme o mír s Maďarskem*. Orbis, Praha.
- Kugler József 2000. *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön (1944–1948)*. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- Kuklík, Jan 2002. *Mýty a realita takzvaných “Benešových dekretů”*. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Linde, Praha.
- László Péter 2003. *Fehérlapok. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményhez*. 3. bőv. kiad. Bonyhád.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Osiris, Budapest.
- Liszka József 2003. Between cultural and geographical borders. Denomination of the Mátyusföld Region. In Torsello, Davide – Papp Melinda: *Social networks in movement*. Fórum intézet pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum, Dunajská Streda, 155–164. /Nostra Tempora 8./
- Molnár Imre–Szarka László szerk. 2007. *Othontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, Komárom.
- Molnár Imre–Varga Kálmán szerk. 1992. *Hazahúzott a szülőföld...Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehországba deportálásáról 1945–1953*. Püski, Budapest.
- Nemes Andrásné szerk. 2006. *Emlékezz! Felvidék 1945–1948*. Kecskés László Társaság, Komárom.

- Oláh Kálmán 1992. *A Kis-Dunától a Viharsarokig: a csehszlovák–magyar lakosságcsere történetéhez*. Juhász Gyula Alapítvány, Szeged.
- Oláh Kálmán 1994. *„Miért kellett ezt, fiam? A csehszlovák–magyar lakosságcserehez vezető politikai okokról*. Battonya.
- Paládi-Kovács Attila 1996. Természeti tájak és nyelvhatárok a Felföldön. Abaúj-Torna és Gömör-Kishont megye példája. In Frisnyák Sándor szerk. *A Kárpát-medence történeti földrajza*. BGyTF, Nyíregyháza, 59–68.
- Paríková, Magdaléna 2001. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–48. Etnokultúrne a sociálne procesy*. Stimul, Bratislava.
- Paukovič, Viliam 1994. Etnická štruktúra Slovenska, jej vývoj, demografické a sociálne charakteristiky. *Sociológia* (26) 5–6, 425–438.
- Pelle Emil 2002. *Bölcső a máglyán. Felvidéki kálvária*. Present Könyv- és Lapkiadó, Budapest.
- Polányi Imre 1992. *A szlovákiai magyarok helyzete 1944–1948. Dokumentumok*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs.
- Popély árpád 2002. Lakosságcsere és reszlovakizáció. *Demográfia* 2002. 4. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2002_4/Popely%20Arpad_kozl.pdf (Letöltve 2010. november 30.)
- Popély árpád 2003. A Lévai járás etnikai arculata a csehszlovák telepítési politika és a reszlovakizáció tükrében. Kisebbségkutatás 2003. 1. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasi/kk_2003_01/cikk.php?id=486 (Letöltve 2010. november 30.)
- Popély árpád 2008. A lakosságcsere keretében áttelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok névjegyzéke 1946. Szlovákiai Magyar Adatbank, Fórum Intézet honlapja. http://www.forum-inst.sk/hu/63/dokumentumtar/2/a_lakossagcsere_kereteben_magyarorszag_i_attelepitesre_kijelolt_szlovakiai_magyarok_nevjegyzekai_1946 (Letöltve 2010. november 30.)
- Pukkai László 2002. *Mátyusföld I. A galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*. Fórum Társadalomtudományi Intézet – Lilium Aurum Kiadó, Somorja–Dunaszerdahely. /Lokális és regionális monográfiák 3./
- Pukkai László 2007. *Alsószei község története 1217–2007*. Alsószei Község Önkormányzata, Alsószei.
- Rónai András 1989. *Térképezett történelem*. Magvető, Budapest.
- Sallai Gergely 2009. *„A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében*. Kalligram, Pozsony.
- Salner, Peter 1998. *Premeny Bratislavy 1939–1993*. Veda, Bratislava.
- Svetoň, Ján 1942. *Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázkze štatistickej maďarizácie*. Bratislava.
- Šutaj, Štefan 1991. *Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne*. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice.
- Šutaj, Štefan 1993. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Veda, Bratislava.
- Šutaj, Štefan 1993a. *„Akcia Juh”. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949. Ústav pro soudobé dějiny, Praha*.
- Šutaj Štefan 2005. *Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech. Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech po druhej svetovej vojne*. universum, Prešov.
- Šutaj, Štefan 2008. *Magyarok Csehszlovákiában 1945–1948. Tanulmányok a beneši dekrétumokról, a csehországi deportálásokról és a lakosságcseréről*. Lucidus Kiadó, Budapest.
- Šutaj, Štefan – Mosný Peter – Olejník Milan 2002. *Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko*. Veda, Bratislava.
- Szabados László 2007. Az oktatásügy története Alsószeiben. In Pukkai László: *Alsószei község története 1217–2007*. Alsószei Község Önkormányzata, Alsószei.
- Szabó Károly–é. Szőke István 1981. *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története. I–III*. Kézirat. OSZK Kézirattár, 293/1-9, Budapest.

- Szarka László 2003. *A szlovákiai magyarok kényszertelepítésének emlékezete 1945–1948.* Kecskés László Társaság – MTA Kisebbségkutató Intézet, Komárom.
- Szarka László 2003a. Tér és identitás. államhatár, nyelvhatár, etnikai kontaktuszóna. In Krausz Tamás–Szvák Gyula szerk. *Életünk Kelet-Európa. Emlékkönyv Niederhauser Emil 80. születésnapjára.* Pannonica Kiadó, Budapest, 231–237.
- Szarka László szerk. 2005. *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, Komárom. /Források a Kelet-közép-európai kisebbségek 20. századi történetéhez 2./
- Takáč, Ladislav szerk. 2003. *„Magyar voltál! Azért!”* Vydavateľstvo Nichala Vaška, Prešov. 2003.
- Tánczos Tibor 1996. Ötven éve történt. A deportálás és a kitelepítés története Nagymenyeren. Dunaszerdahely–Nagymenyér. /Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 5./
- Tátrai Patrik 2008. Ethnic Identity Along the Hungarian–Slovak Linguistic Border, Minorities Research 6. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/mr_06/cikk.php?id=1246 (Letöltve: 2010. november 30.)
- Tóth ágnes 1995. *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcseré összefüggései.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét.
- Tóth ágnes 2008. *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete.* Gondolat, Budapest.
- Tóth László szerk. 1995a. *„Hívebb emlékezésül...” Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948.* Kalligram, Pozsony.
- Újváry Zoltán 1991. *Szülföldön hontalanul. Magyarok deportálása Csehszlovákiában.* Vox Nova Rt., Pozsony.
- Vadkerty Katalin 1993. *A reszlovakizáció.* Kalligram, Pozsony.
- Vadkerty Katalin 1996. *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehszlovákiai kényszerszolgálatja 1945–1948. között.* Kalligram, Pozsony.
- Vadkerty Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcseré.* Kalligram, Pozsony.
- Vadkerty Katalin 2001. *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948. közötti történetéből.* Kalligram, Pozsony.
- Vadkerty Katalin 2002. *Maďarská otáзка v Československu. Trilógia o dejinách maďarskej menšiny.* Kalligram, Bratislava.
- Varsík, Branislav 1940. *Národnostná hranica slovensko maďarská v ostatných dvoch storočiach.* Bratislava.
- Vida István 1985. Az amerikai diplomácia és a csehszlovákiai magyar kisebbség (1945–1947). *Jelenkor* (27) 1985. 12. 114–125.
- Zalabai Zsigmond 1995. *Magyar Jeremiád. Visszaemlékezések, versek, dokumentumok a deportálásokról és a kitelepítésről 1946–1948.* Vox Nova, Pozsony.
- Závada Pál 1992–1998. *Hazátlanok sorakozó.* Hunnia-Duna TV.

Kényszermigráció, kényszerasszimiláció Alsószeliben 1945–1949

Dekrétumok, rendeletek szelleme

A második világháború befejezése Közép-Európában is az országhatárok kiigazítását, átrendezését vonta maga után. A győztes angolszász nagyhatalmak és a Szovjetunió semmisnek nyilvánították az 1938. szeptember 29-én aláírt müncheni egyezményt, majd ezt követően a november 2-i bécsi döntést.

Az új csehszlovák kormány, a cseh és szlovák pártokból alakult Nemzeti Front programját – közismert nevén a Kassai Kormányprogramot – 1945. április 5-én fogadta el. A 16 fejezet közül a szlovákiai németeket és magyarokat leginkább érintő fejezet a VIII., amely Edvard Beneš dekrétumaival és a Szlovák Nemzeti Tanács (tovább: SZNT) rendeleteivel egyetemben eredményezte a hontalanság minden negatívumát: a belső telepítéseket, a reszlovakizációt, a munkaerőtoborzást (deportálásokat) és a lakosságcserét.

Edvard Beneš 1945. április 12. – 1945. október 27. között 98 elnöki dekrétumot hirdetett ki, amelyek közül 13 a német és a magyar kisebbségre vonatkozott. Ezeket a dekrétumokat az 1945. október 28-án megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés 1946. március 28-án az 1946. évi 57. számú rendeletével visszamenőleges hatállyal törvényerőre emelte.

Az 1945. évi 5. számú dekrétum a németek, magyarok, az árulók és kollaboránsok vagyonának nemzeti gondnokság alá helyezéséről, a 12. számú pedig a felsoroltak mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról (nem kisajátításáról) és gyors elosztásáról szolt. A rendkívüli népbíróóságokat az 1945. évi 16. számú elnöki rendelet szellemében hozták létre. Az 1945. évi 27. számú dekrétum viszont a belső telepítések egységes elvek szerinti igazgatását legalizálta. Ezt a törvényrendeletet a 28. számú követte, amely elrendelte a 12-es dekrétum alapján elkobzott mezőgazdasági földterületeknek cseh, szlovák, valamint más szláv földművesekkel való betelepítését. A második csehszlovák földreformnak is nevezett dekrétum magában hordozta az újabb kolonizáció lehetőségét, megvalósítását. A köztársasági elnök 1945. évi 33. számú dekrétuma alapján a csehszlovákiai németiség és magyarság kollektív bűnösökként megfosztatott a csehszlovák állampolgárságától.

Az SZNT rendeletei általában a már felsorolt dekrétumok szlovákiai lebontását jelentik: speciálisan szlovák vagy szlovákiai problémákat hivatottak megoldani. Az SZNT 1944. szeptember 27-én kelt rendelete szerint a nemzeti bizottságok munkájában, a közigazgatásban német és magyar nemzetiségű állampolgárok nem vehettek részt. Az SZNT ezt a rendeletét 1945. április 7-én kelt 26. számú rendeletével még kiegészítette, amelynek értelmében a magyar többségű községekben és járásokban a nemzeti bizottságokat a komisszári hivatalok és komisszárok váltották fel, akiket nem a polgárok választottak, hanem a belügyi megbízott nevezett ki.

Az SZNT 1944. évi 6. számú rendelete a német és a magyar nemzeti kisebbség oktatásügyének és istentiszteleti nyelvének rendezéséről, később az egyházi iskolák államosításáról szolt.

A törvények, dekrétumok és az SZNT rendeletei függvényében a magyarság Dél-Szlovákiában reménytelen helyzetbe került. Az állami hivatalok, köztük a megbízotti hivatalok és az általuk kreált végrehajtó szervek olyan alapossággal mérték fel a magyar lakosság vagyoni helyzetét, szociális struktúráját, hogy az dicséretére válhatna bármely statisztikai hivatalnak. Jó szekundánsuknak bizonyult a Slovenská liga szervezet.

Az állam felhatalmazta a rendfenntartó és védelmi alakulatait a megvalósítandó rendeletek, intézkedések realizálására. Galántára a csendőrséghez Zsolnáról és egyéb északi kerületi székhelyekről érkezett erősítés. A magyar határőrség számára épített barakk-rendszert a galántai komisszári hivatallal megegyezve a nagyszombati 23. gyalogezred zászlóalja foglalta el teljes létszámmal és fegyverzettel.

Borik Štefan törzskapitány zászlóalja a deportálásoknál asszisztált: az esedékes szállítás napja előtt 24-28 órával katonai és csendőregységek zárták körül a falvakat 10-10 méterre egy-egy rendfenntartóval, hogy senkinek ne legyen módja a szökésre.¹ A Mátyusföldön, a volt Galántai járás területén (a Galántai járás fogalma alatt az 1960-ban kialakított, a volt Galántai és Vágsellyei járást felölelő közigazgatási terület értendő) 60 településen a 12/1945-ös számú dekrétum értelmében 1565 konfiskációs (elkobzási) határozatot hoztak. Alsószeliben 56, Felsőszeliben 35 lakos mezőgazdasági földterületét érintette a vagyonelkobzás.²

Az első és második földreform minőségi különbségére utal a kisajátítás és az elkobzás, valamint a juttatás és elosztás kifejezés.

Az első földreform törvényekkel irányította a kisajátítást s pontosan megszabta, hogy az állam milyen értékű kártérítést fizet a mezőgazdasági földterületekért; a juttatásban részesültek szintén pontos előírások szerint törlesztették az ingatlanok árát, amit hosszú lejáratú kölcsönök formájában segített az állam.

A második csehszlovák földreform a mezőgazdasági földterületeket elkobozta, azaz ellenszolgáltatás nélkül elvette. Martin Kvetko mezőgazdasági és földreformügyi megbízott 1946. december 31-én kelt jelentése szerint 38 ezer gazdasági egység (család), 570 ezer hektárnyi földterület elkobzása valósult meg. Ezzel a belső telepések igényeit szándékoztak kielégíteni. A törvények és előírások lehetővé tették, hogy a földhöz juttatottak érdemeikre való tekintettel (részt vettek a szlovák nemzeti felkelésben, netán partizánok voltak stb.) mentesültek az ellenszolgáltatások alól.

A kis Galántai járásban az említett időpontig összesen 6926,71 ha mezőgazdasági földterületet koboztak el, amelynek 80,91 százaléka (5605,01 ha) magyar tulajdonú volt; míg a Vágsellyei járásban a konfiskált mezőgazdasági földterület 2290,89 hektárra rúgott. Ennek 84,71 százaléka (1940,68 ha) volt a magyar gazdáké. A részvénytársaságok, szövetkezetek tulajdonát, kereskedelmi cégeket nemzeti gondnokság alá helyezték. Ez azt jelentette, hogy szlovák területekről érkezett bizalmiak vagy az itt élő kolonisták irányították a termelést. Ennek érdekessége, hogy a mátyusföldi kolonisták közül az államilag szervezett kolóniák telepesei nem nagyon törekedtek sem a komisszári, sem a nemzeti gondnoki funkciókba. A bizalmiak és a belső telepések megjelenése az úgynevezett belső települési övezetben Dél-Szlovákia „visszaszlovákosításának” egyik eszközeként

1 Lakatoš Štefan galántai lakos tényleges katona visszaemlékezései 2004-ből.

2 Pozsonyi állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára (PáLVF) 5. sz. doboz 236/1948.

szerepelt. Kvetko megbízott az árvai víztározó és a lesti katonai gyakorlótér építése miatt lebontott falvak lakosságát irányította erre a területre.

A Szlovák Telepítési Hivatal (SZTH) 19 925-III/1-46. számú rendeletének X. cikkelye értelmében kidolgozta az ún. „ikresítést”, amelynek értelmében a Galántai járásba Rózsahegy, Privigye, a Vágsellyei járásba Bitcse, Galgóc és Vágbeszterce környékének lakosai kaphattak ingatlant, földbirtokot és családi házat. A Galántai járás 12 magyar közösségében 104 betelepült család (278 személy) kapott megközelítően 1016 ha földterületet; a juttatott házak száma 22 volt. A Vágsellyei járás 1 magyar és 1 szlovák jellegű közösségébe 31 család (129 személy) költözött, akiknek 10 ház és majdnem 519 ha mezőgazdasági földterület jutott. Az SZTH 13 kolónia létesítésével számolt a Mátyusföld területén (276 gazdasági egységgel, s 3036 ha földet szándékoztak szétosztani köztük). Ebből hat valósult meg, közülük éppen Felsőszeli kataszterében, Körtvélyesmajorban jött létre a legnépesebb kolónia 35 gazdasági egységgel.

érdekes kezdeményezéssel állt elő 1946. június 20-án az SZTH. Hivatalosan meghatározták, megfogalmazták, kit lehet magyar nemzetiségűnek nevezni, mit takar a magyar nemzetiség fogalma. Pontosabban inkább azt mondták meg, hogy ki nem sorolandó a magyarok közé. A 20000/I-IV/1-1946 számú rendelet elsősorban a reszlovakizációs bizottságok munkáját volt hivatva megkönnyíteni. Ez a rendelet kimondta, hogy nem számít magyar nemzetiségűnek az a személy (azok a személyek), akik az 1930-as népszámláláskor szlovák, cseh vagy egyéb szláv nemzet tagjainak vallották magukat, akik ma is ehhez a nemzethez tartozónak vallják magukat, és szlovák, cseh vagy egyéb szláv eredetűek, ha sohasem vettek részt a csehszlovák Köztársaság ellen, nem voltak vezetői fasiszta magyar pártoknak vagy szervezeteknek, nem segítették az elmagyarosodást.

A reszlovakizációs bizottságok, amelyek feladata az elmagyarosított szlovákoknak az anyanemzet kebelére való visszahódítása, visszafogadása volt, 1946-ban kezdték meg tevékenységüket a Slovenská liga hathatós támogatásával. A Galántai járás összlakossága 1946-ban 70 695 volt. Ennek 45,8 százaléka (32 426) szlovák, 53,9 százaléka (38 121) magyar nemzetiségű és 148 fő (0,28 százalék) egyéb nemzetiségű. Reszlovakizált 16 072 magyar nemzetiségű. A megmaradt 22 273 magyar az összlakosságnak már csak 31,4 százalékát alkotta.³ A Vágsellyei járásban ugyanekkor a 41 782 lakosból 52,72 százalék (22 028) szlovák nemzetiségű, a 37,99 százalék (15 874) magyar volt. Ebből reszlovakizált 6622 magyar, így a megmaradt 22,90 százalék magyarral szemben a szlovákság százalékaránya 68,57 százalékos lett a járásban.⁴ A Központi Reszlovakizációs Bizottság (KRB) 1948. december 23-án fejezte be tevékenységét, amikor Václav Nosek belügyminiszter a KRB feloszlására utasította Daniel Okálit.

A kényszerítő retorziók közül a magyartalanítás egyik alattomos formája a munkaerő-toborzásnak nevezett deportálások voltak. Az 1945. október 17-én kiadott 88/1945. számú dekrétum, kiegészítve a 71/1945. számúval, elrendelte minden egészséges 14–60 év közötti férfi és 15–50 év közötti nő deportálását.

A deportálások három szakaszban valósultak meg:

I. szakasz: 1945 őszén.

II. szakasz: 1946. október 9. – 1947. február 26-a között.

III. szakasz: 1949. szeptember 7. – 1949. október 21-e között.

3 PÁL VF, OÚ Galanta 96/1946, prez. výsledok sčítania ľudu.

4 Vyhláška Pov. vnútra zo dňa 17.6.1946 č.j. 20 000/1-10/1-1946 vo veci reslovakizačnej.

Az említett három szakaszon kívül még az úgynevezett Dél-akcióval riogatta a hatalom Dél-Szlovákiát, amit a kuláktalanítás jegyében hirdettek meg.

Szlovákia területén 11 576 családot, összesen 43 568 személyt érintett a munkaerő-toborzás. A deportáltak zömét annak a majdnem három millió németnek a helyére vitték, akiket a csehszlovák kormány a Szudéták területéről Németországba toloncolt.⁵

A nagy Galántai járás területéről 1734 család (6324 személy) került a Szudétákba. Ebből 100 gazdasági egység (231 személy) önként. A járás adta a deportált családok 14,98 százalékát és a személyek 14,52 százalékát. A szállítási terveket a Szociális Gondoskodás Megbízotti Hivatala dolgozta ki. Az akció a járás 14 települését érintette (Felsőszeli, Deáki, Jóká, Negyed, Pered, Sókszelőce, Taksony, Tallós, Vágfarkasd, Vágkirályfa, Vezekény, Zsigárd, Nádszeg, Királyrév), de egy-két családot más községből is szállítottak csehországba.

Az állami Birtokalap Kezelősége (ÁBK) a belső telepesek hasznára fordíthatott 1038 egész és 47 fél családi házat és az állatállományon kívül, amelyet az ÁBK emberei elköttyetvéltek, 1350,5 ha mezőgazdasági földterületet.

Végül 1948. november 23-án a kormány felszólította a deportáltakat, hogy 1949. január 1-je és 1949. április 30-a között államköltségen, minden ottlévőségükkel egyetemben hazatérhetnek.

A potsdami konferencia, mint erről már említés történt, csak a német transzfert fogadta el, s a magyarkérdést a két érintett fél hatáskörébe utalta. A csehszlovák fél a tisztaszláv állam kialakítására törekedve minden megszorító eszközt igénybe vett a magyartalanításra. 1946. február 27-én végül a két fél aláírta a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt, melyet mind a két aláíró fél parlamentje ratifikált.

A Galántai járásból a hivatalos csehszlovák statisztikai adatok szerint (némi eltérés van a két ország adatai között) az V. cikkely (fehérlapok) alapján 15 295 személyt jelölt ki áttelepítésre, a VIII. cikkely 1-4. paragrafusa 2609, az 5. paragrafus 48 személlyel számolt. 1947 végéig 209 szerelvény (9965 vagon) hagyta el a járás területét. A szerelvények 2289 gazdasági egységgel, 9607 személlyel lépték át a csehszlovák–magyar határt. A következő szakaszban realizálódott áttelepítésekről az adatok áttekinthetősége a jelentésekben eléggé zavaros. Az biztos, hogy 1948-ban ez a szám további áttelepítettekkel bővült. Magyarországról 1948 végéig 73 szerelvény érkezett. A 4069 vagon 1902 gazdasági egységgel (7293 személy) és tulajdonával érkezett a járás területére.

Az 1948. februári kommunista hatalomátvétel után s a magyarországi politikai változások következtében aláírták a két ország közötti barátsági és együttműködési szerződést (a ratifikációs okmányokat 1949. június 21–23-án cserélték ki Prágában). A lakosságcserét irányító csehszlovák–magyar vegyes bizottság, miután 1948. december 22-én leállította a lakosságcserét, 1949. június 21-én befejezettnek tekintette a működését.⁶

A két település lakossága a dekrétumok szorításában

Az első csehszlovák földreform kísérőjelensége, a kolonizáció sem Alsószelit, sem Felsőszelit közvetlenül nem érintette. A Pálffyak és az Esterházyak ügyes manőverezése következtében mind a két településen házhelyeket mértek ki. kereseto Esterházy Mária

5 Vadkerty 1996: 117.

6 Pukkai 2002: 70.

birtokaiból az úrföldi és porbokai kolóniák keletkeztek, de ezek a tallósi, illetve a nádsze-
gi katasztert érintették.

Felsőszeliben a kisparasztnak is kaptak 1-2 kataszteri hold mezőgazdasági földterületet, de inkább az Eiszler és Szold családok megerősödése a jellemző, akik bérlelőként kezdték a dögösi, a körtvélyesi majorokban, majd fokozatosan tulajdonosokká váltak. A szeszgyárakat vonták fokozatosan a hatáskörükbe, azután egy nagyobb mezőgazdasági földterületet, amelyen a gyártáshoz szükséges burgonyát és cukorrépát termelték. A két szeszgyár az alapanyag tekintetében így önellátók lettek. De cukorrépát a diószegi cukorgyárba is szállítottak az 1907-ben épült keskeny nyomtávú vasúton (pomváglinak nevezték a szeliek), amely Porbokamajoron, Szigetmajoron, Körtvélyes- és Dögösmajoron, Alsórétmajoron, Taksonyon keresztül Galántát érintve jutott el a diószegi cukorgyárba. Körtvélyest és Dögösmajort 2674 kataszteri hold mezőgazdasági földterülettel 1887-ben Szold Zsigmund zsidó bérlelő vette használatba. Az úgynevezett visszacsatolás után a szeszgyárak részvénytársasággá alakultak, s a mezőgazdasági földterületek a két település nagygazdáinak kezébe kerültek, bérletként. A második világháború vége felé a dögösmajori szeszgyár a visszavonuló német hadsereg központi raktárává alakult, amelyet a szovjet hadsereg megérkezése előtt a hátrahagyott német katonák fölrobbantottak. Egyik településen sem épültek úgynevezett ONcSA lakások. A gazdák 1939-ben Felsőszeliben részvénytársaság formájában megalapították a Kender- és Lengyár Rt.-t, amely majdnem száz munkást foglalkoztatott.

A lakosság nemzetiségi összetételét figyelemmel kísérve, az 1945–1949-es intézkedések, amelyek célja a bevezetőben felsorolt dekrétumok, rendeletek értelmében a magyartalanítás volt, távolról sem véletlenszerűek, hanem tudatosak. A Mátyusföldön létrehozott állami vagy egyesületek (Slovenská liga) által szervezett kolóniák és a szétszór-
tan betelepített kolonisták megtették az első lépéseket az összefüggő magyar nyelvterület megbontására, s a hatalom mind a két falu lakosságát alárendelte az úgynevezett beneši dekrétumoknak, valamint az SZNT rendeleteinek.

1. táblázat. A két település nemzetiségi összetétele 1946. június 28-án*

A település neve	Szlovák		Magyar		Német		+ Szlovák
Év	1930	1946	1930	1946	1930	1946	1946
Alsószei	16	55	2 537	2 735		1	3
	178	378	4 009	3 809			56

*ONV Galanta = jelentés

A helyi közigazgatási átalakítása, megszervezése

A második világháborút követő időszakban a Mátyusföldön s így az elemzett két településen is a csehszlovák közigazgatási szervek hivatalos megszervezéséig a legtöbb esetben a szovjet katonai parancsnokok nevezték ki a települések közigazgatási vezetőit, akiknek elsődleges feladata a hadsereg szükségleteinek biztosítása volt.

Az SZNT 26/1945 Zb. számú rendelete értelmében a magyar többségű településeken vagy komisszárokat (biztosokat), vagy közigazgatási komisszári hivatalokat nevezett ki a Belügyi Megbízotti Hivatal (BMH). A komisszárok zöme vagy az első csehszlovák földreform idején a környéken letelepedett kolonisták, vagy az úgynevezett belső telepések közül került ki, akik a 12/1945. számú elnöki dekrétum értelmében ingó és ingatlan bir-

tokot kaptak Dél-Szlovákiában. Később ezt a tisztséget Magyarországról áttelepült szlovákok is betölthették.

Alsószeliben 1945. március 6-tól április 15-ig tartott a helyi kommunisták közül kinevezett vezetőség (Borma József, Kajos Sándor, Kozmér István, Seszták Sándor, Szaller Jenő, Takács Dezső, Varga Sándor, Virág Sándor) működése. Ettől a naptól kezdve 1945. október 18-ig Ján Medovarský jugoszláv repatriáns család tagja töltötte be ezt a tisztséget. Az alsószelei pártszervezet vezetősége azonban augusztus 16-án feljelentést tett Medovarský ellen. A feljelentés szerint ez a nagybirtokos család (három testvér) nemcsak Úrföldön rendelkezett mezőgazdasági földterülettel (250 kataszteri holddal, amelyben 130 k. holdat bérbe adtak), hanem Alsószeliben is hasonló nagyságú birtoka volt (Pálffy birtok Elővérmajorban). Az igaz, hogy ennek a birtoknak, valamint az alsószelei henger- és műmalomnak a nemzeti gondnokaként működött s nem volt a birtokosuk. Nagyobb bűne azt volt, hogy a kiutalt élelmiszereket (például a sót, cukrot) nem kapta meg a falu lakossága. Konkrétan azt is a szemére vetették, hogy 1945. március 30-a után két hétig Úrföldön rejtgette Salamon Jánost, a felsőszelei csendőrszolgálat parancsnokát. A kihallgatáson Medovarský azzal védekezett, hogy a parancsnok hat évig barátságosan viseltetett a környék szlovák lakosságával szemben, és tudomása volt 35 szlovák katonaszökevény, illetve szlovák partizán úrföldi tartózkodásáról, mégsem tett feljelentést ellenük.⁷

A BMH 1945. november 8-án ideiglenes hatállyal a komisszári teendők ellátásával Alexander Rybníkář belső telepest, alsószelei lakost bízta meg, aki Újszabadiból (Nová Lehota) érkezett a faluba s a helyi „magyar politikai bűnösöktől” elkobzott birtokok nemzeti gondnokaként. Rybníkář nevével 1946 tavaszán már nem találkozunk. Funkcióját Vavrinec Tomaček kőművesmester vette át Galántáról, aki beszélt magyarul s nem lépett fel kemény emberként. 1946. november 7-én aztán a szulyóváraljai Štefan Boškó lett a komisszár, aki belső telepesként a szlovák nemzeti felkelésben való érdemeiért jutalmul megkapta a falu legnagyobb vendéglőjét, a Bondor-féle kocsmát. Utóda 1948 februárjától, a kommunista hatalomátvételtől Pavol Dudáš Magyarországról áttelepült szlovák ember, aki 1949 tavaszától az alsószelei Helyi Nemzeti Bizottság első elnöke lett. Péleý-Prerovský Dominik községi jegyzőt még 1945 júniusában felfüggesztették állásából. A községi hivatalban dolgozott még csemež Piusz Árpád 1929-től, 1943-tól Kozmér Lajos és 1945-től Ján Fortuník Štefaníkováról.

Felsőszeliben Dobosy Géza 1945 augusztusáig töltötte be a községi bírót, majd a komisszár szerepét. Augusztus 23-án már Medovarský írja alá a dokumentumokat, s 1946. január 28-án Ján Pavlov Felsőszeli komisszárra; Medovarský és Pavlov úrföldi kolonisták voltak. Őket egy Boškó nevű szulyóváraljai partizán, majd 1949 februárjában Pavol Divičan Magyarországról áttelepült szlovák követi, aki áprilistól a falu helyi nemzeti bizottságának első elnöke lett. A komisszárok feladata volt a BMH által kért összes névjegyzék (javaslat) összeállítása s a falu életének az irányítása a dekrétumok szellemében.⁸

Az első törvények, rendeletek az új állameszmék szolgálatában

A BMH a komisszárokat vagy a helyi komisszariátusok kollektív intézményét nap mint nap újabb feladatokkal halmozta el. Részletes alaposággal kellett felmérniük a település

7 PálVF, ONV Galanta, 14409/1948.

8 ONV Galanta, č. 8-17.459.

lakosságának birtokviszonyait, ezen belül az üzlethálózatot, az iparosok, kézművesek számát és milyenségét. Alsószeliben 57 személynek, Felsőszeliben 49 személynek volt iparengedélye, beleértve ebbe a felszabadult segédek is. A pontos felmérésekre azért volt szüksége a hatalomnak, hogy a belső telepítések előkészületeibe mindezeket bekalkulálják. A partizánok között nem volt ennek megfelelő számú szakember, de a juttatásnál ők előnyben részesültek. Valószínűleg ez volt az oka az 1947–1948-as rendőri jelentéseknek, amelyek szerint a járás településein nem kielégítő az üzlethálózat és az ipari tevékenység sem. A lakosság nemzetiségi összetételének felmérésére 1945–1949 között 4-5 alkalommal is sor került.

Ezek az intézkedések távolról sem voltak öncélúak. Megmutatkozott bennük a törvények és rendeletek, lényegében a csehszlovák állam stratégiai céljainak minden összetevője. Az SZNT elnöksége 1945. február 27-én hozott 4. számú rendelete a németek, a magyarok, valamint a szlovák nemzet árulói és ellenségei mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról és haladéktalan szétosztásáról intézkedett. A szlovák kommunisták 1945. március 1-jén tartott értekezletén felvetődött a „belső telepítés” mint Dél-Szlovákia „viszszaszlovákosításának” az eszköze. Az SZTH 1945 őszén javasolta, hogy „szét kell telepíteni a magyarokat, s ők maguk fogják kérni az anyaországba való telepítésüket.”

A Galántai járásban létesített kolóniák közül a legnépesebb a Felsőszeli kataszteréhez tartozó Körtvélyesmajor területén alakult ki. A major a mai napig mind a két Szelihez egyformán kötődik.⁹ Az úgynevezett második földreform során a Pöstyéntől északra, a Vág folyó bal partján és az Inovec lejtőin lévő falvakból érkeztek telepesek: Hrádokból (Temetvény) 14, Lúkáról (Vágluka) 5 és Nová Lehota-Dolináról (Újszabadi) 14 család követte A. Bednár (Nová Lehota) és M. Kováč (Lúka) családját. A két család 1945 őszén, a többi 1946–1947 között költözött a majorba. A két honos családdal, a Volárik és a Dobrá családdal együtt 17 família, összesen 208 személy élt a településen. A major volt béresei a háború végén, miután a németek és a szovjet hadsereg a birtokot kifosztotta, beköltöztek szülőfalujukba, Alsó- vagy Felsőszelibe. A körtvélyesi telepesek összesen 270 ha mezőgazdasági földterületet, családonként 7,5 ha földet kaptak.

A visszaemlékezők szerint alsószei nagygazdái tanácsokkal és nehéz mezőgazdasági gépekkel segítettek a telepeseket, amit könnyen megtehették, hiszen szántóföldeik egymás szomszédságában voltak. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy ezeknek a nagygazdáknak sem csehországba nem kellett elmenniük az „ország újjáépítését segítő”, sem a Magyarországra települtek közé nem sorolta őket a hatalom.

Annak ellenére, hogy jelentősebb konfliktusról nem beszéltek a visszaemlékezők – mint például a magyarországi szlovákok esetében, akik közül jó páran betelepülésüket követően és azóta is averzióval viseltetnek az őslakos magyarokkal szemben –, megtelepedésük magyarságvesztéssel járt. A körtvélyesiek 1948 és 1996 között 152 házasságot kötöttek, amelyből csak 12-ben volt mindkét fél körtvélyesi. A házasságkötések zöme szlovák–magyar (körtvélyesmajori–alsószei magyar nemzetiségű) partnerek közt kötött. Az utódok közül a legtöbb ugyan beszél magyarul, de nem vallja magát magyar nemzetiségűnek.¹⁰ A kolóniáknak ezt a küldetést szánta a hatalom, akár az első földreform, akár a második következtében hozták őket létre.

9 Novotná-Kasalová 2006.

10 Házassági anyakönyvek, Községi Hivatal Alsószei.

Az 5/1945. számú törvény értelmében a 10102/1946. számú rendelet alapján 1945. november 23-tól visszamenőleg a következőket helyezték nemzeti gondnokság alá:¹¹ Alsószeliben: Fogyasztási Szövetkezet, gondnoka Šupala Anton suszter, Horná Streda, Kajos Károly, Henger- és műmalom, gondnok Ondriga Jozef, Borik Štefan, a galántai helyőrség parancsnoka; Pancza Lajos nagybirtoka, Rybníkář Alexander gondnok; Kajos Sándor nagybirtoka, gondnok Ďurovka Michal; Úrföld Pónya Lajos nagybirtoka, gondnok Ďurovka Michal; Úrföld 240 ha Pálffy uradalom, gondnok Ján és Ondrej Medovarský; Szabó Gyula húsfeldolgozó vállalata, gondnok Ondrej Mikoláj, Libetbánya;

Felsőszeliben: Kender- és lenfeldolgozó üzem, gondnok Ján Pochybý;

Körtvélyesi Szeszgyár Gazd. Szövetkezet, gondnoka Michal Masár, Pavol Krajčík, Ľudovít Pónya; Fogyasztási Szövetkezet, gondnok Ján Pavlov komisszár Úrföldről, Ján Filimpocher iskolaigazgató, Michal Šimko körzeti jegyző; Tejcsarnok, gondnoka mint a 3-as számnál; Markenstein vegyeskereskedés, gondnok Braunn Géza; Krakauer Ferdinánd vegyeskereskedés, gondnok Löwinger Lipót; Krakauer József, Krakauer Margit vegyeskereskedés, gondnok Messinger árpád.

Fokozatosan konfiskálták a településeken lévő üzleteket, amelyeket a belső telepéseknek adtak tulajdonba, mint például Alsószeliben Szabó Sándor vendéglőjét vagy a falu közepén a Bondor-féle vendéglőt.

A két világháború között működő művelődési egyesületeket is átvilágították s vagyonaikat elkobozták. Ilyenek voltak településeinken a következők: Kalot, Evangélikus Kör, Testnevelő Egyesület, Tűzoltó Egyesület. Közülük egyedül az alsószelei Evangélikus Körnek volt a hitel-szövetkezetben 1234,69 pengő vagyona, amelyet a hatalom természetesen elkobzott.¹²

A belső telepések között hat východná (liptói) család volt érdekelt Alsószeliben, akiknek Kajos Sándor birtokából 110 kat. hold földterületet utaltak ki. Felsőszeliben a már említett kolonistákon kívül 35 bizalmi tartott igényt Miloslavovból arra a 67 hektár mezőgazdasági földterületre, melyet 183 kisgazdától koboztak el.¹³ A felső-csallóközi Annamajorból és Erzsébetmajorból megalakult Miloslavov 1921-ben, illetve 1925-ben települt be kolonistákkal. Bizonyára már keveselték a juttatott mezőgazdasági földeket, azért indultak újabb birtokokért Felsőszelibe.

Az 1945. október 27-én elfogadott 137. számú dekrétum, kiegészülve az SZNT 1945. május 15-én jóváhagyott 16. számú rendeletével, feladatul adta a népbíróságok megszervezését, a csehszlovák állam szempontjából megbízhatatlan személyek őrizetbe vételét.

Alsószeliben a komisszároktól két feljelentés is érkezett. Mind a kettőn 9 személy neve szerepelt, de csak két név volt azonos, az evangélikus tiszteletes, Szalontay Oszkár és Lénárt Boldizsár neve, az utóbbi az egyik Fogyasztási Szövetkezethez tartozó üzlet vezetője volt. Szabó Kálmán bognár, Nagy Kálmán üzletes, Pónya Lajos nagygazda és négy tanító, Stark Sándor, Burger Gizella, Patócs Olga és Szűcs Lajos neve szerepelt még a listán. A másik feljelentésen Kajos E. nyilasvezető és még hat személy (Szabó Lajos, Patócs János, Petes Dezső, Petes Sándor, Pintér Géza, Halák Lajos) neve olvasható.

A négy tanító bűne között a leventeoktatói múltjuk szerepel. A legnagyobb baj az volt, hogy a magyar tanítási nyelvű iskolák bezárása után a felsorolt tanítók – úgy látszik Mátyusföld minden településén – titokban magyarul oktatták az ifjúságot, akik hontala-

11 PáLVF 5. sz. doboz, 236/1948 irat; 8. sz. doboz, 11917/1945 irat; 10. sz. doboz, 10102/1946 irat.

12 PáLVF 8. sz. doboz, 11917/1945 irat.

13 ONV G1. 4. sz. doboz 4/1947.

nok lévén, 1947 szeptemberéig még szlovák tanítási nyelvű iskolába sem járhattak. Az evangélikus tiszteletesre nem volt szüksége a hatalomnak, mert az áttelepítendő szlovákok evangélikusok voltak s hozták magukkal a papjaikat. A többi személy kiscigány volt. Pár holdnyi földcsékéjükre szüksége volt a bizalmiaknak.

Felsőszeliben is hasonló volt a helyzet a tanítókkal, Bory Antal, Bánsky Jenő, Hasák Lajos, Kövesi Géza, Bellus Sándor, Sándor Ferenc, cseh László pedagógussal és Boda Miklós római katolikus plébánossal.¹⁴ Mivel a plébános mindkét településen teljesített szolgálatot, munkája kétféle megítélés alá esett. Az alsószeli komisszár és a szlovák hívők azt követelték, hogy szlovák szertartásokat is tartson, mert addig csak magyar nyelven folyt az istentisztelet. A felsőszeli hívők, mivel a misén csak ünnepnap és vasárnap énekelhettek szlovákul, azt követelték, hogy szlovák nemzetiségű papot nevezzenek ki az egyházközségbe, aki csak szlovákul tartja az egyházi szertartásokat.

Az egyik furcsasága a nemzeti gondnokok kinevezésének kétségtelenül Hanzlitschek István körtvélyesi gazdatiszt esete volt. A német nemzetiségű, prágai lakos minden vagyonát elkobozták. Ennek ellenére az alsószeli gazdák vagyonának ideiglenes gondnokaként szerepelt. csakúgy mint Pónya Lajos, akinek az egész vagyonát a nemzeti gondnokok kezelték, de a körtvélyesi szeszgyár nemzeti gondnokaként szerepelhetett.

A levéltári iratok tanúsága szerint a vagyonelkobzáshoz, a nemzeti gondnokság kijelöléséhez, netán a bírósági eljárás elindításához elegendő volt az „ok” rovatba beírni, hogy német vagy magyar nemzetiségű.

A csehországi munkaerő-toborzás Alsó- és Felsőszeliben

Az 1945. évi 88. számú köztársasági elnöki rendelet eredeti célja nem tért el a nemzetközi szokásoktól. Hiszen a háborús károk, nemzeti (természeti) katasztrófák idején ezek felszámolására, az eredeti állapot visszaállítására az államhatalom mindenütt a világon lehetőleg minden erőt összpontosít. A Mezőgazdasági és Földreformügyi Megbízotti Hivatal elképzelése az volt, hogy Szlovákia területéről megközelítően tízezer 16-55 év közötti magyar nemzetiségű férfi jelentkezik önként a csehországi Szudéták vidékére a háborús károk felszámolására. A rendelkezés rejtett célja szerint azonban ezt a viszonylag magas számú férfilakosságot majd követi a család, s mindnyájan a németektől megtisztított területen maradnak; így Szlovákia megszabadul a magyarok egy részétől. csakhogy egy-két esetet kivéve az önkéntesség elve nem nyerte meg a magyarság tetszését. Ezért a munkaerő-toborzások erőszakos deportálásokká változtak

Már az elképzelés is rendhagyó volt. Hiszen az 1945. évi 33. számú dekrétum értelmében a magyarság elveszítette állampolgárságát. A hontalanság állapotába került népesség bizzarr helyzetnek nézett elébe. csehszlovákia újjáépítése, a csehországi munkaerőhiány (a hárommillió német pótlása), a magyarok reményvesztett, várakozó álláspontja másfajta, erőszakos lépésre készítette az állam vezetőit. Azokkal hadakozott a hatalom, akiket még természetes jogaitól is megfosztott.

A deportálások mind a három szakasza érintette a két falu lakosságát.

Az első szakaszban Felsőszeliből 25 férfit vittek a csehországi Nymburk környéki falvakba kényszermunkára.¹⁵

14 Danajka 1993: 146.

15 Pukkai 2002: 72.

A mátyusföldi településeket általában a deportálások második szakasza érintette 1946. október 9-e és 1947. február 26-a között. Az akció szervezett lebonyolítását a Szociális Gondoskodás Megbízotti Hivatala vállalta magára. A III. 300-10/15-1947. számú végzés alapján létrejött az úgynevezett szállítási terv. Ennek értelmében a felsőszelieket 1947. január 23-án, 24-én és 25-én tervezték a galántai vasútállomáson vagonokba rakni és a célállomásra, Podbožanyba szállítani. Az alsószeliek célállomása szintén Podbožany volt, a rakodás időpontja pedig február 21-e és 22-e.

A szállítási terveket a sok tényező összehangolatlansága miatt a szenvedő alanyok, a kiszolgáltatott dél-szlovákiai magyarok szerencséjére nem mindig sikerült megvalósítani. Sem a Szlovák Telepítési Hivatal, sem a járási úgynevezett munkavédelmi hivatalok (Úrad ochrany práce) nem voltak képesek a tervezett tevékenység összehangolására, amelybe nemcsak kül- és belpolitikai tényezők (például a lakosságcsere-egyezmény), hanem az 1947-es februári időjárás, a hatalmas hófúvások és a szokásosnál hidegebb időjárás is beleszólt.

A szállítást végző teherautók sok esetben (a királyréviekkel, nádszegiekkel, akiket éppen Alsószeli alatt fúj be a hóvihár) nem tudtak a célállomásra, Galántára befutni. Másrészt a tehervonat-szerelvények (csak marhavagonokként emlegették a deportáltak) nem voltak alkalmasak személyszállításra, hiszen csak egy vagonban fűtöttek, amelyben csak 14 éven aluli gyermekek és az egészségügyi személyzet (általában egy nővér) tartózkodhatott. Sok esetben megtörtént, hogy a elvényen. Břeclavban, a szlovák–morva határállomáson a vonatot körülkerítő karhatalmi egységek tagjai leemelték a szerelvényről az elhunytakat, s a hozzátartozók soha meg nem tudhatták hová temették el őket.¹⁶

A *Felsőszeli története* című monográfia szerint a helyieket az eredeti ütemtervet betartva szállították el. A szokásoknak megfelelően a rakodás előtt három nappal, tehát 1947. január 20-án kézbesítették ki az úgynevezett utasítást, amelyből a deportálásra ítélt megismerhették jogait, kötelességeiket. Majd a járási rendfentartó egységek körbezárták a falut. A település nagyságától függött, milyen létszámú katonai és csendőralakulatot vetettek be a „békés elszállítás” érdekében.

Az első napon 99 családot szállítottak el (379 személy, ebből 46 gyermek), a másodikon 83 családot (313 személy, ebből 37 gyermek), a harmadik napon 58 családot (177 személy, 18 gyermek). Ez összesen 240 család, 869 személy (ebből 101 gyermek). Az eredeti terv 472 család (1609 személy), azaz gazdasági egység deportálásával számolt. Az első nap két cigányzenész családot hagytak Felsőszeliben, majd betegség miatt 54 család 216 fővel, a második napon 63 család (230 személy), a harmadikon 70 család (287 személy) maradt szülőfalujában. Az utolsó napon 8-an megszöktek, és 26 cigány családot alkalmatlannak ítélve a munkára otthon hagytak.¹⁷

Az első szerelvényt Žatec és Podbožany állomásán rakták ki, a másodikat Jičín, a harmadikat Most állomására szállították. A járási csendőrpáncsnok jelentése alapján megállapítható, hogy a január 23-i terminust betartották. Žatec és Podbožany állomására 99 gazdasági egységet (378 személyt) szállítottak, de a következőállítás február 11-én történt. A szerelvényen 234 személy (76 gazdasági egység) volt, a célállítás pedig Jičín. A következő szerelvény ugyanezen a napon indult Most célállomásra 15 szeli családdal, 35

16 Vadkerty 2001: 117.

17 PáLuF Situačné hlásenie ONV Galanta a Šaľa 2143/235289/2/1946, 12/1947, 1457/1947, 100/1947, 3. sz. doboz, 210 351/1947.

személlyel. Az eredeti tervből, amelyet a falu komisszára állított össze, hiányoztak a fehér-lapos gazdák és a reszlovakizáltak.

Az alsószeleieknek 1947. február 18-án kézbesítették a végzéseket és az utasításokat. A rakodásoknak 21-én és 22-én kellett volna megtörténniük. A célállomás Podbožany volt. A deportálásra ítélt családok száma 30. A karhatalmi egységek február 20-án körülférták a falut, de tekintettel a kegyetlenül hideg időjárásra az SZTH február 26-ig felfüggesztette a deportálásokat. A biztonsági alakulatok mindezek ellenére február 24-ig a faluban tartózkodtak.

A deportálásokat leállították, mert fokozatosan megkezdődött a lakosságcsere csehszlovákia és Magyarország között. Az alsószeleiket ennek ellenére két vonalon is, igaz csak áttételesen, érintette a deportálások fagyos szele. Először február 19-én, amikor Močkor százados, járási csendőrparancsnok utasítására Alsószele férfilakosságát kiharancsolták a hófúvásban rekedt autók kiszabadítására, amelyeken nádszegi és királyrévi családok voltak. A 24 órás munka borzalmairól – a majdnem halálra fagyott gyermekekről és asszonyokról – még ma is mély megrendüléssel beszélnek az alsószele emlékezők. A másik érintkezési pont Szigetmajor. Ez a major kataszterileg Felsőszelehez tartozott, de közelsége miatt az itt dolgozó bérese és szezonmunkások zöme alsószele volt. Így történhetett meg, hogy a majorból deportált nyolc család egyaránt szerepelt mind a két szele krónikájában. Nymburkba és Podbožanyba szállították őket. A nyolc család a következő volt: Babos Dávid, czařík Jenő, Mészáros Mária, Neszméri Ignác, özv. Pukkai Ferencné, Seres Józsefné és Varga Sándorné családja, valamint Mészáros István önálló személy.¹⁸ Az újabb adatok tanúsága szerint önkéntesként megfordultak csehszlovákban a következő családok: Kajos Aladár, Toncsko István, Madovi István, Pukkai Lajos és Pukkai Istvánné, természetesen a családjukkal együtt. Ők alsószele illetőségűek voltak.

2. táblázat. A deportálások adatai Felsőszeleiből

	Tervezett szám		Realizáció számokban		F I I
	Gazdasági egység	Személy	Gazdasági egység	Személy	
Összesen	472	1 609	240	869	101
1. nap	153	595	99	379	46
2. nap	146	543	83	313	37
3. nap	128	464	58	177	18
Szigetmajor	8		8		

Megjegyzés: Az adatok összegzése nem egyezik: a tervezett számoknál (a családoknál) még akkor is hiányzik 11 család, gazdasági egység, ha a 26 cigánycsaládot hozzáadjuk. A személyek rovatában viszont csak 7 személy hiányzik.¹⁹

Az 1947. február 26-ig felfüggesztett deportálásokat, úgy tűnt, véglegesnek bizonyultak. Mivel a lakosságcsere a csehszlovák fél megítélés szerint nagyon vontatottan haladt, ezért a kormány 1948. október 25-én a 65-277/48-III/5 dö. számú rendelettel a kényszermunkák határát 1949. április 30-ig meghosszabbította, ennek ellenére már november 23-án felszólította a deportáltakat, hogy 1949. január 1-je és április 30-a között államköltségen hazamehetnek. Az 1948. október 25-én elfogadott 245/1948-as számú tör-

18 Danajka 1993: 148.

19 PáLVF I.-573/1949.

vény szerint a csehszlovák Köztársaság területén élő (maradt) magyar nemzetiségű lakosság az ország teljes jogú állampolgára lett, s az ellene hozott rendeletek fokozatosan érvényüket veszítették. Bár semmisnek nyilvánítani, letagadni vagy elfeledni a hatásukat nem lehet.

Az 1948. február 25-én győztes párt hatalma megerősítését elősegítendő, 1948. október 16-án kiadta az 231/1948-as számú, a népi demokratikus köztársaság védelméről szóló törvényt, amely a köztudatban kuláktalanítás néven vált közismertté. Ehhez a rendelethez kötődik a kényszermunkatáborokról szóló 248/1948. számú törvény is, aminek a szellemében szerveződött meg a hírhedt Dél-akció; a kuláknak deklarált középparaszt-ságot (5-10 ha mezőgazdasági földterülettel bírókat) és a nagygazdákat, akik, úgymond, akadályozták a szocialista mezőgazdaság építését (értsd az egységes földműves szövetkezetek megalakulását) csehországi kényszermunkára ítélték.

A Galántai járásban 164 személyt javasoltak a párt- és állami szervek a büntetés eme fajtájára. Alsószeliből Balogh Géza (+ 3 családtag), Kajos Ernő (1), Pancza árpád (3), Pancza Károly (1), Patócs Miklós (1), Pónya Lajos (2), Szabó Lajos (2), Szabó Sándor. Felsőszeliből Bory Antal (2), Deák János (3), Gyurcsi Etel (7), Perleczky Lőrinc (2), Soós Ernő (1), Szabó Lajos (2), Szombath Ferenc (2) ítéltetett a családjával egyetemben erre a büntetésre. A tizenöt család közül egy személyt már megbüntetett a népbíróság, a többiekről nincs tudomásunk; hiszen Alsószeliből egy személy került Jáchymovba, a munkatáborba, s a sors iróniája, hogy az éppen a kommunista bíró családjának a tagja volt.²⁰

A reszlovakizáció Alsó- és Felsőszeliben

A reszlovakizációnak volt/van egy szlovák és egy magyar értelmezése. Ján Bobák szlovák történész a reszlovakizációt a stratégiai cél (egységes szláv állam megalakítása) egyik eszközeként emlegeti. Szerinte „a reszlovakizáció nem más, mint az etnikailag széthullott, közömbös, formálisan (statisztikailag) elnemzetlenített lakosság visszatérése az anyanemzethez”.

A Slovenská liga 1946 nyarán az alábbi felhívást intézte Dél-Szlovákia lakosságához: „Ha van benned egy kis szlovák vagy szláv gyökér, szlováknak jelentkezz, mert a mi országunkban csak a szlovák nemzetiségűek rendelkeznek állampolgársággal; csak a csehszlovák állampolgárnak nem kell félnie, vajon mit hoz a holnap.”²¹ Világos megfogalmazás. Valószínűleg Ladislav Novomeský oktatás- és művelődésügyi megbízott is ezért javasolta 1946. januárjában a prágai kormány külügyi államtitkárának, hogy „a kormány tegye lehetővé Dél-Szlovákia elmagyarosodott szlovákjainak az eredeti etnikumhoz (anyanemzethez) való visszatérést.”²² A kormány a javaslatot elfogadta és utasította a kulturális szervezeteket és a Slovenská ligát a reszlovakizáció propagálásra. Az állami szervek, a BMH és az SZTH feladata volt összegezni és állandóan figyelemmel kísérni azon elmagyarosodott szlovákok számának alakulását, akik meggyőzhetők voltak a visszatérésről. A Központi Reszlovakizációs Bizottság tagjait 1946. május 26-án nevezte ki Daniel Okáli az SZNT javaslatára. A költségek egy részét – 4,3 millió koronát – a SZTH magára vállalta.

20 sídlovací úrad pre Slovensko, č. 6781-II/1946, június 9-én.

21 Bobák 1996: 60.

22 Pamätná kniha (Emlékkönyv), a Galántai Városi Hivatal kulturális, iskola- és szociálisügyi osztályán.

Szlovákia területét 5 munkacsoportra osztották, Mátyusföld a 4. munkacsoportoz tartozott, amelynek vezetője J. Snopko volt.

A magyar értelmezés filozófiája merőben különbözött az elmondottaktól. Vacillált a lét és nemlét között. Itt többről volt szó, mint pusztán a fizikai létről. A lélekről, a lélek mérgezéséről volt szó. A reszlovakizált ember olyan ember volt, aki nem született. Ez a szlogen mindkét Szeliben egyformán elterjedt. Testvért, szomszédot, barátot okkal-oktalanul megvádolt, lenézett vagy megvetett a többség. Hogy miért? Nem akarta itt hagyni fárasztó munkával összegyűjtött vagyonát, vagyonkáját, a szülőföldet. Még mindig remélt valamit, gondolván, csak átmeneti jelenségről van szó. Hiszen átmenetként kezelte az 1919-től 1938-ig terjedő időszakot, majd az 1938–1945 közötti éveket, s a tapasztalatai azt súgták, megint ilyen vagy hasonló szakasza kezdődik a történelemnek.

A reszlovakizáció Galántai járási vonatkozásairól a levéltári adatokon kívül más forrásokból is tudomást szerezhetünk. élő tanú például a járás Népművelési Tanácsának emlékkönyve is. Írja hangsúlyozza, „a Járási Művelődési Tanács elsődleges célja a viszszaemigráltak területének gyors reszlovakizációja.”²³

Alsó- és Felsőszeli lakossága reszlovakizációs „igyekezetét” a következő táblázatok tükrözik.²⁴

3. táblázat. A. Alsószeli reszlovakizációs kérvények

Foglalkozás	5 3	I	I3 AF9	Római kat.	Ág. evangélikus
	Család	Személy			
Háztartásbeli	4	12	10	2	
6 A F4 9I 9	15	69	31	38	
7 9E 4 3 9 I3	12	42	21	21	
I F4 3 FA E	6	21	15	6	
9 4 3 9	5	12	6	6	
Egyéb (munkás)	5	16	4	12	
Összesen	47	172	87	85	

Megjegyzés: A bizottság 26 családot, azaz 109 személyt igazolt, nyilvánított szlovákká. A többi kérvényt elutasította.

B. Felsőszeli reszlovakizációs kérelmek:

Kérvényezte: 91 család, 284 személy (római kat. 241, ág. evangélikus 63, zsidó 7), ebből:

Háztartásbeli: 18 család

Föld. gazda: 15 család

Vállalkozó, iparos: 16 család

Üzletes, kocsmáros: 11 család

Tanító: 7 család

Zenész: 8 család

Egyéb (értelmiség): 10 család

Munkás: 6 család

átigazolva: 82 család, 255 személy

23 Vö. a Felsőszeli, illetve Alsószeli helytörténeti monográfiákban található adatokkal. Danajka 1993, Pukkai 2007.

A szociális kategóriákat összehasonlítva, a földműves-gazdák és a vállalkozók kategóriája a legnagyobb. Ez a tény igazolja a fennebb írtakat. A vállalkozók és iparosok, különösen azok, akik közvetlenül a második világháború után vásároltak nehéz mezőgazdasági gépeket vagy modernizálták műhelyeiket (kovácsonk, géplakatosok), s különösen abban az esetben, ha erre kölcsönt is kértek barátoktól, testvérektől, úgy gondolták, a sok rossz közül a jobbik rosszat választják.

Valószínűleg a hatalom érdeke volt a lakosság vallási hovatartozásának a kimutatása. A magyarországi szlovákok ugyanis evangélikusok voltak, s ha a szlovákiai magyar evangélikusok reszlovakizálnak, nem lehet őket Magyarországra telepíteni. De problémát jelentettek a katolikusok is, hiszen a bizalmiak és belső telepések zöme az úgynevezett iker-telepek következtében katolikus többségű szlovák vidékekről származott.

A reszlovakizációs végzések kézbesítése után 1948. április 3-án és június 15-én is készített a Galántai járási Nemzeti Bizottság a lakosság nemzetiségi összetételét taglaló felmérést, többet is.

4. táblázat. A. A lakosság nemzetiségi összetétele 1948. április 3-án

Település	Népességszám	Szlovák		Reszlovakizált		Magyar	
	Összesen	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Alsószele	2 894	783		109		2 021	I
	3 370	1 588	E	255	F	1 524	E F

B. A szlovák lakosság rétegződése 1948. június 15-én

Település	Szlovák 1938 I	Szlovák 1945 után	Reemigráns	Reszlovakizált	Magyarországról telepített szlovák	Összesen
Alsószele	53	44	4	109	695	816
I I	67	420	19	255	1 250	2 014

A lakosság nemzetiségi összetétele az összes, államilag tervbe vett intézkedés lezárulása után mindkét településen alaposan megváltozott. Míg 1930-ban Alsószeleiben a magyarság százalékaránya 99,37 volt, 1948-ban 69,19 százalékra csökkent. Felsőszeleiben 1930-ban a magyarság aránya 95,74 százalék, 1948-ban csak 45,32 százalék volt. A háború utáni első hivatalos népszámláláskor, 1950-ben Alsószeleiben a magyar lakosság aránya 68,48 százalék, Felsőszeleiben 40,20 százalék volt. A legutóbbi, a 2001-es népszámláláskor Alsószele lakosságának 78 százaléka vallotta magát magyarnak, Felsőszeleiben pedig 67,01 százalék.²⁵

Az illetékesek elégedetlenek voltak, mint Močkor százados írta, „a reszlovakizáltaknál továbbra is kevés igyekezet tapasztalható azon a téren, hogy azok igazán és őszintén szlovákká szeretnének válni”. Ezen úgy próbáltak segíteni, hogy nyelvkurzusokat szerveztek. A szeliek is tanultak a *Hovoríme po slovensky* (Szlovákul beszélünk) című tankönyvből.²⁶

24 PálVF ONV Galanta, 737 6/1948 prez.

25 PálVF, ONV Galanta, 8/1947.

26 Nyitrai állami Levéltár, OOÚ Šafa, i.sz. 1/1947 dõv. 20493/III.-1946.

A Központi Reszlovakizációs Bizottság működésének megszűnésére Václav Nosek belügyminiszter 1948. november 20-án utasította Daniel Okáli belügyi megbízottat. A csehszlovák kormány 1954. április 8-án a részlovakizációt érvénytelennek nyilvánította.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere a két Szeliben

A csehszlovák politika, szigorúan tartva magát a tisztán szláv államalakulat kreálásának eszméjéhez, minden erejével, lehető és lehetetlen módon arra törekedett, hogy az elvárásokkal ellentétben nem éppen sikeres részlovakizácót, a még kedvezőtlenebb kimenetű deportálásokat a lakosságcserevel pótolja, netán feledtesse.

A győztes hatalmak sugallatára, a Szovjetunió teljes támogatása mellett 1946. február 27-én megszületett a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény, melyet a csehszlovák nemzetgyűlés 1946. június 27-én ratifikált s a törvénytarban 145/1946-os szám alatt iktatták.

A belső kolonizáció és a felsorolt tervek, elképzelések realizálására már a szerződés aláírását megelőzően, 1945. július 17-én a köztársasági elnök 27. számú dekrétumának megfelelően Pozsony központtal megalakult a Szlovák Települési Hivatal. Ezt követően az úgynevezett belső telepítések elősegítése érdekében 1946. március 1-jén elfogadta a kormány a 45. számú rendeletét, amely nyomán megalakult a Nemzeti Újjáépítési Alap. Mind a két intézmény regionális intézményeket szervezett többek között Galántán, Vágsellyén, Somorján és Dunaszerdahelyen is. A hivatalok a következő feladatokat látták el: a lakosságcsere lebonyolítása csehszlovákia és Magyarország között; a köztársasági elnök 108/1945 számú dekrétuma alapján a kitelepített lakosság vagyonának konfiskációja; a repatriánsok elhelyezése és birtokhoz juttatása.²⁷

Azoknak a személyeknek, akik 1938. november 2-a után érkeztek a magyarok által viszsza foglalt területekre, 14 napon belül el kellett hagyniuk Szlovákia területét. A hivatalnokok, tanítók, állami alkalmazottak és sok ezer hozzátartozójuk személyes holmin kívül csak élelmet vihetett magával. Azt is csak annyit, amennyire a magyar határig szüksége volt.²⁸

Ilyen sors várt a népbíróóságok hatáskörébe tartozó esetekre is, azokra, akiknek csak annyi volt a bűne, hogy magyar nemzetiségűeknek vallották magukat. Példa erre a galántai Hanza Szövetkezeti áruközpont vezérkara.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény V. cikke alapján (ezek a fehér laposok), a 33/1945-ös elnöki dekrétum értelmében állampolgárságukat veszített szlovákiai magyarok közül a szlovák hivatalok által kijelölt személyek két szakaszban hagyták el szülőföldjüket:

1. szakasz: 1947. április 12. – 1948. június 12.
2. szakasz: 1948. szeptember 1. – 1948. december 20.

A SZTH 105 047 kijelölt személyéből 89 660 személyt telepített Magyarországra. Viszont Magyarországról az önként jelentkezők, kérelmet benyújtók 95 421-es táborából 73 273 személy érkezett Szlovákiába. (Az adatok nem mindig egyeznek). A VIII. cikk 1-4. paragrafusa szerint a fasiszta megszállók, hazaárulók, kollaboránsok, a szlovák nemzeti felkelés árulói, tehát súlyosabb bűnök elkövetői, az 5. paragrafus által pedig a kisebb

27 ONV Galanta, č. 5/1945, 1945. május 24.

28 Vyhláška, Odsun občanov maďarskej národnosti.

bűnökben (például a fasiszta rendszer támogatásában) vétkesek kerültek át Magyarországra.

Alsó- és Felsőszeli a Mátyusföld azon 28 települése közé tartozott, melyekből az SZTH rendelete szerint a magyar lakosság zömét Magyarországra kellett telepíteni. (Községek: Alsószei, Deáki, Diószeg, Feketenyék, Felsőszeli, Galánta, Hidaskürt, Jóká, Királyrév, Kismácséd, Nagyfödemes, Nagymácséd, Nádszeg, Negyed, Nemeskajal, Nemeskosút, Pered, Réte, Szelőce, Szenc, Taksony, Tósnyárasd, Vágfarkasd, Vezekény, Vízkelet, Zsigárd.) Alsószeiből az adatok alapján 255 gazdasági egység, azaz 778 személy kényszerült Magyarországra. A fehérlapos családok száma 199 volt, akikhez 26 család (szülők vagy gyermekek családja) csatlakozott, hiszen a patriarchális családmódel szerint egy családot alkottak. Huszonkilencre tehető azoknak a száma(főleg hajadonok, legényemberek), akik ismerős családhoz csatlakoztak. Velük kapcsolatban azt sem mondható, hogy valamilyen szociális késztetés lett volna az országváltás oka. Felsőszeiből 247 családi házból 309 gazdasági egységet (családot), 1145 személyt telepítettek át Magyarországra. Az áttelepülők magukkal vihették az összes ingóságaikat. A járási csendőrpáncsnok, Močkor százados jelentései hézagosak vagy egyes adatok elkallódtak, ennek ellenére érdemes áttekinteni az áttelepítési harmonogramot. A két Szeiből 1947. április 29. és 1947. november 9-e között a kitelepítésre ítélt lakosság zömét az alábbi időrendben szállították Magyarországra.

5. táblázat. Kitelepítési menetrend²⁹

A szerelvények száma				Család		Személy		Vagon		Szarvasmarha		Ló	
A	F	A	F	A	F	A	F	A	F	A	F	A	F
22-II.	24	4. 29.	5.2.	16	14	66	55	68	70	46	43	18	9
23	25	4. 30.	5.4.	17	11	71	47	73	50	53	28	19	8
44	26	5. 17.	5.4.	13	8	45	33	71	43	50	33	22	4
45	31	5. 17.	5.7.	15	17	66	81	75	70	65	64	24	16
46	32	5. 18.	5.8.	16	17	66	91	66	75	51	44	21	14
47	34	5. 19.	5.9.	18	20	68	80	72	73	56	47	20	9
49	35-II.	5. 20.	5.10.	21	8	90	23	65	37	40	20	27	10
50	37	5. 22.	5.12.	7	20	23	89	23	73	16	45	2	6
?	38	11. 6.	5.12.	10	12	43	50	45	66	39	40	20	4
84	59	11. 8.	5.28.	8	21	39	94	59	75	33	45	12	8
85*	61	11. 9.	5.29.	16	15	73	61	73	64	41	42	20	9
	64*		6.1.		10		72		38		37		15
	72		10.4.		9		42		44		19		13
	73		10.6.		16		62		57		15		6
11 Össz.	14 Össz.	10 Nap	12 Nap	157	198	650	880	690	865	504	522	205	131

Megjegyzés: A = Alsószei, F = Felsőszeli

* Az alsószeiakkal nagymácsédi, a felsőszeiakkal nádszegi családok is voltak a szerelvényen.

A táblázatban felsoroltakon kívül a szakirodalom megemlíti, hogy a fogadó fél – Magyarország – már 1947. március 14-én és 16-án, majd április 20-án, 23-án és 28-án,

29 Pukkai 2007: 163; Danajka 1993: 153.

május 28-án, októberben pedig 11-én, 16-án és 21-én a következő településeken helyezett el alsószelieket: Hercegszabar, Dunaszekcső, Kisvejke, Geresd-Püspöklak, Hercegtöttös és Bonyhád. Az 1948-as év őszén, szeptember 1-jén Pécsváradra érkezett az Alsószeliből kitelepítettek egy csoportja, október 8-án Németbólyba, 11-én Hercegtöttösre, 16-án Geresd-Püspöklakra, december 12-én Mórágyra és Kisvejkére.

Felsőszeliből az 1947-es évben a táblázatban felsoroltakon kívül május 1-jén Mágocsra, 20-án és 25-én Kaposszekcsőre, június 22-én Virágosra, július 23-án csikostöttösre, szeptember 4-én Babarcra, október 1-jén Máriakémenyre, október 22-én Kaposszekcsőre, 24-én Belecskára, 25-én udvariba s november 13-án Kaposszekcsőre érkeztek a szerelvények, illetve a teherautók. Az 1948-as év őszén, október 3-án Villányba, 11-én Dunaszekcsőre, 15-én Hercegtöttösre, december 4-én Varsádra, december 12-én Mucsfára, Szellőre, Mágocsra és Kaposszekcsőre futott be a felsőszeliek egy-egy csoportja.

Felsőszeliből a nem teljes levéltári adatok szerint még a következő áttelepülők voltak kénytelenek elhagyni szülőföldjüket.

Kiegészítő táblázat:

	Család	Személy	Szarvasmarha	Ló
1947. május 19.	20	80	47	9
1947. október 12.	13	44	27	5
1947. október 14.	16	51	26	2
1947. október 14.	10	38	26	4
1947. október 21.	14	52	17	6
1947. október 22.	13	45	19	8
1947. november 1.	10	55	20	4
1947. november 5.	15	65	23	21
1947. november 5. *	7	32	13	6
Összesen	118 család	462 személy	218	65

Megjegyzés: a két Szeliből együtt vitték el a lakosokat, az arányok ismeretlenek; a befogadó ország és a táblázat adatainak egyes összetevői megegyeznek.

Az alábbi táblázatban azok a települések találhatók, amelyek az áttelepítés idején befogadták a Magyarországra áttelepített szelieket.

6. táblázat. Alsószelieket befogadó magyarországi települések³⁰

1. Kisvejke 32 család	10. Mucsi 11 család	19. Németbóly 2 család
2. Zomba 28 család	11. Aparhant 9 család	20. Csorvás 1 család
3. Tótkomlós 26 család	12. Pécsvárad 6 család	21. Dombóvár 1 család
4. Terce 25 család	13. Szekszárd 4 család	22. Geresdlak 1 család
5. Závod 25 család	14. Tolna 3 család	23. Hercegtöttös 1 család
76 F MD 6 6	15. Vokány 4 család	24. Kisvárd 1 család
7. Nagybánhegyes 19 család	16. Békéscsaba 2 család	25. Mucsfa 1 család
8. Budapest 12 család	17. Gerendás 2 család	26. Szederkény 1 család
9. Hercegszabar 12 család	18. Nyíregyháza 2 család	76 KD 168 6

Megjegyzés: László Péter még Bonyhád (1), Mekényest (1), Mórág (1) és Sombereket (2) említi könyvében.

30 Feldolgozva az idézett munkák és László 2005 alapján.

7. táblázat. Felsőszelieket befogadó magyarországi települések:

Felsőszeli története szerint:

Ambrózfalva, Bár, Békés, Berkesd, csikostöttös, Dombóvár, Dunaszekcső, Geresd, Hangospusztá, Kékesd, Kaposszekcső, Lánycsók, Liptód, Máriakéménd, Mágocs, Maráza, Monyoród, Németbóly, Nyomja, Pécs, Pécsvárad, Püspökszenterzsébet, Püspöklak, Pitvaros, Szederkény, Szellő, Tótkomlós, Tékes, udvari, Vajka, Virágos (31).

László 2005 adatai alapján

1.o Beleska 12 család	2.o Berkesd 9 család	3.o Csanádpalota 1 család
4.o Csikostöttös 13 család	5.o F K D 676	6.o Geresd-Püspöklak 21 család
7.o Hercegtöttös 7 család	8.o K D 6 86	9.o Kékesd 6 család
10. Kisvejke 1 család	11. Kölesd-Hangos 10 család	12. Lánycsók 5 család
13. Liptód 1 család	14. Macsfa 1 család	15. Mágocs 1 család
16. Mágocs 48 család	17. Máriakéménd 15 család	18. Monyoród 3 család
19. Pitvaros 1 család	20. Püspökszenterzsébet 8 család	21. Szederkény-Nyomja 10 család
22.o K 6 6	23. Tékes 3 család	24.o M 686
25. Udvar 1 család	26. Udvari 14 család	27. Varsád 1 család
28. Villány 1 család	29. Villánykövesd 2 család	30. Virágos 11 család

Az adatok nem mindenütt egyeznek. Ennek valószínűsíthető oka az lehet, hogy az eredetileg kijelölt helyekről bizonyos okokból kifolyólag elkerülhetetlen volt az átcsoportosítás, esetleg nem voltak még vagy már üresek a házak.

utolsó táblázatunk a Magyarországra telepített szeli lakosság szociális összetételét, foglalkozási megoszlását mutatja be:

8. táblázat. Kitelepített alsó- és felsőszeliek foglalkozási megoszlása

Foglalkozás	Település		Összesen
	Alsószeli		A két Szeli együtt
	175	240	415
Háztartásbeli	29	21	50
Kiskereskedelembe dolgozó	14	10	24
8 F	25	20	45
D M8 F F	4	2	6
D K	6	6	12
Egyéb (munkás)	2	10	12

A kitelepítésekkel párhuzamosan a vonatszerelvények a Magyarországról önként jelentkezőket szállították Dél-Szlovákiába. Alsószelibe az első szerelvény május 1-jén futott be a galántai állomásra, ahonnan a teherautók 33 családot vittek a településre. Alsószelibe 217 család, összesen 682 személy települt Tótkomlósról. A Felsőszelibe indított szerelvény május 5-én futott be a galántai állomásra: 32 család, 117 személy 63 vagonban költözött az „őshazába”. Egyébként Felsőszelibe 324 család érkezett.

A telepítések és a reszlovakizáció konfliktusai

A járási belügyi szervek parancsnokai, Močkor százados Galántán és Ryška őrnagy Vágsellyén kötelező havi jelentéseikben a tőlük telhető őszinteséggel írnak azokról a jelenségekről, amelyek zűrzavart, egyenetlenséget okoztak a reszlovakizáltak, belső tele-

pesek, deportáltak, a be- és kitelepítettek körében. Ezeket a „disszonanciákat” a legtöbb esetben nem sikerült mindenki kedvére feloldani. A hivatalos szervek, a szlovák betelepültek elégedetlenek voltak a reszlovakizáltak „nyelvgyakorlásával”. Ugyanis ezek nemcsak a családjuk körében beszéltek magyarul, hanem a templomban sem voltak hajlandók szlovákul imádkozni és énekelni. Még a kommunisták is elégedetlenkedtek, mert a reszlovakizáltak a gyűléseken csakis magyar nyelven szóltak fel. Juraj Pokorni taksonyi plébános nem volt hajlandó ezt eltűrni, ellentétben a nemeskosúti czuczor plébánossal, aki újból bevezette a magyar nyelvű istentiszteleteket. A szlovák hívők kérték az áthelyezését.³¹

A galántai szlovák hívők szerint a szertartásokon, az istentisztelet előtt és után a templom előtt még a magyar rendszerben (1938–1945) sem lehetett annyi magyar szót hallani, mint most a „reszlovakoktól”. A taksonyi reszlovakizáltak közül többen kaptak a Magyarországra áttelepített falubeliektől levelet, amelyben megfenyegették őket: visszatérve Taksonyba bosszút állnak rajtuk. Feliratokon, falragaszokon ki nem deríthető személységek bíztatták a reszlovakizáltakat, adják vissza dekrétumaikat, hiszen a magyarok úgyis visszakapják jogaikat.³²

A legtöbb problémát a Magyarországról önként Szlovákiába települt szlovákok okozták („preszídlenec”-nek nevezték magukat egymás között). A perediek példája egyike a legszemléletesebbeknek. Amikor a csendőrájárőr Pereden szolgálatot teljesítve a házak előtt padokon üldögélő és tereferélő áttelepültektől afelől érdeklődött, vajon miért nincsenek a földeken ilyen jó időben (április lévén), azt felelték: nekünk Magyarországon azt ígérték, hogy az itt maradt magyarok dolgoznak majd ránk.³³

Močkor százados szerint egyébként a járási parancsnokság éppen az áttelepültektől kapta a legtöbb jelentést a magyarok viselt dolgairól. A komisszárok jóváhagyták az áttelepültek ama kérelmét is, miszerint a járási csendőrpáncsnok 3-4 puskát engedélyez számukra a rend fenntartása érdekében. Több alkalommal előfordult, hogy a magyarországi szlovákokat nem tudták az előre megígért családi házakban elhelyezni, mert a magyarok még nem költöztek ki belőlük.³⁴ A járási hivatalok nem tudták megoldani sem a belső kolonizáció, sem a Magyarországról áttelepített szlovákok révén az áruellátás gondjait és a Magyarországra áttelepített szakemberek (kovácsok, molnárok, ácsok stb.) pótlását.

A lakosságcserére kényszerítettek részéről előforduló negatív megnyilvánulások voltak: verekedések, ajtók, ablakok felrakása a teherautókra. A Zsolnáról Galántára vezényelt katonák önkényes fellépése Felső- és Alsószeliben nem okozott nagyobb gondot, miként az alsó-, felsőszeli, rétei áttelepülők ama elkeseredett dacossága sem, amikor az őket szállító teherautókat magyar zászlókkal díszítették fel.³⁵ Mivel a fehérlappal rendelkezőket a csehszlovák hivatalok már nem büntették, a vezekényi dalos férfiak is büntetlenül rakodhattak a teherautóra, még annak ellenére is, hogy a szlovák fél bosszantására elénekelték közben a tiltott katonanótát, a Horthy Miklós katonája vagyok kezdetűt.³⁶

Močkor kapitány 1948 márciusában ugyan feszült, nyugtalan politikai légkörről írt jelentésében, mégpedig a magyar ellenpropaganda erősödéséről, amit azzal magyarázott,

31 PálVF ONV Galanta 8/1948 prez. számú irat.

32 ONV Galanta 8/1947 prez. számú irat.

33 ONV Šaľa 1/1948 prez. számú irat.

34 Situačné hlásenie ONV Galanta 12/1947, 1457/1947, 100/1947.

35 Situačné hlásenie ONV Šaľa 2143/1946, 2/1947.

36 ONV Galanta, 5. számú doboz, 118/1948.

hogy folytak az előkészületek a magyar lakosság újabb csoportjainak Magyarországra történő áttelepítésére. Mindezek ellenére – írta jelentésében – „falvainkban már érezhető a szlovák lélek, amely a Magyarországról idetelepült szlovákok érdeme. Járásunk szlovák jellegű, hiszen Galántán is inkább szlovák beszéd hallható, nem a magyar. A járás elszlovákosítása befejezéséhez közeledik.”³⁷

Elemzésünkben a hivatalos szervek jelentésein kívül figyelembe vettük a két Szeli idősebb polgárainak visszaemlékezéseit, illetve az elődeiktől hallott és megjegyzett történeteket is.³⁸ A deportálásokhoz fűződtek a legborzasztóbb emlékek. Míg Galántáról a teher-vagon-szerelvény Břeclavba, a szlovák-cseh határra érkezett, az idős családtagok és a csecsemők közül többen megfagytak. Erre a sorsra jutott a deáki Laki Mária kéthetes csecsemője, de a Felsőszeliből deportált Vajda Ferenc és Tok Tilda gyermeke is, aki az úton, a szellős, huzatos vonaton született csehországban. A visszaemlékezők szerint egy jószívű cseh vasutas ugyan bedeszkázta a vagonablakot, de az sem sokat segített a zord idő ellen. Sokan, főleg özvegyasszonyok a családjukkal a Podbožany-i vagy más célállomáson rostokoltak 2-3 hónapig, míg végre valamelyik környékbeli majorságokba vitték őket.

A visszaemlékező alsó- és felsőszeliek sűrűn emlegetnek egy bizonyos Černý Jankó nevű bazini lakost. Valószínű, hogy több ilyen „Fekete János” is létezett, aki a bizonytalanságban élő, deportálásra vagy kitelepítésre váró szeliektől potom pénzért megvásárolta a lovakat, szarvasmarhákat, a sertésállomány nagy részét. A rettegésben élő gazdák ugyanis nem tudták pontosan, mit vihetnek magukkal, mit nem. Különösen a deportáltak fizettek rá a vásárra, hiszen visszatértük után ennek az eladási árnak a sokszorosán vásárolhattak aztán maguknak legalább egy sertést, ha másra nem futotta a pénzükből.

Megszólított visszaemlékezőink még hatvan év távlatából is azon elmélkedtek, miként lehetséges, hogy ugyanazok, akik 1938 novemberében magyaros ruhában, a köztársasági elnök fényképét égetve fogadták a magyar katonákat, alig hét év múlva a reszlovakizáltak táborát gyarapították. Persze, voltak olyan családok is, amelyek végigszenvedték az egész világháborút, a férfiek részt vettek Erdély, Jugoszlávia megszállásában, visszatértek a Dontól, s miután többet szenvedni nem bírtak, reszlovakizáltak. Megértették őket. A felsőszeliek szeretettel emlegették a breznóbányaiakat, akikkel cseregyerek kapcsolatuk volt. A breznóiak jártak Felsőszelibe „magyar szóra”, a felsőszeliek pedig Breznóbányára szlovákul tanulni. Ezek a breznóbányaiak figyelmeztették a szelieket a fehér lapokra, a deportálásokra. Egy teherautónyi szeli fiataalt elvittek Breznóbányára s ott munkát találtak a számukra. Így azoknak nem kellett a Szudéta-vidékre menniük, az események jobbra fordultával pedig hazamentek.

A mai kor emberei, akik szerencsésnek mondhatják magukat, mert nem kell szembe-sülniük hasonló kényszerű döntéshelyzetekkel, a két Szeli magyar népessége által megélt konfliktusokból, azok máig ható emlékéből talán megérthetik, mit is jelentettek és jelentenek a második világháborút követő évek a csehszlovákiai s általában a közép-európai kisebbségi magyarok számára.

37 ONV Galanta, 5. számú doboz, 8/1948 prez.

38 A beszélgetéseket 2009. április 14-én Alsószeliben, április 20-án Felsőszeliben az alábbi polgárokkal folytattam: Alsószeli: özv. Takács Terézia 88 éves, özv. Katona Kálmán 84 éves, Pukkai árpád 77 éves, Dobri László 74 éves, Bartos Ferenc 70 éves; Felsőszeli: Szabados László 68 éves, Mikus János 84 éves, Vajda István 79 éves, Orosz László 62 éves.

Irodalom

- Bobák, Ján 1996. *Resimilácia a tzv. reslovakizácia po roku 1945*. Historický Zborník MS, Martin.
- Danajka Lajos 1993. *Felsőszeli története*. Községi Önkormányzat, Felsőszeli.
- Kövesdi Károly–Mayer Judit 1996. *Eduard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és németek jogfosztása*. Pannónia Kiadó, Pozsony.
- László Péter 2005. *Fehérlaposok*. Szekszárd.
- Novotná-Kasalová, Vlasta 2006. *Hrušov včera a dnes*.
- Pukkai László 2002. *Mátyusföld I. A galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*. Fórum Társadalomtudományi Intézet – Lilium Aurum Kiadó, Somorja–Dunaszerdahely. /Lokális és regionális monográfiák 3./
- Pukkai László 2007. *Alsószeli község története 1217–2007*. Alsószeli Község Önkormányzata, Alsószeli.
- Szarka László 2005. *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*. Komárom.
- Vadkerty Katalin 1996. *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszermunkája 1945–1948. között*. Kalligram, Pozsony.
- Vadkerty Katalin 2001. *A kitelepítéstől a reslovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948. közötti történetéből*. Kalligram, Pozsony.

Az 1940-es évek eseményei a két Szeli szimbolikus határképzési folyamataiban és kommunikatív emlékezetében

A szlovákiai magyarok számára egyszerre mozgalmas és tragikus 1940-es években a két Szeliben is gyökeres társadalmi és etnikai változások következtek be. Az első bécsi döntéskor a közel húsz esztendeig különfejlődő magyarországi és felvidéki magyar társadalom a revelatív hatású visszacsatolás után szembesült az eltérő társadalomfejlődés okozta mentalitásbeli különbségekkel. Az 1940-es évek második felében a kényszerkitelepítések, a belső kolonizáció és a lakosságcsere után a korábban etnikailag egységesnek mondható két településen új társadalmi és szimbolikus törésvonalak jöttek létre. Míg korábban az evangélikus és katolikus, a nagygazda, a kisbirtokos és a földnélküli szegény népességcsoportok és a mintegy 200 fős zsidó közösség között feszültek szimbolikus határok és gazdasági érdekkülönbségek, addig az 1940-es évek második felétől a településeken belül hirtelen nagyobb jelentőségűvé vált az etnikai dimenzió. Olyan új kategóriák jöttek létre a mátyusföldi településeken mint a Felföldről betelepített szlovákoké („hornyákok”) vagy a beköltöző magyarországi (esetünkben jórészt tótkomlósi) szlovákoké („preszidlényecek”), amelyek már az etnikus/nemzeti kategóriák helyi leképeződéseinek is értelmezhetők. A magyarországi szlovákok esetében a többség által jól beszélt magyar nyelv lehetőséget teremtett a helyi magyarokkal történő kapcsolatteremtésben, a mindennapi együttélés normalizálásában. Mindemellett általánossá váltak szimbolikus értéktulajdonítási és határképzési mechanizmusok, etnicizált konfliktushelyzetek. A reszlovakizáltak nyilvánosan nem igazán felvállalt, bizonyos értelemben szégyellt csoportja a hatalmi, nemzetpolitikai és gazdasági kényszerfeltételekre adott sajátos alkalmazkodás volt.¹ Ehhez jöttek az állam-nemzeti, majd kommunista hatalomkiépítés során a „bizalmiak”, „komisszárok”, „partizánok”, a kulákok és párttagok kategóriái,² amelyek felülírták a korábbi rendies, vagyoni vagy éppen képzettségalapú lokális hierarchiákat;³ a párttagság vagy a reszlovakizáció a magyarok egy része számára státuszkompenzációs lehetőséget kínált. A helyi elitcsere és a hatalmi viszonyok gyökeres átrendeződése mellett alapvetően interetnikusabbá váltak a lokális viszonyok. Az új helyi hatalmi viszonyok és ellenőrzési mechanizmusok az 1940-es évek második felétől az etnikus sajátosságok reprezentálását egyenlőtlen módon engedték megjelenni a helyi társadalmi terekben. A reszlovakizációval és főleg a szlovákok betelepülésével megnövekedett számú szlovákság láthatóvá tétele, etnikai/kulturális megerősítése erősen foglalkoztatta a korabeli hatalom képviselőit.

1 Ld. Szarka László e kötetben közölt tanulmányát.

2 Pukka 2002: 57.

3 A cím és a tudás, valamint a rokonság és a kapcsolathálók a szimbolikus tőkét és ezáltal a társadalmi státuszt meghatározó szerepéről és időbeli változásáról. Ld. Paládi-Kovács 2000: 497; Bourdieu 1978: 379–399.

Az 1923 és 1935 között született szeli adatközlőkkel folytatott beszélgetéseink olyan, a múltat bizonyos értelemben illékonyan rekonstruáló kommunikatív emlékezetet, narratív emlékező stratégiákat tártak elénk, amelyekben maguk és környezetük számára magyarázzák, feldolgozhatóvá teszik a velük történeteket. Számunkra azért lehetnek érdekesek ezek az olykor sztereotip elemekből felépülő, a személyes sérelmek okait általánosítva magyarázó szövegek, értelmezések, mert betekintést nyújtanak abba, hogy egy megbolydult, erős hatalmi beavatkozással átrendezett, multietnikussá váló térben a helyiek milyen egyéni, családtörténeti tapasztalatok és értelmezési stratégiák mentén jelölik ki saját és csoportjuk pozícióját a településeken. A visszaemlékezések azokat a történetekben rögzült szituatív módon megformálódó szimbolikus határokat is felmutatják, amelyek az eltérő társadalmi helyzetű, eredetű, etnikumú, nyelvű csoportok között keletkeztek és maradtak fenn. A szeliek társadalmi és etnikus különbségekkel való szembesülésének narratívumait a visszaemlékezők főbb kategóriái szerint, egyfajta időrendbe fűzve mutatjuk be, legrészletesebben természetesen a Magyarországról áttelepült szlovákokról kialakított képpel foglalkozunk.⁴

Anyaországok

Az 1938-as bevonulás után a *magyarországiakkal* („*anyaországok*”) szemben megalkotott különbség az idős felsőszeli visszaemlékező szerint a két állam társadalmi-gazdasági berendezkedésének eltéréseiből eredt, az összehasonlításból egy autoriterebb Magyarország képe rajzolódik meg a demokratikusabb csehszlovákiával szemben. „*Republikában az volt a helyzet, hogy akkor végeredménybe a magyarokat nem nyomták el annyira, még az hogy például Pozsony háromnyelvű volt... Nem volt olyan elnyomás. Ez a megkülönböztetés kezdődött csak 1945 után, mert hát elkövettek a magyar urak is abban az időben bizonyos hibákat.*” (K. Gy.)

Az egyik a csehszlovák idők javára írandó vívmány a nyolcórás munkaidő gyakorlata volt, ami Magyarországon nem volt bevett és amihez a mezőgazdasági bérmunkások is hozzászóltak.

„*És hát innen berukkoltak srácok, hát volt, akivel én voltam egy műhelybe, átképzésre behívták 1939-ben, és elvitték őket a militari policáj, a magyar katonai rendőrség. Mert ott egyik majorban Hajdúnánás mellett voltak, elmondták azt, hogy minálunk hattól fél hatig (dolgoznak), nem az hogy, ahogy kel a nap, már kint voltak a határba, hanem hattól fél hatig. Hát ugye ennek híre ment. Az intéző odarendelte a csendőröket, és elvitték a fölvidéki katonákat. Mert innét volt szakasziparancsnok főhadnagy, tanító, Alsószelibe volt legutoljára tanító, Kövesi Géza, főhadnagy volt, hát az aztán ment a tisztok után, hát ne csináljanak hülyeséget, ez nálunk menő dolog, itt nem fölforgatás, hanem akkor változtassák meg a rendszerüket, és kész. Nem hülyeséget beszél a katona. Aztán elengedték őt, na de meg volt tiltva az, hogy civilek többet a majorba oda nem mehettek a katonák közé.*” (K. Gy.)

A magyar hadseregben a felvidéki katonákat „*fölvidéki kommunistáknak*”, „*csepszóknak*” nevezték. Ez olyan különbségtermelő mechanizmust jelez, ami a korábbi nemzetállami-territoriális változások által definiált régióhoz kötődő magyarokat egységes csoportként

4 Adatközlőink: Z. M. (szül. Tótkomlós 1923, áttelepült, Felsőszeli), K. Gy. (Felsőszeli 1924, csehszlovákiai deportált), S. E. (Alsószeli 1930, Bajorországban levontként hadifogoly), S. A. (Tótkomlós 1935, áttelepült, Alsószeli).

sztereotipizálja. Az iparosodottabb Mátyusföldön a gyárak munkásai, a műhelyek inasai és segédei, az uradalmakban, nagygazdáknál dolgozó nagyszámú mezőgazdasági bér-munkás, szezonmunkás, részesarató, cseléd fogékonyabb volt a munkásmozgalom kezdeményezéseire, baloldali ideológiákra. A két Szeliben is erős volt a szakszervezeti szervezethez való kötődés, a mezőgazdasági munkások érdekvédelme, az evangélikus és katolikus ifjúsági szervezetek mellett ifjúsági munkáskör is működött. A munkásszervezetek képviselői még azt is kikötötték, hogy a majorokban mennyit használhatták a kötözőgépet, ami nagyszámú részesarató munkáját tette volna feleslegessé, megfosztva őket a gabona 1/12 részétől, ami sok család megélhetését ellehetetlenítette volna. Ezeket a vívmányokat a magyar időszak alatt érvénytelenítették, bevezették a 12 órás munkaidőt, sokan az új rendet visszalépésként, a jogok csorbításaként élték meg.⁵

„Mink azok a régebbiek, mert valamiben még mindig jobban fűződünk az anyaországhoz, mert azért mink azt a bizonyos pár évet átéltük Magyarországgal, 38-tól 45-ig. Holott sokkal rosszabb sorsunk volt, mint a Masaryknál.” (K. Gy.) A háborús időszak ellátási nehézségei, a magasabb árszínvonal sokakban elégedetlenséget szült. „Szlovákia olcsóbb volt mint a magyaroknál. Igen. Mert azért voltak azok a bizonyos tüntetések és megnyilvánulások, hogy „Minden drága, vissza Prága” 1938-ban.” (és erre mit mondtak a magyar hivatalnokok?) „Hát esetleg ha meghallották, csendőrok vagy ilyesmi, jól elpufálták. Vagy hogy menj az anyád kinyába a tótjaid közé.” (K. Gy.)

Reszlovákok

A reszlovakizáltakról szövező emlékezet lényeges szervező momentuma az emlékező személyének társadalmi helyzete és érintettsége a különféle kényszermigrációkban. A csehszlovákia területére deportáltak, a Magyarországra kitelepítettek vagy a szegényebb rendű gazdák a reszlovakizáltakat haszonleső, korábban inkább érdekből magyarkodókként bélyegezték, akik első adandó pillanatban szlovákra váltottak.

„Voltak Rózsahegyri nevelési (szlovák származású édesapjának) unokatestvére Ugrár József, hát azok úgy voltak és a Mariska néni innét Vojnáról, Nyitra mellől. Hát azok mind anyanyelvi szinten beszéltek szlovákul meg magyarul. Hát a József a fatárnak, te Félix, hát azt mondja, mit, beszélj te tótul, hát mit akarsz, írsz magad tótnak és itthon maradsz. József, én Diószegen születtem, Magyarországon, slussz végeztünk. Hát inkább deportáltatta volna magát. Hát voltak aztán na, olyan magyarok, akik 1938-ban akkora zászlókat vittek, magyar zászlót a szent koronával, mint na, és legelőször reszlovakizáltak.” (K. Gy.)

A reszlovakizáltaknak, mivel a nemzeti tanács tagjai lehettek, beleszólásuk volt abba, hogy mely családokat deportáljanak, illetve telepítsenek ki. „No de hát a képviselő-testület tagjai azok mind reszlovákok voltak, tősgyökeres, leghíresebb magyarok, de reszlovákok.” (K. Gy.) A hatalom a reszlovakizáció eredményességét a reszlovakizáltak lojalitásának és a szlovák nyelvbe és kultúrába történő átszocializálódásának mértéke szerint ítélte meg.⁶ A reszlovakizáltak csökkenő lokális társadalmi és szimbolikus tőkéjét, romló meg-

5 Danajka 1993: 129–130.

6 Több járási jelentés szól arról, hogy a reszlovakizáltak továbbra is magyarul beszéltek, nem törekedtek a szlovákiaságra történő integrációra. Pukkai 2002: 70–71.

ítélését kezdetekben ellensúlyozta az állampolgársággal nyerhető haszon, a birtok vagy műhely megtartása, az állami ellátórendszerben való részvétel joga és a politikai érdekvérvényesítés lehetősége. A későbbi konszolidáció során a nem reszlovakizált magyarok is állampolgárságot kaptak, de a tabuizálás, elhallgatás mellett a nem reszlovakizált kortársak megítélése továbbra is negatív maradt.

„Mert voltak olyan jók velünk a reszlovák gazdák, akiknek egész rokonságuk mind itt-hon maradt, se deportálás, se Magyarországra vitel.” (és hogy úszták meg?) „Úgy, hogy reszlovakizáltak. Kalap alatt, mert akkor gyűtt divatba az a vers, hogy »Mi lesz veled, te bús magyar, ha a helyzet fordul hamar; Ki legnagyobb magyarnak vallotta magát, legelőször szlovakizált; Mi lesz veled, te bús magyar, ha a helyzet fordul hamar.« Na tehát elmúlt ötven év, hatvan év, az vissza nem fordul.” (K. Gy.)

Hornyákok

A felföldi szlovák betelepülők vonatkozásában különbséget kell tenni az egykori uradalmi majorba, Körtvélyesre,⁷ a cselédek helyére betelepített, ott meghonosodott, a szeliekkel gazdasági értelemben is kooperáló, a magyarokkal vegyes házasságok révén is kapcsolatba kerülő, a honos magyar kis- és középbirtokosok gazdasági érdekeit összességében nem sértő „hornyákok” és a deportált magyarok házaiba és gazdaságaiba betelepülő felföldi szlovákok megítélése között.

„Mert a deportálás előtt már két héttel főntről, Rózsahegy környéki szlovákok már itt jártak, és aszerint deportáltak, hogy ez a ház nekem köll, ez a ház nekem köll... Az alatt a kalap alatt ők már itt voltak és már válogattak, mert tudták, hogy innét ennyi családot deportálnak. Mert az meg volt adva főntről, hogy ennyit, Fölsőszelinek ennyit kell adni. Az már az itteni izétől függött, képviselő-testülettől itt... Alig hogy öreg elment (csehországba telepítették), akkorra odagyűtt, az Jugoszláviából települt haza, szlovák, az már ott megjelent és mindjárt kérte a kulcsot... Hazagyűtünk, há az a szlovák már nem volt ott, már hegyi szlovák volt beizélve Rózsahegy mellől. Beszéltünk az öreggel, hogy ő nem, nézze mondom, úgyis háborús világ van, nézze, én már három évig..., nem voltam öt évig itthon a deportálással, hát meddig tart a fiát agyonlőni, mikor együtt leszünk katonák. Én már annyi halottat láttam, hogy maga annyi csillagot nem látott, az öreg megijedt, és jó, hogy azt mondja, amint leszedem a kukoricát, rögtön eltűnők... Úgyhogy egy olyan fél éven belül az összes, ezek a hegyi szlovákok a deportáltak házaiból eltűntek.” (K. Gy.)

A közel hatvan év távlatából előadott történet az elbeszélő szerint nem annyira a bátorságát, mint inkább akkori elkeseredését, elszántságát példázza. A viszonyok fokozatos konszolidálódása, az 1948-as kommunista hatalomátvétel nyomán bekövetkező viszonylagos normalizáció keretét biztosított, hogy a deportálásból hazatértek visszatérhettek otthonaikba. A helyi magyar nyomásgyakorlás módjairól érthetően nagyon hézagos a képünk, de a helyi (magyar) megítélés egyre kevésbé vállalható lelki teherré vált a „hegyi tótok” számára, akik a helyi hatalomtól is egyre kevesebb támogatást kaptak.

⁷ Körtvélyesmajor szlovák telepeseiről ld. részletesebben a kötetben Pukkai László tanulmányát.

Preszidlenyecek (áttelepültek)

Az őslakosok, a szeli magyarok rendelkeztek helyismerettel, a megnevezés privilégiumával, ők építették és használták templomaikat, ismerték a dűlőneveket, ismerték földjeik tulajdonságát, kollektív emlékezetükben őrizték az események, személyiségek és helyek finom mintázatát, kapcsolathálóit. A Magyarországról betelepülő szlovákság idegenségtapasztalatát eleinte nem ellensúlyozták a hatalom által számukra biztosított kedvezmények. Az áttelepültek a szimbolikus tőke tekintetében felemás helyzetben voltak, ha egymás között valamelyest működött is ez a rendszer, a magyar többségben ezt a tőkét meg kellett szerezni, fel kellett építeni. Hiába állt a „preszidlenyecek” mellett az államhatalom, az adminisztráció különféle támogatásokkal, kedvezményekkel, amit még a Jugoszláviából repatriált és a Felföldről érkezett szlovákok sem kaptak meg, a definíció erejével, az otthonosságérzéssel, a befogadottság érzésével kezdetben nem rendelkeztek.⁸ *„Na édesanyám beteg volt belé, na, az sajnálta, nehezen szokta meg...Hát a hely idegen, minden idegen volt. Minden idegen volt.”* (S. A.)

Az államhatalom - érzékelve ezt az ellentmondást - szlovák ünnepeket, helyeket és intézményeket igyekezett teremteni, hogy ellensúlyozza azt a szimbolikus deficitet és asszimilációs kihívást, amivel a Magyarországról betelepült szlovákoknak szembe kellett nézniük.⁹ Korábbi elmagyarosító és irredenta szerepére hivatkozva éppen a közeli Galánta válik ezeknek a nemzeti pozícióerősítő törekvéseknek egyik központjává.¹⁰ A visszaemlékezésekből kibontakozik, hogy igazán a kollektív gazdaság, a „jéerdé” megszervezése, a közös problémák, a közösen végzett munka tette lehetővé a szeli magyarok és az áttelepültek összeccsiszolódását.

„Aztán hát ugye ötvenes évektől szövetkezetesítés megkezdődött, akkor még jobban össze kellett szokjon a nép, mert a szövetkezetben együtt dolgoztak.” (K. Gy.)

A második világháború utáni elűzések, lakosságcserek közép-európai történeteit vizsgálva szembetűnő különbségek figyelhetők meg: a Szudétavidéken és a lengyel ún. „Visszatért Területeken” *tabula rasa* helyzet állt elő, és az odaköltöző cseh és lengyel lakosság kezdetben sem lokális identitásában, sem az egykori kulturális örökség vonatkozásában nem kapcsolódott az elűzött németiséghez. A felső-sziléziai területeket nem számítva az őslakosság maradványai és az odaköltözők között alig volt német kódrendszerű kulturális kontaktus, az őslakosok is inkább megbújtak, egyfajta rejtőzködéssel, mimikri magatartással igyekeztek meghúzni magukat az új hatalmi-nemzeti térben. A német épített örökség és kultúrtáj egyfajta üres díszletként fokozatosan lepusztult és csak a közvetlen háborús tapasztalatokkal nem rendelkező generációk kezdtek érdeklődést és örökösítő aktivitást mutatni a német múlt iránt.¹¹

A kitelepítéssel, lakosságcserevel sújtott felvidéki területeken, mivel a népességátrendeződés csak részleges volt és a reszlovakizáltak is csak adminisztratív értelemben lettek szlovákok, jóval láthatóbban volt jelen és a nyilvános terekben is képviselve volt az eredeti magyar lakosság, ami a mindennapi interakciós helyzetekben a betelepített, zömmel

8 Pukkai 2002: 45.

9 Pukkai 2002: 80–81.

10 Pukkai 2002: 42–44.

11 Eisch 1996; Brencz 2004: 211–19.

magyarul is tudó, vagy magyarul jobban beszélő szlovákságot a *magyar nyelv használatára* ösztönözte, olykor kényszerítette.

Különösen a kezdeti időkben volt jellemző a betelepült szlovákság magyar nyelvhasználatára. A helyi hatalom képviselői is érzékelik ezt a problémát, több jelentés szól arról, hogy a magyarországi szlovákok, annak ellenére, hogy tudnak szlovákul, magyarul beszélnek.¹² Ezekben az években nem volt ritka, hogy az erre szervezett tanfolyamokon együtt tanulták a szlovák nyelvet a reszlovakizált magyarok és az áttelepült tótkomlói szlovákok. „*Itt szlovákul tanultak meg, amikor idegyűttek...negyvenkilencben hát szabályosan jártak iskolába idősebb bácsik, mert hát hiába na, hát minálunk abban az időben még doboltak, megállt a kisbíró, elmondta szlovákul a magáét, áttelepült bácsi szembe meg, „hát te szomszéd, hát mit is mondtál? Mert há én azt nem értem.”* (K. Gy.)

A visszaemlékezésekből kiviláglik, hogy a tótkomlói betelepülők jól tudtak magyarul, különösen a fiatalabbak, akik a 30-as, 40-es években jártak iskolába vagy leveletokeztatáson vettek részt. Annak ellenére, hogy a visszaemlékezők szerint a kibocsátó vidéken, Tótkomlóson és a környező, szlovákok által is lakott településeken, jelentős volt a magyar és szlovák nemzetiség közötti elkülönülés, ritka volt a vegyes házasság, a két világháború közötti időszakban erős nyelvi asszimilációs nyomás érte a szlovákokat.¹³ Csak az idősebbek, főleg az asszonyok között voltak olyanok, akik alig beszéltek magyarul, ami - mint sok más hasonló nyelvi asszimilációs helyzetben - nyilvánvalóan összefügg korlátozottabb mobilitásukkal.

A második világháború előtt Tótkomlóson már az egyházi (evangélikus) iskolákban is tiltották és büntették a szlovák beszédet: „*Potyeszolni nem szabad volt.*” (Z. M.)¹⁴ Az evangélikus egyház felső vezetése egyértelműen a magyarosítás szolgálatában állt.¹⁵ Idős adatközlőnk beszámolt arról, hogy a tanító, majd az erre kijelölt megbízható tanulók pofonnal büntették a szlovákul beszélő diákokat. Az asszimilációs kényszerek és az akkulturáció ellenére éppen Tótkomlós az a nagyobb magyarországi szlovák település, ahol a tradicionális szlovák kultúra a legkevésbé tűnt el a település centrumából, és a kiterjedt tanyavilágban is intenzíven éltek meg a hagyományos szlovák szellemi kultúrát.¹⁶ Otthon, családi körben a szlovák érzelműek szlovákul beszéltek: „*Bennünk azért megvolt na, az... már otthon, az bizonyos dolog, hogy nem beszéltünk magyarul.*” (Z. M.)

Kezdetben jelentős különbség volt a helyiek, illetve „*hegyi tótok*” és a tótkomlói szlovákok által beszélt szlovák nyelv között. „*A tótkomlói szlovák az többnyire olyan magyar beizélissel ment.*” (Z. M.) A magyar kölcsönszavak használata és a nyelvjárási jellegzetességek évről évre koptak, az itt született generációk az iskolarendszer és a szlovák nyelvű nyilvánosság révén már egyre inkább a sztenderd szlovák nyelvet használták, illetve törekedtek annak használatára. Az idősebbek körében, különösen otthon, megmaradt a tótkomlói tájszólás. A többségi magyarság kedvelt narratív fordulata maradt a tótkomlói betelepülők szlovák nyelvén történő élcelődés.¹⁷ „*Na gye tá igyes? Tajgyem tatam abba egyablakos házba... Na gye tá igyes? Tajgyem tatam to bódu, gyereknek kopity nohavice.*” (K. Gy.)

12 Pukkai 2002: 54.

13 A dél-kelet-alföldi szlovákság két világháború közötti nemzetiségi törekvéseiről ld. Tóth 1994.

14 A „*potyeszolás*” az alföldi tótok jellegzetes beszédének kissé gunyoros ízű megnevezése a magyarok nyelvében. vö. Angyal 2007: 117.

15 Tóth 1994: 170.

16 Gyivicsán 1993: 218–219.

17 A tótkomlóiak magyar kontextusban szerveződő nyelvhasználatát, a kétnyelvűséget, a nyelv választást és kódváltást, a nyelvjáráshoz fűződő viszonyt, a nyelvi attitűdöket, illetve nyelvi sztereotípiákat illetően ld. Tóth–Tuska–Uhrin–Zsilák 2010 tanulmányát.

„Volt akkor is (az ötvenes években) egy-egy „Gye tá igyes?” (csúfolódás), mert a magyarok így hívták (az áttelepülteket), mert ők nem mondták, hogy „Kam ides?”, még az ókori „Gye tá igyes?”, „Gye tam igyes?” valójában. Ők még azt a régi, amit beszélnek Árvában nálunk is, vagy Túróc környékén..., azt a régi ízét beszélik. Most már ők is megtanulták, otthon a házi nyelv az még folyik... Még így ha beszél is valahol szlovákul, ha komlói, akkor azt meg lehet érteni, hogy az nem idevaló szlovák, pedig az iskolában már normálisan ezt a nyelvet tanulják.” (K. Gy.)

Mind a tótkomlóiak, mind a szeli magyarok jól érzékelik a két csoport gondolkodásának, mentalitásának különbségeit. Némely összehasonlításban a szeli magyarok inkább a fel-földi szlovákokhoz állnak közelebb, mint az alföldi szlovákokhoz. Idős tótkomlói származású adatközlőnk házasságként érkezett Felsőszelibe, ő fontosnak tartja megfogalmazni a helyi és az áttelepült szlovákok közötti különbséget: *„Egész más az itteni szlovákok temperamentuma, mint a miénk.” (Z. M.)*

„Egész más volt a mentalitásuk, mint ezeknek a föntieknek... Ezek a felső részi, fel-földi, vagyis mi hornyákoknak, hegyieknek mondjuk, azok összetartóbbak voltak, összetartóbbak és egymást jobban segítették. Például voltak anyák, akik eljöttek, vagyis család, gyerekek, és voltak, akik eljöttek, idős szülők, a gyerekeikkel, akik aztán azokat a kisgyerekeket gondozták. Például ez az áttelepülteknél, a komlóiaknál nem lehetett. Azok, tudja fene, valahogy úgy egymást is ették. Valamelyiknek keményebb kalapja volt, az már kivált a többi közül. Az a bizonyos, úgynevezett magyar gög, őbennük is bennük volt.” (K. Gy.)

A szlovák betelepülőkkel kapcsolatosan megjelenik a narratív igazságtétel és a viszonyosság motívuma: nekik sem jobb, hogy ideköltöztek, ők is valamiképpen vesztesei a nagy népességcserének. Az elbeszélésekben megjelenik az „átverés” momentuma, a tótkomlói szlovákok is áldozatai a hatalom játszmáinak:

„Az áttelepült szlovákokat is átverték az ide való szlovákok, mer abban az időben Pozsonyban, én nagyon jól ismertem, zsidó ügyvéd volt, Okáli Dániel, és volt egy Holčík Jeromos nevű evangélikus pap, és Magyarországról volt itt Márkus József, az most a Matica Slovenskának itt az elnöke...Ezek hárman csinálták a propagandát azzal, hogy má akkor mikor itt deportálás lett, a németeket már kiszórták Szudétavidékről, ahova minket vittek, és ott hát én a németektől tudom, mert ott voltak ezek a vegyes házások meg antifasiszták. Ezeket a szudétanémet házakat, tehát ott lefényképezték azokat a gazdaságokat, mindent, bűtort, ezekkel a filmekkel elmentek Magyarországra, ott Komlós környékén, a szlovák vidéken, Békéscsaba meg mittudomén, ott csinálták a propagandát, hogy ez lesz nektek jó. Közbe aztán voltak szlovákok, akik átjöttek ide, elmentek, körülnéztek, hát itt ilyesmi nincs. Ott a Szudétavidéken a csehek meg kiröhögtek őket a faluból. Aztán rájöttek az ottani szlovákok is, hogy nem éppen úgy lesz, ahogy bemeséztek. Kezdték visszaforgogni, de már nem lehetett. Mert az itteni kormány pedig annyi magyart már kitelepítőlapra tett, amennyit onnét vártak. Úgyhogy azoknak akkor onnét már muszáj volt eljönni. De addig önként jelentkeztek, minden egyes áttelepült önként jelentkezett.” (K. Gy.)

Bár a két ország többségi magyar környezete radikálisan eltérő asszimilációs kihívást és lojalitaskényszert jelentett az áttelepülők és a maradók számára, az nyilvánvaló volt, hogy az áttelepültek új hazájukban is magyar többségi környezetbe kerültek. Ez ha nem is gátolta társadalmi emancipációjukat és szlovák öndefiníciós lehetőségeiket, mindazonáltal

sajátságos helyzetet teremtett, példázva a versengő nemzetépítéseknek kitett, áttelepített népcsoportok kulturális sokkhelyzeteit, alkalmazkodáskénységeit.

„Mert hát én megjegyzem rosszmájúan sokszor, gyűléseken, olyan alkalmakkor, kiröhögtem őket, megmondtam, na idegyűttetek, ugyanarra, amiben ott voltatok, ott is magyarok között voltatok meg itt is. Megmondtam nekik magyarul, átbasztak benneteket is, ugyanide jöttetek, ahol voltatok.” (K. Gy.)

Az, hogy az újonnan érkezettek miként ítélték meg a szeli lakás- és gazdasági körülményeiket, a hatóságok által adminisztratíván érvényesíteni kívánt ekvivalencia ellenére változó volt, függött a Magyarországon hagyott gazdaság és ház nagyságától.¹⁸

„Nem felelt meg nekünk (a Felsőszeliben kapott ház), ahhoz amihez már hozzá voltunk szokva, mert azt már mi készítettük, minden be volt rendezve. Hát egy kicsit rosszul esett.” (Z. M.)

A szeli magyarok általában a tótkomlósi házakat, az ottani életkörülményeket, gazdálkodási lehetőségeket sokkal rosszabbnak ítélik meg, mint a két Szeli által kínált lakhatási és gazdálkodási körülményeket, értelmezésükben a tótkomlósi betelepülők sokkal jobb körülmények közé érkeztek, mint amelyekben korábban voltak.

„Nagyobb szegénység volt (Tótkomlóson), mint itt nálunk. Még benn voltak a lakásban a búbos kemencék, kóroval tüzeltek, nem volt ennyi hely...- Jó volt, mert kenyeret sütöttek abba a kemencékbe és melegedtek. Az nem volt rossz...- Hát nem, csak nagy szemét meg minden...- Hogy lett szemét, amikor nem volt még gázunk [Szeliben], szénnel fűtöttünk, akkor is volt por.” (S. E., S. A.)

Ez is magyarázza, hogy sok szeli, akik számára Tótkomlóson jelöltek ki lakhelyet, átköltözött a Dunántúlra vagy egyenesen a svábok által elhagyott településekre irányíttatta magát.¹⁹

Az áttelepültek, emellett, hogy érezték a mögöttük álló hatalom támogatását, a nemzet kebelére való visszatérés ünnepélyes örömét, szembesültek a szeliek érthető averziójával, bizalmatlanságával, olykor ellenségeskedésével.

„Hát hogy itt nem látták jó szemmel, hogy látták (volna), hát most képzelje el. Áttelelni szomszédunkat vitték, idős bácsi volt, annyi idős, mint apám, hát a kútba akart beugrani.” (K. Gy.)

„Akad mi közöttünk is, akik nem is egyszer megmondják, hogy »te piszok kurva tót«. (Így a faluban is van ilyen vita, vitahelyzet?) Most már nincs. (Régebben volt, amikor jöttek a tótkomlósiak?) Idősek, aztán már legénytempó, meg idősebb emberek hamarabb felzúdultak rajta, még azok a nyakasabb magyarok. (És ilyenkor mit csinált az a szlovák ember? Mit mondott?) Elhurcolkodott onnét, ha többen voltak, akkor olyan döntetlenre állt a mérkőzés... Volt izé alatt, deportálás alatt, mikor az áttelepültek idegyűttek, hát ők is csináltak piszokságot, mert tűzoltócsapat leple alatt szerveződtek meg és bál volt a csendőrpáncsokkal együtt. Igazoltattak minden magyart. (Mint a tűzoltócsapat tagjai?) Igen, mint a csendőrök segítségével. Hát

¹⁸ Vö. Pukkal 2002: 80.

¹⁹ Részletesebben ld. Szarka László e kötetben közölt tanulmányában.

esetleg, szeliek arról voltak híresek, hogy bicskások, Alsószelibe, Felsőszelibe a bicska hamarabb kinyílt, mint a hóvirág...Hát akkor megverték igen sok magyart, deportálási idő alatt, na de amikor hazagyűttünk, változott a kocka... Mert azok a verések, amelyek megtörténtek az áttelepültek részéről, hát azok aztán kezdődtek, úgy-úgy honorálták vissza, alkalomadtán, nyílt ízé nem volt, összecsapás vagy valami, de alkalomadtán úgy csöndben lerőta mindenki az adósságát, amit gondolt.” (K. Gy.)

Az áttelepítési folyamat irányítói jelentéseikben megjegyzik, hogy az áttelepültek olykor lenézik a helyieket, fensőségesen viselkednek velük szemben. A jelentések az áttelepültek gazdasági aktivitását, munkamorálját is kritizálják, megjegyezve, hogy hétköznapi házaik előtti padokon ülnek, egyesek azt gondolják, hogy a magyarok fognak helyettük dolgozni.²⁰

A kezdeti konfliktusok kétségkívül enyhültek az évek, évtizedek során, a közös munkák, a vegyes házasságok terjedő gyakorlata, a hétköznapi megannyi találkozása és együttműködése tompította az interetnikus konfliktusok életét, megszelídítette a szimbolikus határkonstruálás nyelvi stratégiáit, a kommunikatív emlékezet is megrostálta vagy nem hívta elő a korábbi konfliktustörténeteket.

„Az itteni magyarsággal össze vannak (vegyülve) a tótkomlóiak (...) máma úgye az össze van keverve.” (Z. M.) „Most már összebarátkozott a jónép, amennyire úgy. Ők is belássák azt itt, hogy muszáj, hogy a magyarokkal éljenek együtt úgy, mint ott.” (K. Gy.)

* * *

Feltehető a kérdés, hogy mivel gazdagította egymást a két csoport, hatottak-e egymás kultúrájára, mentalitására? Az alföldi magyar táplálkozáskultúra bizonyos elemeinek szeli meghonosítása és az erről szóló - a néprajzi és történeti irodalomban is gyakran hivatkozott - történetek²¹ tekinthetők egy sajátos *szimbolikus kompenzációnak*, melyben a szlovák betelepülők valami „igazi magyart” ismertetnek meg a szeli magyarokkal, ezzel saját helyi emancipációjukat, az elismerés és befogadás folyamatát erősítik.²² Az áttelepültek kevert kultúrája, magyar nyelvű kommunikációs gyakorlata, magyarral vegyített szlovák beszéde a nemzetállam homogenizációs diskurzusában kiküszöbölendő adottság, a lokális viszonylatokban azonban erőforrás, lehetőség a befogadó közösséghez vezető út megtalálásához. Ez a kettősség, egyben feszültség jellemzi a két Szelibe települt szlovákok disszimilációs folyamatait.

A tótkomlói áttelepülők - függetlenül szándékaiktól, szlovák nemzeti érzéseik tudatosultságának fokától - a nemzeti tér kiépítési projektjének, így egyfajta nemzetállami kolonizációnak a helyi letéteményesei voltak. Annak ellenére, hogy a földközelség, a föld birtoklása és a helyhez kötöttség a telepés legfontosabb attribútuma és politikai tőkéje,²³ a két Szelibe költöző szlovákok második, harmadik generációja - nem függetlenül a mező-

20 Pukkal 2002: 70, 54, 78.

21 Liszka 2000; Pariková 1993; 2001; Szanyi 1976.

22 A tótkomlói szlovákok speciális bőlérhagyományainak, fűszerezési technikáinak a két csoport közötti kapcsolatok és átjárási gyakorlatok megszervezésben betöltött szerepéről ld. Bakó Boglárka tanulmányát a jelen kötetben.

23 Horn 2009: 58–61.

gazdaság kollektivizálásától és az iparosodás, majd a terciarizálódás folyamataitól - nagy számban a városokba költözött. A népszámlások nemzetiségi adataira tekintve szembe-
tűnő, hogy a szeli magyarság képes volt statisztikai helyzetét javítani, legalábbis stabili-
zálni, míg a szlovákok aránya csökkent a két településen. Ebben a reszlovakizáltak „visz-
szamagyarosodása” és a magyar nemzetiség egyre bátrabb megvallása mellett szerepe
volt annak is, hogy a lakóhelyi és ezzel együtt társadalmi mobilitásban a szlovákok ará-
nyukhoz képest nagyobb mértékben vettek részt, jelezve azt is, hogy az áttelepült család-
dok biográfiájának alakulására áttételesen miként hathatott új lokális világai szimboli-
kus „tőkegyonából” való korlátozottabb részesedésük.

Irodalom

- Angyal Béla 1997. *Gúta 1945–1949*. Liliium Aurum, Dunaszerdahely.
- Brencz, Andrej 2004. A német kulturális örökség elsajátítása. Közép-Oderamenti etnológiai kutató-
sok. In Erdősi Péter–Sonkoly Gábor szerk. *A kulturális örökség*. L'Harmattan–Atelier,
Budapest, 211–234.
- Bourdieu, Pierre 1978. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest.
- Danajka Lajos 1993. *Felsőszeli története*. Községi Önkormányzat, Felsőszeli.
- Eisch, Katharina 1996. *Grenze. Eine Ethnographie des bayerisch-böhmischen Grenzraums*.
Bayerische Schriften für Volkskunde 5. Kommission für Bayerische Landesgeschichte,
Institut für Volkskunde, München.
- Gyivicsán Anna 1993. *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Teleki László
Alapítvány, Budapest.
- Horn, Eva 2009. Partizán, telepes, menekült. A határátlépő politikai antropológiájához. In Csúri
Károly–Mihály Csilla–Szabó Judit szerk. *Határátlépések. Kulturális terek reprezentációi*.
Gondolat, Budapest, 53–65.
- Liszka József 2000. A szlovákiai magyarok populáris kultúrája a 20. században. Korszakok és az
impériumváltásokból fakadó változások. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2 (3)
Internetes forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00033/00005/liszka.htm> (letöltés: 2010.
december 5.)
- Paládi-Kovács Attila főszerk. 2000. *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Paríková, Magdalena 1993. Etnokultúrny vývin na južnom Slovensku v kontexte procesu repatriácie.
Národopisné informácie 1993/2. 21–30.
- Paríková, Magdalena 2001. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–48. Etnokultúrne a
sociálne procesy*. Stimul, Bratislava.
- Pukkai László 2002. *Mátyusföld I. A galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*.
Fórum Társadalomtudományi Intézet – Liliium Aurum Kiadó, Somorja–Dunaszerdahely.
/Lokális és regionális monográfiák 3./
- Szanyi Mária 1976. Kölcsönhatások egy magyar és egy szlovák népcsoport életében. *Irodalmi
Szemle* 19 (7) 636–638.
- Tóth István 1993. Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között. *Regio* 5(1). 156– 174.
- Tóth Sándor János–Tuska Tünde–Uhrin Erzsébet–Zsilák Mária 2010. A nyelvi másság dimenziói
Tótkomlóson. In Jakab Albert Zsolt–Peti Lehel szerk. *Kisebbségek interetnikus kontakt-
zónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*. Nemzeti
Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 109–147.

Gazdasági átalakulás, megélhetési lehetőségek

A két Szeli gazdasági potenciálja napjainkban

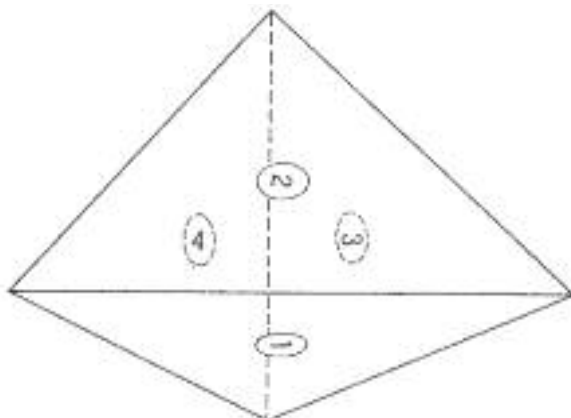
„Míg korábban azért beszéltünk a vidéki világról, hogy egy különálló univerzumot definiáljunk (vagyis egy sajátos népesség, sajátos – a városiétól eltérő – szabályok szerint él, s ahol más tevékenységek, más emberek, más életstílusok találhatók), manapság egy másik reprezentáció irányába mozdultunk el, mely a vidékiként jellemzett dolgokat nem úgy tekinti, mint egy másik önálló társadalmi világot, hanem mint a társadalmi kapcsolatok különböző, sajátos módját.”

Marc Mormont, 1987

A települések képezik az ember életének, társadalmi-gazdasági tevékenységének legfőbb színterét, fizikai tereit. A település kiszolgálja lakóinak fizikai és szellemi igényeit, lenyomata és hordozója a közösség múltjának és jelenének, tükrözője a társadalmi-gazdasági berendezkedésnek és a helyi társadalom kultúrájának.

A települések élete (fejlődése, stagnálása, illetve elhalása) ősidők óta bonyolult természeti, társadalmi és gazdasági tényezők összjátékának az eredménye. Míg azonban a 20. század előtt a természetföldrajzi adottságok döntő szereppel bírtak a települések életében, addig az elmúlt száz évben jelentősen megnőtt a politikai-gazdasági tényezők szerepe (de természetesen a táji környezet továbbra is megmaradt determináló faktorként). A települések fejlődését jól szemlélteti a tetraédermodell, amely az 1. ábrán látható.

1. ábra. A település fejlődésének tetraédermodellje

1 – gazdasági szféra, 2 – társadalmi szféra, 3 – műszaki (infrastrukturális) szféra, 4 – természeti szféra

Forrás: Tóth 1981.

A társadalmi-gazdasági fejlődés, a piaci folyamatok egyenlőtlenségeket eredményeznek a térbeli társadalmi szerveződés különböző szinterein, a földrészek, országok, régiók, települések között. Ezek egy része a történeti fejlődés során mérséklődik vagy megszűnik, s helyettük újabb egyenlőtlenségek jönnek létre. Ezáltal az egyenlőtlenségek a társadalmi tér állandó jellemzőit képezik.

Az elmúlt másfél évtizedben Szlovákia településein mélyreható változások mentek végbe, ugyanis 1989 után az élet minden területét átfogó radikális társadalmi és gazdasági reformok a településeket sem hagyták érintetlenül. A második évezred utolsó évtizedében mindenekelőtt az ország falvai mentek keresztül óriási változásokon, a falusi lakosság életkörülményeinek nagyfokú differenciálódását kísérelhettük figyelemmel: számos tényező együttes hatásának eredményeképpen községek százaiban romlottak az ott élők szociális körülményei, míg a másik oldalon viszont sok-sok községben a szociális körülményeket illetően tekintélyes javulás ment végbe. Az elmúlt másfél évtizedben azon települések fejlődtek a legerőteljesebben, amelyek a leggyorsabban tudtak reagálni az új kihívásokra, a megváltozott politikai, gazdasági és társadalmi körülményekre s amelyeknek ráadásul a földrajzi fekvése is kedvező volt. A falvak lakosainak tudatosítaniuk kellett, hogy egyáltalán nem mindegy, az adott község hol, az ország melyik részében helyezkedik el. A legdinamikusabban a főváros és a főbb közlekedési tengelyek mentén levők fejlődtek, míg a legtöbb szociális feszültség a központoktól távol fekvő, rossz közlekedési adottságokkal rendelkező falvakban halmozódott fel.

Napjaink gazdasági növekedésében kiemelődött, megerősödött a nemzetállami szint alatti regionális és lokális társadalomszerveződés, miközben előtérbe került a regionális versenyképesség növelésének szükségessége is: a tőke vonzására, az innovációra, a népesség megtartására való képesség (mindezek végső soron az adott térségben a munka termelékenységében, a regionális, a lokális gazdaság jövedelemtermelő és foglalkoztatást növelő képességében mutatkoznak meg). A versenyképesség javítása az Európai Unió (EU) regionális politikájának egyik fő célkitűzése a gazdasági és társadalmi kohézió megteremtése, a természeti erőforrások és a kulturális örökség megőrzése mellett.

A Kisalföld Szlovákia egyik legkarakteresebb régiója. Környezeti állapota, agrárgazdaságának problémái, társadalmának nyelvi megosztottsága, mind olyan történeti, földrajzi, társadalmi vagy összefoglaló néven regionális tényező, amely megköveteli a fejlesztési döntéseknél a helyspecifikus faktorok figyelembevételét, mint ahogy azt az EU is deklarálja: a területek kiegyensúlyozott és harmonikus fejlődése nem pusztán általános területfejlesztést jelent, hanem mindig az adott területek sajátosságaiából kiindulva, az egyes térségek legfontosabb fejlesztési összetevőinek figyelembevételét.

Ezen tanulmány célkitűzése két Dudvág menti község, Alsószelei és Felsőszelei gazdasági erőforrásainak feltárása, ezen falvak jövőbeni lehetséges fejlődési útjainak felvázolása, kitörési pontjaiknak meghatározása.

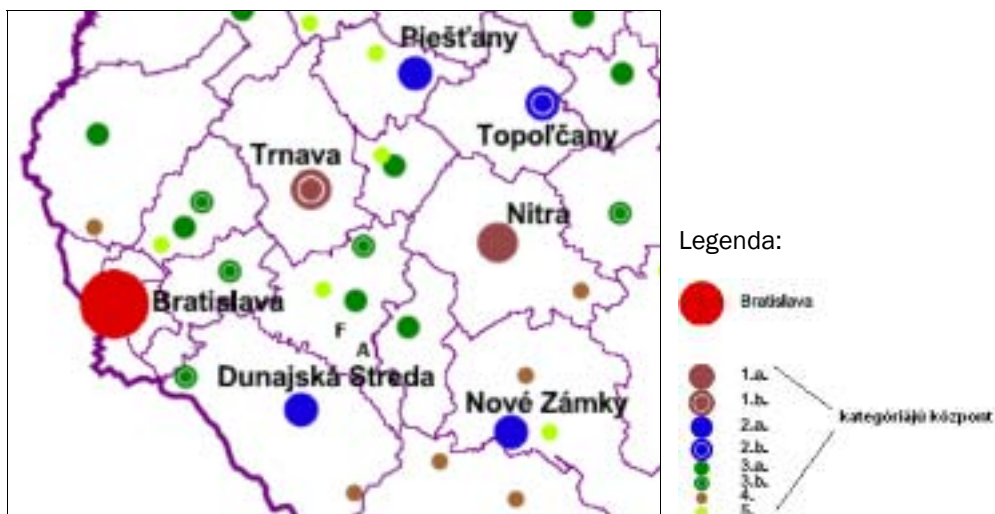
Közigazgatási, gazdasági, politikai fekvés

Alsószelei és Felsőszelei községek Szlovákia délnyugati részén fekszenek. Az ország közigazgatási felosztása alapján a Nagyszombati kerületbe (ami NUTS 3 régiónak felel meg) tartoznak, míg járási/körzeti szinten a Galántai járásnak/körzetnek (ami NUTS 4 régiónak felel meg) a részei, annak déli felében terülnek el (Korec–Lauko–Tolmáči–Zubriczký 1997).

Alsószelei és Felsőszelei községek jelentős területi előnyt mondhatnak a magukénak, ugyanis a két községnek az innovációs pontokhoz való távolsága kedvező: a községektől 50 km távolságon belül található az ország két legdinamikusabban fejlődő városa Pozsony (főváros), Nagyszombat (1b kategóriájú központ), 20 km távolságon belül található Dunaszerdahely (2a kategóriájú központ), valamint Galánta és Vágsellye városok (3a kategóriájú központok). Ezen növekedési központok közelségének köszönhetően a két község gazdasági helyzete kedvezőbb, mint az ország vidéki terei többségének. Az ország urbanisztikai tengelyeit véve figyelembe, a községek a Nagyszombat–Galánta–Dunaszerdahely regionális urbanisztikai tengely részét alkotják.

A települések fejlődésének hatótényezői között a politikai tényezőket is ott találjuk, mely tényezők szerepe az elmúlt fél évszázadban különösen nagy volt. A két község térbeni pozícióit illetően fontos a szlovák–magyar és a szlovák–osztrák határok közelsége, ugyanis Szlovákia és Magyarország EU-csatlakozását követően a határ közeli Galántai járás megszűnt az állam periférikus orgánuma lenni, a határ menti fekvés csaknem nyolc évtized után számos innovációs versenyelőnyt jelent ezen községek számára. A határok átjárhatóságának köszönhetően a két község fekvési potenciálja rendkívül kedvezővé vált: személygépkocsival két órán belül elérhető három közép-európai főváros, Budapest, Bécs és Pozsony. Az 1989-es demokratikus változásokat megelőzően a vizsgált tér perifériaként való kezelését nemcsak annak határmentisége magyarázta, hanem a községek etnikai szerkezete is: mindkét községben a populáció többségét magyar nemzetiségű lakosság alkotja, melynek következtében a kommunista diktatúra idején a vizsgált tér (pl. infrastrukturális) fejlesztését a központi kommunista területfejlesztési tervezés elhanyagolta.

2. ábra. A két község mezoterében található tercier központok rangsora

Forrás: KURS 2001.

Természeti adottságok

Egy adott terület – esetünkben a két község – kedvező vagy kedvezőtlen táji jellemzői és éghajlati adottságai döntő hatással vannak a területi fejlődésre, a táj gazdasági teljesítő-képességének hasznosítása (lehetőségek szerinti növelése) minden régió társadalmi-gazdasági fejlődésének fontos alapja.

A domborzat nyújtotta előnyök roppant fontos helyi energiát jelentenek a települések fejlődésére nézve (Kovács 2002). A vizsgált tér táji környezetét a Kisalföld északi része képezi, melynek talajviszonyai az országban a legjobbak, és ez a termőföld képviseli egyben az ország legnagyobb értékű megújuló, illetve megújítható természeti erőforrását (az országos átlaghoz képest magas a mezőgazdaságilag intenzíven hasznosított területek aránya).

A domborzati adottságok mellett a táj gazdasági hasznosítására döntő hatással vannak az éghajlati elemek, amelyek közt a legmeghatározóbb a hőmérséklet és a csapadék. A vizsgált tér éghajlati viszonyaiban meghatározó az atlanti hatás, aminek következtében az évi középhőmérséklet $2\text{ }^{\circ}\text{C}$ -kal melegebb, mint ezen a szélességi fokon várható lenne, azaz pozitív anomáliát mutat. A két község mezoterében az évi középhőmérséklet $10\text{ }^{\circ}\text{C}$. Legmelegebb hónap a július, $20\text{--}21\text{ }^{\circ}\text{C}$ középhőmérséklettel, leghidegebb pedig január $-2\text{ }^{\circ}\text{C}$ középhőmérséklettel. A átlagos évi napsütéses órák száma 2165 körül mozog. A régió legcsapadékosabb hónapja a július (60 mm), míg a legkevesebb csapadék februárban van (33 mm).

A vizsgált régió természeti adottságai közt kiemelkedő jelentőségű a termálvízben való gazdagsága, mely természeti kincs idegenforgalmi és gyógyászati célokra történő kihasználása a Felsőszeliben található termálfürdőnek köszönhetően jelentős (ahol az elmúlt 2-3 évben a szolgáltatások színvonala lényegesen megemelkedett).

A fenti tényezők mellett az idegenforgalom növekvő településfejlesztő erejének köszönhetően a 20. század második felében felértékelődtek a táj szépségéből fakadó helyi energiák, amelyek jelentős számú látogatót vonzanak, s ezáltal a települések gyorsabb fejlődését eredményezhetik. Alsószeli és Felsőszeli esetében a táj szépsége kedvezőnek mondható, különösen a nyári félévben (ezen vonásfaktor elősegítheti az kerékpár-turisztikai idegenforgalmi potenciál kihasználását).

Társadalmi-gazdasági adottságok

A társadalmi-gazdasági adottságok hatása a települések fejlődésében már kezdettől fogva kimutatható, szerepe igazából azonban csak az ipar és a szolgáltatások előtérbe kerülésétől fogva nőtt meg. A kommunista diktatúra megszűnése gyökeresen új helyzetet teremtett ezen adottságok jellegében, az új demokratikus politikai intézményrendszer kialakulása és a vele párhuzamosan végbemenő gazdasági átmenet a tervgazdálkodásból a modern piacgazdaságba merőben új tartalommal töltötte meg a vizsgált tér fejlődési adottságait.

Közlekedési infrastruktúra

A két község mezokörnyezete jónak mondható közlekedésföldrajzi adottságokkal rendelkezik, aminek köszönhetően a régió közlekedési infrastruktúrája kielégítő: közúti, vasúti,

vízi és légi közlekedéssel egyaránt kapcsolódni tud a kontinens közlekedési „vérkeringésébe”.

A kép azonban már nem ilyen kedvező, ha kimondottan a két község közlekedési infrastruktúráját vizsgáljuk. Alsószeli és Felsőszeli közvetlenül csak közúton érhető el, a két község nincs rákapcsolva az ország vasúthálózatára. Az Alsószeli községet érintő, illetve a Felsőszeli község mellett áthaladó 561. számú másodosztályú közút biztosítja az összeköttetést a községektől északra húzódó 75. számú, illetve a községektől délre található 63. számú első osztályú közutakra. A községeket vasúton legcélszerűbb a Pozsony–Szenc–Galánta–Vágsellye– Érsekújvár–Párkány (130. számú) vasútvonalon megközelíteni, mely része a Berlin–Prága–Pozsony–Budapest közlekedési folyosónak. A vizsgált tér vízi úton történő megközelítése a vasúthoz hasonlóan csak közvetetten biztosított: a községektől mintegy 30 km, illetve 15 km távolságban található a Duna és Vág vízi út. Légi úton a mindössze 45 km-re található pozsonyi nemzetközi repülőtérrel keresztül tud a régió kapcsolódni a világ távolabbi pontjaihoz.

Humán erőforrás

A gazdasági potenciál sok elemből tevődik össze és számos tényező által meghatározott. Ezek egyike a humán erőforrás, mely lényegesen meghatározza az adott tér gazdasági szerkezetét és teljesítményét (legyen bármilyen magas színvonalú a gépesítés, az automatizálás, a kemizálás, a munkaerő – különösen a képzett munkaerő – a termelés térbeli elhelyezésének egyik legfontosabb tényezője marad).

A 2001. évi népszámlálás idején az elemzés tárgyát képező két község közül Alsószelinek 1922, Felsőszelinek 3134 lakosa volt. A fenti időpont óta eltelt időszakban a két község népessége enyhén emelkedett, 2006. 1. 1-jén Alsószeli lakosainak száma 1933 fő, Felsőszeli lakosainak száma 3154 fő volt.

A népesség demográfiai jellemzői, kor és nem szerinti összetétele kihatással van a reprodukciójára éppúgy, mint a gazdasági tevékenységére (aktív-inaktív), fogyasztási szokásaira, vándorlási hajlandóságára és még egy sereg más, a társadalmi-gazdasági fejlődést számottevően befolyásoló tényezőre. A demográfiai folyamatokat vizsgálva szembe-tűnik azok kedvezőtlen alakulása az utóbbi évtizedben – a két község népessége az intenzív előregedés jeleit mutatja, a természetes szaporodás –10‰ körül mozog, ami azt jelenti, hogy a népességmozgás eredményeként mindkét község lakossága évente megközelítőleg 15-20 fővel csökken lassan már egy évtizede. Ezen kedvezőtlen demográfiai folyamatot némileg mérsékeli a községek populációjának növekedése a migrációs folyamatok eredményeként. Az elmúlt évtizedben a vándormozgalmaknak köszönhetően évente átlagosan 20-30 fővel gyarapodott a két község lakossága (a vándorlási többlet átlagos értéke 15‰).

1. táblázat. Korszerkezeti eltérések különböző regionális szinteken

Életkor	Alsószeli	Felsőszeli	Szlovákia
	A lakosság részaránya %	A lakosság részaránya %	A lakosság részaránya %
	3,3		3,0
	1,8		
5		0,9	1,1
	5,3		
	5,8	6,3	
15		1,3	1,6
		3,0	3,3
		8,8	
	8,3		8,0
	6,1	5,9	
	6,3	8,0	
	8,1	8,1	
	6,6	5,8	
	5,5	6,5	
	3,8		3,3
		3,3	
	1,1	1,3	1,1
85+	1,6	1,5	0,8
Ismeretlen	0,1	0,1	0,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: Népszámlálás 2001.

Egy adott területen élő népesség korösszetétele jelentős befolyással van a népesség gazdasági aktivitására, mobilitására, jövedelmi viszonyaira s ezzel életszínvonalára is (Kovács 2002). Alsószeli és Felsőszeli községek populációin belül a gyermeknépesség részaránya csökkenő tendenciát mutat, míg ugyanakkor az időskorú népesség részaránya fokozatosan emelkedik. A populáció kedvezőtlen korszerkezetéből egyenesen adódik a községeket sújtó kedvezőtlen gazdasági aktivitási szint is: az Alsószeli és Felsőszeli községekben a gazdaságilag aktív népesség részaránya 48,7%, illetve 48,8%, mely mutatók értéke közel 3%-kal elmarad az országos átlagtól. A férfiak részaránya a gazdaságilag aktív populáción belül mindkét községben magasabb a nők részarányánál. A demográfiai folyamatok következtében emelkedik az inaktív keresők aránya (nyugdíjból élők) és csökken az eltartottaké (gyermekek, nappali tagozatos hallgatók).

Az egyes társadalmi csoportok populációkon belüli eltérő arányára több tényező szolgál magyarázatul: a természeti és geopolitikai környezet (determinálják az egyes populációk foglalkoztatottsági jellegét), a régiók közt fennálló társadalmi-gazdasági szinteltérések, a populációk településszerkezete stb.

Gazdasági aktivitás szempontjából a népesség két nagy csoportra osztható, a gazdaságilag aktív és a gazdaságilag inaktív népességre. A gazdaságilag aktív népességen belül a vizsgált térben magas a munkások részaránya, ami egyrészt a két község humán erőforrásának alacsony képzettségi mutatóival, másrészt pedig az adott tér gazdasági sajátosságaival függ össze. Alsószeliben a munkások gazdaságilag aktív népességen belüli részaránya 68,6%, míg Felsőszeliben ezen mutató értéke 62,6% (az országos átlag 45,4%). A gazdasá-

gílag inaktív népesség sajátos csoportját alkotják a gyermekgondozási szabadságon lévők, akik részaránya a vizsgált községekben magasabb az országos átlagnál, amit azonban nem a születések magas száma magyaráz, hanem az, hogy a gyermekgondozási szabadságon lévők többsége munkásként dolgozik, tehát nem kési le a „karriervonatot”.

A megújuló társadalom és gazdaság magasabb szintre csak a korábban megszerzett ismereteket elsajátítani és továbbfejleszteni képes emberek közreműködésével juthat. Ez az összefüggés alapozza meg azokat a nézeteket, amelyek a társadalmi-gazdasági fejlődés stratégiai elemének tekintik a népesség kulturáltságának és szakképzettségének az emelését.

A vizsgált községekben (hasonlóan a mikroterükhöz) a humán erőforrás képzettségi mutatói messze nem felelnek meg a 21. század követelményeinek. Bár összességében a községek (mint a régiójuk) kiemelkedő szellemi, kulturális értékeket tud felmutatni, a lakosság képzettsége, iskolai végzettsége az országos átlag alatti – a két községben élő felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya mintegy 6%-kal marad el az országos átlagtól.

E kedvezőtlen jelenség több okra vezethető vissza:

- az elmúlt évtizedekben nem volt megfelelően kiépítve a községekben domináns magyar kisebbség anyanyelvi oktatási rendszere
- a vidéki populációk körében általánosan alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya
- az öregedő korban levő populációk körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az átlagnál alacsonyabb, ugyanis az öreg korosztályok számára fiatalságuk éveiben, 30-40 évvel ezelőtt, a felsőoktatás csak kevesek számára volt elérhető.

2. táblázat. A munkaképes korú népesség legmagasabb iskolai végzettségének megoszlása (%)

A legmagasabb iskolai végzettség	Alsószeli			Felsőszeli			Szlovákia		
	Férfiak	N k	Összesen	Férfiak	N k	Összesen	Férfiak	N k	Összesen
Alapiskolai	20,3	43,3	32,0	18,6	36,5	27,9	15,9	25,9	21,1
Szaktanintézeti (érettségi nélkül)	41,4	16,0	28,5	43,2	20,5	31,4	25,3	14,5	19,7
Szakközépiskolai érettségi nélkül	0,4	1,0	0,7	0,3	0,4	0,4	4,2	3,4	3,8
Szaktanintézeti érettséggel	4,2	2,7	3,4	4,1	1,8	2,9	6,1	3,4	4,7
Szakközépiskolai érettséggel	6,4	13,2	9,9	8,0	13,0	10,6	12,7	18,6	15,7
Gimnáziumi érettséggel	2,9	6,0	4,5	3,3	6,6	5,0	3,4	5,9	4,7
Magasabb középfokú	0,3	0,4	0,4	0,2	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5
Felső fokú baccalaureatus	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3
Felső fokú magister, mérnök, orvos	2,1	1,6	1,9	3,4	3,1	3,3	7,9	6,4	7,1
Felső fokú doktori	0,2	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,6	0,3	0,4
Felső fokú összesen	2,6	1,7	2,2	3,7	3,2	3,4	8,8	7,0	7,9
egyetemi	1,6	0,9	1,2	2,1	2,4	2,2	2,9	4,0	3,4
m szak	0,7	0,4	0,6	1,1	0,4	0,7	3,3	1,1	2,2
gazdasági	0,0	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	1,2	1,3	1,2
mez gazdasági	0,3	0,0	0,2	0,3	0,1	0,2	0,8	0,3	0,6
egyéb	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,4	0,5
Ismeretlen	0,3	0,0	0,2	1,3	1,1	1,2	1,7	1,5	1,6
Iskolai végzettség nélkül	0,0	0,1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
16 év alattiak lélekszáma	21,0	15,5	18,2	17,0	16,4	16,7	21,2	19,0	20,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Népszámlálás 2001.

Munkaerőpiac

A kilencvenes évek elején bekövetkező gazdasági szerkezetváltás a két község és azok régiójának gazdaságát is jelentősen átformálta, aminek következtében markáns változások mentek végbe e terület munkaerőpiacán. Egy adott térség gazdasági szerkezetének bemutatásához talán legfontosabb mutatószám az alkalmazottak számának alakulása, intenzitása, gazdasági elhelyezkedése.

Az állami szektorban foglalkoztatottak részaránya mindkét községben elmarad az országos átlagtól. Alsószeliben a gazdaságilag aktív populáció 25,5%-a dolgozik állami szektorban, Felsőszeliben pedig ezen mutató értéke 28,6% (az országos átlag 35,9%). Mindkét községben a legjelentősebb foglalkoztató a magánszektor.

Egy populáción belül a foglalkoztatottak arányának ágazati megoszlása tükrözi a populáció által lakott tér sajátosságait, valamint a populáció oktatási-képzettségi szintjét. A két község, különösen Alsószeli populációjának foglalkoztatottságában előkelő helyen van a mezőgazdaság, amit az adott geográfiai tér természeti környezete magyaráz: az ország legjobb agráradoottságaival rendelkező táj része, a mezőgazdasági termelés az itt élők alapfoglalkozásának számít évszázadok óta. Bár a gazdasági reformok következtében az agrárszférában foglalkoztatottak lélekszáma jelentősen csökkent, az elmúlt másfél évtizedben az agráriumban dolgozók aránya csaknem a felére esett vissza, ennek ellenére Alsószeliben még napjainkban is csaknem minden ötödik munkavállaló az agráriumban dolgozik (Felsőszeliben az agrárszektor által foglalkoztatottak részaránya 7% körül mozog). A nagyarányú csökkenést egyrészt a rendszerváltozást követően a hagyományos mezőgazdasági termelőszövetkezeteket felváltó gazdasági szervezetek racionális foglalkoztatása magyarázza, másrészt pedig az, hogy a mezőgazdaság munkaerőigénye az ágazat teljes strukturális átalakulása miatt a töredékére csökkent. Az elkövetkező években Alsószeliben még várható az agrármunkaerő további számbeli csökkenése, Felsőszeliben azonban már nem, ott ugyanis az ágazat a revitalizáció jeleit mutatja.

A piactudatosságra való átmenet első évtizedében a szekunder ágazatban is csökkent a foglalkoztatottak száma, ám az ezredfordulóra a két község mikroterében több ipari vállalatnál indultak el kedvező foglalkoztatási folyamatok, aminek köszönhetően növekedni kezdett az ipari dolgozók száma. Az iparban foglalkoztatottak döntő hányada a községek közelében található ipari centrumokban dolgozik (ahová napi ingázással jut el), populáción belüli arányuk a 2001. évi népszámlálás idején Alsószeliben 16,2%, Felsőszeliben 24,7% volt. Napjainkra ezen mutató értéke mérsékelten növekedett, amiben döntő szerepe van a zöldmezős beruházások eredményeképpen létrejött elektronikai iparnak a közeli városokban (Galánta, Pozsony, Győr).

A szolgáltató ágazat lassú felszívója, befogadója az ütemesen átstrukturálódó munkaerőnek. A terciér szektorban foglalkoztatottak részaránya mindkét községben elmarad az országos átlagtól, amit a vizsgált községek és mikroterük rurális jellege magyaráz. A szolgáltató ágazatok közül a klasszikus szolgáltatásokban, így a kereskedelemben, a szállításban és a vendéglátásban dolgozók magas arányt képviselnek.

A két községben és annak mikroterében a kilencvenes években a gazdasági élet stagnált, kevés volt a munkahely, ezért sokan kénytelenek voltak kiváltani a vállalkozási engedélyt, így teremtve meg a megélhetéshez szükséges anyagi forrásokat. Ez a tény szolgál magyarázatul arra, hogy a két községben a populációk magasabb vállalkozói aktivitást fejtenek ki az országos átlagnál. A 2001. évi népszámláláskor Alsószeliben a vállalkozók a gazdaságilag aktív népesség 11,1%-át, Felsőszeliben 12,7%-át tették ki (az országos átlag

7,7% volt). Ezen kedvező vállalkozói aktivitási mutató a mai napig érvényes, sőt Felőszeliben tovább erősödött a vállalkozások szerepe a helyi gazdaságban. A színre lépő magánvállalkozások legnagyobb része egyéni vagy tíz főnél kevesebbet foglalkoztató cég.

3. táblázat. A gazdaságilag aktív lakosság megoszlása társadalmi csoportok szerint

		Alkalmazott				Termel i szövetke zeti tagok	Vállalkozó		Családi vállalko zás kisegít i	Egyéb és isme retlen
		Álla mi szek tor	Ma gán szek tor	Mez gaz dasági vagy egyéb más szövetke zet	Egyéb mun kaadó		Alkal mazot tak nélkül	Alkal ma zot takkal		
Alsószeli	Férfi	87	131	159	2	11	57	24	2	39
	N	152	141	52	4	2	12	11	0	50
	Összesen	239	272	211	6	13	69	35	2	89
	%	25,5	29,1	22,5	0,6	1,4	7,4	3,7	0,2	9,5
	Férfi	192	310	41	6	10	83	58	0	119
	N	245	282	24	7	5	21	32	1	92
	Összesen	437	592	65	13	15	104	90	1	211
	%	28,6	38,7	4,3	0,9	1	6,8	5,9	0,1	13,8

Forrás: Népszámlálás 2001.

4. táblázat. A kereső népesség számának megoszlása az egyes gazdasági ágazatokban

Gazdasági ágazat	Gazdaságilag aktív népesség Alsószeli				Gazdaságilag aktív népesség Felsőszeli			
	Férfi	N	Összesen	Ebb l ingázik	Férfi	N	Összesen	Ebb l ingázik
Mez gazdaság, vadászat és a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatások	182	61	243	13	83	33	116	25
Erd gazdálkodás	1	0	1	1	2	0	2	0
Halgazdálkodás							3	1
Ásványkincs kitermelés								
Ipari termelés	66	86	152	98	158	220	378	138
Áram , gáz és vízellátás	2	0	2	1	5	0	5	4
Épít ipar	42	4	46	30	114	7	121	55
Nagy és kiskereskedelem, gépjárm vek és használati cikkek javítása	31	58	89	30	72	92	164	78
Szállodák és éttermek	14	9	23	7	16	17	33	13
Közlekedés, távközlés, raktározás	24	12	36	22	40	19	59	37
Pénzügyi szektor	1	7	8	6	1	9	10	4
Ingatlanforgalmazás, kereskedelmi szolgáltatás, tudomány és kutatás	19	9	28	22	29	11	40	18
Közszolgálat, honvédelem	20	35	55	17	54	56	110	35
Oktatás	6	28	34	15	10	64	74	37
Egészségügy és szociális ellátás	7	52	59	28	14	60	74	52
További köz és szociális szolgáltatás	15	14	29	11	27	22	49	28
Magánháztartások házi személyzettel								
Külföldi szervezetek, társulások							2	1
Ismeretlen	81	49	130	26	190	98	288	36
Összesen	512	424	936	327	819	709	1 528	562

Forrás: Népszámlálás 2001.

A régió gazdaságának szerkezeti átalakulását kísérő tömeges foglalkozáscsere jelentős munkaerő-migrációt váltott ki. A két község lakosságának migrációja mindenekelőtt napi szinten valósul meg – a rendszeres utazást értjük alatta a lakhely és a munkahely közt. Alsószeliben a gazdaságilag aktív népesség 34,9%-a, Felsőszeliben a gazdaságilag aktív népesség 36,8%-a ingázik a lakhelye és a munkahelye közt (az országos átlag 35,8%).

Egy populáció gazdasági környezetét kiválóan jellemzi a munkanélküliek gazdaságilag aktív népességen belüli részaránya. A két község esetében ez a mutató kedvezőtlen gazdasági környezetről árulkodott még a 2001. évi népszámlálás alkalmával (a gazdaságilag aktív népességen belül a munkanélküliek részaránya Alsószeliben 16,1%, Felsőszeliben 20,0% volt), azonban az azóta eltel fél évtized alatt csaknem közel 60%-kal csökkent a regisztrált munkanélküliek száma. Napjainkban Alsószeliben a munkanélküliségi ráta 9-10% körül mozog, míg Felsőszeliben kedvezőbb a kép, ott ezen mutató értéke 6% körül van. Az elkövetkező hónapokban (2006 első félévében) az alsószeli munkapiaci környezet mérsékelt romlása várható, ugyanis a helyi szövetkezet vezetősége a racionalizált foglalkozást kezdi előtérbe helyezni (a vezetőségben végbement személycseréket követően), aminek következtében a jelenlegi szövetkezeti alkalmazottak száma mintegy felére csökkenhet (Felsőszeliben a helyi szövetkezet már korábban felbomlott, tehát ott az agrár-munkanélküliség problémái megoldódtak, amit az alacsony munkanélküliségi ráta is bizonyít). A regisztrált munkanélküliek több mint 1/3-a az utolsó munkahelyén segédmunkásként dolgozott.

A régió munkaerőpiacának elsődleges problémája a tartós munkanélküliség, a regisztrált munkanélküliek csaknem fele vár már több mint egy éve munkalehetőségre. Ez a problémakör évről évre nő, mindenekelőtt a 40 év feletti nőket és az 50 év feletti férfiakat sújtja. Az utóbbi években megfigyelhető az a hozzáállás a munkanélküliek körében, hogy egyre többen a segélyekre rendezkednek be, a felkínált munkalehetőséget sem fogadják el. Elterjedt jelenség az is, hogy a munkanélküli segélyt felvevők jelentős hányada feketemunkát végez (a munkaügyi hivatalok becslése alapján ez a nyilvántartottak kb. 25%-át érinti). Többek közt e probléma kezelésére is nagy figyelmet összpontosít a kormány a kétéves időszakokra kidolgozott nemzeti foglalkoztatottsági akciótervekben.

A munkanélküliség kapcsán fontos megjegyezni, hogy a régióban a szakközépiskolai és a szakmunkásképzés is nagyon lassan (vagy egyáltalán nem) reagál(t) a munkaerőpiaci viszonyok változására. Számos régióbeli intézmény évről évre újratermeli a munkapiacn túlkínálatként jelentkező szakmunkásokat, azonban ez nem régióspecifikus jelenség, hanem szinte valamennyi közép-európai reformállam sajátossága. Néhány kritikus szakmában egyre kilátástalanabbak a pályakezdők és a nem pályakezdők esélyei az elhelyezkedésre (példaként hozhatók fel a mezőgazdasági szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők).

A munkanélküliek képzettségi szintjének emelésére már a kezdetek óta történnek próbálkozások, a munkaerőpiacon nehezen vagy egyáltalán nem érvényesülő szakmákkal rendelkező munkaerő átképző tanfolyamokra küldése is bevett gyakorlat. Számos tényező nehezíti azonban az átképző tanfolyamok sikerét. Ezek között az egyik éppen az alacsony képzettségi szint, mert így sok esetben nincs mire alapozni.

A települések közti különbségek látványos és nagy jelentőségű dimenzióját képezik a jövedelmek nagyságának eltérései. A két községben és mikroterületekben (a Galántai járásban) az átlagkeresetek szintje lényegesen kedvezőtlenebb az országos átlagnál (2004 első félévében közel 20%-kal volt alacsonyabb), aminek a legfőbb kiváltó oka az, hogy a munkavállalók számára magasabb kereseti lehetőségeket biztosító ágazatok jelenléte a vizsgált területen nem jelentős – a legnagyobb foglalkoztatók a legalacsonyabb munka-

bért biztosító ágazatok: agrárium, építőipar, valamint a kevés szakértelmet kívánó elektro-technikai nagyipar.

5. táblázat. Az átlagkeresetek szerkezete az egyes gazdasági ágazatok alapján és ezen keresetek nagyságának alakulása (növekedési indexe) a Galántai járásban* (2004. első félév)

Gazdasági ágazatok	Átlagkereset	
	Nagysága Sk ban 2004. I. félév	index <u>1. 2. Q.</u> <u>2004</u> 1. 2. Q. 2003
Valamennyi ágazatban átlagosan	13 213	111,8
Mez gazdaság, erdészet, halgazdálkodás	12 237	109,4
Ipar	14 393	117,2
Épít ipar	11 836	105,5
Nagykereskedelem, kiskereskedelem, autó, motorkerékpár és egyéb használati eszközök javítása	14 157	110,8
Vendéglátóipar		
Közlekedés, posta és telekommunikáció		
Pénzügy		
Ingatlankereskedelem, kereskedelmi tevékenység	12 562	105,1
Közigazgatás, honvédelem, szociális szolgáltatások	17 583	116,4
Iskolaügy	12 116	108,6
Egészségügy, szociális ellátás	11 595	102,7
Egyéb társadalmi, szociális és egyéni szolgáltatások	11 222	122,0

*) A legalább 20 főt alkalmazó vállalatokra, valamint azon vállalatokra vonatkozóan, amelyek évi termelése eléri legalább a 100 millió Sk-t (a posta, telekommunikáció, pénzügyintézetek, biztosítók és valamennyi nonprofit intézet esetében nincs figyelembe véve az alkalmazottak száma).

Forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2005.

Agrárter

A két község gazdasági jellegére a legutóbbi időkig a mezőgazdaság túlsúlya volt a jellemző, amit a terület rendkívül kedvező agráradottságai magyaráznak (kedvező talaj és éghajlati viszonyok – magas napfénytartam és hőösszeg, nagyvárosok a közelben az agrár-áru értékesítéséhez). A vizsgált tér földterületének művelési ágak szerinti megoszlása és szerkezete hosszú történelmi folyamat eredménye, a mai kép fő vonásaiban a 20. század második felében alakult ki, azonban a mezőgazdaság szerkezeti változásai során a művelési ágak megoszlásában állandó mozgás figyelhető meg.

A két település az ország legtermékenyebb agrárterében fekszik. 2003. január 1-jén a mezőgazdasági földterületek kiterjedése a két községben együttesen 4621,6 ha volt, ami a két község területéből közel 86,3%-os részesedést jelentett, mely mutató ilyen magas részaránya lényegesen kedvezőbb a szlovákiai átlagértéknél. A régió hosszú évtizedek óta intenzív agrárgazdálkodásáról híres országszerte, amely jelző magában hordozza a szántók magas részarányát a mezőgazdasági földterületeken belül. Ezen mutató értéke a vizsgált térben nagyon magas – az országban az egyik legmagasabb értéket mondhatják magukénak az Alsószeli és Felsőszeli községek (97,4%, illetve 95,5% szemben az országos 59,%-os részarányal). A többi mezőgazdasági területfajta részesedése nem számottevő az érintett falvakban.

6. táblázat. A két község területének szerkezete (m²)

Község	Összterület	Ebb l				
		mez gazdasági terület	erd	vízfelület	beépített terület	egyéb terület
Alsószei	18 717 302	16 583 188	266 447	533 541	117 6301	157 825
Fels szei	34 838 095	29 633 241	1 906 554	505 876	2 343 423	449 001

Forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2005.

7. táblázat. A mezőgazdasági területek szerkezete (m²)

Község	Mez gazdasági terület	Ebb l					
		szántó	komló	sz l	kert	gyümölcs	rét, legel
Alsószei	16 583 188	16 156 615	0	0	378 326	20 913	27 334
Fels szei	29 633 241	28 291 564	0	127 807	782 477	246 101	185 292

Forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2005.

A kutatás tárgyát képező falvak nagy mezőgazdasági potenciálját tükrözik a mezőgazdasági földterületek utáni ingatlanadó meghatározása végett megállapított hivatalos árak is, melynek meghatározásánál a földek bonitásából indultak ki. A szántók átlagos ára Alsószeiben 9,30 Sk/m², Felsőszeiben 9,04 Sk/m², míg a rétek, legelők átlagos ára Alsószeiben 3,45 Sk/m², Felsőszeiben 4,00 Sk/m² (az országos átlag mindkét mutató esetében lényegesen alacsonyabb). Napjainkban a vizsgált területen a szántók tényleges szabadpiaci ára a fent említett, központilag megállapított ártól magasabb, megközelítőleg annak 200-250%-a körül mozog (az agrártárca felmérése alapján 2002-ben a községek mezoterében a szántóföldek átlagos piaci ára 22,36 Sk/m² volt).

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozást követően az ország politikai vezetése a gazdaság átalakításának első számú követelményeként a magánosítás szükségességét jelölte meg. Ezen irányelv a mezőgazdaság tekintetében a korábbi kollektivizált nagyüzemek megszüntetését célozta, mivel a túlzottan polarizált szervezeti struktúra alapvető tényezője volt a megelőző agrárrendszer hatékonysági problémáinak. A mezőgazdaságban érdekelt vállalkozások száma az 1990-es években számottevően gyarapodott, napjainkban a két községben az agrárérdekeltségű vállalkozások száma meghaladja a negyvenet.

Az elmúlt évtizedben a termőföld magánosítása és a szövetkezet, valamint az állami gazdaság átalakulása következtében folyamatosan növekedett az egyéni gazdálkodás súlya a földművelésben, minden művelési ágban évről évre gyarapodott a magántermelők által használt terület, összességében azonban a vizsgált tér termőterületének nagyobb részét még mindig nem a magántermelők művelik meg. Az egyéni gazdálkodást a földtulajdonosok nagy száma és a földterület szétaprózottsága jellemzi, ami részben gátja a versenyképes árutermelő magángazdaságok (farmok) kialakulásának.

A vizsgált tér legjelentősebb agrárvállalkozása az Alsószeiben található mezőgazdasági szövetkezet, mely közel 1800 ha-on gazdálkodik (melyből csaknem 1100 ha-t fizikai személyektől bérel), az állattartásban pedig dominál a szarvasmarha-, sertés- és brojlercsirketartás. A szövetkezetben dolgozó munkaerő átlagos lélekszáma 200 fő körül mozog jelenleg, azonban 2006-ban jelentős leépítések várhatók, ugyanis a szövetkezet vezetősége racionális gazdaságpolitikai megfontolások végett a túlfoglalkoztatottság megszüntetése mellett döntött 2005 őszén. A vizsgált tér második legjelentősebb agrárvállalkozása a Felsőszei község részét képező, Körtvélyesen található helyi szövetkezet, mely közel

450 ha mezőgazdasági földterületen gazdálkodik (a terület döntő hányadát szintén bér-lőként műveli meg). A körtvélyesi szövetkezet a hagyományosnak tekinthető gabonatermesztés és állattartás (szarvasmarha, sertés, brojlercsirke) mellett jelentős gyümölcsstermesztési szereplő a régióban (több mint 40 ha gyümölcsöst gondoz). A körtvélyesi szövetkezet a gyümölcstermés tárolására új, uniós SAPARD-forrásból készült tároló- és hűtőházzal rendelkezik, mely jelentős térségi hatással bír. A harmadik legjelentősebb agrár-vállalkozás az LSI Kft., melynek profilját a szántóföldi zöldségtermesztés képezi szezonális munkaerő-foglalkoztatással.

A két községben tekintélyes mértékű a ház körüli gazdaságok száma, melyek elsősorban az önellátásban játszanak szerepet, de árutermelésük a nagy számuk miatt jelentős. Nagyon sok nyugdíjas, szerény jövedelmű családnak nélkülözhetetlen jövedelemforrás az így megtermelt agrártermékekből származó bevétel. Sok ember munkalehetőség híján ilyen kisgazdaságból származó jövedelemre számíthat csak. Ez szociális kérdés elsősorban, de árut termel, tehát piaci tényező is, kezelni kell ebből a szempontból is.

Az agrárgazdaság kibocsátási szerkezetét alapvetően meghatározza a Dudvág menti táj termőhelyi adottsága, agroökológiai potenciálja. A vizsgált tér természeti adottságainak hasznosítására évtizedek során létrejött növénytermesztési szerkezet vázát a gabonafélék és a takarmánynövények termesztése képezi – a gazdasági társaságok nagy hányada specifikus termelést folytat, s ez az általuk művelt földterület művelési ágak szerinti struktúrájában viszonylagos állandóságot eredményez. A kalászos gabonafélék meghatározó szerepe mellett jelentős még a kukorica, a takarmánynövények és az ipari növények termesztése (bár a takarmánynövények vetésterülete a megfogyatkozott állatlétszámhoz igazodva egyre csökken). A szántóföldi kultúrák közt még említést kell tenni az olajnövényekről, amelyek szintén jelentős vetésterületet foglalnak el (szója, repce és napraforgó).

1. fotó. Elterjedt a régióban az almatermesztés. Gyümölcsös a körtvélyesi szövetkezetben

Forrás: www.pdhrušov.sk

A két község agrárgazdaságában nagy hagyománya van még az alma- és a zöldségtermesztésnek. Az utóbbi súlya az elmúlt 4-5 évben fokozatosan csökkent, mivel az alacsony értékesítési árak több zöldségfajta termesztését ráfizetéssé tették. A zöldségtermesz-

tés kapcsán szólni kell arról, hogy kevés az olyan integrátor szervezet, amely stabil feltételeket tud biztosítani a termelőknek, esetleg a termelés költségeinek egy részét előre is tudja finanszírozni. De a zöldségtermesztés visszaszorulását magyarázza az is, hogy a lakosságnak más lehetősége is van a szükséges jövedelem megszerzésére.

2. fotó. Innováció a vizsgált tér agráriumában. Az Alsószei Mezőgazdasági Szövetkezet honlapja

Forrás: www.pddsaliby.sk

Az állattenyésztés meghatározó feltétele egyes ágazatainak jövedelmezősége és a piacra jutás tervezhető távú biztonsága. Ezek a tényezők alapvetően befolyásolják az állatállomány létszámának – s ezen keresztül termelésének – alakulását. Az 1990-es évtized éveit a folyamatos állománycsökkenés jellemezte. A közel egy évtizedes drámai fogyás után a szarvasmarha-tenyésztés napjainkra stabilizálódott a vizsgált térben. A régió szarvasmarha-tenyésztése az alsószei és a körtvélyesi szövetkezetek telepein koncentrálnak s a tejtermelésre összpontosulnak (az átlagos évi tejhozam meghaladja az 5 ezer litert tehenenként). Az állattenyésztés másik jelentős regionális ágazata a sertésenyésztés, melyben meghatározó szerepe az alsószei szövetkezetnek van. Itt évente átlagosan 1200 tonna sertést tenyésztnek.

A vizsgált térben beszélhetünk még jelentős baromfitenyésztésről is, amely ágazatban a brojlercsirke tenyésztésének van meghatározó szerepe (az alsószei szövetkezetben évente 35 ezer brojlercsirkét tenyésztnek, mely mintegy 350 tonna csirkehúst jelent). A minőségi hústermelés követelményeinek a kistermelők többsége nehezen tud megfelelni, ugyanis a fajtatulajdonság mellett az alkalmazott technológiai, takarmányozási és állathigiéniai feltételeknek is fontos szerepük van, ezért a háztáji állattartás csaknem kivétel nélkül önellátásra irányul.

Az elmúlt másfél évtized súlyos hiányossága, hogy a korábban többé-kevésbé működő agrárgazdasági körfolyamatok megszakadtak. Ez alatt azt értjük, hogy az egyes szakágak végtermékét vagy melléktermékét más területeken fel lehetne használni, sőt ezek az anyagok időnként kifejezetten hiányoznak (pl. gabonafélék felhasználása a takarmányozásban, tejsavó felhasználása a sertésenyésztésben, cukorgyári mésziszap felhasználása a talajjavításban, szerves trágya felhasználása a talajerő pótlásában és a termésfoko-

zásban stb.). Az érintett terület agráriumának további gyenge pontja, hogy a különféle szolgáltatási tevékenységek (pl. agrár-szaktanácsadás) a mezőgazdasági termeléssel kicsi gazdaságban foglalkozók számára nehezen megoldhatóak.

Az integráció szintén súlyos hiány a térségben, ugyanis a tőkeszegény kistermelők ezzel a lehetőséggel élve tudnának előnyösebb feltételekkel gazdálkodni – ez biztosíthatna lehetőséget a megfelelő áron való értékesítésre, beszerzésre, egységes és jó minőségű áru termelésére, egységes fellépésre a piacon. A helyi agrárium megerősödését jelenthetné még esetleg a helyben megtermelt áru részleges feldolgozása is, de a szigorú jogi szabályozás, a magas beruházási igény, valamint az ismeretlen piaci lehetőségek mellett kevesen vállalkoznak ilyen tevékenységre.

A két község területén a következő mezőgazdasági fejlesztési irány prognosztizálható: piacképes, profitorientált mezőgazdaság, amely az intenzív gazdálkodás (szántóföldi növénytermesztés gabona- és takarmánytermelő specializációval, almatermesztés, állattenyésztés baromfi-, sertés- és szarvasmarhatartással) és a nagyobb méretben való termelés előnyeit használja ki.

Ipari tér

Alsószeli és Felsőszeli falvak tágabb környezetében, a Galántai járásban, az ipar fejlesztése a rendszerváltást megelőző évtizedekben kevés kivételtől eltekintve figyelembe vette a természeti-települési adottságokat, aminek az eredményeként a vizsgált tér az ország élelmiszergazdaságának egyik gócpontjává vált. A rendszerváltozás óta eltelt másfél évtizedben a régió iparának struktúrája és területi szerkezete jelentősen megváltozott. Az élelmiszeripar részarányának mérséklődése a könnyűipari ágazatok lényeges térhódításával járt együtt.

A kutatás tárgyát képező két községben az élelmiszeripar mellett (az élelmiszeripari vállalkozások döntő része csak helyi és mikrotéri igényeket elégít ki, vannak azonban már külkapcsolatokkal rendelkezők is) a többi ipari ágazat közt elsősorban az építő-, a fa- és a textilipart képviselő vállalatok érdemelnek említést (az összes többi ipari vállalkozás nem nevezhető jelentősnek). Alsószeli legjelentősebb ipari vállalkozásainak a fafeldolgozással foglalkozó V-TETAG Kft. és a cukrászipari termékeket előállító Ladislav Morović – MONA vállalkozás számítanak. Felsőszeliben az ipari ágazatok köre tágabb, több iparágban található legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozás: péktermékek gyártása (Bagetka Kft.), cukrásztermékek készítése (Cukrásztermékek Filová Kft.), üdítőgyártás (Kobal Kft.), munkaruhavarrás (Octan Plus Kft.), nyakkendővarrás (Ties Internationale Kft.), autóalkatrész-gyártás (VYMOS-HS Kft.), csatornázási csövek gyártása (Aquamont Kft.). Az utóbbi községben jelentősnek mondható az 5-6 főt foglalkoztató ipari ágazatok köre is (cukrászműhely, asztalosműhely). Az elkövetkező években lehetőség nyílik a két község mezotérrébe települt iparral együttműködő beszállítói rendszerek kialakítására, mely jelentős mértékben segíthetne a helyi vállalkozói szféra növekedésében és a munkaerő helyben foglalkoztatásában (ami a munkavállalói oldalon jelentős megtakarításokat jelentene az ütemesen növekvő utazási költségek miatt).

Tercier szektor

A szolgáltatások alkotják a gazdaság tercier szektorát, amely rendkívül sokféle tevékenységet foglal magába. Ezek közös jellemzője, hogy a primer és a szekunder szektorral

szemben nem hoznak létre fizikailag megfogható terméket, anyagi javakat, fő feladatuk a gazdasági termelés (mezőgazdaság, ipar) „kiszolgálása” és a társadalom működésének, illetve jólétének a biztosítása.

A két községben a szolgáltató szektorban működő cégek legnagyobb része magánvállalkozás, és döntő részük 5 főnél kevesebb alkalmazottal rendelkezik. Ennek ellenére a szolgáltató szektornak a községek gazdaságára és munkaerőpiacára gyakorolt hatása jelentős. A szolgáltatások közt domináns pozícióval a kiskereskedelem (a két község lakosságának élelmiszerrel, illetve használati cikkekkel történő ellátását több üzlet mellett néhány butik végzi) és a vendéglátóipar rendelkezik. E két ágazaton kívül nem elhanyagolható a teherfuvarozási és szerelési szolgáltatások (gépjármű, elektromos berendezések, víz, gáz, fűtés stb.), a kozmetikai és tanácsadói tevékenységek súlya. A vizsgált térben többen foglalkoznak mezőgazdasághoz kötődő szolgáltatással, raktározással, felvásárlással, gépkölcsönzéssel, gépjavítással, alkatrészellátással. A szolgáltatói szektor erőssége, hogy több vállalkozás honlappal rendelkezik, tehát az igényeket a falvak mikroterénél tágabb térben is ellátják.

A tárgyalt terület egyik legkomplexebben fejlődő szolgáltatási ágazata a turizmus, köszönhetően Felsőszeli termálvízkincsének. A termálvíz szervezetre gyakorolt jótékony hatásáról és a fürdő kiegészítő szolgáltatásairól interneten is információt szerezhetnek a fürdőturizmus iránt érdeklődők (www.thermaltour.sk). Napjainkban a termálfürdőt felkereső turisták többsége szerényebb költési készséggel bír, s meghatározó a hazai turisták aránya. A termálfürdő látogatottságára jellemző a szezonalitás (2005-ben közel 80 ezren keresték fel), a forgalom nagy része májustól szeptemberig realizálódik, bár közel két éve a fürdő már fedett uszodával és relaxációs központtal fogadja a látogatókat reggel 9:00 órától este 22:00 óráig. Az új beruházás (uniós SAPARD-forrásából valósult meg) eredményeképpen a medencék különböző élményfürdőelemeket kínálnak, mint a víz- és levegőmasszázs, gejzír, különböző hullámfürdők, míg a rehabilitációs részben kaptak helyet a masszázs és fizioterápiás helyiségek (ultrahang, mágneses terápia, elektroterápia), valamint a szauna pihenőrészsel. Az új beruházás eredményeképpen a fürdőben megtalálhatók továbbá a legkülönbözőbb sportok gyakorlásához szükséges helyiségek is (edzőterem, squash pálya lelátóval).

3. fotó. A térség legjelentősebb idegenforgalmi potenciálja a termálvíz

Forrás: www.thermaltour.sk

A termálvízturizmuson kívül versenyképes potenciállal rendelkezik még a két község a falusi turizmus, a gasztronómiai turizmus, a kerékpárturizmus és az agrárturizmus terén is, azonban ezen idegenforgalmi ágazatok termékkínálata napjainkig nincs kiépítve. Az elkövetkező 3-5 évben az idegenforgalmi ágazat szolgáltatási hálózatát lenne szükséges kiépíteni a falvakban annak érdekében, hogy a két település színes idegenforgalmi kínálatával versenyképes maradjon a pihenésre és felüdülésre vágyó turistákért folytatott, napjainkban egyre kiéleződő versenyben. A turizmus fejlesztésében számos más, e téren hasonló fejlesztési céllal rendelkező községgel szemben nagy versenyelőnyt jelenthet a két község számára multietnikus jellegük, ugyanis ezen sajátosság alkalmat kínál színes kulturális programkínálat kialakítására (ami a turistáknál sok esetben fontos szerepet játszik a célállomás kiválasztása során).

A két község látogatottságának a potenciálja azonban lényegesen magasabb a napjainkban érzékelhető látogatási indexnél. Az elkövetkező években az infrastrukturális feltételek (kommunális, kulturális, egészségügyi, kereskedelmi stb.) javításával és újabb turisztikai termékek létrehozásával a terület látogatottsága dinamikusan növekedhet. A turisztikai lehetőségek, adottságok összehangolásával, szervezésével, fejlesztésével egy sajátos, egyedi arculat kialakításával a turizmus a térség egyik számottevő gazdasági ágazatává fejleszthető.

A vállalkozások telepítési tényezői és vállalkozási szerkezet

A gazdasági egységek számára lényeges, hogy egy-egy térség milyen feltételeket kínál a letelepedéshez, ezek a faktorok magának a gazdasági szervezeteknek a működési, termelési, tevékenységi feltételeit mennyiben segítik vagy éppen akadályozzák. A telepítési tényezők jellege, azok kínálata egyben versenyhelyzetet is teremt a térségek között, hiszen azok szerkezete változik, a gazdasági egységek igényei folyamatosan újabb és újabb elemekkel bővülnek, miközben a hangsúlyok eltolódnak, így térségek le, illetve felértékelődnek. Továbbá maguk a térségek adottságai is bővülnek, újabb és újabb kínálati elemekkel gyarapodnak, ami a vállalkozások vonzását fokozza, egyben növelve a versenyt azok megszerzéséért, letelepedéséért.

Az 1989-ben megindult átalakulási folyamat egyik legmarkánsabb jele a gazdasági szereplők számának robbanásszerű növekedése volt. A gazdasági rendszerváltozás felszabadította a vállalkozások alapítása és működése elé állított akadályokat, így azok száma évről évre ugrásszerűen növekedett. A változások eredményeképpen a térségben is dinamikusan nőtt a gazdasági szervezetek száma, s a két településen is kialakult a piacgazdaságokra jellemző vállalkozási szervezeti struktúra. 2004. január 1-jén a két községben összesen a 433 aktív fizikai és jogi személy fejtett ki gazdasági tevékenységet, amelyek közül 400 hazai magántulajdoni formájú volt.

8. táblázat. Aktív fizikai és jogi személyek a tulajdonviszony jogi formája lapján

Aktív fizikai és jogi személyek	Alsószei	Fels szei
Vállalkozó	112	202
Magángazda	16	19
Szabad foglalkozású fizikai személy	4	3
Vállalkozó és magángazda	3	7
Vállalkozó és szabad foglalkozású	1	3
Kereskedelmi társaság	0	1
Kft.	6	29
Nonprofit szervezet	0	1
Szövetkezet	1	2
Tulajdonosok társulása	0	2
Költségvetési szervezet	1	2
Hozzájárulási szervezet	1	0
Külföldi fizikai személy	0	1
Egyesület	2	4
Egyházi szervezet	1	3
Egyesület szervezeti része	3	1
Község	1	1
Összesen	152	281

Forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2005.

Egy-egy térség sikeressége nagyban függ a kisvállalkozások mennyiségétől, ugyanis nagyon sokféle tevékenység jóval hatékonyabban és olcsóbban elvégezhető kisvállalkozások keretében, mint egy nagyvállalatnál, sőt a kisvállalkozások biztosítják a térség gazdaságának több lábón állását. A vizsgált tér ezen mutatót, vagyis a kisvállalkozások számát tekintve kedvező pozícióval rendelkezik: a kisvállalkozások sűrűsége meghaladja az országos átlagot.

9. táblázat. Aktív fizikai és jogi személyek a tulajdonviszony fajtája alapján

Község	Hazai magán	Szövetkezeti	Területi önkormányzat tulajdona	Politikai pártok és egyházak	Külföldi	Nemzetközi magán	Összesen
Alsószei	139	1	3	6	1	2	152
Fels szei	261	2	4	9	1	4	281

Forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2005.

A térségek versenyképessége szempontjából meghatározó szereppel rendelkeznek azok a tényezők, amelyek egyrészt jelzik a gazdaság átállását az ipari szektorról a posztipari fejlődési pályára, másrészt érzékeltetik a gazdasági szereplők preferenciáit a területi egység iránt (amit a vállalkozások számával s a befektetések nagyságával jellemezhetünk). További lényeges versenyképességi tényezők azok a faktorok, amelyek a megújítást képviselik, azaz az innovációs lehetőségekre, képességekre utalnak (Rechnitzer 1997).

10. táblázat. Aktív fizikai és jogi személyek a fő ágazati tevékenység alapján

Ágazati tevékenység	Alsószei	Fels szei
Mez gazdaság, vadászat és ehhez kapcsolódó szolgáltatások	18	25
Erd gazdasáklkodás és ehhez kapcsolódó szolgáltatások	0	1
Élelmiszeripar és üdít gyártás	1	8
Textilipar	0	5
Öltöny és ruhakészítés	1	13
B rpar és cip gyártás	1	0
Faipar	4	8
Gumi és m anyagipari	1	2
Egyéb nem fém termékek gyártása	3	1
Fémszerkezetek gyártása	6	11
Gépek gyártása	3	3
Irodai gépek gyártása	0	1
Elektromos gépek gyártása	4	5
Bútorkészítés	1	2
Épít ipar	29	74
Motorgépjárm vek eladása és karbantartása, üzemanyag árusítása	9	6
Nagykereskedelem	13	16
Kiskereskedelem	26	43
Vendéglátóipar	6	10
Közúti fuvarozás	5	7
Melléktevékenység a közlekedést illet en, idegenforgalmi iroda	2	0
Ingatlankereskedelem	0	4
Informatikai tevékenység	1	5
Egyéb kereskedelmi tevékenység	3	9
Közigazgatás	1	1
Iskolaügy	0	2
Egészségügy	4	6
Hulladékfeldolgozás, szennyvíztisztítás	0	2
Alapszervezeti tevékenység	5	5
Rekreáció, kultúra és sport	3	4
Egyéb szolgáltatások	2	2
Összesen	152	281

Forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2005.

11. táblázat. Egyéni vállalkozások, kft.-k és szervezetek gazdasági szerkezete Alsószeiben

Gazdasági ágazat	Fizikai személy		Kft.		Szövetkezet	
	Fizikai személyek száma	Alkalmazottak száma	Kft. k száma	Alkalmazottak száma	Szövetkezetek száma	Alkalmazottak száma
Primer						
Mez gazdaság	20	4	1	22	2	144
Szekunder						
Épít ipar	23	3	1	9		
M anyaggyártás	1					
Faipar	6	0	1	33		
Élelmiszeripar	1					
Fémmegmunkálás	2					
K feldolgozás	1					
Tercier						
Üzlet	32	1	2	2		
Vendéglátó ipari létesítmény	5	0				
Közlekedési szolgáltatás	5	0				
Gépjárm javítás	9					
Kozmetikai szolgáltatás	1	1				
Közvetít i tevékenység	7					
Tanácsadói tevékenység	3					
Épít ipari szolgáltatás	1					
Elektromos gépek javítása	1					
Szobafest	1					
Elektromos berendezések szerelése	10					
Szerelési szolgáltatás	10					

Forrás: Termál mikrorégió stratégiai programja, 2004.

12. táblázat. Egyéni vállalkozások, kft.-k és szövetkezetek gazdasági szerkezete Felsőszeliben

Gazdasági ágazat	Fizikai személy		Kft.		Szövetkezet	
	Fizikai személyek száma	Alkalmazottak száma	Kft. k száma	Alkalmazottak száma	Szövetkezetek száma	Alkalmazottak száma
Primer						
Mez gazdaság	21	7				
Szekunder						
Épít ipar	32		3	125		
Textilipar	10		3	145		
Élelmiszeripar	4	32	6	41		
Faipar	10		1	8		
Fémmegmunkálás	4	18				
M anyaggyártás	3					
K megmunkálás	1					
Tercier						
Üzlet	41	8	2	4		
Textilüzlet	3					
Vendéglátó ipari létesítmény	7		1	5		
Idegenforgalmi szolgáltatás	4		2	23		
Közlekedési szolgáltatás	6		1	9		
Gépjárm javítás	5		1	15		
Szerelési szolgáltatás	33	5	2	13		
Elektromos berendezések szerelése	6					
Kozmetika	2					
Közvetítői tevékenység	2					
Tanácsadói tevékenység	7					
Gyógyszerészeti szolgáltatás	1					

Forrás: Termál mikrorégió stratégiai programja, 2004.

A vállalkozások, kft.-k és szövetkezetek gazdasági ágazat szerinti megoszlása alapján megállapítható, hogy a kutatás tárgyát képező két község viszonylag megfelelően (a lehetőségekhez mérten) koncentrálja a modern gazdaságot megtestesítő tényezőket. Alsószeli és Felsőszeli gazdasága magán hordozza az innováció elemeit: számos vállalat él az internet adta lehetőségekkel (pl. saját honlappal rendelkezik), jelentős idegenforgalmi beruházások valósulnak meg, együttműködés figyelhető meg az önkormányzatok, a gazdasági szereplők és harmadik szektor képviselői közt.

A jövő lehetőségei és korlátai

A tanulmány Alsószelei és Felsőszelei gazdasági elemeire irányult, illetve a két község mezo-terének fontosabb jellemzőit próbálta elhelyezni a gazdaság s annak alakulását befolyásoló tényezők országos rendszerében. Megállapíthatjuk, hogy a két község gazdaságában dinamikus átalakulás megy végbe, a térség számos olyan adottsággal, lehetőséggel rendelkezik, amely a későbbiekben is a fellendülést, a fejlődést indíthatja el és szolgálhatja. A gazdasági szerkezetváltás üteme azonban a községek szintjén eltérő mértékű és intenzitású, Felsőszelei előbbre van a gazdasági transzformációt illetően. A jelenlegi tendenciák dinamizmusa a vizsgált területet az ország periférikus jellegű területeitől a centrumterületek felé mozdítja el, bár akad még tennivaló bőségesen. Az utóbbi fél évtized megmutatta, hogy a lehetőségek adottak, hiszen számos problémát sikerült részben, illetve teljesen orvosolni (pl. magas munkanélküliség).

Az előző fejezetekben tárgyaltak alapján megállapítható, hogy a vizsgált két községben a legnagyobb gazdasági problémának a tartósan munkanélküliek magas aránya, a munkaerő alacsony képzettségi szintje, az alacsony bérek, a helyi kisvállalkozások tőkeszegénysége számít. Mindez azonban nem jelent zsákutcát. Az elkövetkező években a strukturális alapoknak köszönhetően van esély a helyi gazdaság megerősödésére, arra, hogy a kisvállalkozások a térség sajátosságait jól kihasználó, nagyobb munkaerőt foglalkoztató kisüzemekké váljanak.

A legutóbbi néhány esztendőben a gazdaság struktúrája több szempontból is átalakult. Jelentősen módosult a gazdasági szervezetek gazdálkodási forma szerinti összetétele s létszáma. A vállalkozások döntő többsége kis létszámmal működik: csaknem háromnegyedük 10 fővel vagy ennél kevesebbel dolgozik, ám a helyi foglalkoztatottságban betöltött szerepük fontos. A piaci szereplők legnagyobb hányadát az egyéni vállalkozások képviselik. Külföldi érdekeltségű vállalkozás nincs jelen a vizsgált térben.

A korábbi időkkel összehasonlítva a vizsgált vidéki tér manapság sokkal kevésbé a termelés, mégpedig az agrártermelés helye. Mára funkciói differenciálódtak, s az agrárgazdálkodás mellett az ipar és a szolgáltatások (pl. a turizmushoz kötődő tevékenységek) terévé vált a két község. Ma a vizsgált vidéki tér az ország legdinamikusabban fejlődő városi hálózatának – Pozsony–Nagyszombat–Dunaszerdahely – a része, jelentős arányban városból kiköltözött emberek használják, számottevő a teret felkereső turisták száma.

A két községben az ipar és a mezőgazdaság bár még mindig számos problémával küzd, a gazdasági szerkezetváltás sikeresnek mondható. A községek életében az elkövetkező évek során fontos szerepet tölthetnek be majd a közeli városok napjainkban bővülő, illetve újonnan születő ipari parkjai, melyek pozitív hatása a foglalkoztatottság mellett (mely már jelenleg is megfigyelhető) megnyilvánulhat a községbeli vállalkozások beszállítói szerepében is. A községek gazdaságában megerősödött a harmadik szektor, amelynek szerepe az elkövetkező években foglalkoztatóként jelentősen növekedhet, mindenekelőtt a tervezett turisztikai fejlesztések hatására. A közeljövőben számolhatunk mind a mezőgazdaság termelésének lassú növekedésével, mind pedig a régióban működő szolgáltatási (üzleti és humán) szektorok tevékenysége iránti fizetőképes kereslet növekedésével.

A piacgazdaságban nemcsak a vállalkozások között van piaci verseny, hanem az egyes települések is versengenek a fejlesztési forrásokért, jövedelmező vállalkozásokért, elismert szakemberekért, intézményekért, infrastruktúrát fejlesztő beruházásokért stb. Egy település sikeressége döntően attól is függ, hogy hogyan tud bekapcsolódni a falvak közti

versenybe. A fentiekből adódóan az elkövetkező évek folyamán a két község sikeres fejlődése érdekében fontos elemként kell kezelni a települési, térségi imázst, ugyanis megfelelő települési, térségi marketing területfejlesztési alapeszköznek fog számítani az elkövetkező években. Ezt a célt követve mindkét község rendelkezik magas szinten szerkesztett honlappal, valamint alapító tagként jelen vannak a Termál mikroregionális társulásban, amelynek célja a társulás községei közt megerősíteni a települési-társadalmi kapcsolatokat, a belső kistérségi együttműködést, s ez által hozzájárulni a régió fenntartható fejlődéséhez.

A kilencvenes években – a Közös Agrárpolitika reformjához kötődően – a vidékfejlesztésben az a nézet vált általánosan elterjedtté, miszerint a különböző területi egységek (legyenek azok régiók, kistérségek, avagy az egyes települések) közti fejlettségbeli különbségek úgy számolhatók fel a legmegfelelőbbben, ha az egyes térségek feltárják és értékesítik a helyi erőforrásokat, köztük a kulturális identitást. A vizsgált tér fejlesztési irányában mindez tapasztalható, az eddigi gazdaságfejlesztési aktivitások jónak bizonyulnak, viszont szükséges, hogy a helyi adottságok sokirányú fejlesztésével a megindult szerkezeti változások tovább folytatódjanak, miközben javasolt a térségen belüli gazdasági együttműködések kialakítása a termelési/szolgáltatási kooperáció élénkítése végett, valamint hangsúlyt kell helyezni még a munkaerő képzettségi szintjének a növelésére is (a többi telephelyi feltétel folyamatos javítása mellett).

Összességében a két Szeli község előtt szép jövő áll, amely megvalósulásának feltétele azonban, hogy a társadalmi-gazdasági élet szereplői megragadják a lehetőségeket és megtalálják az együttműködések megfelelő és mindenki számára előnyös, megvalósítható módjait a piacgazdasági szemlélet figyelembevételével.

SWOT-elemzés

Erősségek

- Innovációs centrumok közelsége (Pozsony, Nagyszombat, Bécs, Budapest)
- Kedvező természeti agráradottságok
- Magas vállalkozási kedv (elsősorban Felsőszeliben)
- A gazdasági szerkezet diverzifikálódásának kedvező iránya
- Az idegenforgalom több fajtájának (kerékpárturiztika, gasztronómiai, gyógy- és falusi turizmus) fejlesztésére alkalmas adottságok
- A határon átvívelő baráti, rokoni és gazdasági kapcsolatok
- Vegyes nemzetiségi szerkezet – kulturális sokszínűség
- Erős helyi és regionális kötődés
- A vállalkozások magas színvonalú reklámtevékenysége
- Aktív regionális együttműködések, a partnerség elvének tudatosítása
- A két önkormányzat községi imázsépítése
- A két önkormányzat aktív együttműködése a környező községekkel a regionális fejlesztés terén

Gyengeségek

- Az agrárium lassú szerkezeti átalakulása (elsősorban Alsószeliben)
- A vállalkozások tőkehiánya
- A technikai infrastruktúra alacsony színvonala
- Jelentős munkanélküliség (elsősorban Alsószeliben)

- A munkaerő alacsony képzettségi szintje
- Alacsony természetes szaporulat

Lehetőségek

- A gazdasági szerkezet diverzifikálását elősegítő gazdaságpolitika
- Az agrárszektor szerkezeti és szervezeti megújítását elősegítő agrárpolitika
- A határon átnyúló gazdasági és kulturális együttműködések elmélyítése
- A népesség képzettségi színvonalának emelése

Veszélyek

- A két község agráriuma által előállított termékek iránti kereslet csökkenése
- A mezőgazdasági termelési feltételek megváltozása az uniós agrárpolitikai változások miatt
- A népesség képzettségi színvonalának stagnálása, illetve csökkenése
- A közlekedési infrastruktúra fejlesztésének elhalasztása

Irodalom

- Korec, P. – Lauko, V. – Tolmáči, L. – Zubriczký, G. 1997. *Kraje a okresy Slovenska*. Vydavateľstvo Q111, Bratislava.
- Kovács Z. 2002. *Népesség- és településföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Ministerstvo životného prostredia SR 2002. *Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001 KURS* 2001, Bratislava.
- Mormont, M. 1987. Rural nature and urban natures. In *Sociológia Ruralis* 27. 1. 3–20.
- Rechnitzer J. 1997. Az Északnyugat-Dunántúl térségének gazdasági adottságai és versenyelőnyei. In *Tér és társadalom* 1. RKK, Pécs.
- Štatistický úrad SR 2002: *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001*. Bratislava.
- Štatistický úrad SR 2002: *Statistical yearbook of regions of the SR 1996-2000*. Termál mikrorégió stratégiai programja, 2004, Bratislava.
- Štatistický úrad SR 2005. *Trnavský kraj*. Bulletin 2004/4, 2004/3, 2004/2, 2004/1, Bratislava.
- Tóth J. 1981. A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő* XXX. 2–3. 267–291.

Internetes források:

www.nup.sk
 www.statistics.sk
 www.hornesaliby.sk
 www.dolnesaliby.sk
 www.pdhrusov.sk
 www.pddsaly.sk
 www.thermaltour.sk

„...megélünk – jól élünk – tönkrementünk.”

Gazdálkodói szándékok és lehetőségek a Dudvág menti kistérségben

Írásom témáját Alsó- és Felsőszeli mai családi gazdaságai képezik. Munkám során arra törekedtem, hogy bemutassam azoknak a családoknak és egyéneknek a gazdálkodói gyakorlatát, akik és amelyek teljesen vagy részben a gazdálkodásra, földművelésre és/vagy állattartásra alapozzák megélhetésüket. Szándékom szerint mindkét településen kérdőíves felmérés nyomán kellett volna készülnie egy adatbázisnak, ám ez különböző okok miatt Alsószeliben nem valósult meg. Felsőszeliben a lekérdezéseket Végh Piroska végezte el, akinek a munkáját ezúton is köszönöm. Alsószeliben a kérdőíves felméréssel elérhető adatokat igyekeztem magam megszerezni a gazdálkodókkal folytatott hosszabb beszélgetések során, azokkal összekötve. Ehhez nélkülözhetetlen segítséget nyújtott Szabados László, akinek a közreműködését, munkám előkészítését ezúton is köszönöm. Köszönettel tartozom valamennyi alsó- és felsőszeli beszélgetőtársamnak, akik nevét a rájuk vonatkozó, itt közzétett adatok miatt nem közlöm.

Felmérésem egyik település esetében sem teljes, sőt a hivatalos statisztikai képnek sem felel meg. Szerepelnek az interjúalanyok között például olyanok is, akik nem szeli lakosok, de ott folytatják tevékenységüket. Nem szereztem azonban adatokat olyan személyektől, akik hivatalosan östermelők, földtulajdonosok, de gyakorlatilag nem folytatnak gazdálkodást. Törekedtem viszont arra, hogy legalább egy-egy gazdaság (vállalkozás) bemutatásával valamennyi lehetséges típus (a tipizálás nehézségeinek figyelembevételével is) képviselve legyen. A gyűjtött adatokat az irányadó kérdőív pontjai alapján rendszerezve közlöm. (A kérdőív egyszerűsített változatát tartalmazza a Melléklet.) A termesztett növények, a használt és birtokolt föld nagysága már lehetővé tesz egyfajta tipizálást, mégis gyakran idézek szó szerint beszélgetőtársaimtól, mert a választott életformáról alkotott véleményük, a hozzá való viszonyuk ebben a formában, saját szóhasználatukkal mutatkozik meg leghitelesebben. Csak néhány gondolat erejéig, a bevezetőben térek ki a két település történetének, természetföldrajzi adottságainak, gazdálkodói múltjának és népességének, valamint életmódjának főbb jellemzőire. Igyekeztem csak olyan tényeket kiemelni, amelyeknek témám szempontjából jelentősége van.

Bevezető

Alsó- és Felsőszeli a néprajzi szakirodalomban, de sok egyéb helyen is a Mátyusföld névvel jelölt, határait, kiterjedését tekintve többféle módon értelmezett tájegység része. Dél-Szlovákia magyarok lakta tájainak legfrissebb néprajzi áttekintése, kultúrájának jellemzése Liszka József 2002-ben megjelent munkája, amelyben a szerző a tájegységet a Kis-Duna, a Vág, a Kis-Kárpátok, és – amennyiben egy nemzetiség területi keretein belül jelöljük ki – a szlovák–magyar nyelvhatár között határozza meg.¹ A mezőgazdaság mai jel-

1 Liszka József 2002: 207.

lemzői, a családi keretek között és más egyéb formákban folytatott földművelés és állattartás szempontjából sem elhanyagolható, hogy az egész Mátyusföldön – Dél-Szlovákia más vidékeivel összevetve – viszonylag korán elterjedtek az e munkákat megkönnyítő és meggyorsító gépek. „A gőzekétől kezdve, a vetőgépen keresztül a cséplőgéppel bezárólag elég korán teret nyertek a technikai vívmányok a paraszti gyakorlatban is.”² Ugyanebbe az irányba, gyakorlatilag az újítások irányában való nyitásra hatott a nagyvárosok (főleg Bécs és Pozsony) közelsége, valamint a vasút. A gépesítéshez hasonló hatása volt a természet növényfajta megválasztására a cukor- és egyéb gyárak megjelenésének s közelségének. Már 1911-ből említi Rubinek Gyula a diószegi cukorgyárat, amelyben évente 1 millió métermázsa cukorrépát, a szerediben pedig 750 ezer mázsa cukorrépát dolgoztak fel.³ (Ugyanitt tesz említést Rubinek a körtvélyesi Szold-féle szeszgyárról.) A vidék kedvező adottságait használták ki a molnárok. „1866-ban a Kis-Dunán 37 hajómalom működött, ebből négy Jóka határában. Ez a szám 1902-re hétre emelkedett.”⁴

Alsó- és Felsőszeli tágabban értelmezett környezetéről, a Kisalföldről hasonló adottságokat említ a 20. század elejének magyar mezőgazdasági jellemzőit összesítő munkájában Nagy Mariann. Könyvének természetföldrajzi régiók alapján összesítő részében a Kisalföldet a Dunántúli-dombsággal, Szlavóniával, az északnyugati Felfölddel, az északi Felfölddel, Erdéllyel, a horvát megyékkel és az Alfölddel összevetve elemzi: „A gabonaféléken kívül, amelyek közül az árpa súlya itt volt a legnagyobb, az ipari növények (a cukorrépa) és a takarmányfélék adták az össztermésérték jelentős hányadát. Az országos átlag ötszörösét tette ki a cukorrépa aránya a szántóföldi növénytermelés értékében. Ez az ipari növényfajta volt korszakunkban a legfontosabb élelmiszeripari nyersanyag: egyik legfontosabb exportcikkünk a cukor volt, amelynek jelentős részét állították elő a kisalföldi cukorgyárak... A Kisalföldön az országos átlag háromszorosát tették ki a vetőgépek és ugyancsak háromszor-négyszer annyi takarmány-előkészítő (szecska- és répavágó) volt, mint átlagosan.”⁵ S kiemeli a szerző a szakmai ismeretek jelentőségét és beépülését a gazdálkodásba: „A gazdasági tisztviselők hányada egészen kimagasló volt, több mint kétszer annyit foglalkoztattak a kisalföldi birtokosok és bérlők, mint országosan. Nem véletlen tehát, hogy a térségben az őstermelő keresők műveltségi szintje nem csak a legmagasabb volt az országban, de még a 6 éven felüli összlakosság írni-olvasni tudásának szintjét is meghaladta. A középiskola négy osztályát is ebben a régióban végezték el a legtöbben a mezőgazdaságból élők között.”⁶

A szántóföldi learatott terület növényfajta tekintetében az országos átlaghoz viszonyítva ugyanebben az időszakban (20. század elején) a következőképpen alakult a Kisalföldön:⁷

2 Liszka 2002: 215.

3 Rubinek 1911: 562.

4 Liszka 2002: 217.

5 Nagy 2003: 151.

6 Nagy 2003: 152.

7 Nagy 2003: 185.

1. táblázat. A szántóföldi learatott terület (20. század eleje; %)

A növény-fajták százalékos aránya	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Egyéb gabona	Összes gabona	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöld ség	Ipari növény	Takarmány	Takarmány-mag
Kisalföld	18,7	14,4	21,1	6,6	0,6	61,4	10,9	6,8	0,6	3,9	15,7	0,6
Orsz. átlag	29,4	9,5	9,2	9,2	0,5	57,7	22,1	5,2	1,1	2,2	10,6	0,9

Illeszkedve a nagyobb táj adottságaihoz Alsó- és Felsőszeli nagyhatáru, alapvetően földművelésből élő településként jelenik meg már a 19. század végi, 20. század eleji forrásokban. Az 1897-es mezőgazdasági statisztika adatai alapján a két település határáról, annak szerkezetéről a következő kép rajzolódik ki:

2. táblázat. Az 1897-es mezőgazdasági statisztika Alsó- és Felsőszelire vonatkozó adatai⁸

	A gazdaságok száma	Szántóföld (kat. hold)	Kert (kat. hold)	Rét (kat. hold)	(kat. hold)	Összterület (kat. hold)
Alsószeli	382	2 901	40	657	606	4 559
	571	6 016	44	360	78	6 877

Az 1910-es népszámláláskor Alsószelinek 4563, Felsőszelinek pedig 6881 kataszteri hold kiterjedésű határa volt.⁹ A Borovszky Samu szerkesztette monográfiában Vende Aladár megemlíti Alsószeli lakosainak „nevezetes” marha- és juhtenyésztését.¹⁰ Leírásában röviden mindkét települést jellemzi: „Alsószeli, a budapest–bécsi vasútvonal mentén fekvő magyar nagyközség, 357 házzal és 2226, túlnyomó részben ág. ev. vallású lakossal, azonban a róm. katolikusok is elég számosan vannak. Némely írók állítása szerint a két Szeli hajdan a szomszédos Taksonyhoz tartozott és annak határain, vagyis két szélén, az alsón és a felsőn feküdt. Ezekből kihasítatván, kapták az Alsó- és Felső-Szeli neveket. ... Felsőszeli, a mátyusföldi síkságon fekvő magyar nagyközség, 530 házzal és 3215 lakossal, a kik közül 1649 ág. h. ev., 1371 róm. kath., 19 ev. ref., a többi izraelita.”¹¹ Ugyanitt említi a falu nagyobb birtokosait, az Esterházy és a Benyovszky családot.

Az 1910-es Gazdacímtár Alsószeliből a község mellett Pálffy János grófot (akinek birtokát Müller Jónás, illetve Király János és társai bérlik) említi nagyobb birtokosként, összesen 382 kataszteri holddal, amelyből 351 a szántó.¹² Felsőszeliben ugyanez a forrás Benyovszky Lajost (518 kat. hold, ebből 404 kat. hold szántó), Esterházy Mihály gróf uradalmát, illetve bérliként Eisler és Szoldot (2674 kat. hold, ebből 2447 kat. hold szántó), valamint Olgyay Árpádné Marcel Paulint (104 kat. hold, ebből 94 kat. hold szántó) említi.¹³

A két település népessége az elmúlt mintegy másfél évszázad során a következőképpen alakult:

8 A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája.

9 A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 146.

10 Vende é. n.

11 Uo.

12 Rubinek 1911: 566.

13 Rubinek 1911: 570.

3. táblázat. A népességszám alakulása Alsó-és Felsőszeliben¹⁴

	1869	1880	1890	1900	1910	1991	2001
Alsószeli	1 760	2 036	2 247	2 275	2 147	1 847	1 922
	2 496	3 039	3 253	3 210	3 473	3 089	3 134

Mindkét Szeli népességét meghatározó mértékben érintették a 20. század történelmi eseményei. A gazdálkodásra, a mai gazdálkodói gyakorlatra is közvetlenül kihatottak a második világháború utáni deportálások, a ki-és betelepítések, valamint a szövetkezetesítés. Ezúttal talán elegendő a számszerűsített tényeket említeni. Alsószeliből a lakosságcsere keretében 202, Felsőszeliből pedig – Vadkerty Katalin adatai alapján – 306 családot telepítettek ki.¹⁵ Danajka Lajos 247 házból 309 családot, azaz 1145 személyt említ.¹⁶ Őket nevezik mindkét településen ma is „fehérlaposoknak”. Helyükre, üres házaikba leginkább tótkomlóiak költöztek. Danajka munkájában a csehországi deportálás felsőszeli adatai részletesen szerepelnek. Az akcióra 1947. január 23-án, 24-én és 25-én került sor. Az első napon 99 családot, azaz 379 személyt, a második napon 83 családot, azaz 313 személyt, a harmadik napon pedig 58 családot, azaz 177 személyt szállítottak el a tehervagonok.¹⁷ Alsószelit a csehországi deportálás már nem érintette.

A „szocialista típusú” termelőszövetkezetek 1949-ben alakultak meg a két faluban. A szövetkezés gondolata nem volt idegen a gazdáktól (pl. az 1920-as években Alsószeliben malmot működtettek részvénytársaság formájában,¹⁸ de az erőltetett eljárás, különösen az említett telepítési akciók után, nem volt népszerű. Ennek ellenére sikeresre fordult a gazdálkodása. 1975-ben a két Szeli szövetkezetét (a hozzájuk tartozó egykori majorokkal és a körtvélyesivel együtt) összekapcsolták. „A társult gazdaságok a következő összetérülettel rendelkeztek: Felsőszeli 2046 ha, Alsószeli 1991 ha, Dögös 421 ha, Körtvélyes 91 ha. Összesen 4751 ha.”¹⁹ Termékszerkezete a növénytermesztésben Danajka összesítése alapján a következőképpen alakult:²⁰

4. táblázat. Alsó- és Felsőszeli, valamint a majorok területén gazdálkodó szövetkezet által termesztett növények (hektárban)

Termesztett növény	1980	1985	1988	1990
Búza	65,5	60	62	43,3
Árpa	54,2	49	58,5	48,9
Kukorica	51,7	68	60,2	36,9
Cukorrépa	386	375	301	409
Burgonya	42	158	109	

14 1910-ig: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása 793; Az 1991-es és 2001-es adatok forrása Gyurgyík 2006: 173.
15 Vadkerty 2001: 562.
16 Danajka 1993: 151.
17 Danajka 1993: 148.
18 P. F. közlése.
19 Danajka 1993: 178.
20 Danajka 1993: 179.

A felsőszeli szövetkezet – miután 1991-ben kivált az 1975-ben csatlakozott többi rész – 1996-ban megszűnt. Az alsószeli módosult formában és tulajdonviszonyokkal a mai napig működik. Honlapja szerint 1755,4 ha mezőgazdasági területen gazdálkodik, amelyből 276 ha saját tulajdon, 109,5 ha a szlovák állami földalap tulajdona, 207,5 ha-t az egyháztól, 1162,4 ha-t pedig magánszemélyektől bérel.²¹

Az 1989 óta eltelt időszak társadalmi-gazdasági változásai – amint az országban²² – a két Szeliben is átalakították a mezőgazdasági termelést, legalább olyan mértékben, mint az az 1948 utáni fordulatot követően történt.

Gazdálkodási formák, gazdaságtípusok

Az ezredforduló évtizedeinek családi gazdaságai iránti nagyfokú érdeklődés a magyar néprajztudományban nem meglepő jelenség. S nem is egyedül a jelenkutatások rendszerváltás utáni élénkülésével magyarázható, hanem minden bizonnyal szerepet játszanak ebben a tudományág hagyományai, az ősfoglalkozásokig visszanyúló gazdálkodási formák, avagy a paraszti munka- és üzemszervezet vizsgálata iránti folyamatos érdeklődés. Az utóbbi kapcsán írja Szabó László: „A magyar néprajzban Fél Edit indította el a munkaszervezeti kutatásokat az 1940-es évek elején. Jó két évtized elteltével már átfogó tipológia is született. Ez világossá tette, hogy a munkaszervezet különböző típusai mögött eltérő jellegű és működésű parasztüzemek (gazdaságok) állanak, s a végzett munka során ezek egymással meghatározott viszonyba kerülve hozzák létre az eltérő típusú munkaszervezeti formákat. Éppen ezért arra volt szükség a továbblépéshez, hogy a parasztüzemek jellegét, belső szerkezetét feltárjuk, s meghatározzuk ezek típusait is.”²³ Szabó László és az általa teremtetett irány követői számára a kiindulási alapot a munka mint tevékenység jelenti. Szerintük valamennyi parasztüzem vegyes tevékenységszerkezetű soktáji változatban, ám mindegyiknek van fő, a többinél jelentősebb tevékenysége. A munkaerőt alapvetően a család tagjai jelentik bennük: „Amikor egy parasztüzem összetevékenységét vizsgáljuk, akkor lényegében a paraszti család tevékenységszerkezetét elemezzük, s ezt kiegészítjük a közösség egész tevékenységrendszerének családban lecsapódó részével.”²⁴

Néprajzi eredményekre alapozó szempontok alapján rendezi a parasztgazdaságok típusait a két Szeléhez közel eső Farkasd és Negyed esetében Danter Izabella. Tanulmányában a munkaerő eredete és felhasználása, valamint a termelési ágazatok és termelési módok képezik a rendszerezés alapját.²⁵ A nem ennyire közeli, de ugyancsak kislalföldi Táp parasztüzemeinek típusait, gazdaságait, azok változásait, mozgásait kimerítő részletességgel elemzi az 1920–1959 közötti időszakra vonatkozóan munkájában

21 www.pddsaliby.sk

22 Az országos jellemzőkről írja összefoglalóan Nagy Zsuzsanna: „A rendszerváltás a mezőgazdaságot nagyobb mértékben érintette, mint más ágazatokat. A szlovák mező- és erdőgazdaság teljesítményének csúcsidőszakában, 1980-ban 382 ezer főt foglalkoztatott, 1991-ben már 27%-kal kevesebbet, 2002-ben pedig mindössze 83 ezer fő dolgozott az agrárszektorban. A közel 80%-os létszámvesztés kedvezőtlen hatással volt a mezőgazdasági termelés teljesítményére, és nagyban hozzájárult a magas munkanélküliség kialakulásához.” Nagy 2004: 307.

23 Szabó 1997: 298.

24 Szabó 1997: 301.

25 Dantera 2005: 198–202.

Balogh Balázs. Ő birtoknagyság alapján rendezi az elemzésbe bevont gazdaságokat, a kisparaszti típustól a módos gazdáig.²⁶ Kotics József az egykori Gömör megye mai magyarországi és szlovákiai falvaira is kiterjesztette vizsgálatát. A gazdasági stratégiák és magatartások elemzése és tipizálása során, a különféle kutatói definíciók és rendszerek bemutatása után ő maga leginkább Kovách Imrének a háztáji gazdaságok vizsgálatára kialakított tipizálását követi.²⁷ A magángazdaságok tekintetében ugyanezt a rendszerezést és Kotics József elméleti áttekintését követi Lovas Kiss Antal 2006-ban megjelent munkája, amelynek kutatási területe Dél-Bihar.²⁸ Lovas Kiss Antal vizsgálata azonban nem csupán a magángazdaságokra, hanem a szövetkezetekre, azok rendszerváltás utáni stratégiáira, sőt az informális gazdaságra is kiterjed.

Kotics József az 1989 utáni gazdasági stratégiák elemzési lehetőségeit áttekintve elsőként Harcsa István tipizálását említi, aki szerint az 1989 utáni gazdaságok háromfélék:

- a) monokultúrás gazdaság (egyetlen termék a bruttó termelési érték 75%-át jelenti)
- b) ágazati túlsúllyal jellemezhető gazdaság (egy ágazat adja a bruttó termelési érték 50-75%-át)
- c) vegyes gazdaság (semmi nem haladja meg a bruttó termelési érték 50 %-át).²⁹

Spéder Zsolt fogalmazza meg a piachoz kötődés foka alapján felépíthető tipizálást. Eszerint vannak piacorientált, piacra is termelő és önellátó gazdaságok.³⁰ Tóth Tibor rendszerezésének alapja az egy keresőre jutó művelt terület.³¹ Kotics József Kovách Imre alábbi tipizálásából indult ki:

- a) tradicionális önellátó kisüzem (jellemzője és célja a saját fogyasztású élelmiszer előállítása, nem különül el a háztartástól)
- b) árutermelő parasztgazdaság (az ún. középparaszti gazdaságok utóda, amelyben a gazdálkodás, esetleg más(ok) mellett, fontos bevételi forrás, ugyanakkor az önellátás is célja; a kockázatkerülés magyarázza a típus több lábon állásra törekvését)
- c) vállalkozásra épülő mezőgazdasági kisüzem (ennél a típusnál már nem kissé, hanem teljes mértékben bevételi forrás a gazdálkodás, mégis jellemzi a „hagyományos” gazdálkodói minta követése. A gazdálkodók „Magatartásukban megőrizték a hagyományos értelemben vett paraszti lét bizonyos elemeit. Jóllehet gazdálkodásuk racionálisnak mondható és jövedelmezőnek is tekinthető, nem individualizálódtak, társadalmi értelemben nem váltak vállalkozóvá”).³²

Ezt szem előtt tartva Gömörben ő a következő magatartásformákat azonosította:

- a) a piac által nem érintett gazdasági magatartás (teljesen a hagyományhoz igazodik mind a termelés, mind a magatartás)
- b) piacérintett gazdasági magatartás (csak annyiban igazodnak a piachoz, amennyiben hagyományos szakértelmük és termékeik azt megengedik, ezen a piac kedvéért nem változtatnak)
- c) piacorientált gazdasági magatartás (a piachoz, nem a hagyományos jellemzőkhöz igazítják a termelést, de a munkaráfördítést nem tartják egész pontosan számon)

26 Balogh 2002.

27 Kotics 2006: 87–117.

28 Lovas Kiss 2006: 109–127.

29 Kotics 2006: 88.

30 Kotics 2006: 93.

31 Kotics 2006: 95.

32 Kotics 2006: 98.

- d) piacra szerveződő gazdasági magatartás (minden részfolyamatot ismernek, számításaikban szerepel a saját munka is, vállalkozásnak tekintik a gazdaságot).³³

Lovas Kiss Antal tipizálásnak alapját is a fenti kategorizálás jelenti, de dél-bihari vizsgálataiban alcsoportokat is képez. A piac által nem érintett gazdaságok között megkülönbözteti az 1–2 hektáros önellátó és a 10–20 hektáros gazdaságokat. A piacérintett és piacorientált gazdaságokat is a megművelt terület nagysága alapján jellemzi, ezek a 20–100 hektáros gazdaságok. A piacra szerveződő gazdaságokat 100–300, 300–500, illetve 500 hektár fölötti földnagysággal jellemzi.³⁴

Saját terepmunkám során Kotics József tapasztalatai és eredményei alapján közelítettem meg a szeli gazdaságok felmérését. A probléma összetettsége miatt egyáltalán nem foglalkoztam a vizsgált téma szempontjából sem mellékes, általában a polgárosodás, a parasztpolgár, az utóparasztosodás fogalmak mentén kibontakozó, a szakirodalomban gyakori elméletekkel. A mai gazdálkodási formák és magatartások az említett fogalmaktól nem függetlenek, sőt gyakran azok folyamatában értelmezhetőek, ám ennek kifejtése komplexebb szemléletű és alaposabb kutatást igényel.³⁵

Alsószeli mai földművelő-állattartó gazdaságai

1. gazdaság (L. A. – L. CS.)

1. A termelést 20 áron kezdték, aztán fél hektárra növelték, most pedig összesen 9 hektáron gazdálkodnak. A további bővítésre nem látnak lehetőséget.

Az összterületből 3,6 + 1 hektár örökség, 1 hektár 90 árat vásároltak hozzá, a többi bérelt. Mind az örökölt, mind a vásárolt egy-egy darabban van. Távolabb van 80-80 ár bérelt föld, belterületen pedig fél hektár bérelt.

2. A zöldségtermesztés adja a család megélhetésének az alapját, és ez a gazdaság fő profilja. Zöldséget általában nem a teljes területen termesztnek. Gabonát is termelnek.

„Cékla, sárgarépa, gyökér, karalábé, kelkáposzta, piros káposzta, fehér káposzta (korai, nyári), celler” – ezekkel a zöldségfélékkel foglalkoznak. Idén nem tervezik, de uborkát is szoktak üvegházban termelni, ennek a földjét most pihentetik. Most 10 000 korai, 20 000 nyári palántát terveznek (káposzta). A palánta saját nevelés, január legvégén ültetik a magot a melegágyakba.

3. 6 sertés, 15 tyúk és 15 nyúl – ez az állatállomány, de nem tartozik a vállalkozáshoz, a háztartás szükségleteit fedezi.

4. 69-es Zetor traktor (kicsi), permetező, pótkocsi („vlecska”), kompaktor, műtrágyaszóró, öntöződobok. Szántani nem szoktak, azt bér munkában végeztetik el, eddig az alsószeli termelőszövetkezet (tsz) végezte, ezután a körtvélyesi végzi majd a szántást náluk. A trak-

33 Kotics 2006: 98–100.

34 Lovas Kiss 2006: 114–127.

35 Az említett fogalmakkal is összefüggésben tárgyalja a témát magyarországi viszonylatban s az elméleteket, megközelítéseket is áttekinti pl. Csíte András, illetve Nemes Gusztáv és Heilig Balázs munkája. Csíte András 2007; Nemes–Heilig 2007.

tor csak a pótkocsit, a permetező hűzza, az ekét nem, szántani nem tudnak vele. (Amiben az is szerepet játszik, hogy anyagilag nem éri meg, hogy maguk szántsanak.)

1994-ben 110 000 koronáért vettek egy használt Zetort. Azért ilyen, hogy ne legyen nehéz a javítása, szükség esetén legyen hozzá alkatrészt. A permetező új, a kompaktort használtan vásárolták, a műtrágyaszóró is használt. A pótkocsit a nagyapától kapták, mikor eldöntötték, hogy gazdálkodni fognak.

Nem a felvásárlás, hanem saját termésük tárolása miatt is építettek egy többszintes, liftes zöldségraktárat. (Nyáron nagy hőségben a zöldség nem várhatja a napon a szállítót, mert rövid idő alatt is sokat veszít értékéből.) Több száz tonna zöldség fér el benne. Ez olyankor is nagyon hasznos, amikor egy-egy zöldség iránt visszaesik a kereslet.

5–6. Azt, hogy ki mikor melyik munkára mennyi időt fordít, nem mérik. A zöldségek megtermeléséhez kapcsolódó munkákat együtt végzik: közösen ültetnek, palántálnak, a termést közösen takarítják be. Az eladás specializáltabb, az L. A. feladata, ő tartja a kapcsolatot a kereskedőkkel. Minden reggel tartanak egy néhány perces megbeszélést, kávé mellett.

Január végén *„kezdünk magozni, tálcákat megtöltjük, és aztán porszívóval vetünk”*. Ez a munka nagyjából egy hétig tart. Nem igazán mérik, hogy mi mennyi időbe telik. *„Van úgy, hogy napi tizenkét óra, de van úgy, hogy kettő. ... Nem parancsol senki, csak mindenkinek szót kell fogadni.”* A két testvérnek ez állandó feszes munkát jelent, a többi családtag csak olyankor segít be, amikor nagyon sok a munka. Ilyen esetben a két szülő, a két feleség és egyre inkább a gyerekek is segítenek. Rendkívüli esetben szólnak barátoknak, sógoroknak, de ilyen ritkán van. Az ilyen munka költsége csak az étel és az ital, amivel megkínálják a segítőt. Munkabért nem fizetnek nekik.

7. Kiadásként jelentkezik a vetőmagok ára, a fuvarozás, a raktározás és az öntözés. Átmenetileg a felvásárlás is ide számít.

Bevétel az eladott zöldségből van.

Viszonylag sok időbe telt, míg kitapasztalták, mit érdemes termesztetni, milyen fajtának milyen igényei vannak. De sok idő volt az is, amit a piacszerzésre fordítottak. Több évig tartott, amíg megismerték őket a partnerek, mire bizalmat kaptak. Idő és ismeretség – véleményük szerint leginkább erre van szükség a vállalkozás működtetéséhez.

Jelenleg a következő üzletláncok szállítanak tőlük: Jednota, Billa, Metro.

Az, hogy most mit termesztene, többéves tapasztalatukból következik: ismerik a piac igényeit, minden kockázatával együtt, tudják, mit lehet eladni. A mennyiséget is, a fajtákat is tapasztalatukra alapozva határozzák meg, de törekszenek arra is, hogy minél többfélélt termesszenek. *„Ha valaki egy-egy fajtából megrendel 30-50 ládát vagy 3-5 mázsát, tudom, hogy van hétfajta árum, meg tudok rakni egy 3-4 tonnás autót”* – ilyen típusúak a számításai. Arra, hogy a megrendelők, üzletláncok előre jelezzék például az év elején, hogy majd júniusban miből mennyit kérnek, nem lehet várni. A piac csak a nyári hónapokban indul be, saját ismereteiktől függ és saját kockázatvállalásuk, hogy hogyan készülnek föl erre hónapokkal korábban. *„Ez a három: kereslet, kínálat és ár.”*

Ugyanígy van azokkal a termelőkkel, akiktől ők vásárolnak fel zöldséget. Kezdetben meghirdették, hogy aki eladni akar, náluk leadhatja az áruját, de most már sokan vannak, akik megkeresik őket. A szállítás előtti napon bejelentik náluk, hogy mit és mennyit vinnének, másnap odaviszik hozzájuk, L.-ék pedig elszállíttatják vagy elszállítják. Ehát egyfajta összehangolódásra és bizalomra volt szükség, hogy ez működjék. Néha olyan helyzet is kialakul, hogy megérkezik egy szállító, de előre látják, hogy az autóját nem tudják

telerakni szeliek termésével. Ilyenkor a falun kívüli nagytermelőkhöz fordul, hogy a fuvar gazdaságos legyen. Az effajta kapcsolatból kevés van, de az megbízható, és csak szükség esetén, elég ritkán használják fel.

Az öntözés olykor problémát okoz. A vizet a pozsonyeperjesi vízműtől veszik, Alsószeiben kívül Felsőszeli, Királyrév és Nádszeg határát öntözik vele. Azonban a vízműnek csak bizonyos hektár fölött gazdaságos beindítania az öntözést. A termelőknek nem mindig sikerül összeegyeztetniük, hogy egyszerre kérjék az öntözést, mert nem minden igénylő fizet rendesen. A szerződés szerint májustól szombatonként reggel 7-től este 7-ig öntözik a földet. Ez azonban csak a papírforma. Valójában a nagyobb termelőktől függ az öntözés, a felsőszei LSI-től és a körtvélyesi tsz-től. *„Ha ők öntöznek, akkor mi biztos öntözünk.”*

8–10. Abban, hogy családi gazdaságot működtetnek, az is szerepet játszott, hogy családjuk korábban jórészt gazdálkodásból élt, nagyapjuknak, azaz a családjának 9-10 hektár földje volt. Nagyapjuknak 8 testvére volt, lényegében ennyi ember megélhetését kellett a 9-10 ha földnek biztosítani. A nagypapa volt a legidősebb, ezért apjuk korai halála után ő lett a családfenntartó. A többi testvér aztán más életformát választott, de azok elindításához szükséges anyagiakat is a földből termelték ki.

Ez azonban nem volt elég ahhoz, hogy gazdálkodásba kezdjenek. Nagyban hozzájárult ahhoz egyfajta kényszer is. A rendszerváltás után A. elsőik között veszítette el a munkáját az Agrostav vállalatnál. Következő munkahelyét, a Duslót is bezárták, egy évig munkanélküli volt, ezt követően kezdtek gazdálkodni kb. 20 áron, amit a szocializmus idején kimért földként műveltek a kertjükön kívül. Fél hektárra, majd egy hektárra növelték a területet, most már 9 hektárnál tartanak. A két testvér magánvállalkozó, külön engedélyük vannak, de a gazdálkodás mégis családi vállalkozás. Egyik engedély mezőgazdasági termelői, a másik termelői és szállítói munkára szól. Szlovákiába és Csehországba szállítanak, nem is csak saját termésüket, hanem megfelelő minőség esetén a még működő alsószei kistermelőket is.

A zöldségtermesztést a kertjükben kezdték, először csak paradicsommal foglalkoztak. Szeretnének a jelenleginél több földet is bérelni, venni is, de úgy ítélik meg, hogy Szeiben ez már nem lehetséges. Úgy gondolják, azért nem gyakori, hogy valaki földet adjon el, mert hosszú távon a földet stabilabb értéknek tartják, mint a pénzt, befektetésnek sem rossz. Kis darabon, fél hektáron viszont nem érdemes termelni, ezért jó megoldás a bérbeadás. Ha nem zöldséget termelnének, az ő 9 hektárjuk is kevésnek, nem gazdaságos nagyságnak számítana. A gabonatermesztőkkel más a helyzet. Szerintük azoknak rosszabb, mert a gabona felvásárlási ára 15 éve szinte nem változott, a termelés költségei viszont lényegesen megnövekedtek. 8-10 hektár alatt nem érdemes mást, mint zöldséget termelni. Az ő gazdaságukban kényszermegoldás, ha gabonát is vetnek. Erre múlt évben volt példa, egyiküknél kisbaba született, az anyukára, mint munkaerőre nem lehetett számítani. *„Míg az a gyerek meg nem nő annyira, hogy meg tudja fogni a kertészládát.”* Emellett a zöldség ára is nagyon rossz volt a lengyelországi olcsó zöldség betörése miatt a szlovákiai piacra. Most viszont ismét úgy tervezik, hogy zöldséget fognak termelni mind a 9 hektáron. *„Azok a nagyobb gazdák, akik zöldséget termeltek azokban az években, azok megsütötték magukat.”*

Mikor gabonát vetnek, a termést az állataikkal etetik meg. *„Ezt a család egész évben eleteti.”* Így *„tudom, hogy mit eszek.”* Erre törekszenek a zöldség esetében is: *„amit én kitermelek, azt én meg is eszem.”* Az állatállomány gyarapítását egyáltalán nem tervezik, malacokat minden évben vásárolnak a család szükségletére, változó, hogy kitől, de mindenképpen Alsószeiből. Édesapjuk foglalkozik az állatokkal, az egész családját – tehát a háromszor két malacot – nála tartják. Mivel nyugdíjas, nem okoz neki gondot.

A zöldségtermelők számát mindannyian úgy ítélik meg, hogy kb. a rendszerváltás óta az nagy mértékben csökkent. Azelőtt majdnem minden család foglalkozott zöldségtermeléssel Alsószeliben. Azok, akik ma is termelnek, inkább a korábbi berögzült életforma miatt teszik még mindig, meg azért, mert van kertjük. A kiadásaik megsokszorozódtak, de a bevételük az eladási ár alacsonyan tartása miatt nem növekedett, jó, ha stagnál. 1993-ban 12 felvásárló volt Alsószeliben, most kettő van. Ez a két szám is jelzi azt a folyamatot, amely az elmúlt években a zöldségtermelés terén lezajlott. A kistermelőknek, akiktől L-ék ma felvásárolnak, második kereseti lehetőséget teremtenek, ugyanis valamilyen rendszeres jövedelme emellett mindegyiküknek van. L. A. azonban úgy gondolja, hogy ha volna a faluban valaki, aki megbízhatóan foglalkozna a felvásárlással, ők is csak inkább termelnének. Az értékesítés számukra kényszer.

Amikor a mezőgazdaság hanyatlani kezdett, a helyi szövetkezet is rosszabbul működött. Olykor 2-3 hónapig nem volt a dolgozóknak fizetése. Ilyenkor a felvásárlók szerepe még inkább felértékelődött, pénzforrást jelentett sok család számára.

Raktáruk olyankor is nagyon hasznos, mikor egy-egy zöldség iránt visszaesik a kereslet. Általában a nagyon „népszerű” éveket ilyen követi. Három évvel ezelőtt így volt a káposztával. Egyáltalán nem volt rá kereslet, a legtöbb termelő a földön hagyta a termést és beszántotta. Ők márciusig raktározták, akkor – igaz, ráfizetéssel – eladták.

Nagyon megnehezíti a helyzetet a mezőgazdaság jelenlegi támogatási rendszere. Az egységes adó szerintük más területen hasznos lehet, de a mezőgazdasági termelést megfojtja. Az állami támogatást nem tartják optimálisnak. Ezért fogalmazódik meg bennük: *„Inkább ne adjanak semmit, de ne is akarjanak semmit.”* A szlovákiai termelők szerintük nem tudják megvédeni az érdekeiket a lengyelországi és magyarországi termelők olcsósága miatt. Nem értik, ők hogyan tudnak annyira olcsók lenni, mert az szerintük fizikailag lehetetlen. Csak úgy lehetséges szerintük, hogy ott más formája van az állami támogatásnak, jobban támogatják a termelőket. Szlovákiában *„a legutolsó ember, aki van, az a mezőgazdasági munkás..., azon csattan az ostor, ő dolgozik a tűző napon.”*

Év végi zárszámadást jobb nem készíteni, mert volt már olyan évük, hogy nulla lett a végeredménye. Olyan is volt, hogy az összes vetőmagot, amire csak szükségük volt, hitelbe kapták, mert törzsvásárlónak számítanak a kereskedőnél. Azzal, hogy a saját munkájuk mennyit ér, egyáltalán nem foglalkoznak. Nem számolják. Azért sem, mert ennek a nyilvántartásával külön baj volna, időt igényelne, valakinek a családból szinte az egész napját ennek összeírásával kéne töltenie, de azért sem, mert akkor biztos mínusszal zárának egy-egy évet. Ezt tudják előre, ezért sem számolják kiadásnak a saját munkaerőjüket. Úgy tartják csak számon, hogy van olyan nap, mikor 16 órát dolgoznak, de olyan is, hogy kettőt. Olyan rendkívüli napok is vannak, mikor haladni, sietni kellene, de néha *„hirtelen felindulásból”* tartanak egy-egy szabad félnapot. Ez afféle biztonsági szelep náluk. *„Hozzá kell tenni, hogy van olyan is, mikor huszonnégy órából harmincat dolgozunk.”* Pl. egész nap készítik a fuvart, de a vízmű megnyitja a vizet, lehet öntözni, akkor egész éjjel öntöznek, egyikük az egyik, másikuk a másik földdarabon.

Nem mondhatják, hogy szakirodalomból tanulták a zöldségfajták termesztéséhez szükséges ismereteket, inkább saját tapasztalatból.

Az övéké bizonyos szempontból egy régebbi hozzáállás, de csak bizonyos szempontból. A nagyapa a szövetkezetben csoportvezető volt. Ismerte a határt, a földek adottságait.

Hozzáállásukat, a megélhetés és életforma tudatos választását talán legjobban a következőképp megfogalmazott véleményük fejezi ki: *„Amit én kitermelek, azt én meg is eszem.”*

Az uniós csatlakozás véleményük szerint a mezőgazdasági termelők helyzetén nem javított, hanem rontott. Az árak uniósak, a keresetek viszont messze elmaradnak attól, a zöldségtermesztésnek nincs támogatása. A régebbi uniós tagállamok védik a saját piacukat, az újak egyáltalán nem védik a magukét. Nincs jó véleményük a nyugati országokban termelt zöldségekről (német, holland), mert ugyan szépek, tartósak, de ízetlenek. A külföldi zöldség szerintük azért lett nálunk is népszerű, mert „ma a szem vásárol”.

L. A. – szül. 1969, evangélikus; iskolai végzettsége: villamossági szakközépiskola.

L. CS. – szül. 1975, evangélikus; iskolai végzettsége: villamossági szakközépiskola.

2. gazdaság (P. F.)

1. 300 hektár szántóföld és 12 hektár termő gyümölcsös a gazdaság földterülete. Ebből 60 hektár saját tulajdon, családi örökség. Az 1990-es évek elején az állam segítette a gazdálkodást, állami támogatást adtak az indulásához. Ezeket is, a banki hiteleket is ki lehetett használni. P. F. már az első években bővíteni kezdett, először a családtól, rokonságtól, aztán más fizikai személyektől is bérbe vett földterületet.

A bérelt földek nagyságát maga döntötte el. Amit egy-egy helyen elképzelt, ahhoz a területnagysághoz ragaszkodott. Az össznagysághoz képest kis darabokat is bérbe vett, de addig nem mérette ki a földet, míg nem sikerült a megfelelő nagyságúra növelnie. A legkisebb parcellái jelenleg 7 hektár körüliek. Ennél kisebb szerint egyszerűen nem lehet. Három határban, három kataszterben vannak a földjei: Alsó- és Felsőszeliben, valamint Alsóhatáron (az utóbbi Nádszeggel határos, sőt egy része már a nádszegi határhoz tartozik). Az ideális természetesen számára is az lenne, ha egyetlen darabban volna az összes földje.

Alsószeliben is elkezdődött a birtokrendezés (ROEP). A folyamat része lesz a határok ún. szintezése, értékmérése, aminek a várható végeredménye, hogy a földtulajdonokat pénzben fogják kifejezni.

2. Az összterület 25-30%-án eddig cukorrépa termelt, amit a dunaszerdahelyi cukorgyárnak adott el. A gyárra komolyan alapozott és nem gondolta, hogy azt bezárják. 2006-ban ez mégis bekövetkezett. A cukorrépa bár a földterületeinek csak mintegy negyedét, de bruttó bevételének viszont a felét is jelentette. *„Olyan növény volt, amit megérte termelni, de el kellett érni egy bizonyos szintet. Tehát nem lehetett mondjuk 40 tonna alá menni hektáronként, és azt a 16-7%-ot legalább kellett hoznia cukortartalomból. ... Most bezárják, fogunk kapni kompenzációt valamennyit érte, és majd mások megtermelik. ...Úgy érzem, hogy igazságtalan és szó nélkül tűrjük, pedig nem kellene szerintem szó nélkül tűrni.* (Ugyanez történt három csehországi cukorgyárral is.) *De ők kapnak 730 eurót egy tonna cukornak a nem termeléséért. ... Az uniós csatlakozási tárgyalások során Szlovákia abban egyezett meg, hogy kap egy 180 000 tonnás keretet, amit előállíthatott A kvótában, ehhez 30 000 B kvótás tartozott. Ezzel a 210 000 tonnával lehetett manipulálni. Az A kvótásból 70 000 tonnát a dunaszerdahelyi cukorgyár állított elő. Azért is, mert ez a terület a répának nagyon jó. Most ennek a répatermesztésnek vége.”*

A cukorrépa helyén valószínűleg főleg búza lesz, de P. F. gazdaságában kukorica termesztését is fontolgatja. A 12 hektáros gyümölcsösében nemes bodza (*sambucus nigra*) nő, aminek a termését természetes színezőanyagként használja fel az élelmiszeripar. A mosonmagyaróvári egyetem révén, egy magyarországi szövetkezethez csatlakozva próbálja a termést értékesíteni. Harmadik éve terem, öt éve telepítette.

A föld 10%-án rozsot termelt, de csak azért, mert a rozsot volt hová vinnie, a felsősze-
li malom ui. erre specializálódott.

3. Állattartással egyáltalán nem foglalkozik.

4. 1 db 200 és 1 db 170 lóerős traktor, 1 db 100 és 2 db 70 lóerős traktor. 2 Zetor, 1 MTZ, 2 Lamborghini. Az utóbbiakat 1996 körül vásárolta. Mindegyiket újan vette. Öccsével közösen van egy kombájnya (Class). Ezzel másnak is dolgoznak, főleg az öccse, aki Csallóközben gazdálkodik. Az ő tulajdonát is bérli. Öntözőberendezés (10 darab, ebből 5 cseh, 5 olasz gyártmány), vetőgépek: sűrűn vető, cukorrépára, kukoricára külön-külön. Mobil kukoricaszárítója is van, a cukorrépához volt betakarítógépe, de arra már nem lesz szükség. Kezdetben saját maga szántott, de aztán mikor már nagy területen termelt, a szántást mással végeztette. A kezdet kezdetén egyáltalán nem voltak gépei. Az első gépe egy kis traktor volt, Zetor. A gépeket is állami támogatással, némi hitellel vette. Egy gazdasági épület maradt meg a szövetkezetesítés idejéből, ma is használja. Gépeket tart benne. Az épületek közül a raktár bérelt, de szeretne sajátot.

5 – 6. Három állandó alkalmazottja van, akiknek ez a főállásuk. Segít az irányításban a fia, de nem alkalmazottként. Minden munkába be tud kapcsolódni, ugyanúgy, mint az édesapja. Kereskedelmi iskolát végzett. Felesége közgazdasági végzettségű, ő lányával együtt a könyvelést végzi. Alkalmi munkára elsősorban a bodza miatt van szükség. Velük szerződést köt határozott időre, határozott munkára. A bodza szüretelése nagyon sok szervezést igényel. Amit egy nap leszednek, azt még aznap este el kell vinni Magyarországra, 24 órán belül fel kell dolgozni. Ezért úgy célszerű, hogy sokat, egy kamionra valót szedjenek egyszerre, ami 1500 rekeszt jelent. Nagyjából 20 ember tud leszedni egy hektár bodzát naponta. Nem kell hozzá speciális tudás, de ekkora mennyiség elég erős tempónak számít. Ezt a munkát egyelőre nem lehet gépesíteni.

A három állandó alkalmazott olyankor, mikor nincs betakarítás, általában a gépekkel dolgozik. Javítanak is, kettőjüknek gépkezelési engedélye is van. Úgy dolgoznak, ahogy a törvény szabályozza, 8 órát naponta, ebédszünettel.

7 –9. Az éves haszonnak a 70%-át visszaforgatja. „Az adózási rendszer is úgy van kitalálva, hogy ha valaki átalányadót fizet, bevétele 60%-át visszaforgathassa költség gyanánt. 70%-ot nem probléma visszafordítani, könnyen megy.”

A legújabb változások kapcsán véleménye szerint úgy kell gondolkodni és tervezni, hogy a mezőgazdasági termékeknek a jövőben csak egy része kerül majd emberi fogyasztásra, 60–70%-a lesz élelem, a többi energia. „Szerintem a 21. század az energiáról szól. Nem enni akar, hanem világitani akar, autózni akar.”

A génkezelt növények termesztése szerinte kényszerpálya, de pl. a kukorica esetében nincs más kiút. A kukorica termesztése ugyanis veszélyben van, miután Belgrád felől terjed egy újfajta kórokozó, a kukoricabogár. Bár tavaly számottevő gazdasági károkat még nem okozott, de várható, hogy fog. Vegyszerrel vagy génkezelt fajtával lehet ellene védekezni. Egyébként megítélése szerint kukoricára ezután egyre inkább szükség lesz, mert lehet belőle szeszt főzni. A kukorica tűnik a legstabilabb növénynek. Az olajos növényekre pedig azért lesz szükség, mert az olaj üzemanyag is. A búza, krumpli, rozs, kukorica szesznek lehet az alapanyaga, amiből üzemanyag állítható elő. Lipótváron működik egy bioetanol-előállító, amely ezeket a termékeket felvásárolja a szeszgyártáshoz. Az EU elő-

írása szerint is várható, hogy ezek iránt a termékek iránt növekedni fognak az igények. Az értékesítés, de a termesztés maga is nagyon kis mértékben függ csupán a termelőtől, majdnem teljesen az unió és az ország mezőgazdaság-politikájának, a támogatásoknak a függvénye. 2013-ig ez Szlovákiában már eldöntött irány. A területalapú támogatásnak addig – jó esetben – meg kell maradnia. *„Mindig pénzből kell kiindulni, hogy mit lehet termelni, mert termelni lehet muszált is, de gazdaságilag kell nézni.”*

Egyetlen dolog hiányzik egyre inkább a gazdaságból, a saját raktár. A kereskedelem is egyre inkább kihasználja az effajta kiszolgáltatottságot. A gazdák összefogásával ezt megoldhatónak gondolná, de ha nem úgy, akkor saját maga épít raktárt, bár jobban szeretné a többieket is bevonni, ami gyakorlatilag szövetkezetet jelentene. *„Nincs új a nap alatt. Száz évvel ezelőtt is rájött a paraszt, hogy ha valamit termel és valamit hozzátesz, többet kap érte. Tehát hozzáad egy bizonyos értéket.”* Jelenleg bérlí a raktárát. Az intervenciók raktárak is jelentettek bizonyos megoldást. Emellett azt kellene elérni, hogy amennyire lehet, az ésszerűség határain belül a termények a saját környezetükben maradjanak. A zöldség esetében ez még nagyobb, napi probléma.

A mezőgazdaságban nincs látványos gazdagodás, nagyon hosszú folyamatok vannak. *„Azt szokták mondani, hogy egy jó parasztot, egy jó gazdát két dolog tud tönkretenni. Ha jön a jégeső, az tönkre tudja tenni, és a bő termés. Na most, ha ez a kettő elkerüli, akkor nincs baj.”* A bő termést sokan nem értik, de *„amiből sok van, annak nincs ára. Kétszer annyit kell vele dolgozni feleannyi pénzért. ...Ez tényleg így van. ...Aki mezőgazdasági termeléssel foglalkozik, annak nagyon optimistának kell lenni. Nincs két egyforma év. Amit tavaly csináltam, és jó volt, nem biztos, hogy idén jó lesz.”* Ez igaz például a gyomirtásra is. A klímaváltozás miatt is az utóbbi tíz évben is újfajta gyomok jelentek meg. Egy részük a felmelegedés miatt.

Újratermelésre mindig marad pénz, de bővített újratermelésre nincs lehetőség. Európa gazdagabbik felében igen, ott az a normális. Pl. a gépek cseréje ott négyévente történik. Mikor lemegy nullára az értéke, akkorra meg kéne termelődnie az új árának. Ez az ideális, de Szlovákiában nem így van.

10. *„A családomnak az armálisát 1593-ban adták ki, tehát mi azóta itt vagyunk.”*

Ezt saját esetében is, más esetében is nem csupán fontosnak, hanem alapnak tartja. A földhöz való több generációra visszanyúló viszony a gazdálkodást, már annak igényét is alapjaiban befolyásolja. A föld nem tulajdon, hanem élmény számára, ami *„elég nagy energiát tud adni”*.

Elsők között kezdte a gazdálkodást, persze nem a szocializmus idején is működő háztájt érte ez alatt, hanem a farmgazdálkodást. Már 1990-ben méretett ki földet, de a mai méreteket fokozatosan érte el. Az 1990. évi áprilisi, közös használatú földekre vonatkozó törvény változása, a földek *„felszabadítása”* volt az, amire azonnal reagált. Ezeket a földeket az 1950-es évekbeli, emlékezete szerint a 162. számú törvény alapján nem használhatták a tulajdonosaik, ugyanakkor tulajdonjogukat nem veszítették el, a földeket nem konfiskálták. *„Én annak alapján kezdtem ezt az egészet intézni... 90 szeptemberében visszaadtak nekem 60 hektár szántót, tehát én ezen kezdtem. ... 1991-ben jött a 228. számú törvény, a földtörvény, ami aztán rendezi a tulajdonjogokat.”* Ez a 60 hektáros családi örökség volt a kiindulási alap. A 229. számú törvény miatt gazdálkodik ő is pótföldeken, máshol van a tulajdonjoga, mint a használt földje. Ez mindenkit érint, mert a régi birtokviszonyok nem állíthatók vissza, és nem is működhetne olyan viszonyok között egy mai gazdaság. Akinek nem konfiskált földje volt, ennek a törvénynek az értelmében a tulajdonos tett javaslatot, hogy hol mérjék ki, és azt figyelembe is kellett venni.

Saját gazdaságának indításában az is szerepet játszott, hogy nemcsak családi hagyományból, hanem saját szerzett ismereteiből is merített, a szakmája is mezőgazdász. Ugyanakkor nagyon fontos szerepe van a nagyszülői mintának, az 1895-ben született nagyapjának leginkább, aki 1920 után a szeli gazdákkal közösen részvénytársasági formában gőzmalmot épített, hogy jobban tudják értékesíteni a termésüket. Sok gazda gondolkodott akkor hozzá hasonlóan, de a nagyapa élére állt ezeknek a törekvésnek. A részvénytársaság fő részvényese a dédnagyapa volt, ügyvezetője a nagyapa. Alsószeliben már 1924-ben volt villany, így a malmot elektrifikálni akarták, de nem sikerült. Aztán 1948-ban államosították. A környék legnagyobb malma volt, emlékezete szerint 24 tonnás teljesítményű. Diószegen volt a legközelebbi, az a cukorgyárral együtt az uradalomhoz tartozott.

Az alsószei gazdáknak Alsóhatáron volt egy 336 hektáros közös legelője 928 egyenlő részre felosztva, 35-36 ár volt egy rész. (Azon a részen, ahol a Kis-Duna összefolyik a Fekete-vízzel, Gútánál pedig a Vággal). Ha nagy hó volt, akkor ezek a vízfolyások kiöntöttek, s június-ig víz alatt állhatott a legelő. Egy részét kaszálónak, egy részét legelőnek használták. Természetesen szabályozták a kihajtható számosállatot (500 kg élő állat) és a kaszálható területet. Ekkor érdemes volt állattartással is foglalkozni. A két világháború között hentes is, konzervgyár is volt Alsószeliben. Nagyon olajozottan működött a piackeresés, minden árujuknak kialakult a kereslete. Zöldséggel viszont abban az időben a háztartás szükségletein kívül egyáltalán nem foglalkoztak. Amit eladtak, a 20. század elején főleg, azt leginkább Bécsben, kisebb mértékben Pozsonyban. Nagyapja a bécsi tőzsdén liszttel kereskedett, és mind a három szükséges nyelvet is beszélte. A Galánta–Érsekújvár–Pozsony–Vágsellye vasútvonal is sokat segített az értékesítésben. Vasúton Vágsellye 6-7 km-re, Galánta 12 km-re van a falutól.

200-nál több családot telepítettek ki Alsószeliből, ami a következőkben a gazdálkodást is meghatározta. *„A húzó réteget elvitték.”* A szövetkezet, mint elképzelés nem volt idegen a szeliektől és a megalakítását nem kellett erőltetni a faluban, csak a kolhoz típust. *„Ha egy közösség önszántából szerveződik, maga dönti el, hogy mit akar, mi a jó neki, az szövetkezet, de ha jönnek az ukázok, a direktívák, az már nem szövetkezet, az kolhoz. ...Egyébként a mezőgazdaság alaptermészetéből adódik, hogy a terület növelésével a befektetések hamarabb megtérülnek. A szövetkezet, ha saját akarat hozza létre, ilyen területnövelés, hasznos eljárás.”* Az 1950-es évek szövetkezetei, P. F. szóhasználatával kolhozai nem így jöttek létre, Alsószeliben sem, hanem nagyon erőszakos módon. *„A saját családom ezt végigélte. ... Nem voltak háborús bűnösök, nem üldözték a zsidókat ... nem volt miért elkönfiskálni a földeket, de akkor is végigugráltatták, végigment azon a vesszőfutáson, amit ... mai ésszel az ember nehezen fog fel.”* Édesapja az 1950-es években elment, kényszerült elmenni a faluból. A brünni állatorvosi főiskolára járt, de a megváltozott káderpolitika miatt abba kellett hagynia a tanulást. Ezután nem ment vissza Szelibe, a Csallóközben élt. Mivel édesanyja két éves korában meghalt, P. F.-t a nagyszülei, főleg a nagyapja nevelte Alsószeliben, 18 hónapos korától. *„Sokkal több volt, mint nagyapa... nagyon sokat adott nekem. ... Valaki ott van otthon, ahol a nagyapja el van temetve. ... Ha én négyszáz évre vissza tudom vezetni a családomat, akkor azért valami köt ehhez a faluhoz.”* Az övék evangélikus család. Alsószeliben a kétféle vallás, az evangélikus és a katolikus, egykorú. A katolikusokat az Eszterházy, az evangélikusokat a Thurzó család birtokára telepítették le. 1780-tól anyakönyvezik az evangélikusokat, de a ma álló templom ennél későbbi, 1878-ban épült. A felekezetek szerint valamikor iskola is kettő volt a faluban.

A kulturális élet is igen élénk volt a két háború közti időkben, amiben nagy szerepet játszott Boros Béla kántortanító, aki nagyanyja húgának a férje volt. Ő nagy egyénisége

volt Alsószelinek, de a környéknek is. Mikor Kodály Zoltán 1943-ban Galántán járt, egy 1000 tagú gyerekkórus fogadta, aminek Boros volt a karnagya. Szerkesztette a Magyar tanító című lapot, Alsószeliben volt a szerkesztőség, s a galántai Kozmosz nyomdában nyomták. Nagypapa a malom működtetésén, a gazdálkodáson és a műszerészen kívül ugyancsak foglalkozott mással is. Autóbusza volt, járatot indított Galánta–Nádszeg és Nádszeg–Dunaszerdahely között. A régi menetrend szerint az 1930-as években sem volt sokkal hosszabb a menetidő, mint ma. Mindezek miatt Szeli azokban az évtizedekben központi szerepet játszott a környéken. „Amit a szeli parasztok csináltak, azt akarták mások is csinálni.”

Nagyanyja családja módosabb a nagypapáénál. Alsószeliben az anyai dédnagypának 600 hold földje volt, ő volt a legnagyobb evangélikus gazda a faluban.

P. F. – szül. 1955, evangélikus; iskolai végzettsége: mezőgazdasági szakközépiskola Dunaszerdahelyen, egyetem Mosonmagyaróváron.

3. gazdaság (P. M. – P. T.)

1. 25 hektáron gazdálkodnak, ebből 2006 óta 4 hektár bérelt föld, a többi saját, azaz családi tulajdon. Négy darabban van a saját föld: Felsőszeliben 4 hektár, Alsóhatáron 5 hektár, Alsószeliben 9 hektár, ezeken kívül van a zöldségtermesztésre 1 hektár 40 ár és még 1 hektár, amit már 1989 előtt is használtak.

2. A bérelt földön zöldség terem, a többin búza, árpa, kukorica, rozs és cukorborsó. Az összerület több mint felébe őszt vetnek, 8–10 hektárra rozsot, mert ennek megoldott az értékesítése a felsőszeli speciális malomban.

2006-ban 3 hektáron búza, 2,2 hektáron árpa termett, a búza hektárhozama 45, az árpáé 40 mázsa volt. Rendkívül jól termett a rozs, 60 mázsát hektáronként.

Zöldségfajtáik:

- paprika: almapaprika, zöldpaprika, fehér paprika, kápia, cseresznyepaprika, kosszarvú; fűszerpaprikát csak a saját háztartásuk részére termesztnek.

- uborka: salátauborka, konzervuborka.

- dinnye: korai, középkorai, kései, cukordinnye.

- káposztafélék (őszre), a cukorborsó betakarítása után, csak 20–30 áron termesztik.

3. Sertéseket tartanak, évente általában kilencvenet. Ez 4 anyadisznót jelent, amelynek malacait eladják. 2007 januárjában 55 sertésből állt az állomány. 40–50 kg súly eléréséig adnak nekik tápot is, később ez megítélésük szerint már a minőség rovására menne. A cukorborsó helyettesíti a fehérjepótlókat, s a szóját is.

4. 2 traktor, ekék, henger, borona, 1000 literes permetező, vontató, pótkocsik. Az aratáson kívül mindent el tudnak végezni saját erőből. Aratni egy helybeli gazda szokott náluk, akinek nagy és teljes gépparkkal felszerelt gazdasága van. Ez a „kiszégytjük egymást” forma tulajdonképpen kölcsönmunka, ugyanis nem pénzzel fizetnek az aratásért, hanem alkalomadtán fuvarral. Azt, hogy melyik munka mennyit ér, mindig az év végén számolják össze, aki esetleg adósa maradt a másíknak, a tartozását pénzben fizet meg.

5 – 6. Valójában apa és fia, P. M. és P. T. jelentik a munkaerőt, bár P. M. felesége is besegít, főleg mióta nyugdíjas. Az ő munkaerejére idénymunkáknál és kizárólag a zöldségtermesz-

tésben van szükség. Turistaszezonban az udvarukról is árul zöldséget, ugyanis a főút mellett laknak. A zöldség vásárlói egyébként sem a nagy-, sokkal inkább a kiskereskedők. Tőlük vesznek fel megrendeléseket, s a termesztett fajták kiválasztását is az igényeikhez igazítják. A gazdaság adminisztrációja azonban nem a feleség feladata, ezt könyvelővel végeztetik. A statisztikai hivatalnak szülő nyilvántartást azonban P. M. maga vezeti, ő maga küldi havonta az állattenyésztésről, fél évente a növénytermesztésről szóló adatokat. Az állatok gondozása is elsősorban az ő feladata, de kisebb mértékben a fia is besegít. A gabonatermesztés nem igényel egész évben intenzív, mindennapos munkát, a vetésen és az aratáson kívül minden más egy-egy napig tart csupán. Ezért lehet összeegyeztetni a zöldségtermesztéssel és az állattenyésztéssel is. Az állattenyésztés napi 3-4 órás állandó elfoglaltságot jelent.

Zöldségtermesztés:

Az ültetéshez és a betakarításhoz szükséges 7-10 ember ismerősök, régi kollégák, rokonok közül kerülnek ki. Nagyon kevés van olyan közöttük, akinek a munkájáért fizetni kell, segítségük sokkal inkább a kölcsönmunka, a visszasegítés kategóriájába tartozik. Vannak olyan asszonyok is, akiknek fizetnek, rájuk akkor van szükség, mikor nagyon gyorsan kell nagyon sok termést betakarítani. Tavasszal két hétig tart az ilyen „munkás” időszak, ültetés, vetés. Mégis az az általános, hogy munkával fizetik vissza: szántással, vetéssel, fuvarozással. Ez a visszasegítési forma a gazdaság állandó jellemzője, kezdettől fogva így van. A régi kukoricafosztáshoz hasonlatosnak gondolják. Rokonok, testvérek zöldséget, terményt visznek, mindig, mikor szükségük van rá, és azt, amire szükségük van.

7. Bevétel a termény (gabonafélék), a zöldség és a sertések eladásából van.

Kiadást jelentenek az állattenyésztésben a tápok, vitaminok beszerzése. A szántóföldi termesztésben a vetőmag, műtrágya, az aratás munkája, a gépek karbantartása és az üzemanyag jelentkezik költségként. A zöldségeknél még az öntözés, és mivel a zöldség termőhelyén 90%-ban istállótrágyát használnak, időnként az is.

Tömör összevetés:

1 mázsa búza ára 320 korona, ennyiért lehet eladni. 45-50 mázsa terem a gazdaságban évente, ez 15 000 korona bevételt jelent. 260 kg-t elvetnek, 1100 korona egy mázsa vetőmag. (2860 koronába kerül a vetőmag összesen.) Mélyszántás esetén a szántás üzemanyag-szüksége 25 liter nafta. Ez 30 koronájával 750 korona, de inkább már 40 koronát lehet számolni az üzemanyagért. A vetés és a szántás együtt 5000 korona ráfordítást jelent. Ehhez jön a permetezés, az aratás, ha költségként jelentkezik, 2000 korona hektáronként. Ha 50 mázsás a hektárhozam, akkor van haszon rajta, de ha csak 40, akkor a kiadás szinte egyenlő a bevétellel. A gabonát sem tudják kenyérgabonaként értékesíteni, mert a manapság elvárt minőséget nem tudják elérni.

Roszbab év esetén az éves haszon több mint felét vissza kell forgatni a gazdaságba (ebben az üzemanyag költsége is benne van). Fontos, pozitív adottsága a gazdaságnak, hogy P. M. tanult szakmája szerint mezőgazdasági gépszerelő, így a gépek többségét saját maga javítja, tartja karban.

Gépeik közül a nagyobbakat – pl. a traktorokat – használtan vették, és már a vásárláskor beleszámították, hogy majd saját erőből fogják javítani. 20-30 000 koronánál nem drágább gépeket vettek csak újan, a többit használtan. Ezt az adottságot a nyereségek közé kell számítani. Ezzel is spórolnak, és számításaik szerint ennek a megtakarításnak elég jelentős súlya van a gazdaságban. 1999-ben szűnt meg P. M. korábbi munkahelye, ahol mint mezőgazdasági gépszerelő dolgozott. Ebből az időből származnak azok a kapcsolatai, amelyek miatt másoknak is javít gépet ma is, de nem rendszeresen, inkább csak

segítség formájában. Kezdetben, 1993–1999 között, míg a munkahelye megvolt, a mezőgazdaságban végzett munka csak mellékfoglalkozásnak, másodállásnak számított.

8 –10. A P. családban három nemzedék alapozza megélhetését a gazdálkodásra, a mezőgazdaságra. Az apa a gabonatermesztésre specializálódott, fia pedig a zöldségtermesztésre. Emellett állatokat, hízódisznókat is tartanak.

P. T. Komáromban mezőgazdasági technikumot végzett, ez is indokolja, hogy a gazdálkodás mellett döntöttek.

A zöldségtermesztés szerepe:

Kezdetben, 1993 körül is termeltek zöldséget, a gabona mellett leginkább paprikát. Nem vártak tőle komoly bevételt, de aztán „*széjjelfutotta magát*”. Miután P. T. megnősült, komolyabb szerepe lett a paprikatermesztésnek, mert ő erre alapozta a megélhetésüket. De ezután sem önállósult teljes mértékben. Csak paprikával foglalkozni szerintem nem éri meg, nagyon kockázatos az olcsó felvásárlási árak miatt. Tavaly kb. 200 mázsa szabadföldi uborkájuk maradt betakarítatlanul, mert 1–1,5 korona között volt a felvásárlási ára. Ilyen esetben a betakarítás maga ráfizetés, kiadásként jelentkezne, az anyagiak szempontjából akkor jobb, ha nem takarítják be. Különösen igaz ez, ha a betakarítást a megszokott formában oldanák meg, segéderővel, 8-10 fizetett munkással. Máskor a karfiolnak volt olyan alacsony az ára, hogy 20 ezer fejet beszántottak. Nagyobb hasznot hozott zöldtrágyaként. Három évvel ezelőtt (tehát 2004-ben) a káposzta volt ilyen, a kiskereskedelmi ára 1 korona volt, a felvásárlók szinte semmit sem fizettek érte. Már-már rendszeres, hogy minden évben van egy olyan növényfajta, amelynek nincs ára. Általában abból a növényből, amelyből az előző évben sok termett, a következőben hiány lesz. Ezek között a végletek között mozogva kell valamiféle egyensúlyt, középutat találni ahhoz, hogy a gazdálkodás sikeres, a gazdasági év haszonnal záruló legyen. Ez az oka annak, hogy Alsószeliben rajtuk kívül csak egy család foglalkozik zöldségtermesztéssel, holott 10-20 évvel korábban majdnem minden család kiegészítette vele a megélhetését. A faluban akkoriban 20-30 hektáron termesztettek zöldséget szabadföldön, amellett fólia is volt szinte minden kertben. Még öt évvel ezelőtt is lényegesen kedvezőbb volt a helyzet, de aztán a nagykereskedők, a külföldi áruk forgalmazói betörték a piacra, és esély sincs arra, hogy velük felvegyék a versenyt. 1989 előtt a Kiskertész Szövetség és az állami garantált árak nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a zöldségtermesztés népszerű és elterjedt volt Alsószeliben. Manapság a piaci kiszolgáltatottság nemcsak a termelőket, a vásárlókat is rosszul érinti, ugyanis míg a felvásárlási árak irreálisan alacsonyak, az eladási árak a korábbiak tízszeresei. A felvásárlói elvárások abban a tekintetben sem reálisak, hogy főidényben a külsőre szép zöldségen kívül semmi mást nem keresnek és nem vásárolnak fel, akkor sem, ha minőségileg a kevésbé tetszetős sokkal jobb áru. Főidény után, ősszel viszont ismét tapasztalható a kereslet fellendülése, de ez már nem a szép, hanem az olcsó zöldséget célozza meg. 1989 előtt 3 fóliája volt, egyenként 50 m hosszúk. Ma az így termelt zöldséget nem lehetne eladni, most csak palántanevelés céljából van egy fóliasátruk.

A felvásárlókat az említettek miatt igekeznek elkerülni, közvetlenül a kereskedőknek adják el az árujukat. Más járásbeli kereskedőkkel is van ilyen kapcsolatuk. A kereskedők megrendelik a fajtát, mennyiséget, időpontot egyeztetnek, általában el is szállítják az árut. Azokból, amelyek tartósak, elállóak, bizonyos mennyiséget tárolni is tudnak és még később, télen is el tudják adni.

Minden zöldség esetében arra törekszenek, hogy folyamatosan, a teljes idényben legyen eladható termésük. Nagyon „*érzékeny*” zöldségeket is termesztene, pl. karfiolt, több fajtát is.

Nagyon párás, csapadékos idő esetén azonban a karfiol egy hét alatt „befejesedik” és aztán rögtön tönkre is megy, 2-3 nap alatt kell betakarítani és eladni az egész termést.

A zöldség egy különálló földterületen terem, de nem folyamatosan. Egyik felén három évig zöldség terem, másikon gabonaféle, aztán a kettőt megcserélik. Ez nem egészen egyforma talaj, de mindegyik altípusa laza, alkalmas a zöldségtermesztésre.

Nem lehet a gazdálkodásból meggazdagodni, de ha nem érné meg, senki nem foglalkozna vele. Hogy a gazdálkodást valaki azzal magyarázza, hogy szeret a földdel dolgozni, egyáltalán nem tartják valósnak és lehetségesnek sem. Az uniós csatlakozás a gabona-termesztésen javított, a zöldségtermesztésen rontott, mert az utóbbira nincs támogatás, s így az eredmény lényegében minden évben bizonytalan kimenetelű.

2006 nagyon gyenge évnek számított, a víz miatt. Különösen Alsóhatáron. 6-ból 4,5 hektárt tudtak bevetni, de csak május 28-án, és 60 mázsás volt a hektárhozam. November 20-a körül takarítottak be, s a termés nedvességtartalma 28% körüli volt (az átlagos 14% helyett). Árpából 40, búzából 45 mázsa volt a hektáronkénti hozam. 3 hektáron volt búza, 2,2 hektáron árpa. A rozs viszont nagyon jól termett, majdnem 60 mázsa volt a hektárhozam. Ebből 40 szokott lenni a legjobb. A kukorica is jó lehetett volna, de a szeli határt délen már megfertőzte a kukoricabogár. Megfigyeléseik szerint ez a kártevő évente 50 km-nyit terjed észak felé. Lefekteti a kukoricát, mert a gyökerét támadja meg, így a termést nem lehet learatni. 15-20 mázsás hektárhozamok is voltak emiatt, ami a rossz termés rekordjának számít. A földet ugyanúgy készítették elő, mint egyébként szokták, szerves trágyát, kisebb mértékben műtrágyát is használtak.

A piaci bizonytalanság miatt nem lehet bővítésről gondolkodni. Esetleg akkor volna az lehetséges, ha raktárhelyiséget építenének. Ez az oka annak is, hogy sokan szabadulni akarnak a földjüktől, nem eladni, csak bérbe adni akarják. Hogy nincs egyetlen szarvasmarha sem a faluban, annak is a bizonytalanság az oka. A tejet, húst nem tudnák értékesíteni. S mert nincs szarvasmarha, a trágya is probléma, csak a felsőszeli szövetkezetből lehet hozzájutni. Sertéstrágyát a faluban is lehet szerezni, nekik maguknak is van, és sokan segítséget vesznek, ha elviszik tőlük a trágyát.

(A szövetkezet állattenyésztő részlege ma is működik, ami nagyon jó a falu tejellátása szempontjából. Az tejet a helyi üzletben is árulják, sokkal olcsóbban, mint a csomagolt tejgyári terméket, 16 koronáért literenként, míg amaz 22 korona.)

P. M. – szül. 1950, evangélikus; iskolai végzettsége: mezőgazdasági gépjavító.

P. T. – szül. 1973, evangélikus; iskolai végzettsége: zootechnikus.

4. gazdaság (P. B.)

1. Kb. 10 hektáros területen termel, ami 8 darabban van. A földeket a családtagoktól, rokonoktól bérlí, saját tulajdona nincs, csak a szüleinek. A földek a következő határban fekszenek: Alsóhatár–Nádszeg között (Alsószelitől kb. 15 km) és Dunaszerdahely mellett (Alsószelitől kb. 35 km). Az alsószeli határban nincs földje. Eredeti tulajdonban csak 2-3 darab van, a többi pótföld. P. B. nagyanja szeli, nagyapja királyrévi volt, innen is van, hogy a földek több darabban és falun kívül vannak.

2. Zöldségtermesztéssel kezdte a gazdálkodást 1998-ban. Ezt később teljesen abba hagyta, ma már nem termeszt zöldséget, a földeket inkább csak azért műveli, mert nem akarja vagy nem tudja visszaadni, nem akarja kellemetlen helyzetbe hozni azokat, akiktől

bérli. Először kereskedett a zöldséggel, aztán kezdett termelni, de mikor veszteségesre fordult, bevetette a területet gabonával. A kereskedést nem hagyta abba, ma is folytatja, immár 13 éve, csak már nem a saját termését árulja. Az árut Poprád környékére hordja.

Dinnyével, karfiollal, salátával, gyökérzöldséggel kereskedett, és ezeket termelte is, de ma már csak uborkát termel fóliában. Saját kerti termesztése elenyésző mennyiségű.

A nagyobb földterületeken kukoricát, árpat, búzát termel.

2006-ban kukoricát, árpat, búzát termesztett. Alsóhatáron a földek víz alatt voltak, nagyon rossz termés volt, a Dunaszerdahely melletti földeken pedig átlagos. Hogy mit vet, aszerint dönti el, hogy mit lehet eladni, hozzáigazítva a vetésforgóhoz.

Kukoricából van 110 mázsás hektárhozama is, de volt már 60 mázsa is. 2006-ban az Alsóhatár– Nádszeg közötti területen az árpanak 30 mázsás hektárhozama volt, az árvíz és a talajvíz miatt. A búza hektárhozama ugyanebben a határban, de jobb helyen 70 mázsás volt. Búzát 3,5 hektáron vetettek, 3 ha körüli volt az árpával és a kukoricával bevetett terület is, tehát nagyjából harmadolják, úgy forgatják a vetésterületet. Így tervezi a folytatást is.

3. Állatokat nem tart.

4. Úgy gondolja, hogy az ő felszerelésük alapfelszerelés. Egy kistraktor, ami kertészetben használható, ezenkívül van egy másik, nagyobb is, amivel szántani, vetni, permetezni tudnak. Aratni más szokott, változó, hogy ki, az ártól is függ, 1500–2000 korona körül mozog hektáronként az aratás ára.

Eke, fogas, kombinátor, tárcsa, permetező – ezek tartoznak szerintem az alapfelszereléshez. Mindez két változatban van a gazdaságban, a kicsi és a nagy géphez is. Mindent új állapotban vásárolt, mert ő nem olyan, aki szeret javíthatni. A nagy traktort és hozzá a felszerelést ugyan használtan vette, de újszerű állapotban. A kis traktort és a hozzá tartozó gépeket Prostejovból hozta újan.

5 – 6. Azt, hogy ki milyen munkát végez a gazdaságban, elsősorban attól függ, hogy kinek mire van ideje. A sógorával ketten jelentik a munkaerőt. Ők mindketten képesek elvégezni minden mezőgazdasági munkát. Mindkettőjüknek van más elfoglaltsága is. Sógorának van munkahelye (állattenyésztő mérnök, telepvezető egy szarvasmarhatelepen), neki pedig fuvarozási vállalata van. Ebben van két alkalmazottja is. Idénnyelleggel is alkalmaz embereket azért is, hogy a saját kamionjaival elszállítsák a gazdaságában megtermelt zöldséget.

Emellett van a zöldség, amivel kereskedik, ami azonban csak idényben jelent elfoglaltságot. Tervei szerint a saját zöldségét szállította volna a saját kamionjain, de mire beindult volna a vállalkozás, megváltozott a piac.

7. A termést minden évben eladja. Változó, hogy kinek, de mindig nagykereskedőnek. Ebben sógora van a segítségére, akinek olyan a munkahelye, hogy könnyen tud piacot keresni. Az árut a szövetkezetben raktározzák (ez a munkahelye), így akkor adják el, amikor annak jó ára van. A terméshozam elég változó és erősen időjárásfüggő.

8–9. A szállítási vállalatban kamionjai az EU területén fuvaroznak, pl. naponta a Galánta–Bécs útvonalon. A kereskedelem, a termesztés és az értékesítés vállalkozásában egyáltalán nem kapcsolódik össze, a célszerűség látszata ellenére sem. A lecsúszást,

a piacvesztést a külföldi zöldség térnyerésével magyarázza. A lengyel és a holland árak olyanok, amelyekkel egyáltalán nem lehet versenyezni. Véleménye szerint megváltoznak majd a vásárlói igények és aztán a piac is, csak hogy akik addig nem tudnak a termelésből megélni, más megélhetést keresnek, és aztán már nem fogják újratekinteni, s nem lesz, aki termeljen.

Ezért látja úgy, hogy az uniós csatlakozás a mezőgazdasági termelők helyzetén nem javított, inkább rontott. Egyelőre legalábbis. Nem is biztos, hogy lehet ezen a helyzeten változtatni, ugyanis vannak zöldségek, amelyeket egyszerűbb és olcsóbb más klímájú vidékeken termesztetni. A paradicsom erre azért is költségesebb, mert kezdetben fűteni kell az üvegházat. Ahol ez nem jelentkezik költségként, ott természetesen alacsonyabb lesz az ára. Ezzel nem lehet versenyezni. A zöldségtermesztés ma majdnem ráfizetéses ágazat, a gabonaféle is inkább csak a kiadásait hozza vissza.

10. A családi gazdálkodói gyakorlatnak az ő gazdálkodására nem volt nagy hatása, sokkal inkább a szakmai ismereteinek. Szeli csak a szocializmus éveiben kezdett „fóliás” faluvá válni. A szövetkezet sokáig működött, tovább, mint sok más faluban. Sokkal később voltak elbocsátások, olyankor, mikor már nem tudtak az emberek elhelyezkedni. Más településeken akkor már rég túl voltak ezen. A szövetkezet soha nem szerveződött állami gazdasággá.

P. B. – szül. 1965, róm. katolikus; iskolai végzettsége: gimnázium, mezőgazdasági közgazdasági felépítményi.

5. gazdaság (F. J.)

1. 1991 óta gazdálkodik.

8 hektár és 20 ár a saját földje, kb. két hektárt bérel rokonoktól, összesen 10 hektáron gazdálkodik. Az alsószelei határban 4 helyen, Alsóhatáron két helyen, tehát összesen 6 darabban van a föld. 7,60 aranykorona értékű földet kapott vissza a saját tulajdonú 10,20 koronás helyett. Nem tartja jó megoldásnak azt sem, ha kisebb értékű földből nagyobb mennyiséget kapnak, pedig ez viszonylag gyakori eset, másokkal is előfordult, mai napig így van. A bérlet részt nagynyja testvérétől bérli 1992 óta. Bérleti díja évente egy 100 kg-os sertés. Ha nagyobbra hízik a sertés, a földtulajdonos fizeti ki a különbözetet. Ez a föld szomszédos a sajátjával.

2. Búzát, kukoricát, árpat és cukorborsót termel. A termesztett növényeket az állataihoz igazítja, de nem mindent etet fel, egy részét el is adja, a terméshozamtól függően. 2006-ban rossznak ítéli a termést. Az a darab terem jól, amely közel esik a Dunához vagy a halastóhoz. Azok a földek nem jó termők, amelyek az 1950-es évekig legelők voltak. Ezeket a szövetkezet szántotta fel az 50-es években, itt is mértek ki a tulajdonosoknak 1993-ban földet.

2007-re úgy tervezi, hogy 2 ha búzát és 1 ha triticales-t vet, a többi árpa, kukorica, cukorborsó. Együttműködik a növényválasztás szempontjából is a szomszédjával, akinek kombájnya van, neki pedig két traktora. Aratáskor a szomszéd vágja a termést, ő hordja. Emiatt mindketten kukoricát vetnek a Duna mellé, hogy ha a kombájn elkezd aratni, ne kétszer kelljen hozzáfogni. „Összehangoljuk, hogy egymás mellett legyen, és egyszerre le van véve. Minden, bedolgozás is könnyű, mer úgy szokja, hogy ha megyle szántani, akkor

ő beszántja a enyimet, én meg itt ilyen kis darabokat megszántom neki." Ez üzemanyag-megtakarítás, mert oda-vissza 10 liter nafta fogy egy út során.

A szántóföldi növények termesztésén és a sertésenyésztésén kívül palántaneveléssel is foglalkoznak. Zöltséget nem termesztenek, csak palántákat adnak el. Ezt viszont nem a rendszerváltás után kezdték, hanem 1968-ban.

3. Néhány évvel ezelőtt 40-50 malacot tartott, most 20-30-at. 1995-ben 9 bikájuk is volt. Ennek Alsószeliben véleménye szerint nem volt hagyománya. Azért hagyta abba, mert ma sem talál rá magyarázatot, hogy fordulhatott elő, hogy egy reggelre kettő elpusztult, megfulladt. Gyerekkora óta ismerte a szarvasmarhák tulajdonságait, gondozásuk részleteit, ezért az eset igen érzékenyen érintette. Ráadásul így nem is vették át, nem fizetett érte senki, csak kiadása keletkezett azzal, hogy ki kellett húzatni őket az istállóból.

4. Vetőgép, kombájn és trágyaszóró nincs a gépei között, mert fölöslegesnek tartja. A szomszédokkal való együttműködésben ezekre neki nincs szüksége, ugyanis a szomszédnak ezek vannak. Így például vetés során a szomszéd mindkettőjük földjét beveti a saját vetőgéppel, ő pedig mindkettőjük vetőmagját kihordja a földre a saját traktorával. Minden más gépe van, amire szükség van a földművelés munkái során.

Gépei nem újak. Használtakat vett, de ehhez megítélése szerint az is kellett, hogy meg tudja őket javítani. Hegesztői szakképesítése is van, ezt nagyon jól tudja hasznosítani. *„...láttam a haveroknál, maguk csináltak ilyen kapacska félét, elmentem, lerajzoltam, akkor csak azt a anyagot vettem hozzá, ami köllött, én meg megcsináltam...”*

Tartozik még a felszereléshez *„ilyen simító, hentergők meg fogasok meg ilyesmi”*, nemrégiben vett egy pótkocsit 11 ezer koronáért.

Két traktora van, egyik 69-es, másik 70-es, utóbbit a szövetkezettől kapta. Ilyen formában vette ki a részét. A szülei két lovat és egy csikót adtak be annak idején a szövetkezetbe, ennek fejében ezt tudta „visszakérni”. A másikat javorinkai barátjától vette, de csak úgy érte meg, hogy látta, meg tudja javítani. A motorja jó volt, csak *„világítás, batri”* volt az, amit javítania kellett. Mindkét traktor működik, szántani is, műtrágyát szórni is tudnak velük.

Barátja is ért a javításokhoz is, a szövetkezetben ez volt a munkája. J. F.-nek otthon műhelye van, ott szoktak javítani. Ez abból az időből származik, mikor a vasútnál dolgozott, ugyanis munkájához tartozott a hegesztés. Ekkor épült ki a műhely, de sok mást is dolgozott benne, pl. az evangélikus templom ablakait, sok vaskerítést is készített, nem is csak alsószelieknek. Ez a szocializmus idején tulajdonképpen megfelelt egy második, nem hivatalos munkahelynek.)

5. Aratás, egyéb földmunka (vetés) az, amihez külső segítségre szorul. Ezek azok, amelyekért gabonával is fizet. De fizet saját munkával is, alkalmanként. Etetéshez, apróbb munkákhoz nincs szüksége külső munkára, a feleségével közösen dolgoznak. A palántaneveléshez időszakosan külső munkaerőre is szüksége van. 16 m hosszú üvegházban nevelik a palántákat. Az ehhez kapcsolódó munkálatok február legelején kezdődnek, mikor a magokat kis helyen elültetik. Nem sokkal ezután kezdik készíteni a helyét, ahová földet hordanak. A kiültetéshez segítség kell, de ez sem kifejezetten bér munka. Szomszédok, rokonok, felesége barátnői segítenek, mert nem nehéz munka. *„Eldumálnak ottan és elpikírozzák.”* Ez inkább a kölcsönmunka, a visszasegítés fogalmát meríti ki. Azt, hogy ez a forma működik, J. F. azzal magyarázza, hogy *„negyvenhíttű itt lakok, ismerek ittenieket mindeniket”*.

6. A termesztett növényekkel – a már említett kivételes alkalmaktól eltekintve – és az állatokkal egyaránt csak a feleségével ketten foglalkoznak. Számukra ez egész éves, de nem napi 24 órás elfoglaltságot jelent.

7. Abban, hogy a termés hányad részét adja el, mennyit etet meg az állatokkal, mennyivel fizet a segítőinek pénz helyett, nem kifejezetten tudatos, nem méri. Nincs annyi haszna, hogy érdemes legyen akár számolni is.

A trágya viszont fontos szerepet kap a földművelésben, de a kiadások-bevételek között is, ugyanis aki nem tart állatokat, annak problémát okoz a szerves trágya beszerzése. J. F. is Javorinkáról hozza az istállótrágyát, palántával fizet érte.

Az uniós támogatást (földmennyiség, hektár után adják) leginkább csak műtrágyára és vetőmagra tudja fordítani. 2006-ban 8 ha-ra kapott támogatást, ahol semmi nem termett, arra nem kapott. A légi felvételek alapján készült térképeken nem is tudták pontosan beazonosítani a földdarabokat. Ilyen térképeken kell megjelölni, hogy mit terem az adott földdarab. Az uniós kárpótlást nem tartja tényleges kárpótlásnak, mert a sok utánajárás több pénzt elvisz, mint amennyit végül kárpótlásként kaphatna.

Állami támogatást nem kap. Arra is volt példa, pl. 2004-ben, mikor 3000 koronával kevesebb támogatást kapott, mert túl jól termett a földje, túltermelés volt. Ilyesmire majdnem minden évben lehet számítani. Kukoricából általában 25 kg vetőmag kell 1 hektár-ra, ez 3500-3900 korona kiadást jelent. Gabonából egy mázsa 1100 korona (ez már tiszta). Nem mindig vesz viszont ilyet, mert ismerősei körében valakinek tisztítója van, ha a tisztításért nem fizet, hanem visszasegíti, akkor olcsóbb. Ugyanígy, egymás között cserélik is a termést, akinek szebb, attól megveszik vetőmagnak. Pl. 2007-ben szomszédjától lesz a sörärpa, mert nagyon szép volt a termése. *„....aratáskor adok annyit neki, amennyit elvetek, mert egy hektár-ra kell 2 és fél mázsa.”* Búzából, őszi vetés esetén hektáronként 3, mert a kártevőkre is számítani kell.

Állami támogatást az állattartáshoz sem kap, bár statisztikai száma van, hogy hivatalosan adhassa el a sertéseket a vágóhídon. Ebben a nyilvántartásban az alsószeli gazdák közül csak négyen szerepelnek. Akinek csak néhány állata van, annak nem éri meg ennek utánajárnia. Néha J. F. a sajátjaival viszi el az ilyen gazdák állatait a vágóhídra.

A naftára, olajra, vetőmagra és műtrágyára kapott uniós támogatás fontos, érdemes utánajárni, hogy megkapja, mert érezhető. Egy barátja ezek vásárlását évekre beosztja: nem vásárol minden évben mindent, egy-egy támogatott termékből egyszerre két évre valót vesz, így jobban tud gazdálkodni a támogatással. Úgy éri meg, hogy olcsóbb évben többet vegyen, de ezt is előre meg kell tervezni.

8 – 9. Sem könyvelést, sem feljegyzéseket nem vezetnek szakemberrel, feleségével ketten végzik a gazdaság dokumentálását. Mindennap, minden alkalommal, mikor vesz valamit, bevezetik a könyvelésbe. Évente kétszer 90 000 korona, azaz 180 000 korona haszon alatt nem adóznak. Unokája lesz az – valószínűleg –, aki a könyvelést átveszi, ezt tanulja. Két év karkedvezménytel ment nyugdíjba, ennek a gazdaságban az a következménye, hogy az egészségbiztosítást, szociális biztosítást már nem kell fizetnie, tehát ennyivel kevesebb a kiadása. Visszaadta vállalkozói engedélyét is, azóta nyugdíjasként dolgozik. Ezt a megoldást is ismerősei tanácsolták. Így havonta kb. 1800 koronával kevesebb a kiadása. Azon, hogy milyen növényeket termesszen, soha nem gondolkodott különösebben, nem tervezte meg. Ezen a téren kifejezetten a 20. század közepének általa is megtapasztalt gyakorlatát követi. Egy ideig a szövetkezeti időkben is ezt az életmódot folytatta, de később, 1967-től vasutas lett Galántán.

Bővítést nem tervez. Amikor saját tulajdona mellé bérbe is vett, akkor sem a bővítés gondolata motiválta, hanem tulajdonképpen szívességet tett. Akitől földet bérel, özvegy is, és rokona is. Nem akarta nehéz helyzetben hagyni, hogy a földjét kimérette, de megművelni nem tudja.

Új ismereteket, pl. épp a triticales-ről kertészeti-gazdálkodói folyóiratokból meríti. Odafigyel arra, hogy meg tudja előzni, esetleg egy új vetőmagfajtaival, az újabban felbukkanó betegségeket. Havonta olvas ilyen folyóiratot, fontosnak tartja megvenni. Elsősorban a vetőmagok miatt figyel erre, ugyanis soha nem saját terméséből hagy vetőmagot (pl. kukoricát), bábólnait vesz. Galántán és Dunaszerdahelyen szerzi be, de a javorinkaiak is foglalkoznak vetőmaggal. Tőlük gyakran vásárol. Mikor veszi, nem a vetőmag mennyiségét, hanem a terület nagyságát mondja meg, azt az eladó számolja ki, mennyi vetőmagot igényel az a földnagyság.

10. A családot Tótkomlósról telepítették Szelibe. Ő hétéves volt akkor. Nagyszülei Tótkomlóson is gazdálkodtak, „volt nagy majoruk”. Alsószeliben nem volt alkalmá magángazdaságban tapasztalatokat szerezni, mert 1950-ben megalakult a szövetkezet.

1998-ban Felsőszeliben a fia egy barátjával varrodát nyitott, azaz csak átvették a magyarországi alapítótktól. Ekkor lett ő nyugdíjas, és emiatt nem tervez komolyabb bővítést és korszerűsítést.

Nagyon megveti azokat, akik kivették, de nem művelik, hanem gyomosan hagyják a földjüket. Ezekre legszívesebben büntetést szabna ki, mert a gyom átterjed a megművelt területekre is. Ha valakié gyomos mellett van, rossz a termése.

J. F. – Tótkomlós, 1940. evangélikus; 1 évig járt Tótkomlóson magyar iskolába, Alsószeliben szlovákba.

Felsőszeli mai földművelő-állattartó gazdaságai

1. gazdaság (M. Z.)

1. 1996 óta mezőgazdasági vállalkozó. Előtte a tsz alelnöke volt. 1956-ban született. Gabonatermesztéssel foglalkozik, 5 ha szőlője is van.

105 ha-on gazdálkodik. Földjei 6 darabban vannak az Orbán, Kisdögös, Paskom, Sárdá vége, Bírák szege, Borjúkmezeje dűlőkben 1-20 ha-os darabokban. Ezek a bérelt földek.

Saját földje a Paskomréten van.

A rendszerváltás után kapták vissza a földeket, hozzá 1 ha-t vásároltak, a többi bérelt. Magánszemélyektől bérel, valamint a földalapból, 1500–3500 Sk/ha áron.

2. Kukorica 26 ha, terméshozama	6,5 t/ha
Búza 27 ha	4,5 t/ha
Árpa 33 ha	4 t/ha
Napraforgó 14 ha	2,7 t/ha
Szőlő 5 ha	1-5 t/ha.

3. Állatai: van 4 lova.

4. Gépek: 3 traktor (Zetor), 1 kombájn, 2 öntözőberendezés, az aratáshoz kombájnt szoktak bérelni, melynek munkadíja 2000 Sk/ha.

Épületek: 2 istálló, 1 gépszín az Öregmajorban.

5. Idénymunkák során 1-2 embert alkalmaz, egyébként a rokonságból besegítenek terménybeli juttatásért. A szűk család a segítségével. 1 fia van, aki a gazdaságban állandó segítségével, felesége máshol van alkalmazásban.

Munkák: szántás, vetés, aratás, betakarítás.

7. A bevétel 60-70%-át fordítják vissza a gazdaságba.

Bevételek főleg a termény eladásából származnak, melyet a közeli kis és nagy felvásárlóüzemekben értékesítenek. Az összes termést eladják.

A szűkebb családon belül megbeszélik a terveket, mikor melyik földterületre mit vetnek és „zárszámadást” is készítenek.

8–9. A szakirodalom állandó tanulmányozását nélkülözhetetlennek tartja az újabb és újabb növényvédőszeres ismerete miatt.

Korszerűsítés: a géppark felújítása, kombájn vásárlása, újabb raktározási terület kialakítása. Új szőlőültetvények vásárlása, telepítése.

A családi gazdálkodáshoz véleménye szerint kb. 300-400 ha terület megművelése az ideális nagyság. Valamint kb. 100 tehén, 200 disznó, új traktorok és kombájn megleltene szükséges az ideális mezőgazdasági vállalkozáshoz.

A munkahely elvesztése, valamint a tsz-ben szerzett tapasztalatok miatt döntött úgy, hogy a mezőgazdaságban kezd vállalkozni.

M. Z. szerint érdemes ezt az utat választani, és ha már elkezdte az ember, akkor nincs megállás, csinálni, folytatni kell. Az állami támogatásokat igénybe veszik. Az interneten, a napi sajtón keresztül szerzik be az információkat, valamint az RPPK (Regionálna poľnohospodárska a potravinárska komora) tájékoztatói segítségével. Pályázásra nincs nagyon mód. Az EU-ba való csatlakozás inkább negatívan hatott a mezőgazdaságra, mivel a termények értékesítése nehezebbé vált, csökkentek az árak, sok a fölösleges kimutatás, nagyobb lett a bürokrácia. Pozitívum a támogatások kifizetése.

Néhány terv, feljegyzés.

Az elődök 1773-tól szeliek, gazdálkodással foglalkoztak. Kisgazdák voltak saját, ill. kisebb bérelt földeken. Tapasztalataik csak részben hasznosíthatók a mai viszonyok mellett. Fejlettebbek a gépek, más a vetőmag, más a növényvédelem, nagyjából teljesen megváltozott a mezőgazdaság.

A család ágostai hitvallású evangélikus.

2. gazdaság (T. J. – M. J.)

Mindketten a szövetkezet megszűnése után kezdtek el foglalkozni mezőgazdasággal. Közösén kezdtek el gazdálkodni.

T. J. magyar nemzetiségű, M. J. szlovák

1. A földterület, melyen gazdálkodnak 7 darabban van: Búzarét, Hallód, Rakottyás, Gulamező 1 rész föld Vágán, 1 rész Kürtön, a „Gettó” mellett található.

Saját tulajdon, valamint bérbe vett földek. 247 ha a bérelt föld, ebből 100 ha öntözhető.

A földeket örökölték a nagyszülők és a szülők után, valamint a kárpótlás során kapták vissza őket. A bérelt földterületet falubeli tulajdonosoktól bérlik, valamint egyházi földeket bérelnék Dolná Stredán (Alsószerdahely).

2. Termesztenek:

búzát	95,4 ha-on,	terméshozama	3,8-5 t/ha
árpat	18,4 ha-on	"	4-6 t/ha
kukoricát	89 ha-on	"	10 t/ha
napraforgót	50 ha-on	"	2-2,8 t/ha

3. Állattartással nem foglalkoznak.

4. Gépek: 3 traktor (Zetor), vetőgép, permetezőgép, műtrágyázó, 4 eke, borona, öntözőberendezés, az irodában 1 PC.

Van, amit újan vásároltak, van, amit használtként és maguk újították fel. Aratáskor kombájnt bérelnék 1600-2000 Sk/ha áron.

Épületek: Újmajorban 1 raktárépületük van közös tulajdonban.

5. 1 állandó munkással dolgoztatnak, 1-2 idénymunkást alkalmaznak, főleg aratáskor. Az alkalmazottak rendes fizetést kapnak, időnként terménybeli juttatást is, igényük szerint. A rokonságból senki nem dolgozik a gazdaságban.

Munkák: szántás, vetés, növényvédelem, permetezés, aratás, betakarítás, terményeladás, raktározás.

7. A bevétel 70-80%-át forgatják vissza a gazdaságba. Vetőmag, permetek vásárlása jelenti a kiadásokat.

Bevételek főleg az állami támogatásból, valamint az eladott gabona árából van. Állandó partnerekkel dolgoznak együtt, akik a megtermelt gabonát felvásárolják.

8-9. Megbeszéléseket tartanak, nagyon nagy mennyiségű szakirodalmat áttanulmányoznak. Igyekeznek újabb vetőmagokat megismerni. Ha csak tehetik, továbbképzéseken, iskolázásokon vesznek részt. Az aktualitásokat állandóan nyomon követik az interneten.

Új kombájnt vásárlását vették tervbe, hogy ne kelljen aratáskor bérelniük. Ideális földnagyságnak a 400-500 ha-os földterületet tartják.

A tsz megszűnése után kezdtek el vállalkozni a mezőgazdaságban.

Akkor érdemes gazdálkodni, ha van rendes átvétel, ha nem csökkennek az árak.

Statisztikai kimutatásokat rendszeresen készítenek a műtrágyázásról, növényvédelemről, a motorolajak, üzemanyag felhasználásáról, ásványi olajok használatáról stb.

T. J. felmenői mindig a mezőgazdasággal foglalkoztak római katolikus szeli lakosok.

M. J. vágbesztercei származású, szülei 1946-ban kerültek a Taksony melletti Javorinkára.

A mai gépesítés más igényeket követel meg és a növényvédelem is más, ezért nem nagyon hasznosíthatók a régiek tapasztalatai a mai gazdálkodói gyakorlatban.

A két férfi egyedül gazdálkodik. T. J. feleségének gazdaboltja van, ahol tápszerek, növényvédőszeresek, vetőmagok, virágmagok és kisebb kerti szerszámok kaphatók. Az adminisztratív munkát szintén T. J. nővére végzi, erre a célra külön irodahelyiséget bérelnék a községi hivataltól. M. J. felesége másutt van alkalmazásban. Gyermekeik közül senki sem foglalkozik gazdálkodással.

3. gazdaság (L. M. – L. J.)

A L. testvérek 1994 óta gazdálkodnak. L. M. 59 éves, L. J. 48. A gazdasággal csak ők ketten foglalkoznak, a többi családtag máshol van alkalmazásban.

1. 97,20 ha-os területen gazdálkodnak, 95,6 ha-t bérbe adtak.

A földek 8 darabban vannak, 3 rész a Benyovszky-földeken, 3 Kürtön, 1 rész a vezekényi és 1 rész a taksonyi határban. Mindet a rendszerváltás után kapták vissza, a saját tulajdonuk.

2. Gabonafélét termelnek, évfolyamtól függően változik a bevetett földterület nagysága és a terméshozam is, mely nagymértékben függ az időjárástól.

3. Sertés, juh, 1-3 db.

4. Traktor (Zetor). Használtan vásárolták a szövetkezet felbomlása után. Aratáskor kombájnt bérelnék, melynek díja 1600 Sk/ha.

A gazdasághoz 1 nagy istálló tartozik az Újmajorban, mely M. feleségének a tulajdonában van, tőle bérlik.

5. 1 fizetett munkaerőt alkalmaznak az egész évben, aki az állatállományt látja el. Nincs rokoni kapcsolatban a családdal.

A testvérek egyenrangúan osztják meg a munkát. Az állatok etetését a munkás végzi a földeken. Mindig az aktuális, sürgős munkát végzik – szántás, vetés, aratás, gépjavítás stb.

Igyekeznek mindent maguk elvégezni, a könyvelésben besegítenek a feleségek, mindkét testvér külön könyvelést, adóbevallást, statisztikai kimutatást készít.

A bevétel $\frac{1}{2}$ -ét visszaforgatják a gazdaságba.

7. Támogatások, az állatok és a gabona eladása jelent bevételt. A gabonát a Belar-Dunaj vállalat vásárolja meg tőlük, az állatokat a húsfeldolgozó üzemeknek adják el, többek között a Dios vállalatnak Felsőszeliben, ahová rendszeresen szállítanak sertést levágásra.

Az ideális gazdaság a L. testvérek számára 1 családra kivetítve:

50 ha-os termőföld, 150 db-os sertésállomány, valamint nagyon fontos lenne egy kombajn megvásárlása is.

8. A gazdaságot közösen irányítják, mindent megbeszélnek, leül a családi „kupaktanács” és megtervezik a munkákat, mit fognak vetni, mikor lesz az aratás, mikor adják le az állatokat, mikor fognak trágyázni, milyen gépeket kell bebiztosítani stb. Számukra nagy segítséget jelentenek az állami támogatások. Pályázni még nem pályáztak, nincs is tapasztalatuk és segítségük sem az ilyen dolgokban. Az internetet sem nagyon használják, nincs is hozzáférhetőségük. Véleményük szerint az EU-s tagság után sokkal rosszabb lett a mezőgazdaság helyzete Szlovákiában. Az alacsony árak sok gazdálkodónak elvették a kedvét a gazdálkodástól, ami meglátszik a kertészkedők számának nagyarányú csökkenésén is, hiszen a faluban alig akadnak olyanok, akik kertészkednek. Mindenki inkább befűvesíti a kertjét.

Gazdasági naplót nem vezetnek, csak a fontos adó- és egyéb statisztikai kimutatásokat végzik el.

1947-ig a szülők is mezőgazdasággal foglalkoztak Tótkomlóson. Az öregek tapasztalatait ma is hasznosítják, főleg az állattartásban.

L. M., az édesapa 1916-ban született Tótkomlóson, evangélikus.

4. gazdaság. Agrodruženie (B. E. – B. O.)

1. 820 ha földet bérelnék ebből 520 ha öntözhető.

A földek a következő részekben fekszenek: Csurgó, Szőlős, Megyer, Benyovszky-földek, Alsórét, Úrföldje, Nagy Bikás, Pásztorrét, Temető mögötti rész, taksonyi földek, alsószeli földek, vezekényi földek, Kürt, Feketenyék, Vízkelet. A földdarabok nagysága 1 ha-tól 100 ha-ig terjed.

50 ha saját tulajdonban lévő föld, a többit bérlik.

3,5 ha a kárpótlásból van, 20 ha a vásárolt föld.

A földtulajdonosoktól bérelt földeket 2200 Sk-ért bérlik hektáronként, a földalapból 1200-1800 Sk/ha áron.

2. 80,87 ha cukorrépa, termés hozam 490 q/ha

290,93 ha kukorica	„	78 q/ha
--------------------	---	---------

282 ha búza	„	55 q/ha
-------------	---	---------

117 ha árpa	„	49 q/ha
-------------	---	---------

84,52 ha napraforgó	„	30 q/ha
---------------------	---	---------

3. Állattartással nem foglalkoznak.

4. Saját gépekkel dolgoznak, mindent újan vásároltak. A gazdálkodás legelején vettek egy használt kombájnt és 1 db használt traktorral rendelkeztek. Most van: 5 traktor, 6 eke, földmégmunkálógépek, 2 kombajn, 2 számítógép – ez mind újan vásárolt.

Épületek: 2 gabonaraktár az Öregmajorban, 5 istálló szintén az Öregmajorban.

5. Családtagot nem alkalmaznak, csak idénymunkában szorulnak külső munkaerőre. Az alkalmazottaknak rendes bért fizetnek.

A két testvér együtt dolgozik, amit tudnak, saját maguk végeznek el. A kisebb javításokat is maguk megcsinálják. A nagyobb javításokat megrendelés alapján végeztetik el másokkal.

A feljegyzéseket, irányítást és minden munkát, ami a gazdasággal összefügg, igyekeznek maguk elvégezni. Év végi elszámoláskor alkalmaznak könyvelőt vagy a tanácsát kéri.

6. A föld megművelésétől kezdve a betakarításig és az eladásig mindent a két testvér végez. Főleg betakarításkor van szükség idénymunkásokra (aratás, cukorrépaszedés stb.).

A teljes haszon 80%-át forgatják vissza a gazdaságba. Bevételeik az egész év során a termés eladásából és támogatásokból vannak. Az összes termést eladják.

A testvérek mindent közösen terveznek el, beszélnek meg. A szakirodalmat folyamatosan tanulmányozzák és igyekeznek a gazdasági gépeket állandóan korszerűsíteni, mert szerintük másképpen nem lehet eredményesen gazdálkodni.

Újabb gépeket és gazdasági épületeket szeretnének vásárolni.

Véleményük szerint nem érdemes 300 ha-nál kisebb földterületen gazdálkodni. Érdemes modern gépekkel, új technológiával dolgozni, a legjobb vetőmagok és permetezőanyagok felhasználásával. A modern mezőgazdaság hívei.

1989 után, amikor nagy mértékben szűntek meg az üzemek, más megélhetéshez kellett folyamodni, ez vezette őket a közös elhatározásra, hogy megpróbálkoznak a növénytermesztéssel. 1991-ben kezdték, még nem hivatalosan, próbaképp, és 1992-től hivatalosan is bejegyeztették magukat mint magángazdálkodók.

Az állami dotációkat maximálisan ki tudják használni. Információhoz az interneten keresztül jutnak, valamint a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Kamarán keresztül.

Az EU-ba való belépés után úgy érzik, nagyon megnőtt a bürokrácia, megnehezült a kereskedelem, a gabona ára pedig nagyon csökkent.

A fejlett EU-s országoktól csak a pozitív dolgokat kellene átvenni és jobban kellene EU-s viszonylatban tervezni, hogy a mezőgazdasági termelés egyenlően legyen elosztva, és ne legyen bizonyos dolgokból túlermelés, más mezőgazdasági termékből pedig hiány. Így mindenki jól járna.

9. Statisztikai kimutatást készítenek. Jegyzeteiket naptárban vezetik. Az üzemanyag-fogyasztásról és a permetezőanyagok felhasználásáról is naplót vezetnek.

10. A Tótkomlósról származó nagyszülők 300 ha-on gazdálkodtak és állattartással is foglalkoztak. A régiek tapasztalatait csak részlegesen tudják felhasználni, a modern gazdálkodás hívei, ahol a régi, hagyományos termelésnek nincs nagyon helye. A tapasztalatokat sem tudják igazán érvényesíteni, hiszen teljesen megváltozott a mezőgazdasági termelés (gépesítés, kevés az állatállomány, műtrágyázás, permetezőanyagok stb.).

Evangélikusok, ifj. B. O. presbiter.

5. gazdaság (M. Cs.)

1. 18,82 ha bérelt földön gazdálkodik.

13 darabban vannak a földek Taksony, Alsószeli és Felsőszeli határában.

Földjei teljes mértékben béreltek.

2000-től fokozatosan vett bérbe földeket, melyek nagysága 0,5 ha-tól 5 ha-ig terjednek.

2. Gabonaféléket termeszt:

6,91 ha kukorica, termés hozam 80 q/ha

5 ha búza „ 40 q/ha

5,98 ha árpa „ 40 q/ha

3. Állatállomány: 68 db sertés eladásra.

6. Minden géppel rendelkezik, amire szüksége van a talaj előkészítésétől kezdve az aratásig és betakarításig. Mind régi és használt gép.

Egyedül gazdálkodik, néha hív alkalmi segítséget, aki vagy pénzért, vagy terménybeli juttatásért dolgozik nála.

7. A haszon 80%-át forgatja vissza a gazdaságba.

Fő bevételi forrása az állatok eladásából származik, a peredi vágóhíddal van szerződése.

A legkisebb földterület, amin gazdálkodni érdemes, szerintem min. 50 ha. Kellenének modernebb gépek. A magángazdálkodás számára kiút volt a munkanélküliségből, a család anyagi megélhetését kellett biztosítani. Véleménye szerint csak nagyban érdemes gazdálkodni, modernebb gépekkel, technológiával. Információkhoz a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Kamara és az internet révén jut. Szlovákia EU-s csatlakozása után nagyobbak lettek a követelmények, viszont több lett a pályázási lehetőség is.

Gazdasági naplót nem vezet, feljegyzéseket nem nagyon készíti.

A felmenők közül senki sem gazdálkodott, nincs különösebb tapasztalata, különben is minden modernebb körülmények között folyik.

Összefoglalás

Amennyiben a bevezetőben ismertetett tipizálásból indulunk ki, a két Szeliről megállapítható, hogy megtalálható itt a mai gazdálkodási formák és gazdálkodói magatartások teljes skálája. A gazdaságtípusok között mindegyikre találunk példát – a tradicionális önellátó kisüzemtől a piacra termelő vállalkozói típusig. A besorolás azonban soha, most sem egyértelmű, ráadásul a két Szeli történetében olyan máig ható események is közrejátszottak, amelyek tovább módosítják a besorolás nehézségeit, sajátossá és egyedivé teszik a gazdaságok arculatát.

Piac által nem érintett típust képvisel az A5 gazdaság.³⁶ Nagyon közel áll hozzá, piac által alig érintett az F5 gazdaság. Piacérintett típus az F1 gazdaság, de szeli sajátosságok miatt (is) fontos hangsúlyozni a gazdaság működtetőjének rendkívül öntudatos hozzáállását, erős kötődését a gazdálkodás hagyományos formáihoz, amiben a szövetkezeti időszak is szerepet játszik, de a szintén erős racionalitás is. Ismereteiből, hozzáállásából megrajzolhatók mind a második világháború, mind a szocialista időszak felsőszeli gazdálkodásának fő jellemzői. Piacérintett az F3 gazdaság is, de az említett kötődések nélkül, illetve más típusú kötődésekkel. Az A3 gazdaság szintén erős „hagyományos” kötődések mellett piacérintett, fontos viszont hozzátenni, hogy ebben az esetben meghatározó szerepe van az 1940-es években megszakított középparaszti értékrendnek. A képet tarkítja a szocialista szövetkezeti gazdálkodás utóhatása a mai gazdaságra, ami ugyancsak egyfajta hagyományba épülésként vált ki reakciókat. Szintén sajátosan piacérintett az A4 gazdaság, amelyet azonban nem lehet mereven ebbe a kategóriába zárni. A vállalkozóvá válás ebben az esetben más területen találta meg a kibontakozás útját, a gazdálkodás nem a megélhetés forrása, csupán annak egyik, nem is legerősebb pillére. Piacorientált, bár területe alapján a piac által nem is érintett kategóriába sorolhatnánk az A1 gazdaságot. Termékszerkezete miatt nem célszerű azonban a megművelt területből kiindulni. Az értékesítés szempontjából itt a vállalkozói szellem tradicionális elemekkel keveredik: a több lábon állás biztonságát adja a gabonatermesztés (ha a zöldségnek rossz éve van). Ugyanezt a hozzáállást jelzi a saját erő, saját munka be nem számítása a kiadások közé. Piacra szerveződő típust, ugyanakkor nagyon erős, sajátos, öntudatos kötődéssel jellemezhető mentalitást képvisel az A2 gazdaság. Effajta kötődések nélküli, de piacra szerveződő, egyértelműen vállalkozó típust képvisel az F2 és F4 gazdaság.

A két település története nagy vonalakban azonos, de részleteiben nagyon is eltérő. Mindkettő mai gazdálkodási formáiban megragadható tényező a népesség összetételébe és a gazdálkodói gyakorlatba való fél évszázaddal ezelőtti erőszakos beavatkozás. A hétköznapiakban természetesen mára már kialakult egy új, többé-kevésbé elfogadott rend. A szövetkezetek története, a szövetkezeti gazdálkodás megítélése is eltéréseket mutat, de – ha csak a zöldségtermesztést vesszük figyelembe – máig tartó hatásai kimutathatóak. Mindkét településen hangsúlyozták a gazdálkodók, hogy magát a szövetkezeti formát nem tartják ésszerűtlen gazdálkodási formának, a negatív megítélés nem is ennek, hanem a kollektivizáció idején alkalmazott erőszakos módszernek szól, amikor a két település elveszítette a spontán gazdasági fejlődés esélyét. A vizsgált gazdaságok területi jellemzői igazolják ezt a véleményt. Ha nem is minden gazdaság birtokol vagy bérel több száz hektáros területet, a bővítésről, az ideális földnagyságról folytatott beszélgetések rávilágítottak arra, hogy optimálisnak a nagyobb, esetleg közös földet tartják.

36 A gazdaság „kódolásában” a betű a település kezdőbetűje, a szám alkalmi számozás jele.

A családi gazdaságok kutatásához készült kérdőív főbb pontjai:

1. A földterület
2. Termesztett növények
3. Az állatállomány
4. A gazdaság eszközellátottsága
5. A gazdaság munkaereje
6. A gazdaság éves munkarendje
7. A gazdaság bevételei és kiadásai
8. Szervezés, irányítás a gazdaságban
9. A gazdaság dokumentumai

Irodalom

- A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági Statisztikája. Országos Magyar Statisztikai Hivatal, Budapest, 1897.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat. 42. kötet. Athenaeum Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1912.
- Balogh Balázs 2002. *Gazdák és zsellérek. Gazdálkodási stratégiák Tápon*. Néprajzi Tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csöte András 1997. Polgárosodás – elméletek és polgárosodás – viták. In *www.mtapiti/mszt/ Szociológiai Szemle 1997/3. szám*. 2007.március 31.
- Danajka Lajos 1993. *Felsőszeli története*. Községi Önkormányzat, Felsőszeli.
- Danter Izabella 2005. A farkasdi és negyedi parasztgazdaságok birtokviszonyai és főbb jellemzői. In *uő. szerk. Hagyományos gazdálkodás a Kisalföld északi részén. Farkasd, Negyed*. Galántai Honismereti Múzeum, Galánta, 177–204.
- Gyurgyík László 2006. *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Kalligram, Pozsony. /Mercurius Könyvek./
- Kotics József 2006. *Gazdasági stratégiák és magatartások. A tradicionális gazdálkodói mentalitás továbbélése mai gazdálkodási formákban*. Ethnica kiadás, Debrecen.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Osiris–Lilium Aurum, Budapest–Dunaszerdahely.
- Lovas Kiss Antal 2006. *Piaci túlélés – kisüzemi lavírozás. A rendszerváltozás gazdálkodásra gyakorolt hatásának néprajzi vizsgálata Dél-Biharban*. Studia Folkloristica et Ethnographica 49. A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, Debrecen.
- Nagy Mariann 2003. A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Doktori Mestermunkák. Gondolat, Budapest.
- Nagy Zsuzsanna 2004. Mező- és erdőgazdaság. In Horváth Gyula szerk. *Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói*. 2. A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 301–322.
- Nemes Gusztáv – Heilig Balázs 2007. Önellátás és árutermelés. Mezőgazdasági kistermelők egy észak-magyarországi faluban. In *www.mtapiti.hu/mszt/199634/nemes.htm*. 2007. március 31.
- Rubinek Gyula 1911. Magyarországi Gazdaczímtár. Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvkiadó Vállalata, Budapest.

- Szabó László 1997: A parasztüzem szervezetének néprajzi vizsgálata. In uő. *A munka néprajza. Tanulmányok a magyar paraszti munka- és üzemszervezetről a XVIII–XX. században.* Ethnica kiadás, Debrecen, 291 – 315.
- Vadkerty Katalin 2001. *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről.* Kalligram, Pozsony. /Mercurius Könyvek./
- Vende Aladár é. n. Pozsony vármegye községei. In Borovszky Samu szerk. Magyarország vármegyéi és városai. CD-ROM. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest.
- www.pddsaliby.sk 2007. március. 31.

A kötet szerzői

Bakó Boglárka kulturális antropológus, ELTE Társadalomtudományi Kar, Kulturális Antropológiai Tanszék, Budapest (Magyarország)

Bányai Viktória történész, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Judaisztikai Kutatóközpont, Budapest (Magyarország)

Gecse Annabella muzeológus, etnográfus, Damjanich Múzeum, Szolnok (Magyarország)

Ilyés Zoltán, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest (Magyarország)

Kormos Szilvia hebraista, Budapest (Magyarország)

Lelkes Gábor gazdasági földrajzos, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja (Szlovákia)

Pukkai László helytörténész, nyugalmazott középiskolai tanár, Taksony (Szlovákia)

Szarka László történész, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest (Magyarország) – Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom (Szlovákia)

Vörös Ferenc nyelvész, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra (Szlovákia) – Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Szombathely (Magyarország)

Lokális és regionális monográfiák sorozat eddig megjelent kötetei

- VIGA, GyULA (SZERK.): *Kisgéres*. Dunaszerdahely, 2000, Lokális és regionális monográfiák 1, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 320 p.
- JUHÁSZ, ILONA L.: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században* Dunaszerdahely, 2002, Lokális és regionális monográfiák 2, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 450 p.
- PUKKAI, LÁSZLÓ: *Mátyusföld I. A gazdasági-társadalmi átrendeződések hatása ayarságképének alakulására (1945–2000)*. Dunaszerdahely, 2002, Lokális és regionális monográfiák 3, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 350 p.
- BUKOVSKY, LÁSZLÓ (SZERK.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Somorja – Dunaszerdahely, 2005, Lokális és regionális monográfiák 4, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 386 p.
- VIGA, GyULA (SZERK.): *Nagytárkány I*. Somorja–Komárom, 2006, Lokális és regionális monográfiák 5, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 504 p.

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
Parková 4.
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: foruminst@foruminst.sk

Szarka László–Tóth Károly szerk.:
Alsó- és Felsőszeli a 20. században I.
Társadalomrajz két magyarlakta településről Szlovákiában

Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Liszka József
Borítóterv: Juhász R. József
Felelős szerkesztő: Kocsis Aranka
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s. r. o., Partizánske
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010

László Szarka – Károly Tóth ed.:
Dolné a Horné Saliby v 20. storočí I.
Sociografia dvoch obcí na Slovensku

Prvé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: József Liszka
Návrh obálky: József R. Juhász
Zodpovedná redaktorka: Aranka Kocsis
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s. r. o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s. r. o., Partizánske
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2010

ISBN: 978-80-89249-47-3

9 788089 249473 >